

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

Diplomová práce

**Katolická církev a náboženství na Boleslavsku
ve 2. polovině 17. a v 1. třetině 18. století**
Vybráné otázky z dějin církevní správy a rekatolizace

**The Catholic Church and the Religion in region of Mladá Boleslav in the
second half of 17th and the first third of 18th century**
Selected issues of church administration history and recatholization

Pavel Zahradník

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Vrchlabí 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

Ve Vrchlabí dne 29. dubna 2007

Děkuji zejména vedoucímu své diplomové práce prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za jeho trpělivé vedení a povzbudivá slova. Dále děkuji PhDr. Michalu Řezníčkovi za podnětné a kritické připomínky a rovněž zaměstnancům badatelny I. oddělení Národního archivu v Praze za jejich ochotu a vstřícnost.

Obsah

1. Úvod	6
2. Prameny a literatura	15
2.1 Prameny	15
2.2 Literatura	25
3. Obnova církevní správy na Boleslavsku v druhé polovině 17. a první třetině 18. století	32
3.1 Vikariáty	33
3.2 Farnosti a vývoj farní organizace	37
3.2.1 Farnosti a titulatura beneficií	37
3.2.2 Obnova a vývoj farní sítě – kvantitativní analýza	41
3.2.3 Hranice farností, zádušních osad a otázka vzdálenosti.	64
3.2.4 Počet obyvatel farností	72
4. Kostely a záduší	81
4.1. Význam kostelů a jejich zasvěcení	81
4.2 Stav kostelů a jejich vybavení	88
4.3 Správa záduší a údržba chrámů	100
4.4 Zádušní majetek a hospodaření	106
5. Farní benefícia a kněží v duchovní správě.	138
5.1 Farní benefícia	138
5.1.1 Vymezení pojmu farní beneficium a jeho výnos.	138
5.1.2 Příjmy a majetek farního benefícia	143
5.1.3 Církevní dávky duchovenstva	154
5.1.4 Zázemí farářů	157
5.1.5 Příjmy pomocného duchovenstva.	159
5.2 Kněží v duchovní správě	160
6. Rekatolizační praxe a její výsledky.	167
6.1 Rekatolizace - konfesijní přeměna společnosti.	170
6.1.1 Výchozí podmínky – 50. léta 17. století	170
6.1.2 Nekatolíci ve zpovědních seznamech a farářských relacích pražské arcidiecéze	172
6.1.3 Rekatolizační praxe v lokální perspektivě: příklad z panství Dobruška – Loučeh v první třetině 17. století	182
6.2 Barokní zbožnost jako prostředek a cíl pobělohorské rekatolizace a nová náboženská praxe (vybrané otázky)	196
6.2.1 Církevní rok a úcta svatých	197
6.2.2 Procesí, poutě a poutní místa	207
6.2.3 Náboženská bratrstva	211
6.2.4 Prohřešky věřících proti mravní a náboženské kázni – odvrácená strana náboženské praxe ..	217
6.3 Souhrn	219
7. Závěr.	222

Seznam pramenů a literatury	226
....	
Seznam použitých zkratk	238
....	
Seznam příloh	239

1. Úvod

Tato diplomová práce sleduje vztah mezi úrovní duchovní správy, rekatolizací a postupným pronikáním barokní zbožnosti do života lidí v Boleslavském kraji v druhé polovině 17. a v první třetině 18. století. Tento poměr je zde sledován na základě některých vybraných otázek, které jsou pro dané problémy určující. Vliv kvalitní duchovní správy na postup rekatolizace a zavádění potridentské náboženské praxe spojené s barokní zbožností do života společnosti byl zásadní. Každodenní duchovní správa nemohla být nahrazena ani nepravidelným působením misií či zakládáním klášterů, i když i tyto aktivity měly bezesporu svůj význam.

Problematika rekatolizace a s ní souvisejících otázek se těší od devadesátých let 20. století poměrně velkému zájmu historiků raného novověku, jejichž badatelská práce je již většinou oproštěna od jednostranného přístupu. Rekatolizace je bezesporu otázkou zásadního významu pro dějiny českých zemí 17. a 18. století a je dnes již obecně přijímanou skutečností, že je nutné k této problematice přistupovat v kontextu celoevropského vývoje. Na druhou stranu je rovněž zapotřebí stále konfrontovat výsledky studia řady dílčích otázek i všeobecné koncepty rekatolizace a náboženských dějin raného novověku s každodenní praxí rekatolizace a náboženského života.

Jelikož se problematika rekatolizace netěšila poměrně dlouhou dobu v naší historiografii velké popularitě, není doposud ujasněno ani její jednotné pojmenování.¹ Terminologie kolísá mezi třemi užívanými pojmy – **rekatolizace**, **protireformace** a **katolická reforma**, z nichž každý v sobě nese jiný obsah a vyjadřuje různý postoj k tomuto problému.

O pobělohorském období se v české historiografii hovořilo především jako o době protireformace. Tento termín má určitý negativní náboj a

¹ K tomu viz Ivana ČORNEJOVÁ: *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. In: Táž (ed.): *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha 2003, s. 14-15.

charakterizuje podstatu procesu jako boj proti reformaci a nekatolíkům. Druhý často používaný termín, který v poslední době v literatuře převládá, je rekatolizace. Tento termín pojímá proces jako obnovu katolictví. Otázkou je, zda je tento pojem přesný, protože katolictví (obecné náboženství) nebylo možné v této době obnovovat, jelikož již neexistovalo. Katolictví pojímané konfesně rovněž nebylo možné obnovovat, jelikož v předbělohorské době nemělo žádné větší pozice, jež by mohlo znovu nabýt, v důsledku specificky české reformační tradice, která pozici katolické církve podlomila mnohem dříve než v celé Evropě vůbec nasoupilo reformační hnutí. Přesto se tento termín jeví jako poměrně přesně vystihující podstatu procesu a není tak negativní jako pojem protireformace.

Někteří autoři (zvláště katoličtí) užívají rovněž termín katolická reforma (případně katolická reformace). Z tohoto termínu vystupují do popředí proměna katolictví probíhající po tridentské reformě a zavádějící nové prostředky a podoby působení katolické církve. Nevystihuje ovšem určitou násilnost tohoto procesu a jeho úzké spojení se státní mocí.²

Rekatolizace je jevem pro českou historiografii i společnost svým způsobem démonickým a spolu s celým pobělohorským obdobím byla nahlížena převážně negativně.³ Z celoevropského hlediska nebyla ovšem zcela zvláštní záležitostí a v poslední době poukázali někteří historici, že je možné ji pojímat jako součást nebo obdobu procesu konfesionalizace.⁴

Konfesionalizace je procesem vzniku a konsolidace konfesí a jevů s tím spojených, který probíhal v Evropě od 30. let 16. století a byl zakončen až v 18. století. Autorem termínu je německý historik Ernst

² Výkladu pojmů se věnuje Hubert JEDIN: *Katholische Reformation oder Gegenreformation?* Ein Versuch zur Klärung der Begriffe. Luzern 1946, 66 s.

³ K českým historickým stereotypům srov. Jiří Rak: *Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy.* Jinočany 1994, 148 s.

⁴ Snad nejvýrazněji v tomto duchu vyznačil možnost tohoto chápání Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve v 18. století.* 2. díl. Olomouc 2003, s. 303-418.

Walter Zeeden,⁵ který jej formuloval v 60. letech a také zavedl nový termín pro protireformaci – období katolické konfesionalizace. Německá historiografie vymezuje období konfesionalizace přibližně léty 1550 až 1650 (tzv. konfesionální století). Toto vymezení vyplývá ze základní charakteristiky konfesionalizace, která byla v Německu rozebírána v zásadní diskuzi v devadesátých letech.⁶

Základním předpokladem konfesionalizace byl vznik konfesí – luteránské (formulována 1555), kalvínské (1556) a katolické vymezené usneseními tridentského koncilu (1545-1563). Druhým předpokladem bylo zformulování myšlenky absolutistických států a počátek jejich formování, což proběhlo přibližně ve stejné době. Tyto státy spojovaly své politické programy s konfesemi, které se staly jejich základním pojítkem a docházelo tak k rozdělení konfesí podle státních útvarů (teritorializaci náboženských obsahů). Základními znaky konfesionalizace jsou: sjednocení území na konfesionální základě a s tím spojené vymezení od jiných oblastí, zásahy světské moci do oblastí dříve plně vyhrazených církvi (rodina, škola, péče o chudé), zestátnění církve (někde se stal panovník jejím představitelem, jinde se stala církev součástí státní administrativy, nástrojem státu) a v neposlední řadě spojení státu a církve ve snaze ovládat myšlení obyvatel. Podle Zeedena se vytvořily tři konfese a zároveň tři mocenské bloky (habsburský - katolický, luteránský a kalvínský). Toto vymezení konfesí bylo v Evropě dáno již koncem 16. století, ale o jeho definitivní podobě rozhodl až Vestfálský mír.⁷

K možnosti užití konceptu konfesionalizace pro české země panují určité pochybnosti. Především zvláštní předbělohorská konfesionální situace, kdy nemůžeme hovořit o třech konfesích a vedle toho stále trvající

⁵ Základní prací je Ernst Walter ZEEDEN: *Die Entstehung der Konfessionen. Grundlagen und Formen der Konfessionsbildung im Zeitalter der Glaubenskämpfe*. München – Wien 1965. Citováno podle Heinrich Richard SCHMIDT: *Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert*. München 1992, s. 125. Schmidtova práce je rovněž souhrnným přehledem této otázky.

⁶ Některé ze závěrů této diskuze rozebírá Ivana ČORNEJOVÁ: *Pobělohorská rekatolizace*, s. 16-17.

⁷ K tomu viz pozn. 4 a 5.

náboženská „tolerance“.⁸ V tomto období došlo ke ztotožnění dynastie s absolutistickým konceptem státu a katolictvím (v českých zemích menšinovým) a ke ztotožnění se stavovské opozice snažící se o zachování stavovského státu spojující se většinově s nekatolictvím. V pobělohorském období byla situace odlišná a byla otevřená cesta k sjednocení obyvatelstva v rámci jedné panovníkem určené konfese. Toto sjednocení bylo stanoveno shora a v jeho naplňování spolu církve a stát úzce spolupracovaly. Definitivně bylo o tomto sjednocení rozhodnuto na konci třicetileté války uzavřením Vestfálského míru.⁹

V této práci bude používán pojem rekatolizace, který jak z dobového pohledu, tak i z pohledu dnešní historiografie, je zřejmě nejvíce srozumitelný a ze tří výše uvedených označení nejobektivnější.

Tematické vymezení

Hlavním záměrem této práce je, jak bylo již předesláno, postihnout vztah duchovní správy na jedné straně a rekatolizace a potridentské náboženské praxe na druhé straně. Toto porovnání se neobejde bez analýzy jednotlivých problémů a jejich popsání. Jelikož se jedná o téma široké, které se skládá z celé řady dílčích problémů, je zapotřebí jej sledovat pouze na základě některých vybraných problémových okruhů. V první řadě je zapotřebí srozumitelně tyto okruhy vymežit a rovněž jejich studium časově a prostorově ohraničit.

Časové vymezení

Časový rámeček této práce tvoří 50. léta 17. století – tedy konec první fáze rekatolizace a nástup fáze nové, jež byla kvalitativně odlišná. Na počátku tohoto desetiletí vznikly dva zásadní prameny k dějinám rekatolizace: *Soupis poddaných podle víry* a *Status animarum*. Druhým

⁸ Není možné chápat tento pojem v době předbělohorské v jeho současném smyslu.

⁹ Jiří MIKULEC: *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách*. Či je země, toho je náboženství. Praha 2005, 194 s. Zde na s. 73-108 rovněž k dobovým zdůvodněním a ideologii rekatolizace.

mezníkem jsou 30. léta 18. století, tedy období tzv. karolinské rekatolizace a ukončení zakladní obnovy farní správy.

Toto časové vymezení je především důsledkem kvalitativní odlišnosti rekatolizace v druhé polovině 17. století, kdy byl kladen důraz spíše na postupné a systematické působení duchovních, misií a škol v rámci společnosti, než na násilné donucování obyvatel k přestupu ke katolické víře (dragonády apod.). Rovněž se jedná o období, kdy již došlo k ustálení pobělohorských poměrů po skončení třicetileté války a mohlo dojít k plné aplikaci pobělohorských zákonných nařízení.

Rekatolizaci jako celek lze v českých zemích dobře vymezit dvěma událostmi, a to na jedné straně tridentským koncilem a na straně druhé tolerančním patentem (1781). Dále ji můžeme rozdělit na dvě základní období, kde mezníkem je stavovské povstání (1618-1620), respektive bělohorská bitva.

Teritoriální vymezení

V literatuře se objevují dvě základní uchopení tématu z hlediska teritoriálního – na jednu stranu se objevují práce, které sledují proces rekatolizace u nás (ale i jinde) v rámci nějakého většího územního nebo státního celku (buď země, nebo státu). První skupina těchto prací se věnuje především problematice církevních dějin z hlediska politického nebo z hlediska dějin institucí nebo se jedná o práce syntetické, jež se snaží o komplexní zachycení církevních dějin daného regionu.

Druhou skupinu tvoří práce, jež se věnují nějaké konkrétní otázce spojené s náboženskými dějinami daného teritoria, dějinám církevní správy, nebo otázkám víry a vyznání, tajného nekatolictví apod.

Dále jsou zde práce, které se pohybují jen v rámci relativně malého území, regionu, jimž může být panství, okres, vikariát apod. Ty se buď

snaží o komplexní zmapování situace v místě, přičemž se většinou soustředí na některé otázky nebo okruhy problémů.¹⁰

V této práci byl jako zkoumaný region vybrán Boleslavský kraj, respektive tři vikariáty nacházející se v tomto kraji po roce 1697 (mladoboleslavský, českodubský a frýdlantský), jejichž hranice se zcela přesně s hranicemi kraje nekryla.

Takto vymezený region ještě umožňuje širší výzkum řady otázek církevní správy a náboženského života, ale rovněž nabízí možnost srovnání vývoje v různých částech tohoto kraje mezi jednotlivými vikariáty.

Centrem Boleslavského kraje bylo město Mladá Boleslav (někdy je kraj uváděn i jako „Nymburský“). Hranici Boleslavska tvořila na jihu většinou řeka Labe v celé délce svého toku od Nymburka (případně od ústí řeky Cidliny) až po Mělník. Hranici mezi Boleslavskem a Litoměřickým krajem tvořilo původně hustě zalesněné a kopcovité území v oblasti pansví Dubá, Mimoň, Zákupy a Česká Lípa. Východní hranice byla tvořena převážně úměle. Boleslavsko zde hraničí s Hradeckem, jehož přírodní podmínky jsou obdobné. V severní části kraje byly zalesněné podhorské oblasti Krkonoš a Lužických hor, na jihu se rozkládala úrodná polabská rovina a střed kraje tvořil kopcovitý terén Českého ráje a Podbezdězí.¹¹ Určitou představu o Boleslavském kraji si můžeme vytvořit například z Müllerovy mapy Čech.¹²

Ke studovaným vikariátům nepatřila část jižního Boleslavska (Stará Boleslav a okolí, od roku 1676-7 i Nymburk a okolí). Naopak k vikariátu frýdlantskému náleželo několik farností lužických.

¹⁰ K tomu podrobněji srov. v kapitole o literatuře.

¹¹ CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie (edd.): *Berní rula, 8-9. Kraj Boleslavský*. Praha 2001, s. 3

¹² K mapám Boleslavského kraje srov. František ROUBÍK: *Soupis map českých zemí*. Praha 1952, s. 181-184.

Problémové okruhy práce a jejich řešení

Základní otázky, na které budu hledat v této práci odpovědi, lze rozdělit do několika základních okruhů:

(1) Na prvním místě jsou to **otázky spojené s obnovou a fungováním farní sítě**. Zásadním úkolem katolické církve v pobělohorském období bylo přivést většinu obyvatelstva ke katolické víře, což nebyl úkol snadný vzhledem k tomu, že její kapacity postačovaly po Bílé hoře pro pouhou šestinu obyvatel. Výchozí otázkou, od které se odvíjí další, je otázka vývoje církevní správy v daném prostoru. Po Bílé hoře se totiž farní správa v této oblasti téměř všude dostala do žalostného stavu, který zde ve většině míst přetrvával až do konce 17. století. Přičemž právě překonání tohoto stavu a obnova farní správy byla nezbytná pro působení katolické církve na obyvatelstvo.

Při hledání odpovědi na tuto otázku lze kvantifikovat údaje srovnatelných pramenů – vizitací a releací s odstupem pěti až dvaceti let od roku 1651 do roku 1713. Rovněž lze využít při této analýze edici zpovědních seznamů. Přičemž můžeme sledovat pro celou oblast počet kostelů spravovaných jedním knězem, celkový počet kněží ve farní správě, počet duší ve farnosti. Rovněž otázka vzdáleností k nejbližšímu kostelu a k faře může být ukazatelem efektivizace církevní správy.

(2) Druhou skupinou jsou **otázky spojené s obnovou základního zázemí katolické církve**, která bude sledovat stav a vybavení kostelů, jejich majetkové zázemí a hospodaření se zádušními prostředky. Pro tuto problematiku přináší především farářské relace a duchovenské fase řadu srovnatelných údajů. Při řešení těchto otázek se pokusím o charakteristiku základních vztahů v každodenním životě farnosti související s těmito problémy. Rovněž je nezbytné konfrontovat údaje z jednotlivých farností s prameny normativního charakteru.

(3) Neopominutelné jsou i **otázky spojené se zabezpečením farních beneficíí**, které bylo základní podmínkou pro obnovu farní sítě. U této skupiny otázek je možné také širší srovnání rozboru příjmů farářů –

především srovnání jejich struktury, zda se v rámci jednotlivých vikariátů nějakým zásadním způsobem odlišovala. Nezbytné je opět srovnání s normativními prameny i s výzkumem provedeným v jiných oblastech Čech.

(4) **Problematika rekatolizace tvoří další okruh otázek.** Popsání výsledku rekatolizace je velmi obtížné. Nabízí se možnost kvantitativního pohledu na údaje z povědních seznamů a farářských relací, který ovšem může být slepou cestou, jelikož vypovídá velmi málo o myšlení a skutečném obratu. Zároveň je otázka výpovědní hodnoty z povědních seznamů – tj. do jaké míry skutečně reflektují skutečnost, přesto by nebylo správné se o rozbor těchto pramenů v této souvislosti alespoň nepokusit.

Další možnosti nabízí prameny světské provenience, především protokoly z rekatolizačních procesů. Umožňují přiblížit se nejen konkrétnímu průběhu rekatolizační praxe, ale skrze výpovědi svých aktérů i některým prvkům náboženského myšlení lidí této doby. V této práci bude podroben rozbor soubor rekatolizačních spisů, jež vznikly u dobrovického hrdelního soudu. V tomto ohledu by měl další výzkum rozšířit naše poznání především studiem dalších druhů pramenů (egodokumentů, pramenů uložených ve fondech velkostaků a v rodových archivech apod.).

Výsledkem rekatolizace ovšem nebylo pouze sjednocení společnosti v rámci jedné konfese (i když se jednalo o úkol hlavní), ale zvláště církev usilovala o prosazení barokní zbožnosti a náboženské praxe, čímž chtěla přetvořit společnost ke svému obrazu.¹³ Přiblížení problematiky barokní náboženské praxe a zbožnosti tak úzce souvisí s odpovědí na otázku o úspěchu rekatolizace.

(5) Posledním problémovým okruhem této práce je **náboženská praxe a barokní zbožnost** v životě obyvatel Boleslavského kraje. Především budou v této práci sledovány některé z projevů zbožnosti a jejich přijetí

¹³ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 177.

v lidovém prostředí (poutě, bratrstva, úcta svatých atd.). V této práci budou tyto otázky přiblíženy především prostřednictvím informací obsažených ve farářských relacích.

Stranou budou ponechány otázky týkající se patronátního práva a dalších institucí spravovaných církví. Rovněž otázka farního kléru, jejíž výzkum přesahuje síly jednotlivce, bude pojednána velmi stručně pouze v souvislosti z otázkou farních benefícií. K řešení by bylo zapotřebí podrobnějšího studia dalších pramenů, jelikož prameny využitě pro tuto práci nepřinášejí dostatečné množství informací (výjimkou jsou školy a špitály, kterým se tyto prameny věnují). Dále je stranou ponechána otázka úlohy církevních řádů a misí při pobělohorské rekatolizaci.¹⁴

Hlavním úkolem této práce je tedy postihnout změny v duchovní správě tří vikariátů Boleslavského kraje a pokusit se zodpovědět otázku, zda existovala souvislost mezi stavem církevní správy ve vikariátech a otázkami rekatolizace a náboženské praxe. Je třeba zdůraznit, že zde byla celá řada dalších faktorů, které konkrétní situaci ovlivňovaly. Mezi ně patří např. vzdálenost centra – ať vikariátu nebo církevní provincie, hranic, úloha vrchnosti atd. Pro období druhé poloviny 17. století měla ovšem otázka zkvalitnění církevní správy a tím pádem i působení katolické církve na obyvatelstvo jednoznačnou prioritu.

¹⁴ K tomu viz sborník Ivana ČORNEJOVÁ (ed.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Praha 2003, 391 s.

2. Prameny a literatura

2.1 Prameny

Většina pramenů, které byly využity při tvorbě této práce, vznikla z činnosti katolické církve. Největší množství z nich je uloženo v Národním archivu v Praze ve fondu Archiv pražského arcibiskupství I. Zásadním pramenem tohoto pojednání a neocenitelným zdrojem informací k dějinám církevní správy, rekatolizace a některým otázkám náboženského života ve druhé polovině 17. století jsou dvě řady tzv. farářských relací. Jejich jedinečnost vyplývá především ze skutečnosti, že jsou dochovány téměř pro celé území pražské arcidiecéze¹⁵ a že informace v nich obsažené jsou vztaženy ke dvěma krátkým časovým úsekům (několik měsíců), v jejichž průběhu vznikly. Tyto dvě zásadní podmínky umožňují relativně dobrou možnost jejich srovnání, jež je omezena pouze různou úrovní jejich zpracování nebo případným poškozením. Význam těchto pramenů, na který upozornil Vladimír Ryněš, spočívá rovněž v jejich autenticitě, která je dána tím, že byly sepsány místními činiteli (faráři), kteří byli důkladně obeznámeni s místními poměry.¹⁶

Obě dvě řady farářských relací obsahují odpovědi na čtyřicet dva otázek (*bodů – puncta*) konzistoře, které jsou v obou řadách téměř identické.¹⁷ Jednotlivé otázky jsou seřazeny tak, že tvoří několik tematických celků. V odpovědi na první otázku mělo být uvedeno působíště faráře. Následující otázky se týkaly kostelů v jednotlivých farnostech (jejich počtu, rozsahu zádušních okrsků, zádušního majetku a jeho správy, vybavení kostelů). Další skupina otázek byla věnována

¹⁵ Ve významu vlastní arcidiecéze, tj. pro celé Čechy s výjimkou Hradeckého a Litoměřického kraje a dále pro Kladsko a několik lužických farností.

¹⁶ Václav RYNEŠ: Málo využitý pramen vlastivědného poznání. (Farářské relace z let 1676-77 a 1700-01.) In: Acta regionalia, 1, 1965, s. 106-113. Edici tohoto pramene pro chrudimský vikariát vydal František KRÁSL (ed.): *Responsa ad 42 puncta a consistorio archiepiscopali anno 1700 venerabili clero preposita*. Tomus I. Districtus Chrudimensis. Pars I. Sub vicario Chrudimensi. Pragae 1904.

¹⁷ Liší se pouze gramaticky v psaní velkých písmen a ve struktuře vět. Obsahově jsou identické.

zbožným záležitostem a charitativním institucím (zbožným bratrstvům, odkazům a aniversáriím, zázračným obrazům, poutím a procesím, odpustkům a špitálům). Následující skupina otázek směřovala svoji pozornost k farním beneficiím a zázemí faráře. Dvě otázky se týkaly rovněž zpustlých kostelů. Další body se týkaly školských záležitostí a chrámových služebníků a na závěr byly připojeny dvě otázky k výskytu nekatolíků a mravních deliktů.¹⁸

První řada *Relationes* vznikla na přelomu let 1676 a 1677. V září 1676 konzistoř rozhodla o provedení přehledu arcidiecéze. Všem vikářům bylo uloženo, aby mezi faráře rozšířili dotazník obsahující 42 otázek, na které měli do čtrnácti dnů odpovědět vikářům. Ti měli odpovědi zrevidovat a se svými poznámkami zaslat konzistoři.¹⁹ Řadu tvoří 29 knih podle vikariátů.²⁰ V této práci byly využity dvě knihy z vikariátů Boleslavského kraje.²¹

Farářské relace z frýdlantského vikariátu se dochovaly ve velmi dobrém stavu téměř nepoškozené. Jednotlivé relace jsou datovány od 29. října 1677 do 20. června 1677. Vznikly relativně pozdě zvážíme-li, kdy bylo příslušné nařízení vydáno (18. 11. 1676) a v relativně dlouhém časovém úseku vzhledem k tomu, že odpovědi měly být vikářům předány do čtrnácti dnů. Jazykem relací je latina, v případě příloh je to němčina. Přílohy i odpovědi jsou vypracovány v různé kvalitě a rozsahu. Kniha obsahuje celkem sedmáct relací duchovních správců.

V jakém rozmezí byly sepsány relace z mladoboleslavského vikariátu nemůžeme, vzhledem k velkému poškození dolního okraje knihy, přesně určit. Z dochovaných datací je zřejmé, že většina relací byla sepsána

¹⁸ Latinské znění otázek z roku 1700 uvádí Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX.* Díl I. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694-1710). Praha 1917, s. 191-193. Český překlad Pavla STUČHLÁ: *Katolická duchovní správa na Prácheňsku na přelomu 17. a 18. století.* Diplomová práce FF UK Praha. Vlachovo Březí 1996, s. 96-97.

¹⁹ Údaje o vzniku obou řad relací rozebírá podrobně Pavla STUČHLÁ: *Katolická duchovní správa*, s. 3-4. Příslušné nařízení viz Národní archiv Praha (dále NA Praha), Archiv pražského arcibiskupství I. (dále APA I.), sign. B 20/1a, Patentes vernaes (autumnales) 1876. Při citaci materiálů tohoto fondu, který je opatřen signaturou, se přidržuji běžně užívaného úzu a uvádím pouze signaturu.

²⁰ NA Praha, APA I., sign. B 11/7 až B 13/4.

²¹ Tamtéž, inv. č. 1360, sign. B 11/10 (vikariát Frýdlant) a inv. č. 1361, sign. B 12/11 (vikariát Mladá Boleslav).

v dubnu 1677 a jedna z relací byla zřejmě sepsána až 21 srpna 1677 (Bakov). Jazykem odpovědí je opět latina, jazykem příloh čeština a němčina. Práci s tímto svazkem značně zkomplikovalo již zmíněné poškození dolního okraje knihy, i přesto obsahuje svazek řadu cenných údajů.

Druhá řada farářských relací *Responsa ad 42 puncta a consistorio archiepiscopali proposita* vznikla za episkopátu Jana Bedřicha Breunera v letech 1700 až 1701, tedy o necelých pětadvacet let později.²² Vikáři měli tentokrát poskytnout kněžím dotazník k opsání při konvokaci nebo jiným vhodným způsobem. Konzistoř poučena z předchozí akce dala na odpovědi farářům k dispozici celý měsíc. Tato skutečnost se odrazila i na úrovni těchto odpovědí, které byly zpravidla vypracovány pečlivěji. I v tomto případě měli faráři předat vikářům a ti je měli porovnat se skutečností a případně doplnit. Tato řada tvoří 35 knih, z nichž 34 je uloženo ve fondu Archiv pražského arcibiskupství I.²³ a jedna se nachází v Archivu pražského hradu ve fondu Archiv metropolitní kapituly pražské.²⁴ V této době již na území Boleslavského kraje existovaly tři vikariáty, a proto odpovědi duchovních správců z tohoto kraje nacházíme ve třech svazcích.²⁵

Jazykem této řady je stejně jako v prvním případě latina, jazykem příloh je čeština a němčina v českodubském a mladoboleslavském vikariátu, němčina ve vikariátu frýdlantském. Na základě uvedených datací můžeme odhadovat, že jedenadvacet relací, které obsahuje svazek mnichovohradištského vikariátu, vzniklo mezi 10. květnem a 28. červencem 1700. Mezi odpověďmi chybí odpověď mnichovohradištského děkana, což je zvláště zarážející vzhledem k tomu, že byl v této době vikářem. Z českodubského vikariátu je celkem dvanáct relací, jež jsou datovány od 6. května do 21. prosince 1700. *Responsa* obsahují odpovědi

²² Patentes vernaes 1700, § 3.

²³ NA Praha, APA I., sign. B 13/5 až B 14/7.

²⁴ Archiv pražského hradu, Archiv metropolitní kapituly pražské, Codex LVI. (vikariát Volyně).

²⁵ Tamtéž., inv. č. 1359, sign. B 13/19 (vikariát Mnichovo Hradiště), inv. č. 1360, sign. B 14/1 (vikariát Frýdlant) a inv. č. 1361, sign. B 13/19 (vikariát Český Dub).

jedenadvaceti farářů a správců farností frýdlantského vikariátu, kteří je sepsali od 9. dubna do 15. července 1700. Stav všech těchto tří knih je dobrý.

Co mělo být základním přínosem těchto dvou velkých dotazníkových akcí? V obou případech to byla především snaha arcibiskupa a konzistoře získat podrobnější přehled o stavu arcidiecéze. To se jim v zásadě podařilo a zároveň tím byl nezáměrně zanechán pro budoucí generace pramen nedocenitelného významu pro církevní dějiny, dějiny škol, místopis i pro studium novověkého latinského jazyka. Při jejich studiu je třeba pamatovat na to, že se jedná o pramen, který vznikl pro vnitřní potřebu katolické církve, čemuž se podřizuje nejen jejich struktura, ale i jejich obsah. Odpovědi jsou z pera duchovních správců, kteří mohli řadu věcí formulovat opatrně, skutečnost opravit nebo zamlčet některé podstatné informace, o kterých se domnívali, že by jim v očích nadřízených mohly uškodit. Následné revize ze strany vikářů totiž nemusely vždy proběhnout zcela důsledně. Vikáři stvrzovali odpovědi svým podpisem a rovněž v druhé řadě relací nacházíme jejich případné poznámky, jež byly napsány na pravou volnou stranu listu. Nejčastěji stvrzovali pravdivost odpovědí poznámkou „*Ita est!*“

K těmto 42 otázkám pro faráře bylo připojeno i 23 otázek pro vikáře o jim podřízených duchovních. Tyto otázky se zajímaly o původ kněží, jejich svěcení, jejich osobní kvality a přístup k výkonu kněžského povolání.²⁶ Odpovědi na tyto otázky se povětšinou nedochovaly. V rámci sledovaných vikariátů jsou dochovány pouze pro vikariát českodubský z roku 1700.²⁷

Dalším ze základních pramenů této práce jsou duchovenské fase (respektive duchovenské příznávací tabely) z roku 1713. Ty vznikly v souvislosti s přípravou Tereziánského katastru. Nejedná se tedy o pramen, který by vznikl z iniciativy církve. Jde v podstatě o majetková

²⁶ Otázky viz Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 241.

²⁷ NA Praha, sign. B 13/19 fol. 12r-17r.

přiznání duchovních, která jsou spolu s přiznáními vrchnostenskými, městskými a poddanskými z jednotlivých panství součástí fondu Tereziánský katastr. Tato duchovenská přiznání byla vyhotovována se dvěma opisy určenými pro vnitrocírkevní potřebu. Řada těchto opisů (vždy jeden z těchto dvou) je dnes součástí fondu Archiv pražského arcibiskupství I. Tyto opisy byly využity pro účely této práce.

Přiznání z celé arcidiecéze tvoří řadu 36 knih podle vikariátů²⁸ a z předchozího výzkumu již bylo zjištěno, že se tyto opisy výrazně neliší od přiznání uložených ve fondu Tereziánský katastr. Je tedy možné využít pouze jeden z těchto exemplářů.

Stručně lze duchovenské fase charakterizovat jako soupis majetku a příjmů všech beneficií a kostelů a dalších církevních subjektů ve vikariátu. Přiznání z jednotlivých beneficií jsou rozdělena do několika rubrik a obsahují informace o jednotlivých svatyních, duchovních, bratrstvech, špitálech a školách, jejich majetku a příjmech. Pro účely této práce byly využity tři svazky vikariátů Boleslavského kraje.²⁹ Jazykem duchovenských fasí je čeština a němčina. Z charakteru tohoto pramene vyplývá i jeho hlavní využití. Nejpodrobněji vystihuje majetkové poměry církevních institucí a beneficií, ale zároveň obsahuje řadu cenných údajů o rozsahu farnosti, počtu obyvatel, zpustlých kostelech atd. V duchovenských fasích Tereziánského katastru z frýdlantského vikariátu nacházíme celkem devatenáct přiznání farářů a správců farností, z mladoboleslavského vikariátu dvacet tři a z českodubského čtrnáct přiznání.

Další prameny uložené ve fondu Archiv pražského arcibiskupství byly využity jako prameny doplňující a upřesňující prameny již uvedené. Na prvním místě jsou to Knihy farních důchodů (*Libri proventorum*

²⁸ Tamtéž., sign. B 14/8 až B 15/24.

²⁹ Tamtéž., sign. B 15/7 (vikariát Dobruška), sign. B 15/8 (vikariát Frýdlant) a sign. B 15/9 (vikariát Český Dub).

parochialium ...).³⁰ Ty obsahují nejrůznější zprávy o stavu farních beneficí.

Řadu zajímavých údajů obsahují i vizitační zprávy, které však netvoří žádnou souvislou řadu a můžeme je nalézt jak mezi knihami, mezi zprávami o stavu kostelů a beneficí nebo mezi přijatou korespondencí. Souvislou řadu netvoří ani zprávy o tzv. kanonických vizitacích.³¹ Vizitace, jejichž výsledné protokoly, jsou jedním z pramenů této práce, byly důležitým nástrojem církevní správy. Usnesení tridentského koncilu ukládalo biskupům vykonat jednou ročně vizitaci své diecéze. Pravidelné vizitace nemohl provádět biskup, ale tato pravomoc byla přenechávána dalším hodnostářům, nejdříve arcijáhnům a později vikářům. Většinou byla vizitace prováděna osobně pověřenou osobou (vikářem), který měl navštívit příslušné kostely, fary a místní duchovní. Při návštěvě se zajímal především o stav chrámů a dalších objektů, jejich vybavení, vedení písemných záznamů a spravování farních důchodů. Také si ověřoval způsobilost kněží a jejich přístup k povinnostem.³² V průběhu 17. století nebyly prováděny tyto vizitace v Čechách každý rok.

Řadu zajímavých informací obsahují i dvě řady korespondence přijaté (*recepta*) a odeslané (*emanata*). Důležité jsou rovněž matriky beneficiátů,³³ knihy konfirmací k farám³⁴ a řada dalších pramenů. Vzhledem k velkému množství pramenů bylo nutné se omezit pouze na výběr těch nejpodstatnějších.

Pro postup rekatolizace a statistiku církevní správy jsou jedinečným pramenem zpovědní seznamy, které jsou zčásti zpřístupněny v edicích.

³⁰ NA Praha, APA I., sign. B 41/1 – B 41/7. 1. svazek (1570 – 16 ...), 2. svazek (1543-1735), 3. svazek (1555-1737), 4. svazek (1561-1675), 5. svazek (1523-1718), 6. svazek (1683). 7. svazek (1683). K tomu srov. Karel DAVID: *Knihy farních důchodů arcidiecéze pražské I. – VI. (Libri proventum parochialium)*. Katalog signatury B 41. Praha 1960.

³¹ Např. NA Praha, APA I., sign. B 4/6, B 41/1, B 4/8, D 143/1-3a.

³² Podrobně k vizitacím a vizitačním písemnostem z Čech 17. století Veronika SEMERÁDOVÁ: *Vizitační písemnosti Čech 17. století (farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694)*. Sborník archivních prací (dále SAP) 47, 1997, s. 125-205; také srov. Eliška ČÁŇOVÁ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech 1620-1671*. SAP 35, 1985, s. 534; srov. rovněž Kliment BOROVIČ: *Dějiny diecéze pražské*. Praha 1874, s. 461-465.

³³ Např. tamtéž, sign. B 10/13 a B 10/15.

³⁴ Např. tamtéž, sign. B 10/8a a B 10/8b.

Zpovědní seznamy přináší informace o velikonočních zpovědích z celé arcidiecéze, mimoto jsou i jedinečným pramenem k dějinám farní správy, jelikož je z nich patrná struktura farní organizace a obsahují i jména (resp. podpisy) duchovních správců jednotlivých farností. Až do roku 1671 nebyla jejich forma sjednocená. Faksimilovou edici těchto nejstarších zpovědních seznamů vydala Eliška Čáňová.³⁵ Z let 1671 až 1725 je dochována souvislá řada zpovědních seznamů z většiny beneficí pražské arcidiecéze, v Boleslavském kraji s výjimkou let 1679-1680. Zpovědní seznamy obsahují čtyři základní údaje: počet kajících (tj. komunikantů, kteří se účastnili zpovědi a přijímání, *communicantes*), nekajících neboli nedbalých (*negligentes*), kacířů (*haeretici*) a obrácených (*conversati*). Zpovědní seznamy z let 1671 až 1725 vyšly péčí Josefa Vítězslava Šimáka, který editované soupisy doplnil o farářské řady, přehledy obročí v jednotlivých vikariátech a statistický přehled duší. V archivu pražské arcibiskupství je dochováno 52 svazků z let 1671-1725. Po tomto datu zpovědní seznamy chybí a další jsou až od roku 1740.³⁶

V souvislosti se zpovědními seznamy je zapotřebí zmínit i dva další důležité prameny o postupu rekatolizace z 50. let 17. století. Soupis poddaných podle víry a Status animarum. První z nich je pramenem proveniencí světské, druhý proveniencí církevní a oba dva byly editovány.³⁷

Všechny uvedené prameny popisují stav věcí v určitých časových úsecích. Abychom porozuměli těmto problémům a zároveň je mohli konfrontovat s představou o ideálním stavu, je nezbytné studovat i

³⁵ Eliška ČÁŇOVÁ (ed.): *Prameny pro hospodářské a sociální dějiny*. Nejstarší zpovědní seznamy 1570-1666. Svazek 1 a 2. Praha 1973, 753 s. Táž: *Prameny pro hospodářské a sociální dějiny*. Nejstarší zpovědní seznamy 1628-1670. Svazek 3. Praha 1983, 369 s.

³⁶ Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671- 1725*. Díl 1, 1. Boleslavsko a Kouřimsko . Praha 1909, 405 s. Zde v úvodu na s. I. a XII. Jsou podrobnější informace ke struktúře i vzniku edice. K tomu srov. např. Lucie STEINBACHOVÁ: *Ke kritice spolehlivosti zpovědních seznamů pražské arcidiecéze*. Historická demografie (dále HD) 23, 1999, s. 137-150. Rovněž Eliška ČÁŇOVÁ: *K problematice studia zpovědních seznamů arcibiskupství pražského jako pramene pro demografickou statistiku*. HD 5, 1971, s. 55.

³⁷ První pro Boleslavsko vydala Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných podle víry. Boleslavsko*. Praha 1994, 714 s. Druhý zpřístupnila Eliška ČÁŇOVÁ (ed.): *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651*. SAP 29, 1979, s. 20-55. Podrobné komentáře k soupisu poddaných jsou uloženy v NA Praha, fond Stará manipulace, sign. R 109/45.

prameny normativního charakteru práva světského i církevního. V rámci pražské arcidiecéze tvořila základ norem partikulárního práva *pražská synoda z roku 1605*.³⁸ Pražská diecézní synoda zasedla v roce 1605 z popudu arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé, aby tak bylo naplněno ustanovení tridentského koncilu o obnovení provincionálních sněmů (kněží olomoucké diecéze se synody nezúčastnili a tak byla svolána pouze pro pražskou diecézi). Akta komise byla následně připravena k vydání komisí vedenou Jiřím Bertoldem Pontanem z Breitenberka. V úvodu je výstižně charakterizováno poslání a účel těchto synodálních statut: „ ... *klademe Vám do rukou knihu předpisů synodálních, abyste svědomitě jimi se spravovali, abyste učinili je sobě normou a pravidlem ve všem všudy, cokoli podnikáte ...*“.³⁹ Synodus je rozdělen do několika oddílů, z nichž první se týkají víry a zbožných záležitostí, další kostelů a jejich vybavení. Následují oddíly týkající se svátostí a v závěru jsou oddíly, jež se věnují kněžím, beneficím a jejich vzdělávání. Ve studovaném tisku jsou dále připojeny provinciální statuta Arnošta z Pardubic, které s v původním tisku Nigrinově z roku 1605 nenachází.

Pražskou synodu z roku 1605 dále rozvíjely a doplňovaly jednotlivé instrukce pro faráře a vikáře,⁴⁰ každoročně vycházející synodální ustanovení (*Patentes vernaes, resp. autumnales*).⁴¹ Nezbytným pomocníkem pro orientaci ve výše zmíněných nařízeních je *Codex*

³⁸ *Synodus Archi-Dioecesana Pragensis habita ab ... Sbigneo Berka, Dei et Apostolicae Sedis gratia Archi-Episcopo Pragensi, et Principe, Legato Nato etc. Anno a Christi Nativitate 1605. in festo S. Wenceslai Principis Martyris, ac Patroni Regni, nunc vero adnexis Statutis provincialibus Ernesti Archi-Episcopi primi Pragensis, cum novo et locupletissimo indice, ex speciali mandato ... Joannis Maurittii Gustavi, Dei gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Apostolice Legati nati, Comitum de Manderscheid-Blanckenheim et Geroldstein, ... Reimpressa. Pragae 1762.*

³⁹ Citováno v překladu Františka VACKA: *Diecézní synoda pražská z roku 1605*. Život církevní v Čechách s počátku sedmnáctého století. Sborník historického kroužku (dále SHK) 1896, sešit 5, s. 25-46. Zde jsou rovněž obsaženy podrobné informace o jejich vzniku na s. 25-34.

⁴⁰ Např. NA Praha, APA I., sign. B 10/12, *Ordo circa Vicarios*. Instrukce pro faráře a vikáře uvádí i Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 142-169.

⁴¹ NA Praha, APA I., sign. B 20/1a, *Knihy patentů 1662-1710 (Patentes consistoriales)*. Tamtéž, APA I., sign. B 20/1b, *Knihy patentů 1662 -1710 (Patentes archiepiscopi)*, opis z 18. století). *Patentes vernaes* jsou v dobové terminologii označovány jako synodální ustanovení, ale jednalo se v zásadě pouze o konzistoriální nařízení. Synoda totiž zasedat nemohla, jelikož Obnovené zřízení zemské zapovídalo stavům zasedat odděleně. Při citacích těchto pramenů odkazují vždy na příslušnou knihu a dále na patent a příslušný paragraf. Pokud se jedná o patent podzimní, je citace doplněna o výraz *autumnales* v závorce.

ecclesiasticus archidioecesis Pragensis ordine literario digestis Benedikta Stöbera.⁴²

Z hlediska světského práva bylo normou nejvyšší právní síly Obnovené zřízení zemské z roku 1627⁴³ a právo trestní, které až do let 1707-1708, kdy byla vydána *Constitutio Criminalis Josephina*, bylo pouze shrnuto v právech městských Pavla Kristiána z Koldína.⁴⁴ Rovněž je důležité, jakým způsobem se otázka rekatolizace a vztah k náboženským a církevním záležitostem projevuje v normativch vydávaných na lokální úrovni příslušnou vrchností.⁴⁵

Aby bylo možné postihnout problematiku i z jiných pohledů, bylo nezbytné využít i prameny uložené v okresních a oblastních archivech. Ovšem pro velký rozsah zvoleného teritoria nebylo možné projít a zpracovat všechny materiály týkající se problematiky církevní správy a rekatolizace na Boleslavsku ve sledovaném období. Byla proto zvolena metoda omezených lokálních sond k jednotlivým tématům, které pouze doplňují údaje srovnávaných pramenů.

Velmi zajímavý je archivní soubor uložený ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, pobočka Děčín, pod názvem Historická sbírka Clam-Gallas. Tento soubor obsahuje řadu materiálů týkajících se rekatolizace, působení nekatolických kněží i patronátního práva na Frýdlantsku a Liberecku. Studium písemností vrchnostenské správy

⁴² NA Praha, APA I., sign. B 76/1-7, *Theologicko-kanonický abecední věcný slovník ze statutů arcibiskupa Arnošta z Pardubic, synody z roku 1605, komstitucí, patentů, dekretů a reskriptů s odkazy i texty, pořázený roku 1765 kancléřem Benediktem Stöberem a doplňovaný vložkami do roku 1771 (Codex ecclesiasticus archidioecesis Pragensis ordine literario digestis ...)*. 1. svazek (A-B), 2. svazek (C), 3. svazek (D-F), 4. svazek (G-K), 5. svazek (L-M), 6. svazek (N-Q), 7. svazek (R-Z).

⁴³ Hermenegild JIREČEK (ed.): *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627. Codex Iuris Bohemici* (dále CIB). Tomus 5, Pars 2. Praha 1888. Nová edice v německém znění Lutz RENTZOW: *Die Entstehungs- und Wirkungsgeschichte der Verneuwerten Landesordnung für das Königreich Böhmen von 1627*. Frankfurt am Mein 1998, s. 260-465. K tomu srov. především Karel MALÝ: K otázce právního zakotvení feudálního absolutismu v Čechách. *Acta Universitatis Carolinae* (dále AUC), Philosophica et Historica 3, 1970, s. 63 an.

⁴⁴ Josef JIREČEK (ed.): *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína. CIB*. Tomus 4, Pars 3, Monumenta Iuris municipalis, Sectio 2. Praha 1876, 457 s.

⁴⁵ V práci byly využity instrukce publikované v Josef KALOUSEK: *Řády selské a instrukce hospodářské. Archiv český*. 23. díl, Praha 1906, 600 s. Dále instrukce pro kostelníky, kterou vydal Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Instrukce kostelníkům, vydaná hejtmanem Hoberkem na panství Svijanském z roku 1645*. *Věstník Královské české společnosti nauk* 1897, s. 1-7.

(uložených v rodinných sbírkách nebo fondech velkostatků) by bylo základním předpokladem k popsání otázek dotýkajících se patronátního práva, které jsou na základě výše zmíněných pramenů obtížně řešitelné.

V okresních archivech jsou důležité prameny uloženy ve fondech farních úřadů. Těchto pramenů je velké množství, ovšem většina jich pochází až z 2. poloviny 18. století. Především pamětní knihy (*Libri memorabilium*) obsahují zajímavé informace i pro období starší. Byly do nich zapisovány záležitosti týkající se hospodaření záduší či beneficia (fundace, zbožné odkazy), v některých je možné nalézt i informace o farářích nebo roční počty zpovídaných, pokřtěných a zemřelých atd. V této práci byly provedeny sondy do pamětních knih farností Ves, Dobrovice a Sobotka. Dále byla prostudována kniha zádušních počtů kostela ve Vsi.⁴⁶

Ve městech jsou důležité archivy měst, které často obsahují řadu zajímavých informací ke kostelům a obecně k církevnímu životu v daném městě. Městské archivy jsou důležité i pro poznání praxe hrdelních soudů v rekatolizačních případech. Podrobně byly pro účely této práce prostudovány materiály vzešlé z činnosti dobrovického hrdelního soudu.⁴⁷

V neposlední řadě je třeba upozornit i na edice Berní ruly a Tereziánského katastru,⁴⁸ které obsahují rovněž řadu podstatných informací k církevní správě daného období. Na závěr je třeba připomenout ještě dvě drobnější edice Josefa Vítězslava Šimáka a Františka Štědrého.⁴⁹

⁴⁶ Státní orkesní archiv (dále SOKA) Mladá Boleslav, Děkaný úřad (dále DÚ) Dobrovice, inv. č. 1, kn.1. SOKA Liberec, Farní úřad (dále FÚ Ves), inv. č. 7, kn. 7, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních (recte zádušních) počtů.. SOKA Jičín, DÚ Sobotka, Pamětní kniha (nezpracováno).

⁴⁷ SOKA Mladá Boleslav, AM Dobrovice, Stará registratura, sign. I C 1a, kt. 12-15; Městské knihy – radní manuály, sign. I B 5, I B 12.

⁴⁸ Karel DOSKOČIL (ed.): *Berní rula. Popis Čech roku 1654*. Praha 1953-1954, 872 s.; Aleš CHALUPA – Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ (edd.) : *Berní rula, 8-9*. Kraj Boleslavský. Praha 2001, 440 s.; Pavla BURDOVÁ – Dagmar CULKOVÁ - Eliška ČÁŇOVÁ – Marie LIŠKOVÁ – František RAJTORAL (edd.): *Terziánský katastr český, sv. 3., Dominikál*, Praha 1970, s. 128-129.

⁴⁹ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Listář fary turnovské z let 1620-1696*. Věstník královské české společnosti nauk 1910, čl. 6, s. 1 – 154; František ŠTĚDRÝ (ed.): *Stavivo k podrobné historii církevní v Čechách*. Confirmationem ad beneficia ecclesiastica 1637-1660. SHK 11, 1910, s. 1-10, 165-173, 12; 1911, s. 33-46, 193-200; 13, 1912, s. 76-83, 176-181; 14, 1913, s. 41-51, 165-171; 15, 1914, s. 41-47, 132-137.

2.1 Literatura

Problematika církevních dějin je jednou z klíčových otázek studia pobělohorského období. Tato skutečnost je dána především významem rekatolizace jako procesu, který zásadně proměnil českou pobělohorskou společnost. Řada prací věnujících se tomuto tématu vznikla již v 19. a první polovině 20. století. Konfesně zaujatý přístup k tomuto tématu se projevoval již v tomto období a jeho démonizace vyvrcholila po polovině 20. století, kdy byla rekatolizace a s ní i barokní kultura odsuzována jako jeden z projevů doby Temna. Tento přístup znemožnil na dlouhá desetiletí nezaujatý pohled nejen na problém rekatolizace, ale i církevních dějin a dalších otázek s nimi souvisejících a došlo i k omezení studia tohoto tématu. Teprve v průběhu posledních dvou desetiletí se objevují studie, které se věnují tomuto problému nezaujatě a některé se pokouší i o jeho zasazení do kontextu celoevropských náboženských dějin tohoto období.

Hodnocení rekatolizace obsahují všechny syntézy pobělohorských dějin. Z nejstarších je na jedné straně možné jmenovat práci Arnošta Denise,⁵⁰ která ji hodnotí z pohledu protestantsky orientované historiografie a jež na dlouhou dobu ovlivnila pohled na toto období. Na druhé straně stojí pohled katolický v souhrnném popsání dějin tohoto období od Antonína Rezka a Josefa Svátka.⁵¹ Moderní a vyvážený pohled přináší až syntetické práce Josefa Války.⁵²

Ze starších prací přináší základní a výchozí informace o problematice českých církevních dějin pobělohorského období především práce Tomáše Václava Bílka, Antona Gindelyho⁵³, Klimenta Borového⁵⁴, Františka Krásla a Antonína Podlahy. Zvláště práce Tomáše V. Bílka zůstává dodnes jediným komplexním zpracováním dějin rekatolizace obsahujícím základní

⁵⁰ Arnošt DENIS: *Čechy po Bílé hoře*. Praha 1911.

⁵¹ Antonín REZEK: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, 1-2. díl. Praha 1892-1893. Josef SVÁTEK: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, 3-4. díl. Praha 1894-1895.

⁵² Josef VÁLKA: *Česká společnost v 15. – 18. století*. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“. Praha 1983; Týž: *Morava reformace, renesance a baroka*. Dějiny Moravy 2. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 6. Brno 1996.

⁵³ Anton GINDELY: *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*. Leipzig 1894;

⁵⁴ Kliment BOROVIČ: *Dějiny diecéze pražské*. Praha 1874, 533 s.

informace o tomto procesu.⁵⁵ Velmi cennou je práce Antonína Podlahy. Jedná se o první (a jediný) díl velkého projektu dějin pražské arcidiecéze, který zůstal nedokončen. Tato práce se věnuje období episkopátu Jana Bedřicha Breunera (1694-1710) a přináší základní informace o správě arcidiecéze, kněžích v duchovní správě, farních beneficiích a záduší. Pro badatele o tomto období církevních dějin je to práce neopominutelná, zvláště vzhledem k velkému množství informací, které vychází z hlubokého Podlahova archivního výzkumu.⁵⁶ Obdobný význam má pro období episkopátu Arnošta z Harrachu práce Františka Krásla.⁵⁷

Z novějších jsou to zvláště práce Jaroslava Kadlece, Rudolfa Zuberu, Josefa Hanzala či Elišky Čáňové,⁵⁸ která se rovněž mimo jiné věnovala církevní správě a rekatolizaci v oblastech, do nichž zasahuje Boleslavský kraj.⁵⁹ Řada novějších prací se věnuje obecně problematice rekatolizace nebo některým jejím dílčím otázkám.⁶⁰

Poměrně velká pozornost byla věnována dílčím otázkám dějin církevní správy. Na přelomu 19. a 20. století věnovali této problematice v řadě studií pozornost badatelé soustředění kolem *Časopisu katolického duchovenstva* a *Sborníku historického kroužku*.⁶¹ Této problematice byla

⁵⁵ Tomáš Václav BÍLEK: *Reformace katolická nebo-li obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*. Praha 1892, 336 s

⁵⁶ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694- 1710)*. Díl I,1. Praha 1917; 569 s.

⁵⁷ František KRÁSL: *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve a kníže arcibiskup pražský*. Praha 1886, 661 s.

⁵⁸ Zvláště základní příručka Jaroslava KADLECE: *Přehled českých církevních dějin*. 2. díl (Reprint původního vydání – Řím 1987) Praha 1991, 281 s. Zásadní je také dílo Rudolfa ZUBERA: *Osudy moravské církve v 18. století*. 1. díl. Praha 1987, 292 s., 2. díl. Olomouc 605 s. Zcela vyčerpávající je pro období do roku 1671 práce Elišky ČÁŇOVÉ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech 1620-1671*. SAP 35, 1985, s.486-557.

⁵⁹ Především. Eliška ČÁŇOVÁ: *Rekatolizace severních Čech*. In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání v severních Čechách. Praha 1980, s. 9-42; a též: *Počátky rekatolizace ve Středočeském kraji*. Středočeský sborník historický (dále SSH) 7, 1972. Praha 1972, s. 61-75. Popisuje zde zejména období bezprostředně následující po Bílé hoře (20.-30. léta). Též: *Rekatolizace ve Středočeském kraji*. SSH 11, 1976, s. 65-85.

⁶⁰ Zajímavé podněty přináší i Josef HANZAL: *Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam*. Sborník historický 37, 1990, s. 181-191; Jiří MIKULEC: *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách*. Či je země, toho je náboženství. Praha 2005, 194 s; Ivana ČORNEJOVÁ: *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. In: Táž (ed.): *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*. Praha 2003, s. 14-24.

⁶¹ Např. František ŠTĚDRÝ: *Znovuzrození katolické duchovní správy po roce 1620*. Sborník historického kroužku 1926, s. 64 –68 a 122-125; Antonín PODLAHA: *Z dějin katolických misí*. SHK 4,1895, s. 104-131; František VACEK: *Diecézní synoda pražská z roku 1605*. Život církevní v Čechách s počátku sedmnáctého století. SHK 1896, sešit 5, s. 25-46; Ferdinand MENČÍK: *Taxa štolová v Čechách*. Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD) 36, 1895, s. 449-464; František VACEK: *Dějiny církevního desátku v*

věnována pozornost i v novějších pracích, z nichž některé se věnují i obecnějším otázkám.⁶² V posledních desetiletích také vznikla řada prací, jež se věnují nižší církevní správě a náboženskému životu v určitém regionu, jejichž pramennou základnou jsou zvláště farářské relace, duchovenské fase či vizitační protokoly.⁶³ Nejčastěji jsou orientovány prostorově pro území jednoho vikariátu, případně jednoho kraje, i přesto se zpravidla jedná pouze o vybrané otázky církevní správy a náboženského života.

Pozornost byla v poslední době věnována i problematice nižšího kléru, jeho původu a duchovní i kulturní úrovni.⁶⁴ Tato otázka má jistě zásadní význam i pro úspěch rekatolizace a je úzce spojena s problematikou vzdělávání kněží.⁶⁵

Rovněž je třeba připomenout práce, které se věnují různým aspektům barokní zbožnosti – náboženským bratrstvům, zbožným obrazům apod. I tyto práce vychází zvláště z údajů farářských relací.⁶⁶ S touto

Čechách a na Moravě. Časopis pro dějiny venkova 22, 1935, č. 1, s. 8-14; František MÍCHAL: *Železná kráva*. ČKD 26, 1885, s. 293-295 aj.

⁶² V této práci byly využity zvláště následující Eduard MAUR: *Problémy farní organizace pobělohorských Čech*. In: *Traditio et cultus*. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi. Praha 1993, s. 163-176; Veronika SEMERÁDOVÁ: *Vizitační písemnosti Čech 17. století (farní kostely a farní kléru pražské arcidiecéze v letech 1623-1694)*. SAP 47, 1997, s. 125-205. Eliška ČAŇOVÁ: *K počtu far v Čechách v 17. a 18. století*. HD 18, 1994, s. 179-181; Zdeněk BOHÁČ: *Vývoj diecézní organizace českých zemí*. In: *Traditio et cultus*. Praha 1993, s. 21-25; Zlataše KUKÁNOVÁ: *Zprávy o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650*. *Paginae historiae* 2, 1994, s. 20-62; Blanka ZILYNSKÁ: *Záduší*. In: HLAVÁČEK, Ivan - HRDINA, Jan - KAHUDA, Jan - DOLEŽALOVÁ, Eva (edd.): *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 535 – 548 a jiné.

⁶³ Např.: Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát 1676-1750*. Vybrané otázky církevní správy. Praha 2004, 272 s. Martin ZEMAN: *Prácheňsko ve světle farářských relací. Církevní správa a náboženský život na přelomu 17. a 18. století*. Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 14-34; či Michal ŘEZNÍČEK: *Obnova a vývoj katolické farní správy v ledečském vikariátu v 17. a první čtvrtině 18. století*. Rigorózní práce. FF UK, Praha 2003, 211 s; Týž: *Záduší a jeho správa v Leděčském vikariátu v 17. a v první čtvrtině 18. století*. ČNM, č. 1-2, 173, 2004, s. 51-82.

⁶⁴ Zdeňka KOKOŠKOVÁ a Marie RYANTOVÁ: *Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru v druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století*. In: *Pražské arcibiskupství 1344-1994*. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 150-163; Josef HANZAL: *K duchovní a kulturní úrovni barokního kléru*. In: *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 85-92; Zlataše KUKÁNOVÁ: *Ke struktuře světského kléru v Čechách a na počátku 17. století*. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 46-71.

⁶⁵ Jan VICHRA: *Pražský arcibiskupský seminář a jeho studenti v 17.-18. století*. In: *Škola a město*. Sborník příspěvků z konference "Škola a město" konané ve dnech 5.-6. října 1992. Praha 1993, s. 123-134. Rovněž srov. Eva DOLEŽALOVÁ: *Konvikt svatého Bartoloměje a seminář svatého Václava v Praze na Starém Městě – dějiny, hospodářství a studijní nadace*. In: HLAVÁČEK, Ivan - HRDINA, Jan - KAHUDA, Jan - DOLEŽALOVÁ, Eva (edd.): *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 135-148.

⁶⁶ Náboženským bratrstvům se pilně věnuje Jiří Mikulec. Na tomto místě uvádím alespoň jeho práci, jež vychází z údajů farářských relací. Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. In: *Folia historica bohemia* 15, 1991, s. 269-342. Milostným obrazům věnovali pozornost Jan

problematikou souvisí i otázka patrocinií, které věnoval soustavnou pozornost Zdeněk Boháč.⁶⁷

Bohatá je i literatura věnující se rekatolizační praxi a nekatolíkům. K tomuto tématu je přistupováno různým způsobem. Nejčastěji je otázka řešena v rámci určitého panství. Pokusem o proniknutí do myšlenkového světa poddaných jsou zpravidla studie věnující se četbě knih u tajných nekatolíků (Marie-Élisabeth Ducreux, Pavel Himl, Jaroslav Šůla a jiní).⁶⁸ Co se týče myšlení a představ lidí v 18. století je bezesporu paradigmatickou práce Františka Kutnara.⁶⁹ K problematice tajných nekatolíků se naposledy zásadně vyslovil Zdeněk R. Nešpor, který zdůraznil bezkonfesní charakter jejich víry.⁷⁰ Spolu s Janem Horským se pokusili rovněž vytvořit typologii českých nekatolíků v 18. století a naznačili možnosti dalšího výzkumu této otázky, zvláště využití historicko-antropologické metody.⁷¹ Pro tento přístup v bádání o raném novověku sledoval rovněž Pavel Himl.⁷² Z nepřeberného množství dalších prací k problematice rekatolizace je možné zmínit alespoň práci Ivo Kořána o opočenské rebelii⁷³, či práce Jiřího Wolfa o misiích v Krušnohoří.⁷⁴ Bylo by možné uvést i celou řadu prací k dílčím otázkám

ROYT: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999, 362 s. a Vladimír RYNEŠ: „*Imagines miraculosae*“ *doby pobělohorské*. Český lid 3, 1967, s. 182-193.

⁶⁷ Zdeněk BOHÁČ: *Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní*. In: Pražské arcibiskupství 1344-1994, Praha 1994, s. 164-178.

⁶⁸ Marie-Élisabeth DUCREUX: *Způsob čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*. AUC – HUCP 32, 1992, 1-2. s. 51-80; Táž: *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*. Literární archiv PNP 27, 1994, s. 61-87; Pavel HIML: „*Ta kniha falešná a nespravedlivá jest*.“ Příspěvek k rekatolizační praxi na orlickém panství v první třetině 18. století. JSH 62, 1993, s. 122-131; Jaroslav ŠŮLA: *Četba tajných nekatolíků třebechovické farnosti v 18. století*. Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 99-141. Rovněž srov. Zdeněk R. NEŠPOR (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007, 449 s.

⁶⁹ František KUTNAR: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*. Trojí pohled na český obrozenecký lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám. Praha 1948.

⁷⁰ Zdeněk R. NEŠPOR: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2004, 240 s.

⁷¹ Jan HORSKÝ a Zdeněk R. NEŠPOR: *Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století*. ČČH 103, 2005, č. 1, s. 41-86.

⁷² Pavel HIML: „*Odlišné chování*“ v raném novověku – *Plaidoyer za odklon od státně-centralistické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup*. Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 3, 2001, s. 53-60.

⁷³ Ivo KOŘÁN: „*Opočenská rebelie*“ roku 1732. Acta musei Reginaehradecensis. Series B. Scientiae sociales 12, 1970, s. 93-137.

⁷⁴ Jiří WOLF: *Katolické misie u luteránů ve východní části Krušných hor mezi léty 1660-1670*. In: Zdeněk R. NEŠPOR (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007, s. 217-231.

církevních dějin a rekatolizace v 17. a 18. století, bylo by to ovšem jen přetěžováním poznámkového aparátu, proto jsou zde uvedeny pouze práce, které ovlivnily podobu této studie.

Bohatou studnicí informací a zdrojem základních poznatků o regionu jsou i některá díla z velkého množství vlastivědné literatury. Na Semilsku jsou zvláště přínosné především studie Václava Lukáše a Františka Mizery.⁷⁵ Vlastivědné bádání o dějinách tohoto regionu se v této oblasti v období první republiky soustředilo především do dvou periodik: *Od Ještěda k Troskám* a *Sborníku okresu Železnobrodského*. Zvláště je třeba upozornit na velké množství drobných článků Josefa Vítězslava Šimáka, které se věnují různým otázkám církevních dějin 17. a 18. století.⁷⁶ V současnosti je vlastivědná práce v regionu Semilská a Jičínska soustředěna okolo sborníků *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Z badatelů, kteří se věnují církevní problematice, je možné jmenovat Roberta R. Novotného.⁷⁷

Bohatá je i vlastivědná literatura pro oblast Mladoboleslavská, ze které byly využity především práce Františka Bareše, Antonína Sládečka či Emanuela Svárovského.⁷⁸ I zde vycházelo vlastivědné periodikum *Boleslavan* a dnes je pro tuto oblast spolu s Českolipskem vydáván sborník *Bezděz*.

Pro severní část oblasti existuje celá řada zásadních prací v německé vlastivědné literatuře. Okruh badatelů se soustředil především okolo dvou periodik: *Mitteilungen des Nordböhmisches Exkurziions-Club*

⁷⁵ Václav LUKÁŠ: *Vysoké nad Jizerou*. Vysoké nad Jizerou 1969, 37 s.; František MIZERA: *Paměti města Semil a okolí*. Semily 1930, 105 s.;

⁷⁶ Např. Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Něco o farárech našich v době pobělohorské*. Sborník okresu Železnobrodského. Ročník 3., s. 113-117, 135-140; dále též: *Náboženské příběhy na Turnovsku v letech 1620-1648*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 1., s. 5-8, 17-24; též: *Příběh fary Mnichovohradištské v době pobělohorské*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 3., část 2, s. 5-8, 85-89, 133-138; též: *Farnost dubská v 17. věku*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 4., s. 18-22, 53-58, 98-101, 121-126, 187-191, 218-220.

⁷⁷ Robert R. NOVOTNÝ: *Náboženská bratrstva barokního období v Turnově*. Z Českého ráje a Podkrkonoší 16, 2003, s. 9-59.

⁷⁸ František BAREŠ: *Paměti města Mladé Boleslavě*. Díl 1. Mladá Boleslav 1920, 304 s.; *Dějiny obcí okresu mladoboleslavského a benátského*. Mladá Boleslav 1926, 375 s.; Antonín SLÁDEČEK: *Paměti města Dobrovice a jeho okolí*. Praha - Dobrovice 1900, 530 s.; Emanuel SVÁROVSKÝ: *400. let města Dobrovice*. Mladá Boleslav 1958. František PONOCNÝ: *Příspěvky k církevním poměrům na Boleslavsku*. Časopis společnosti přátel starožitností 12. Praha 1904, s. 122-124.

(později *Mitteilungen des Vereines für Heimatforschung*) vydávaných v České Lípě a *Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues*. Zde je třeba upozornit především na práce Johanna Schlenze.⁷⁹ Z dalších badatelů především na Antona Resslera, Julia Helbiga, Bruno Schiera a Ericha Gieracha.⁸⁰ Dalším speciálním otázkám se věnovali i jiní badatelé.⁸¹ V současnosti vychází na Liberecku a Jablonecku sborník *Fontes Nisae*, ve kterém ovšem není otázkám církevních dějin věnována téměř žádná pozornost.

Při zpracování pramenů se staly nezbytnými pomůckami i práce místopisné, topografie, *Souписy památek uměleckých a historických*, slovníky, numizmatické, chronologické a metrologické příručky a encyklopedie.⁸²

⁷⁹ Jsou to především práce vycházející z údajů farářských relací, které mi byly nápomocny k vyjasnění některých termínů a otázek: Johann SCHLENZ: *Reichenberg-Friedländer Vikariat gegen Ende des 17. Jahrhunderts*. *Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues* (dále MVHJIG), 18, 1924, s. 9-16, 53-59 a 19, 1925, s. 14-21, 52-61, 145-162; Týž: *Kirchliche und Schulverhältnisse im Kirchensprengel Böhmisches Aicha – Liebenau um das Jahr 1676*. Tamtéž 21, 1927, s. 11-13. Týž: *Die kirchlichen Verhältnisse im Pfarrensprengel Nabsel-Eisenbrod gegen Ende des 17. Jahrhundert*. Tamtéž 20, 1926, s. 175-177. Z dalších připomeňme alespoň Týž: Mag. Adam Balthasar. Dechant der Herrschaft B.-Aicha (1627-1631?); Týž: *Beiträge zur katholische Reformbewegung auf der Herrschaft Friedland von 1624-1631*. MHJIG 18, 1923, s. Rovněž je zapoteřbi připomenout zásadní práci Johanna SCHLENZE: *Das Kirchenpatronat in Böhmen*. *Beiträge zur seiner Geschichte und Rechtsentwicklung*. Prag 1928, 488 s.

⁸⁰ Např. Anton RESSLER: *Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes, Stadt und Land*. Liberec 1903-1905, ; Týž: *Beiträge zur geschichte der Orte des Friedländer Bezirkes*. *Friedländer Zeitung* 1911-1912. Týž: *Geschichte des Friedländer Bezirkes*. Friedland 1900, 438 s.; Týž: *Geschichte der Kirche und Schule in Gablonz und einiger Kirchen und Schulen der Umgebung mit einem Anhang über das Gablonzer Armenwesen*. Gablonz an der Neisse 1878-1879, 288 s.; Dalším badatelem byl Julius HELBIG: *Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland i.B.* 4. svazky Friedland i. B. 1892-189, 311, 312, 322, 199 s.; Týž: *Geschichte der Gegenreformation und der gleichzeitigen Ereignisse in der Herrschaft Friedland*. *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 39, 1901, s. Podstatné informace přináší rovněž vlastivěda Frýdlantska, která vznikla pod vedením Ericha GIERACHA: *Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen*. 2. Teil. Friedland i. B. 1926, 392 s. Z prací Bruno Schiera je možné připomenout alespoň: Bruno SCHIER: *Bericht von den Collaturen und Kirchen in der Graff Gallassischen Herrschaft Friedland*. MVHJIG 21, 1927, s. 40-45.

⁸¹ Například práce o zvonech: Grete SCHMIDT: *Die Glocken des Ischken – Isergaues*. MVHJIG 19, 1925, s. 74-83, 117-126; 20, 1926 s. 178-184.

⁸² Z nich na tomto místě jmenujme alespoň práce topografické a místopisné a soupisy památek uměleckých a historických (k ostatním viz seznam literatury): Josef Jan FUČÍK: *Historický místopis okresu Lomnického nad Popelkou*. Lomnice nad Popelkou 1928, 166 s.; Ladislav LUKÁŠ: *Místní jména na Semilsku*. Semily 1958, 54 s.; Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA – Václav ŠMILAUER: *Místní jména v Čechách I-V*. Praha 1949-1960; August SEDLÁČEK: *Místopisný slovník historický království českého*. Praha 1998, 1043 s. Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Soupis památek historických a uměleckých v okresu Mnichovohradištském*. Díl 1, Praha 1930, 648 s.; týž: *Soupis památek historických a uměleckých v okresu Turnovském*. Praha 1909, 259 s.; František BAREŠ: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu Mladoboleslavském*. Praha 1905, 412 s.; Erich GIERACH *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch*. 3. Heft. Der Bezirk Friedland Reichenberg 1935; Karl Franz KÜHN *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Brünn 1934, 342 s.; František ROUBÍK *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha 1959 161 s.

3. Obnova církevní správy na Boleslavsku v druhé polovině 17. a první třetině 18. století

Základním předpokladem pro úspěšný průběh rekatolizace bylo obnovení rozvrácené církevní správy, zvláště jejích nižších úrovní. Stav katolické církevní správy v Čechách po roce 1620 byl ve srovnání s jinými zeměmi přímo v kritickém stavu.⁸³ Vyřešení tohoto základního problému, který ovlivňoval samotné fungování katolické církve, jako jednoho z pilířů na nových principech se utvářejícího státu, jako nositelky samotných základů státní ideologie – katolického náboženství, bylo základním předpokladem úspěchu rekatolizačního procesu.

První z podmínek bylo vytvoření dostatečné majetkové základny pro vybudování nových biskupství i obnovení farní sítě. Druhou byla výchova duchovních a doplnění stavu diecézního kléru.⁸⁴

Pražská diecéze zahrnovala původně všechny české kraje a Kladsko. Ambiciózní plány z 20. a 30. let 17. století na zřízení několika českých biskupství narazily na špatné finanční možnosti obnovující se církve, k jejich realizaci tak nedošlo. V původních záměrech, jež jsou v zásadě obsaženy v plánu rekatolizace Čech vídeňského nuncia Carla Carafy, se předpokládá počet čtyř, případně osmi až deseti biskupství.⁸⁵ Vzhledem ke zkoumanému regionu je třeba připomenout i pokus o změnu církevní správy na diecézní úrovni, který proběhl ve 20. letech 17. století. Byla to snaha Albrechta z Valdštejna o vytvoření jičínského biskupství, jehož součástí by byla velká část Boleslavského kraje.⁸⁶

⁸³ K tomu blíže Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. 163-164, zde srovnává situaci v Čechách a v Nizozemí.

⁸⁴ Srov. Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát*, s. 7.

⁸⁵ Hynek KOLLMANN (ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*. Tomus 1. Pars 1. Praha 1923, s. 153.

⁸⁶ Blíže k snahám o vytvoření jičínského biskupství Pavel R. POKORNÝ: *Jičínské biskupství*. In: *Rekatolizace v Českých zemích (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. 9. 1993)*. Pardubice 1995, s. 72 – 84. K tomu srov. Zdeněk BOHÁČ: *Vývoj diecézní organizace českých zemí*. In: *Traditio et cultus*. Praha 1993, s. 28. Pohled Valdštejnových úředníků na církevní správu a její organizaci ve vévodství je patrný také z *Consignatio Decanatorum et Parochiarum in Ducatu Fridlandico*, srov. NA Praha, Valdštejniána, inv. č. 32, F 67/8, před 1633.

Teprve po zřízení biskupství litoměřického 3. července 1655 došlo k odtržení Litoměřického kraje od pražské arcidiecéze a po zřízení královéhradeckého biskupství 10. listopadu 1664 rovněž Hradeckého kraje, ve správě pražské arcidiecéze poté zůstalo zbývajících třináct českých krajů, Kladsko a několik lužických farností. Mezi novými biskupstvími litoměřickým a hradeckým byl vklíněn Boleslavský kraj, jako součást pražské arcidiecéze, čímž došlo k rozdělení nejproblémovějších oblastí severních a severovýchodních Čech mezi všechny tři diecéze. Spíše než z vědomého rozhodnutí o rozdělení problematických regionů mezi biskupství vycházel tento krok z ekonomických podmínek, které zřejmě neumožňovaly vytvoření většího počtu sufraganních biskupství a omezovaly velikost nově vytvořených diecézí.⁸⁷

3.1 Vikariáty

Jako střední článek církevní správy mezi farnostmi a biskupstvím měly fungovat vikariáty. Ty byly konstituovány v zásadě podle politického rozdělení země, kdy na území jednoho kraje měl být vytvořen jeden vikariát.⁸⁸

Organizace vikariátu byla odvislá od osoby vikáře (*vicarius foraneus*, venkovský vikář), jímž byl jeden z farářů vikariátu (předem dané oblasti, jejíž hranice se však mohly měnit), nejednalo se tedy o samostatné beneficium.⁸⁹ Vikář byl zástupcem biskupa v daném území a vykonavatelem jeho instrukcí. Síť vikariátů vznikla v Čechách v letech

⁸⁷ K reorganizaci církevní správy v Českých zemích ve 2. polovině 17. století např. Jaroslav KADLEC: *Přehled českých církevních dějin*. 2. díl. Praha 1991, s. 90-91. Zdeněk BOHÁČ: *Vývoj diecézní organizace*, s. 28-29. Ke zřízení litoměřické diecéze zevrubněji Anton FRIND: *Kurze Geschichte der Bischöfe von Leitmeritz*. Komotau 1867, s. 3-6; k diecézi královéhradecké srov. Jaroslav MIKAN: *Vznik a počátky hradeckého biskupství*. Hradec Králové 1926, s. 4-5. K instituci děkanů a děkanátu srov. Zdeňka HLEDÍKOVÁ: *Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách*. In: *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám*. Praha 1995, s. 112-133.

⁸⁸ Eliška ČAŇOVÁ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 538.

⁸⁹ Willibald M. PLÖCHL: *Geschichte des Kirchenrechts*, s. 291-292. Zde rovněž jsou shrnuta různá pojmenování úřadu v německém jazykovém prostředí: Landdekan, Dekan, Dechant, Bezirksrichter, Vizearchidiakon, Erzpfeister.

1630-31 ve snaze o optimalizaci církevní správy, byla tak nahrazena instituce arcijáhnů a děkanů, jakožto představených jednotlivých okrsků správy diecéze a zároveň představitelů kléru daného obvodu.⁹⁰ Jak bylo zmíněno, měl být počet vikariátů přibližně shodný s počtem krajů (ve velkých krajích měly být vytvořeny dva až tři vikariáty, v malých po jednom vikariátu), ovšem s postupnou obnovou farní správy narůstala i potřeba zvýšení počtu vikariátů. A tak se již k roku 1642 udává celkem 21 vikářů v celé arcidiecézi.⁹¹

Mezi vikářovy úkoly patřilo: pravidelně navštěvovat farnosti a provádět vizitace,⁹² napomínat faráře, urovnávat spory, svolávat duchovní k poradám, které se měly konat dvakrát ročně a kde jim byly předkládány směrnice - tzv. synodální listy, jež nahradily nekonající se synody. Dále měl vybírat dávky (*cathedraticum* a *seminaristicum*), sdělovat farářům patenty a výnosy, vybírat od farářů zprávy a velikonoční soupisy apod. Dále měl vést vikariátní archiv. Vikáři byli povinni řídit se platnými instrukcemi či patenty, rovněž zodpovídali za dodržování instrukcí podřízenými faráři.⁹³ Jejich funkce byla časově i materiálně náročná, bylo tudíž nutné, aby ji vykonával držitel dobře zajištěného benefícia. Vikář byl vedle tohoto úřadu i nadále povinen řádně spravovat svoji farnost.⁹⁴

Mezi nejvýznamnější pravomoci vikářů patřilo provádění vizitací podřízeného kléru, ten měl svému vikáři prokazovat povinnou úctu, při vizitaci poskytnout jednoduché občerstvení a případně i dopravu.⁹⁵

⁹⁰ Viz František ŠTĚDRÝ: *Znovuzrození katolické duchovní správy po roce 1620*. Sborník historického kroužku 1926, s. 64–68 a 122-125.

⁹¹ Eliška ČÁŇOVÁ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 538.

⁹² K povinnosti vikářů provádět vizitace farářů a kostelů např. NA Praha, APA I., sign. B 20/1a, *Patentes vernaes*: 1665, § 4; 1668, § 6, 1700 § 11 a další.

⁹³ Nástin činnosti podává Eliška ČÁŇOVÁ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 538. K činnosti vikářů srov. také Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 194-206, zde je také otištěna instrukce pro vikáře na s. 143-152; rovněž srov. Jaroslav KADLEC: *Přehled českých církevních dějin*, s. 81. Základní informace podává Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ: *Dějiny správy v českých zemích*. Od počátku státu po současnost. Praha 2005, s. 191.

⁹⁴ Zevrubněji se fungování vikariátu a funkci vikáře v konkrétním případě prachatického vikariátu věnuje Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 23-30 a 49-50, pozn. 1-16. Přehled vývoje postojů konzistoře k otázce vikariátů a vikářů zachycuje *Codex ecclesiasticus archidioecesis Pragensis ordine literario digestis*, NA Praha, APA I., sign. B 76/7.

⁹⁵ Např. NA Praha, APA I., sign. B 21/1a, *Patentes vernaes* (autumnales) 1699, § 4 či *Patentes vernaes* 1702, § 12.

Mezi vikáři a jejich podřízenými často vznikaly spory; především vikáři si stěžovali na neúctu a neposlušnost, ale objevovaly se i spory, kdy stěžovatelem byl farář. Tak si například v roce 1702 stěžoval farář z Bělé pod Bezdězem Zikmund Waraus na vikáře Jana Ignáce Ruczkého, děkana mnichovohradištského, že se na něj při vizitaci ostře osopoval, a skalský farář si na téhož vikáře stěžoval, že neoprávněně vyžaduje každý čtvrtrok 40 krejcarů a že si farářů neváží a jimi pohrdá.⁹⁶

Boleslavský kraj byl v 17. století rozdělen do dvou vikariátů – mladoboleslavského a frýdlantského. Teprve v roce 1697 vzniká třetí vikariát českodubský, který byl vyčleněn z vikariátu mladoboleslavského.

Největším vikariátem v kraji byl **mladoboleslavský vikariát**. Vikariát, který měl po větší část 17. století sídlo v Mladé Boleslavi, je zajímavý jak svojí velkou rozlohou, tak různorodými přírodními podmínkami. Patřily sem horské oblasti Krkonoš, podhorské oblasti na Semilsku a Jablonecku, kraj Českého ráje, Podbezdězí i úrodné oblasti na Mělnicku a v okolí Nymburka. V 50. letech 17. století procházela severozápadní hranice vikariátu od Mimoně do Osečné, na východní hranici ležely fary Semily, Libuň, Sobotka, Markvartice, Rožďalovice a Nymburk, při jižní hranici se rozkládaly fary Nymburk, Kostomlaty a Lysá nad Labem, na západě vikariát ohraničovaly farnosti benátská, strenická, skalská a mšenská. Jazykově byl vikariát převážně český, pouze na Českodubsku a Českolipsku převažovala němčina. V roce 1677 došlo k oddělení jižní části vikariátu v okolí Nymburka a jeho přičlenění ke kosteleckému vikariátu. Od vikariátu bylo odděleno osm farních a deset filiálních kostelů.⁹⁷

V letech 1676-77 tvořilo vikariát 28 farností (Dubá, Mladá Boleslav, Rožďalovice, Sobotka, Bělá, Bezno, Brodce, Dobrovice, Doksy, Libáň, Mšeno, Kosmonosy, Benátky nad Jizerou, Skalsko, Strenice, Osenice,

⁹⁶ Blíže k případu: Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s 202-203.

⁹⁷ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671- 1725*. Díl 1,1. Boleslavsko, Kouřimsko. s. 178-179. Byly odděleny farní kostely: Bošín, Křinec, Liblice, Lysá nad Labem, Nebužely, Nymburk, Řepín a Dolní Slivno.

Všejanya, Bakov, Mnichovo Hradiště, Libuň, Český Dub, Držkov, Železný Brod, Vidim, Semily, Loukov, Turnov a Bezděz).⁹⁸ Až do roku 1699 byl vikářem pouze mladoboleslavský děkan, teprve v tomto roce je zmiňován děkan z Mnichova Hradiště. V 18. století bylo sídlo vikariátu více proměnlivé – Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Dobrovice, Bezno i Kosmonosy.⁹⁹ Charakter vikariátu byl převážně venkovský, ačkoli například ve vizitačním protokolu z roku 1670 nacházíme ve vikariátu šest měst (*civitates*) - Nymburk, Mladou Boleslav, Sobotku, Turnov, Český Dub a Mnichovo Hradiště a patnáct městeček (*oppida*).¹⁰⁰

Českodubský vikariát, vytvořený roku 1697 ze severní části mladoboleslavského vikariátu, tvořilo v roce 1700 dvanáct farností (Držkov, Turnov, Loukov, Libuň, Rovensko pod Troskami, Bzí, Český Dub, Rychnov nad Mohelkou, Semily, Osečná, Všen, Hodkovice).¹⁰¹ Tento vikariát byl jazykově smíšený, sídlem vikariátu byl ve sledovaném období Český Dub a Bzí, později i v Loukov. V roce 1713 bylo v tomto vikariátu čtrnáct farností (vedle výše uvedených ještě farnost Vysoké nad Jizerou, jež byla dříve spravována ze Semil, a farnost loukovecká).¹⁰²

V severní část boleslavského kraje byl **vikariát frýdlantský**, jehož sídlo bylo později v Liberci (odtud v literatuře často užívané označení liberecko-frýdlantský).¹⁰³ Jazykově byl tento vikariát německý. S výjimkou několika měst a městeček (např. Frýdlant, Liberec, Jablonné v Podještědí, Mimoň, Zákupy atd.) byl převážně venkovského charakteru. Podle farářských relací bylo v letech 1676-77 ve vikariátu sedmnáct obsazených farností (Frýdlant, Zákupy, Chrastava, Dobranov, Gruna, Hrádek nad Nisou, Jablonné v Podještědí, Königshain, Mimoň, Ostritz, Liberec, Rochlice u Liberce, Seitendorf, Žibřidice, Stráž pod Ralskem,

⁹⁸ NA Praha, APA I., sign. B 12/11.

⁹⁹ Srov. Antonín SLÁDEČEK: *Paměti města Dobrovice.*, s. 235 a také Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Příběh fary Mnichovohradištské v době pobělohorské.* Od Ještěda k Troskám. Ročník 3., část 2, s. 134.

¹⁰⁰ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

¹⁰¹ NA Praha, APA I., sign. B 14/2.

¹⁰² NA Praha, APA I., sign. B 15/9.

¹⁰³ Johann SCHLENZ: *Reichenberg-Friedländer Vikariat gegen Ende des 17. Jahrhunderts.* Mitteilungen des Verienes für Heimatkunde des Jeschken-Isergaues, 18, 1924, s. 9-16, 53-59 a 19, 1925, s. 14-21, 52-61, 145-162.

Cvikov a Vítkov),¹⁰⁴ v roce 1700 se jejich počet zvýšil na 22,¹⁰⁵ v roce 1713 je v duchovenských fasích devatenáct farních beneficií, chybí zde ovšem fary lužické, které se nacházely na území jiného státu a tudíž neměly povinnost podávat tato příznání (farností bylo v celém vikariátu dvacet tři).¹⁰⁶ Na jihovýchodě sousedil frýdlantský vikariát s vikariátem mladoboleslavským (později českodubským), na západě s litoměřickou diecézí a jeho severozápadní a severovýchodní hranice se kryla s hranicí zemskou s výjimkou čtyř lužických far zařazených do tohoto vikariátu. Jedná se o farnosti Gruna, Königshain, Ostritz a Seitendorf, jež se objevují mezi čtrnácti farnostmi obsazenými katolickými kněžími v soupisu far „*sub iurisdictionis*“ frýdlantského děkanátu a žitavského arcijáhenství Sebastiána Balthasara z roku 1625.¹⁰⁷ Patronem těchto čtyř farních kostelů byl marienthalský klášter.¹⁰⁸

3.2 Farnosti a vývoj farní organizace

3.2.1 Farnosti a titulatura beneficií

Vybudování kvalitní farní organizace jako základního předpokladu úspěšné rekatolizace země se ukázalo být velmi obtížným úkolem, který nebyl ještě ani na počátku 18. století uspokojivě vyřešen. Eduard Maur na základě duchovenských fasí napočítal kolem roku 1713 v Čechách 950 obsazených far, zatímco pro předhusitské období je uváděno přibližně 2237 farních beneficií.¹⁰⁹

Význam tohoto problému souvisí s významem farnosti, jako základní jednotky církevní správy, v jejímž rámci se vytvářel vztah mezi člověkem a církví a jejímž prostřednictvím vstupovala církev každodenně do života

¹⁰⁴ NA Praha, APA I., sign. B 11/10

¹⁰⁵ NA Praha, APA I., sign. B 14/1

¹⁰⁶ NA Praha, APA I., sign. B 15/8

¹⁰⁷ NA Praha, APA I., inv. č. 5359, *Cosignatio Iurisdictionis sub Decantu Fridlandesí et Archidiaconatu Zittaviensis*.

¹⁰⁸ Johann SCHLENZ: *Reichenberg-Friedländer Vikariat*, MVHJI 18, 1924, s. 12.

¹⁰⁹ Eduard MAUR: *Problémy farní organizace* ..., s. 166. Na počátku 18. století byly tedy obsazeny dvě pětiny předhusitských far.

lidí. Farnost (*parochia, Pfarrei, Pfarre*) lze definovat jako společenství křesťanů natrvalo zřízené při některém kostele s vlastním lidem (*populum proprium*), jež je vymezeno určitými hranicemi (*fines certos*) neboli přesně ohraničené společenství věřících, o které pečuje jeden stanovený farář. Toto společenství spojovaly křtitelnice, hřbitov a právo pohřbívání (*jus sepeliendi*) a posluhování svátostmi lidem v obvodu kostela. Farnosti se jako jednotky církevní správy objevují v raném středověku, jejich tvorba a ustanovení bylo dlouhodobým procesem. V průběhu dějin měla farnost rozličný právní význam.¹¹⁰

Správcem farnosti byl farář (*parochus, Pfarrer*), jenž byl povinen, vedle sloužení mší, poskytovat svátosti a zajišťovat jiné funkce farnosti. Farními právy bylo především udílení křtu, požehnání sňatku, konání pohřbu, dále posluhování svatým přijímáním o Velikonocích a umírajícím (*viaticum*) a rovněž svátost pomazání nemocným (*extrema unctio*). S příslušností k farnosti byl spojen rovněž farní přímus, který nutil věřící, aby nejzávažnější náboženské úkony konali ve svém farním kostele.¹¹¹ Farní přímus byl velmi podstatným prvkem pro fungování duchovní správy, což dokládá i skutečnost, že bylo toto pravidlo vtělováno i do instrukcí pro poddané jednotlivých panství.¹¹²

V centru každé farnosti stál farní kostel. Bylo to místo, kde náboženství a především církev vstupovala do života člověka od jeho narození až do smrti. Vedle farního kostela se v jednotlivých farnostech obvykle nacházely i další kostely, sakrální stavby, školy či špitály

¹¹⁰ LTK, VIII. Band, sl. 162-163, heslo Pfarrei, sl. 162-167. Srov. rovněž k vývoji farnosti LMA, VI. Band, heslo Pfarrei – Pfarreiorganisation, sl. 2021-2026.

¹¹¹ Základní přehled o farnostech z církevně právního hlediska podává Willibald M. PLÖCHL: *Geschichte des Kirchenrechts*, s. 304-326. Postoje a nařízení pražské konzistoře ohledně farností lze sledovat v NA Praha, APA I., sign. B 76/6..

¹¹² Ve frýdlantské instrukci z roku 1628, která měla být každoročně předčítána při řízení soudu, byla tato zásada uvedena hned na druhém místě, za výzvou k obecně zbožnému chování: „Jeden každý hospodář s hospodyní, s dítkami a čeládkou svou aby správcem duchovním tu, k které faře přináleží a ne jiným, vzláště co se velebné svátosti dotýče, se řídil, a co nejen knězi nebo k záduší náleží, ale i jiným povinných náležitostí za sebou nezadržoval.“ Josef KALOUSEK: Řády selské a instrukce hospodářské. *Archiv český*. 23. díl, Praha 1906, s. 92. K frýdlantské instrukci srov. Václav ČERNÝ: *Hospodářské instrukce*. Praha 1930, s. 284-288.

(chudobince).¹¹³ Všechno toto zázemí mělo svoji roli v duchovním i světském životě farnosti. Ve správě farnosti se vedle duchovních správců uplatňovali i další lidé a k fungování všech jejich složek bylo nezbytně nutné dostatečné materiální zabezpečení.

Farní kostely se od reformace dostaly do středu církevního života jak v prostředí protestantském, tak s jistým zpožděním i v prostředí katolickém.¹¹⁴ Byly základním spojovacím článkem mezi jednotlivými lidmi a církví a postupně stále víc i státem.¹¹⁵ Rovněž byly místem, kde byly lidem poskytovány služby nezbytné pro spásu jejich duše. K farnosti ovšem nepatřily pouze kostely, ale i školy, bratrstva či špitály (chudobince).

Chrámů byly rozlišovány na farní kostely (*ecclesiae parochialium, Pfarckirchen*), filiální kostely (*ecclesiae filialium, Filialkirchen*) a veřejné kaple (*sacella publicorum, capellae publicarum, Capellen*). Kostely, se kterými byla spojována duchovní správa, byly také rozlišovány na arciděkanské, proboštské, děkanské, farní a filiální.¹¹⁶

Ve všech třech vikariátech Boleslavského kraje nacházíme vedle kostelů farních ještě kostely děkanské, jež spravovali kněží s titulem děkana (*decanus, Dechant*). Titul děkana byl v této době titulem čestným, na rozdíl od období předbělohorského, kdy byl titul děkana spojen s konkrétní správní funkcí v určitém okrsku církevní správy, jehož kléru byl děkan představitelem. V pobělohorském období byl titul děkana zpravidla spojen s beneficiem při významnějším kostele. V mladoboleslavském vikariátu nacházíme v poslední třetině 17. století děkanské kostely v Mladé Boleslavi, Mnichově Hradišti (po roce 1693), Nymburku (byl součástí vikariátu do roku 1677) a Sobotce. Ve vikariátu českodubském byly pouze dva děkanské kostely v Českém Dubu a Turnově. Ve frýdlantském vikariátu šlo o tři kostely ve Frýdlantu, Liberci

¹¹³ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, I. díl, s. 183.

¹¹⁴ Richard van DÜLMEN: *Kultura a každodenní život v raném novověku*. III. díl. Náboženství, magie, osvícenství. Praha 2006, s. 45.

¹¹⁵ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, I. díl., s. 183.

¹¹⁶ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 347.

(pouze v roce 1671, kdy zde byl uváděn titulární děkan – *decanus titularis* a poté až od roku 1700) a v Zákupích. Z 56 obsazených beneficií bylo v roce 1700 pouze osm při děkanských chrámech.¹¹⁷

Nejvíce kostelů bylo označováno jako filiální. Od kaplí odlišovala filiální kostely skutečnost, že měly své vlastní osadníky (zádušní vsi), hřbitov, křtitelnici a jiné charakteristické znaky (podobně jako kostely farní). Neobsazené farní kostely, jež byly přivtěleny k osazené farnosti, jsou v pramenech často zaměňovány s kostely filiálními. Dochází tak k překrývání pojmu *ecclesia filialis* a *parochia incorporata*.¹¹⁸ Častým bylo i zaměňování pojmu kaple a filiální kostel, přičemž faráři k této záměně přistupovali zřejmě proto, aby nemuseli platit z těchto kostelů poplatky (seminaristika a kathedratika).¹¹⁹ Duchovenské fase Tereziánského katastru dále rozlišují kaple na kaple s lidem (*Capellen mit Gemeinde*) a kaple bez lidu (*Capellen ohne Gemeinde*), přičemž kaple s lidem zde nejsou pokládány za filiální kostely. Od veřejných kaplí (*sacella publicorum, capelae publicarum*) byly odlišovány kaple soukromé (*sacella privatorum, capelae privatarum*), které sloužily k soukromým účelům svých majitelů.

Některá farní beneficia nebyla „osazena“ farářem, ale byla pouze administrována, jednalo se o tzv. farní administraturu. Správce farní administratury byl označován jako administrátor (mohl být dočasný i trvalý).¹²⁰ Hlavním důvodem administratury byly nízké příjmy farního beneficia, které nedosahovaly plné kanonické porce - 300 zlatých ze stálých příjmů beneficia, což bylo překážkou pro udělení beneficia „v titul“. Fara byla osazena administrátorem pouze v případě, že její příjmy byly dostatečné k jeho obživě, pokud tomu tak nebylo, byla

¹¹⁷ Na Praha, APA I., sign. B 13/19, 14/1, 14/2. Josef Vitězslav Šimák, *Zpovědní seznamy*, I. díl, s. 164-177. K děkanským kostelům ve starším období srov. Josef KURKA: *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská (místopis církevní do roku 1421)*. Praha 1914, 720 s. K Frýdlantsku Vojtěch BELLING – Lucie KRACÍKOVÁ: *Středověká sakrální architektura na Frýdlantsku*. Praha 2003, s. 24.

¹¹⁸ K tomu srov. Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 35. Tento problém se nevyskytuje příliš často, příkladem ovšem může být fara v Kování přivtělená k faře skalské. NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 115 r. a tamtéž sign. B 12/11, fol. 230 r.

¹¹⁹ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 347.

¹²⁰ Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 62.

spravována z nejbližší fary „in commendam“.¹²¹ Vedle označení *administrátor* se užívalo pojmu *curatus*, který měl obecnější platnost a používal s v zásadě pro jakéhokoli správce farního benefícia bez jakékoli vazby ke konkrétnímu titulu. Pojem administrátor byl ovšem používán pouze v administrování dané fary.¹²²

Vývoj farní správy lze sledovat prostřednictvím kvantitativních a kvalitativních změn farní sítě. Především lze sledovat a kvantifikovat počet farností ve vikariátu – osazených farářem či správcem a neobsazených, počet far spravovaných jedním farářem (případně správcem, nepočítaje v to ostatní duchovní), či počet kostelů ve farnosti.

Na kvalitativní faktory vývoje farní správy nás upozorňují přímo dobové prameny, zabírající se otázkou zřizování nových far.¹²³ Jedním z důvodů, jenž vedl ke zřizování nových far, byla velká vzdálenost k nejbližšímu kostelu a především ke kostelu farnímu, respektive k sídlu faráře. Dalším z kvalitativních projevů změn jsou změny hranic farností a vzdáleností ve farnostech. Stejně tak měly být zřejmě zřizovány fary tam, kde by pro velký počet duší nastávaly komplikace ve výkonu duchovní správy. Třetím indikátorem zlepšování farní správy je proto snižování počtu duší (farníků) v jednotlivých farnostech.

3.2.2 Obnova a vývoj farní sítě – kvantitativní analýza

Přestože počátek snah o obnovu katolické církevní správy na farní úrovni spadá již do prvních let pobělohorského období, její realizace se podařila až po skončení třicetileté války.¹²⁴ Ačkoli se před katolickou církví otevíraly nové možnosti, konsolidace církevní správy narážela na překážky materiálního a personálního charakteru. Především se jednalo

¹²¹ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské.*, s 347-348.

¹²² Například v roce 1677 se správce brodecké fary Ludvík Thengrinus označuje jako administrátor. NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 85 r. V roce 1696 jsou Jakub Kautek, správce fary v Bakově, Václav Ctibor v Osenicích či Kryštof Jaksch v Hodkovicích označeni pojmem *curatus*, což ovšem neznamená, že by byli pouze správci farností bez titulu. Tamtéž, sign. B 4/8.

¹²³ Právo i povinnost zřizovat nové fary příslušelo biskupům. *Canones et decreta*. Romae 1904, s. 101. Srov. rovněž Willibald M. PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts*, s 304. dále k zřizování far srov. Michal ŘEZNÍČEK: *Obnova a vývoj*, s. 35-37, 59-62.

¹²⁴ K tomu srov. především Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická*, s. 24 -30.

o slabé materiální zabezpečení kostelů i kléru, které bylo prohloubeno válečnými událostmi, a malý početní stav kněžstva.¹²⁵ Teprve v klidnější době druhé poloviny 17. století došlo k urychlení tohoto procesu, a tak se určitým mezníkem stává práce reformačních komisí v letech 1651 a 1652 a vznik *Soupisu poddaných podle víry*.

Zajímáme-li se o obnovu farní správy v boleslavském kraji, je nezbytné se seznámit s jejím stavem v obdobích předcházejících. V první řadě je třeba se zastavit u situace v době předhusitské, kdy byla farní síť nejhustější a nejrovnoměrněji pokrývala území celých Čech, a rovněž v období předbělohorském, do kterého spadá počátek obnovy katolické církevní správy.

Většina sledovaného území dvou vikariátů (boleslavského a frýdlantského), konstituovaných ve 30. letech 17. století, náležela v době předhusitské k pražské arcidiecézi a boleslavskému arcijáhenství, v jeho rámci do osmi děkanátů: boleslavského, turnovského, jablonského, hradištského, kameneckého, žitavského (částečně), mělnického (částečně) a havraňského (částečně). Několik beneficíí bylo součástí litoměřického arcijáhenství a lipského děkanátu, jiné náležely do hradeckého arcijáhenství a jíčínského děkanátu.¹²⁶ V severní části sledovaného území situované Frýdlantsko – náležící původně k tzv. Záhvozdu,¹²⁷ bylo církevně připojeno k míšenské diecézi. V této diecézi bylo charakteristické členění do arcikněžských obvodů, Frýdlantsko spolu s

¹²⁵ Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. 166.

¹²⁶ Vacslav Vladivoj TOMEK (ed.): *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecézi pražské*. Praha 1873, 107 s. K využití této edice: Vojtěch VANĚK: *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*. ČČH 100, 2002, č. 3, s. 497-521; nověji upozornil na některá úskalí, především na problém, zda jde vždy o papežský desátek Petr LANDR: *Struktura papežského desátku odváděného z hradeckého arcijáhenství*. Východočeské listy historické 23-24, 2005, s. 189-205.

K církevní správě boleslavského regionu srov. rovněž Josef KURKA: *Archidiakonáty*, s. 256-397. K vývoji kamenického děkanátu srov. podnětnou studii Tomáše DVORÁKA: *Farní kléru v kameneckém děkanátu v letech 1354-1436*. Ústecký sborník historický 2004. Gotické umění a jeho historické souvislosti III. Ústí nad Labem 2004, s. 49-90, zvláště s. 52-63. K vývoji turnovského děkanátu Miloš (recte Michal) ŘEZNÍČEK: *Církevní správa v turnovském děkanátu ve světle patronátních poměrů*. Tamtéž, s. 115-123.

¹²⁷ K tomu srov. Vojtěch BELLING – Lucie KRACÍKOVÁ: *Středověká sakrální architektura*, s. 10. Podrobněji viz Jiří KURKA: *Záhvozdi a jeho vtah k severním Čechám*. Sborník severočeského muzea – *Historia* 5, 1966, s. 3-14; a také Vojtěch BELLING: *Panství Frýdlant v období kolonizační transformace. Příspěvek k dějinám osídlení a sociální struktury českého pohraničí ve vrcholném a pozdním středověku*. Diplomová práce FF UK. Praha 2005, 140 s.

oblastí v okolí řeky Kvízi a Zawidowa patřilo k zawidowské arcikněžské stolici.¹²⁸ Na území frýdlantského a mladoboleslavského vikariátu, v rozsahu před rokem 1677, připadalo v předhusitské době pro toto území 174 far. Při srovnání s rozsahem vikariátů mladoboleslavského, českodubského a frýdlantského po roce 1677 je to 157 far. (Příloha 1).¹²⁹

V době předbělohorské bylo na území Boleslavského kraje 106 farností všech konfesí (s výjimkou bratrských sborů a kazatelen),¹³⁰ což představuje 60,9 % předhusitského stavu.¹³¹ Z farností, jejichž konfesijní příslušnost byla známá, byly na Boleslavsku pouze čtyři katolické (52 bylo nekatolických). Z uvedených údajů je zřejmé, že se kvantitativní redukce farní sítě na Boleslavsku v pohusitském období dotkla především katolické církevní správy.¹³²

Jestliže v předbělohorském období byly ve srovnání s předhusitským stavem obsazeny dvě třetiny farních beneficií, tak v období po Bílé hoře a vypovězení nekatolických kněží, kdy dochází k výraznému poklesu počtu obsazených farností, klesá počet farních beneficií na 13 % předhusitského stavu.

O stavu farní správy na Boleslavsku v první polovině 20. let 17. století nás seznamuje několik pramenů (bohužel vždy neúplně). Především je to zpráva reformační komise, jmenované pro oblast Boleslavska, Hradecka a Chrudimska v roce 1624.¹³³ Úkolem komisí jmenovaných v roce 1624 bylo podle zvláštních instrukcí pro tyto komise, jež jsou známy

¹²⁸ Vojtěch BELLING – Lucie KRACÍKOVÁ: *Středověká sakrální architektura*, s. 24-26. K příslušnosti farních kostelů k míšenské diecézi srov. Erich GIERACH: *Nordböhmen und die Meissner Bistumsmatrikel*. MVHJ 7, 1913, s. 74-81.

¹²⁹ Vycházím z údajů o zaplacení papežských desátků pro rok 1399. Viz Vacslav Vladivoj TOMEK (ed.): *Registra decimarum papalium*, s. 76-77, 80-86. Pro oblast náležící k míšenské diecézi viz. pozn. 35.

¹³⁰ Zdeněk ZAHRADNÍK: *Studie o církevní správě v předbělohorském období*. Diplomová práce FF UK. Praha 1980, s. 75. Zde srov. zvláště Soupis farností a bratrských sborů (2. svazek), ve kterém je ovšem několik omylů místopisného charakteru.

¹³¹ V celých Čechách se odhaduje počet far v předbělohorském období na dvě třetiny předbělohorského stavu. Tamtéž, s. 51. Zdeněk Zahradník uvádí celkem v Čechách (mimo Loketsko) 1396 far. K tomu srov. např. F. MARAT: Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603. VKČSN 1898, s. 1-129, kde je uvedeno celkem 1308 far.

¹³² Zdeněk ZAHRADNÍK, *Studie o církevní správě*, s. 78.

¹³³ Blíže tamtéž, s. 518-519. K tomu i edice Františka ŠTĚDRÉHO (ed): Znovuzřízení katolické duchovní správy po roce 1620. SHK 1925, s. 34-46.

celkem čtyři,¹³⁴ především informovat o stavu farní správy v určených regionech. Měly sledovat především jak jsou fary obsazeny, nekatolické duchovní nahradit katolickými, přičemž jednomu duchovnímu mohlo být svěřeno více far. Komise pracovaly od srpna 1624.

Tabulka 3.1: Přehled far obsazených a neobsazených v jednotlivých krajích v roce 1624¹³⁵

kraj	obsazených far	připojených far	podíl obsazených a připojených far	poznámka
Rakovnicko	6	6	1:1	
Loketsko	5	15	1:3	
Žatecko	20	45	1:2,3	
Boleslavsko	15	27	1:1,8	bez valdštejnských panství
Kouřimsko Čáslavsko	22	147	1:6,7	
Podbrdsko	7	13	1:1,9	
Plzeňsko	69	81	1:1,2	
Prácheňsko Bechyňsko	72	148	1:2,1	

V Boleslavském kraji bylo zjištěno 16 obsazených far, z toho tři děkanství, neobsazených bylo 27 a 1 filiální kostel. Neobsazené fary byly přiděleny k některé z obsazených. Pouze pět duchovních mělo po tomto přidělení jen jednu faru. Naopak jiní duchovní spravovali až pět far navíc. Jakým způsobem byly fary takto připojovány nevíme, je pravděpodobné, že svoji roli hrály vzdálenosti, počet duší, velikost vlastního benefícia a hranice panství.¹³⁶ Tyto údaje nejsou pro celý Boleslavský kraj známy,

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Eliška ČAŇOVÁ: *Vývoj správy pražské arcidiecéze*, s. 524.

¹³⁶ Na tuto možnost jsem byl upozorněn Dr. Michalem Řzničkem, který se této otázce věnuje ve své disertační práci.

jelikož na statcích Albrechta z Valdštejna byla rekatolizace prováděna zvláštní komisí, kterou vedl Ctibor Kotva z Freienfelsu.

Přesto můžeme na základě výsledků práce rekatolizačních komisí v roce 1624 srovnat údaje o obsazenosti far v jednotlivých krajích (Tabulka 3.1). Z podílu obsazených a připojených far vyplývá, že nejvíce neobsazených far na jednu obsazenou bylo na Kouřimsku a Čáslavsku (1:6,7), dále v západních Čechách (Loketsko – 1:3, Žatecko – 1:2,3). Špatná situace byla i v Prácheňsku a Bechyňsku. Neuspokojivá situace byla i na Boleslavsku, kde jsou ovšem údaje zkresleny tím, že zde chybí farnosti z Valdštejnových panství.

Tyto údaje potvrzuje i soupis, sepsaný frýdlantským děkanem Sebastianem Balthasarem dne 16. dubna 1625, který nás informuje o čtrnácti farách obsazených katolickými kněžími v obvodu děkanátu frýdlantského a arcijáhenství žitavského.¹³⁷ Podle tohoto soupisu připadalo na těchto čtrnáct far sedm kněží, přičemž lužické farnosti Ostrzitz, Königshain, Seiffersdorf a Gruna spravoval vždy jeden farář (případná řádová příslušnost těchto kněží není v tomto prameni uvedena, můžeme ale předpokládat, že se jednalo o cisterciáky). Na tři zbývající kněze Sebastiana Balthasara, Adama Hayasche a Augustina Steina připadaly tři až čtyři farnosti.¹³⁸ Ostatní fary byly ještě obsazeny nekatolickými kněžími.

V Boleslavském kraji řídil v letech 1627 až 1629 rekatolizační komisi Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat (tato komise působila také v krajích litoměřickém, čáslavském a hradeckém). Aktivita této komise ovšem nebyla příliš úspěšná, o čemž svědčí i zpráva zákupského děkana Václava Oldřicha Täubnera, který v komisi působil jako duchovní komisař, adresovaná pražskému arcibiskupovi, ve které líčí nepatrný

¹³⁷ NA Praha, APA I., inv. č. 5359, 16. dubna 1625, *Cosignatio Jurisdictionis sub Decantu Fridlandesi et Archidiaconatu Zittaviensis*.

¹³⁸ Sebastian Balthasar spravoval farnosti Frýdlant, Krásný Les, Raspenava a Kunratice, Adam Hayasch Řásnici, Jindřichovice pod Smrkem a Nové Město pod Smrkem, Augustin Stien Liberec, Vítkov a Rýnovice.

úspěch v přivádění poddaných „k víře katolické“ na mimoňském panství (farnost Mimoň a Svěbořice).¹³⁹

V roce 1629 měly poprvé po roce 1620 proběhnout kanonické vizitace ve všech českých krajích.¹⁴⁰ Pro Boleslavský kraj byl určen vizitátorem kapucín bratr Josef (Fr. Joseph Cappucinus). Jeho vizitace ale provedena nebyla z důvodu možných nebezpečí cesty a zdravotní indispozice bratra Josefa.¹⁴¹

Před vznikem vikariátů v letech 1630-1631 je pro Boleslavský kraj uváděno 24 až 31 osazených far.¹⁴² Stejnou situaci potvrzují i údaje ze 40. let 17. století. Předně je to *Consignatio Omnium Decanorum et Parochorum Districtus junioris Boleslai* z roku 1644, jehož autorem je mladoboleslavský děkan Daniel Castelius.¹⁴³ V tomto soupisu je uvedeno 23 obsazených far a 3 beneficia neobsazená, je z něj ale zřejmé, že nebere v potaz připojené farnosti, s výjimkou Mathiase Hancze (faráře dobrovického a libáňského) uvádí pouze sídla farářů. Tento pramen ale opět dokazuje, jak malý byl počet obsazených far a kněží v duchovní správě Boleslavského kraje. K podobným závěrům můžeme dospět při pohledu na rozpis kněžských dávek – tzv. cathedratum z roku 1642,¹⁴⁴ který uvádí 24 plátců této dávky z celého kraje.

Z výše uvedených údajů je zřejmé, že se počet obsazených beneficií na Boleslavsku během prvních desetiletí upevňování pozic katolické církve po Bílé hoře příliš nezvýšil.¹⁴⁵ Ve srovnání s předhusitským stavem bylo obsazeno pouhých 13 % beneficií, se stavem předbělohorským 21 %.

¹³⁹ K činnosti rekatolizační komise podrobně Tomáš V. Bílek: *Reformace katolická*, s. 135-138. Zde na str. 136 je rovněž otištěna zpráva zákupského děkana.

¹⁴⁰ K tomu především Veronika SEMERÁDOVÁ: *Vizitační písemnosti*, s. 125-205; také srov. Eliška ČÁŇOVÁ: *Vývoj správy*, s. 534; srov. rovněž Kliment BOROVIČ: *Dějiny diecéze pražské*. Praha 1874, s. 461-465.

¹⁴¹ Bratr Josef uvádí ve svém dopisu jako příčinu, proč nemohl pokračovat v plnění svého úkolu nebezpečí přepadení venkovany a také bolest nohou („pedis modo graviter assingtur“). NA Praha, APA I., sign. C 80, kt. 780, Dopis Fr. Josepha, 23.6. 1629.

¹⁴² Eliška ČÁŇOVÁ: *Vývoj správy*, s. 536.

¹⁴³ NA Praha, APA I., inv. č. 5359, rok 1644, *Consignatio Omnium Decanorum et Parochorum Districtus Junioris Boleslai*.

¹⁴⁴ Tamtéž, Cathedratum 1642.

¹⁴⁵ Z 15 obsazených v roce 1624 na 24 obsazených v roce 1642, resp. 23 v roce 1643.

Obdobné výsledky jsou u podobných srovnání i v jiných vikariátech.¹⁴⁶ Skutečná obnova církevní správy, zvláště farní správy, tak byla možná až v další fázi pobělohorské rekatolizace, jež začala v 50. letech 17. století.

Po skončení třicetileté války a určité konsolidaci obecných poměrů vzniká v poměrně krátké době mezi léty 1650-1654 řada pramenů, jež mapují postavení katolické církve a stav církevní správy. Za tímto účelem vznikají prameny provenience církevní i světské. Předně se jedná o *Seznam far obsazených a neobsazených*¹⁴⁷ a rovněž o *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*¹⁴⁸ Dále se jedná zvláště o *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651* a *Zprávy o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650*.¹⁴⁹

Podle Zpráv o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650 bylo v mladoboleslavském vikariátu 18 obsazených far z celkem 64 far a filiálek.¹⁵⁰ Tomáš V. Bílek uvádí k roku 1652 třicet tři obsazených far v celém kraji,¹⁵¹ přičemž faráři většinou spravovali více far najednou,¹⁵² což potvrzuje i nedatovaný *Seznam far obsazených i neobsazených se jmény kolátorů*, ten uvádí celkem 20 obsazených far a 11 neobsazených.¹⁵³ V *Soupisu poddaných podle víry z roku 1651* je uvedeno 100 kostelů z celého kraje, z Boleslavského vikariátu pak 59 kostelů a 7 obsazených far, v případě frýdlantského vikariátu je to jen 41 kostelů a 6 obsazených far. Pro srovnání není *Soupis poddaných podle víry* příliš vhodný, jelikož

¹⁴⁶ K tomu srov. Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 39-41. Zde 18,2 % předhusitského stavu ještě v roce 1678.

¹⁴⁷ NA Praha, APA I., sign. B11/6, inv. č. 1314. Seznam far obsazených a neobsazených se jmény kolátorů. (nedatován).

¹⁴⁸ Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných podle víry. Boleslavsko*. Praha 1994, 714 s.

¹⁴⁹ Srov. Eliška ČÁŇOVÁ(ed.): *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651*. SAP 29,1979, s. 20-55, a dále Zlatuše KUKÁNOVÁ: *Zprávy o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650*. *Paginae historiae* 2, 1994, s. 20-62.

¹⁵⁰ Zlatuše KUKÁNOVÁ: *Zprávy o stavu far*, s. 42-43 a 59. V tomto přehledu bohužel chybí frýdlantský vikariát.

¹⁵¹ Tomáš V. BÍLEK: *Reformace katolická*, s. 257. Rovněž srov. Týž, *Stav far 1650-1652 v kraji Boleslavském*. *Památky archeologické* 13., s. 177-182.

¹⁵² K tomu srov. NA Praha, fond SM, sign. R 109/47. Zde je uvedeno celkem 162 kostelů a 33 spravovaných farností v pořadí podle panství. Například turnovský děkan spravoval celou severovýchodní část mladoboleslavského vikariátu.

¹⁵³ NA Praha, APA I., sign. B 11/6, *Seznam far obsazených i neobsazených se jmény kolátorů v pořadí vikariátů*.

zde nejsou uvedeny kostely a fary ze všech panství, jedná se jen o 70 % všech kostelů.¹⁵⁴

Z uvedených údajů vyplývá, že stav farní správy na Boleslavsku v polovině 17. století z hlediska počtu spravovaných far a kostelů jedním farářem nebyl ani zdaleka uspokojivý. Pro druhou polovinu 17. století počet pramenů, zachycujících počet beneficií a kostelů¹⁵⁵ v kraji, značně narůstá.¹⁵⁶ Jelikož by nebylo účelné (a není to ani cílem této práce) sledovat pouze vývoj farní sítě v daném období, je třeba se v následujícím výkladu omezit pouze na srovnání stavu farní správy, jak jej zachycují jen některé, obsáhlejší prameny a popis základních změn ve vývoji farní správy.¹⁵⁷ Na základě srovnání těchto údajů lze sledovat posun ve vývoji farní sítě mezi léty 1670, 1676-1677, 1700-1701 a 1713.

V roce 1670 je ve mladoboleslavském vikariátu uváděno 26 obsazených far (Tab. 3.2). Největší počet farností spravovali sobotecký děkan a českodubský farář (4 farnosti). K farám v Turnově, Bakově a Dobrovicích byly připojeny ještě dvě další farnosti, dalších šest duchovních správců mělo na starosti po dvou farnostech.¹⁵⁸ Celkem je ve vizitaci zahrnuto 97 kostelů s lidem, z toho 47 farních a 50 filiálních. Celkem bylo ve vikariátu obsazeno 15,75 % obročí ve srovnání s předhusitským obdobím a 37,6 % ve srovnání s předbělohorským obdobím.

¹⁵⁴ Alena PAZDEROVÁ: *Soupis poddaných*, s 7. Soupis nezachycuje celý kraj ale jen 41 % panství, 50 % statků a statečků, žádné královské město, 55 % měst a městeček a 36 % vsí.

¹⁵⁵ V potaz jsou brány jen „kostely s lidem.“

¹⁵⁶ Především NA Praha, APA I., sign. B 10/13, *Seznam far, farářů, patronů a kostelů z let 1672-1674 podle 27 vikariátů, doplňovaný do roku 1682*; Tamtéž, inv. č. 5359; Tamtéž, sign. B 10/8a a B 10/8b, *Knihy konfirmací k farám, 1637-1659 a 1654-1659*. Dále jsou to zprávy v knihách farních důchodů: Tamtéž, sign B 41/1-B 42/1.

¹⁵⁷ Je to vizitační protokol vikáře Havlíka z roku 1670: NA Praha, APA I., sign. B 4/6. *Visitatio ecclesiarum districtus Boleslaviensis*. Dále popis frýdlantského vikariátu od vikáře a frýdlantského děkana Melchiora Riesnera rovněž z roku 1670: Tamtéž., sign. B 41/1, *Knihy farních důchodů*; pro léta 1676-1677 jsou to zprávy farářů o stavu far – tzv. farářské relace: Tamtéž, sign. B 11/10 a B 12/11. V roce 1700-1701 jsou to tzv. responsa: Tamtéž, sign. B 13/19, B 14/1 a B 14/2. V roce 1713 je to řada tzv. duchovenských fasí Tereziánského katastru (dále TK): Tamtéž, sign B 15/7, B 15/8 a B 15/9. Ve sledovaných pramenech některé farnosti chybí, případně jsou poškozené, jejich údaje je proto třeba konfrontovat s údaji z jiných zdrojů. Pro tyto účely jsem použil přehled obročí v práci Josefa Vítězslava ŠIMÁKA (ed.): *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671- 1725*. Díl 1,1. Boleslavsko, Kouřimsko. Praha, s. 164-183.

¹⁵⁸ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

Tabulka 3.2: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech mladoboleslavského vikariátu v roce 1670¹⁵⁹

Počet kostelů	Fara (počet farních kostelů)
8	Turnov (4)
7	Semily (2), Dobrovice (3)
6	Bzí (1), Loukov (1), Český Dub (4), Sobotka (4), Benátky nad Jizerou (2),
5	Michalovice (1)
4	Skalsko (2)
3	Rožďalovice (2), Podbezdězí (2), Všejanya (1), Bakov (3), Mladá Boleslav (3),
2	Mnichovo Hradiště (1), Mšeno (1), Dubá (1), Bezno (1), Držkov (1), Nymburk (2), Dolní Slivno (1)
1	Doksy (1), Liblice (1), Lysá nad Labem (1), Brodce (1)

Oproti Šimákovu přehledu far a kostelů na základě zpovědních seznamů¹⁶⁰ zde chybí farní kostely v Bělé pod Bezdězem, Libáni, Ronově (resp. Hrubý Jeseník), Řepíně a Strenici, navíc zde je fara v Brodcích, která byla podle zpovědních seznamů odloučena od Benátek nad Jizerou až v roce 1674. Tato farnost tak zřejmě byla neobsazená pouze krátkou dobu po roce 1670.¹⁶¹

Mezi léty 1670 až 1676 došlo dále k obsazení far v Libuni, Nebuželích(1675). Administrovány byly kostely v Bošíně, Křinci, Osenici a Vidimi (1676). Fara v Osenici byla o rok později osazena.¹⁶² V roce 1677 došlo ke změně hranic mladoboleslavského vikariátu, když byly odloučeny fary v Bošíně, Křinci, Liblici, Lysé nad Labem, Nebuželích, Nymburku, Řepíně a Dolním Slivně s filiálními kostely v Čečelicích, Kostomlatech, Chlebech, Kovanicích, Velelibech, Výklekách, Hradsku,

¹⁵⁹ NA Praha, APA I., B 4/6.

¹⁶⁰ Viz pozn. 50.

¹⁶¹ V Brodcích byl farářem v roce 1670 Šimon Kōlitz, v roce 1671 byl kostel filiálním k Benátkám nad Jizerou.

¹⁶² Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 178-179.

Krpách, Radouni a Horním Slivně. Později byly součástí vikariátů poděbradského (resp. nymburského) a brandýského (resp. kosteleckého).¹⁶³

Tabulka 3.3: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech mladoboleslavského vikariátu v letech 1676-1677¹⁶⁴

Počet kostelů	Fara (počet farních kostelů)
7	Turnov (2), Semily (2), Dobruška (3)
6	Bělá (2), Strenice (1), Libáň (3), Loukov (2), Sobotka (4)
5	Benátky nad Jizerou (1), Mnichovo Hradiště (2)
4	Skalsko (1), Kosmonosy (1),
3	Bakov nad Jizerou (3), Bezděz (2), Český Dub (1) Všejanya (1), Doksy (1), Libuň (1),
2	Vidim (1), Držkov (1), Dubá (1), Mladá Boleslav (1), Mšeno (1), Osenice (1), Rožďalovice (1), Železný Brod ¹⁶⁵ (1)
1	Bezno (1), Brodce (1)

V roce 1677 bylo v mladoboleslavském vikariátu 28 obsazených far¹⁶⁶ a 12 far neobsazených (Tab. 3.3). Největší počet farních kostelů spravoval sobotecký děkan (4 farnosti), dále faráři bakovský, dobrovický a libáňský (3 farnosti), dalších sedm farářů spravovalo dvě farnosti. Ve čtyřiceti třech farnostech vikariátu bylo celkem 61 filiálních kostelů a kaplí s lidem. Jeden farář průměrně spravoval více než tři kostely (Tabulka 3.3).¹⁶⁷ Mezi léty 1670 až 1677 došlo k relativně výraznému nárůstu počtu spravovaných far, uvážíme-li odloučení jižní části vikariátu (osm farností), zjistíme, že došlo ke zřízení nových far a nárůstu počtu obsazených far o 21 %. Počet obrocí ve zmenšeném vikariátu se zvýšil na 26,2 % předhusitského stavu a 48,3 % předbělohorského stavu.

¹⁶³ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 92-102.

¹⁶⁴ NA Praha, APA I., B 4/6.

¹⁶⁵ Rezdinčnický kostel byl filiální ve Bzí.

¹⁶⁶ NA Praha, APA I., sign. B 12/11.

¹⁶⁷ Tamtéž.

V následujících letech byly obsazeny fary hodkovická (1682), rovenská (1685), boseňská (1687), všeňská (1689, od roku 1685 byla administrována) a filiální kostely v Osečné a Rychnově (1687). Administrovány byly fary v Kruhu (1681), Březně (celkem třikrát v letech 1684, 1688 a 1692). Samostatnými přestaly být fary v Kruhu, (připojena zpět k Podbezdězí v roce 1682) a dvakrát po sobě i Březno, připojené zpět k Brodcům v letech 1685 a 1689. Nejvýznamnější změnou tohoto období je konečně rozdělení vikariátu do dvou menších: mladoboleslavského a českodubského.¹⁶⁸

Z uvedeného přehledu je patrné, že snaha o obsazení farních kostelů byla relativně úspěšná, v případě administrace se jednalo o dočasné změny. Počet obsazených farností se zvýšil na 34, přičemž počet far spravovaných jedním farářem (či správcem) se přiblížil jedné (1,23 far na jednoho faráře), což by bylo možné pokládat za takřka ideální stav, ovšem pouze z pohledu počtu spravovaných farností, kde dochází mezi léty 1677-1700 k nárůstu o 9 %. Rovněž je možné konstatovat, že se faráři v boleslavském vikariátu nesnažili o ponižování farních kostelů na kostely filiální, jelikož počet chrámů, které jsou v „relacích“ a „responsích“ uvedeny jako farní, je stejný.

¹⁶⁸ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 180-181.

Tabulka 3.4: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech mladoboleslavského a českodubského vikariátu v roce 1700¹⁶⁹

Počet kostelů	Vikariát mladoboleslavský
	Fara (počet farních kostelů)
8	Sobotka (4)
7	Dobrovice (3)
6	Bělá (2)
5	Libáň (1), Benátky nad Jizerou (1)
4	Skalsko (1)
3	Kruh (2) Všejanya (1), Doksy (1), Mladá Boleslav (1), Dubá (1)
2	Vidim (1), Osenice (1), Michalovice (1), Mšeno (1), Rožďalovice (1), Boseň (1), Březno (1), Strenice (1)
1	Bakov nad Jizerou (1), Bezno (1), Brodce (1)
Počet kostelů	Vikariát českodubský
	Fara (počet farních kostelů)
6	Bzí (2)
5	Semily (2)
4	Turnov (1)
3	Loukov (1), Libuň (1), Český Dub (1)
2	Držkov (1), Všeň (1), Hodkovice nad Mohelkou (1)
1	Rovensko pod Troskami (1), Rychnov nad Mohelkou (1), Osečná (1)

V roce 1700 bylo v mladoboleslavském vikariátu dvaadvacet obsazených far a sedm far neobsazených (Tab. 3.4). V řadě „responsí“ chybí odpovědi za děkanát mnichovohradištský, což je zvláště zarážející, jelikož Mnichovo Hradiště bylo v této době sídlem vikariátu.¹⁷⁰ K Mnichovu Hradišti náležely filiální kostely v Klášteře, Mohelnici, Mukařově, Hlavici a Chocnějovicích.¹⁷¹ Při započítání Mnichova Hradiště

¹⁶⁹ NA Praha, APA I., sign. B 13/19 a B 14/2. Fara v Kruhu je ve Zpovědních seznamech jako přivtělená k Podbezdězí. V „responsích“ i ve duchovenských fasích je ovšem uvedena jako sídelní fara, zatímco fara podbezdězská je zde uváděna jako inkorporovaná. K tomu srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy ..*, s. 47.

¹⁷⁰ Srov. NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 145 r.

¹⁷¹ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 84. Zde rovněž poznámka, že údaj v roce 1700 chybí a údaje v tomto přehledu pochází z Josefa Vítězslava ŠIMÁKA (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 41-42.

bylo roku 1700 v mladoboleslavském vikariátu obsazeno 28,8 % obročí ve srovnání se stavem v předhusitském období (58,9 % předbělohorského stavu).

Tabulka 3.5: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech mladoboleslavského a českodubského vikariátu v roce 1713¹⁷²

Počet kostelů	Vikariát mladoboleslavský Fara (počet farních kostelů)
7	Dobrovice (3), Sobotka (4)
6	Bělá (2)
5	Libáň (1), Benátky nad Jizerou (1)
4	Skalsko (1), Kosmonosy (1)
3	Mnichovo Hradiště (1), Hlavice (1), Mšeno (2), Kruh (2) Všejanya (1), Doksy (1), Mladá Boleslav (1)
2	Osenice (1), Rožďalovice (1), Boseň (1), Březno (1), Strenice (1), Dubá (1), Bezno (1), Bakov nad Jizerou (1)
1	Brodce (1)
Počet kostelů	Vikariát českodubský Fara (počet farních kostelů)
6	Bzí (2)
5	Turnov (1)
3	Loukov (1), Libuň (1), Český Dub (1), Držkov (1), Semily (1), Loukovec (1)
2	Všeň (1), Hodkovice nad Mohelkou (1), Vysoké nad Jizerou (1), Rovensko pod Troskami (1)
1	Rychnov nad Mohelkou (1), Osečná (1)

Ve vikariátu českodubském bylo obsazeno dvanáct ze čtrnácti farních beneficií, což je ve srovnání se stavem v předhusitském období 40 % (63,7 % předbělohorského stavu). V případě tohoto vikariátu je třeba upozornit na problém loukovské fary, u které nejsou započítány filiální kostely v Loukovci, Březině a Jablonci, z kterých byla v tomto roce

¹⁷² NA Praha, APA I., B 15/7.

vytvořena nová farnost a tak je již loukovský farář do svého obvodu nezapočítal.

Mezi léty 1700 až 1713 dochází ve farní organizaci mladoboleslavského a českodubského vikariátu již jen k drobným změnám. Především došlo k odtržení a obsazení dvou filiálních kostelů. Již zmíněný kostel v Loukovci byl v roce 1700 odtržen od farnosti loukovské a stejně tak byla rozdělena farnost mnichovohradištská zřízením fary v Hlavici roku 1706. K této farnosti byly přičleněny filiálky v Mukařově a Chocnějovicích. Fara ve Vidimi byla po roce 1700 spravována ze Mšena.¹⁷³

V duchovenských fasích Tereziánského katastru z roku 1713 nacházíme v mladoboleslavském vikariátu 23 obsazených farností a osm kostelů uvedených jako farní, které nebyly obsazeny (Tab. 3.5). Celkem je zde uvedeno 120 kostelů s lidem.¹⁷⁴ V českodubském vikariátu bylo celkem patnáct farních kostelů, z nichž čtrnáct bylo obsazeno. Svatyní s lidem je zde uvedeno 41.¹⁷⁵ V obou vikariátech tak došlo z hlediska počtu obsazených farních beneficií k mírnému nárůstu. K nárůstu počtu farních kostelů došlo vytvořením nových far (Loukovec, Hlavice). Ve srovnání s předhusitským obdobím bylo v mladoboleslavském vikariátu obsazeno 29,8 % obrocí (58,9 % předbělohorského stavu), v dubském vikariátu celých 46,6 % obrocí (73,7 % předbělohorského stavu).

V letech 1713 až 1724 došlo k obsazení dalších tří far: Železného Brodu v roce 1720 (dosud spravován ze Bzí) a v roce 1722 Vidimi (spravována farářem mšenským). Téhož roku došlo k oddělení fary v Kruhu od podbezdězské farnosti. Počet obsazených farních beneficií se tak zvýšil do roku 1724 ve vikariátu mladoboleslavském na 25 (80 % osazených farních kostelů), ve vikariátu českodubském na 15 (100 %

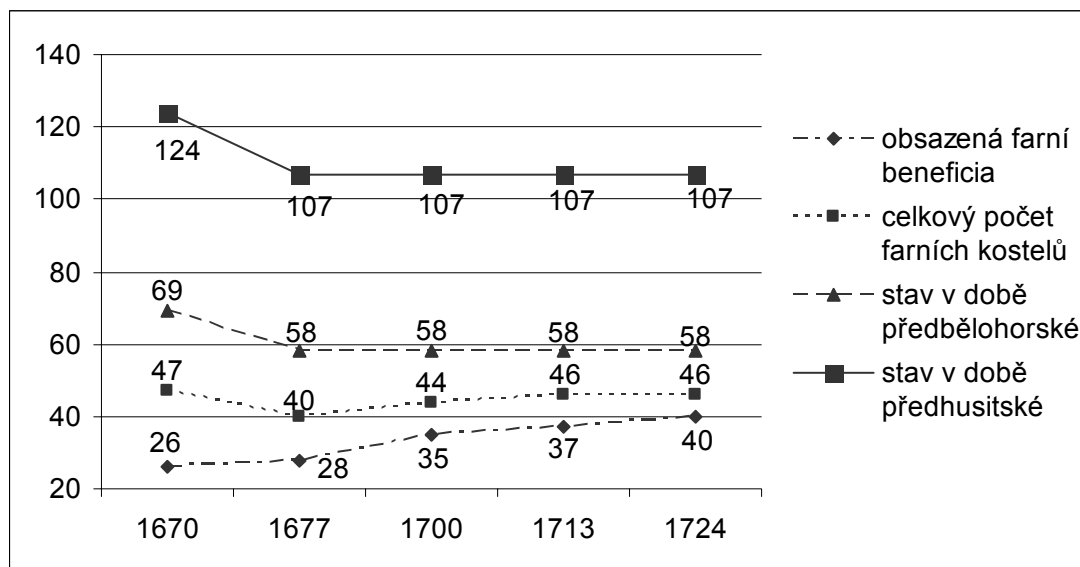
¹⁷³ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 182-183. Údaj o přivtělení fary ve Vidimi ke Mšenu zde chybí.

¹⁷⁴ NA Praha, APA I., sign. B 15/7.

¹⁷⁵ NA Praha, APA I., sign. B 15/9.

farních kostelů). Z hlediska srovnání s obdobím předhusitským bylo obsazeno v obou vikariátech 36,4 % obročí (69 % předbělohorského stavu).

Graf 3.1: Přehled vývoje počtu obsazených far v mladoboleslavském a českodubském vikariátu ve srovnání s předhusitským a předbělohorským obdobím

Vývoj farní sítě mladoboleslavského a českodubského vikariátu v letech 1670-1724 lze označit jako pomalé zlepšování. V průběhu padesáti čtyř let došlo ke zvýšení počtu samostatně spravovaných farních beneficí z dvaceti šesti na čtyřicet (Graf 3.1). Počet přivtělených farních kostelů se snížil z 21 na 6, přičemž celkový počet farních kostelů zůstává po celé období takřka stejný. Zatímco došlo ke zvýšení počtu samostatně spravovaných beneficí o 14, došlo ke snížení počtu přivtělených farních kostelů o 15. V některých případech sice dochází k ponížení farních kostelů na kostely filiální, jinde pro změnu vznikají farní kostely nové (např. Loukovec, Hlavice). V případě těchto vikariátů se tedy farářům nedařilo snížit přivtělené farní kostely na filiálky,¹⁷⁶ ale docházelo k jejich postupnému osazování (alespoň ve formě administrace). Tento

¹⁷⁶ Srov. Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj.*, s. 36.

fakt je dán nejspíš poměrně velkými obvody již existujících far a všeobecnou snahou o zefektivnění duchovní správy. Ve srovnání s obdobím po skončení třicetileté války je stav farní sítě ve dvacátých letech 18. století možné označit za stabilizovaný, i když vzhledem k předbělohorskému období bylo obsazeno o něco více než dvě třetiny farností.

V severněji položeném frýdlantském vikariátu byla v roce 1670 situace farní správy tak, jak ji ve své zprávě popsal vikář a frýdlantský děkan Melchior Henricus Riesner, značně nevyvážená. V tomto vikariátu mělo celkem 16 farností svého duchovního správce, dalších 9 farních beneficií nebylo obsazeno (Tab. 3.6) Na jednoho faráře či správce fary tak připadalo 1,8 fary, ovšem pouze frýdlantský děkan Riesner spolu se dvěma kaplany spravoval 8 farních kostelů. Dva farní kostely spravoval farář Georgius Franciscus Tergel (Suchá a Žibřidice), zatímco ostatní spravovali pouze jeden farní kostel. Ve zprávě vikáře Riesnera je zachyceno celkem 50 kostelů, na jedno obsazené farní beneficium tak připadaly více jak tři kostely, avšak jen frýdlantský děkan měl ve své správě 19 kostelů, z nichž se jeden nacházel ve vsi Güntersdorf v Lužici, která byla čtyři míle vzdálená a zcela protestantská.¹⁷⁷

Ve srovnání s předhusitským obdobím, kdy se na území v rozsahu pozdějšího frýdlantského vikariátu nacházelo 41 far,¹⁷⁸ bylo v roce 1670 o 68 % farních beneficií méně, o podobnou hodnotu se jedná ve srovnání s obdobím předbělohorským (o 60 % méně), kdy farní síť složená z katolických i nekatolických far byla v této oblasti neobvykle hustá.¹⁷⁹

Tabulka 3.6: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech frýdlantského vikariátu v roce 1670¹⁸⁰

¹⁷⁷ NA Praha, APA I., sign. B 41/1.

¹⁷⁸ Viz pozn. 41.

¹⁷⁹ Zdeněk ZAHRADNÍK, *Studie o církevní správě*, 2. svazek.

¹⁸⁰ Tamtéž.

Počet kostelů	Fara (počet farních kostelů)
19	Frýdlant (8)
4	Hrádek nad Nisou (1), Liberec (1)
3	Chrastava (1), Rochlice u Liberce (1), Stráž pod Ralskem (1), Suchá (2), Mimoň (1)
2	Zákupy (1)
1	Ostritz (1), Seitendorf (1), Jablonné v Podještědí (1), Gruna (1), Dobranov (1), Cvikov (1)

Mezi léty 1670 až 1676 došlo k několika změnám v podobě farní správy frýdlantského vikariátu. Fara v Suché přestala být spravována ze Žibřidic a byla přivtělena k Hrádku nad Nisou. Podobně tak vítkovská fara s filiálními kostely v Mníšku a Fojtce byla od roku 1676 přivtělena k Nové Vsi (předtím byla spravována z Liberce a v roce 1670 z Frýdlantu).¹⁸¹

Tabulka 3.7: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech frýdlantského vikariátu v roce 1676-77¹⁸²

Počet kostelů	Fara (počet farních kostelů)
16	Frýdlant (2)
4	Hrádek nad Nisou (2)
3	Chrastava (1), Rochlice u Liberce (1), Stráž pod Ralskem (1), Vítkov (2)
2	Cvikov (1), Liberec (1), Žibřidice (1), Mimoň (1), Zákupy (1)
1	Ostritz (1), Seitendorf (1), Jablonné v Podještědí (1), Gruna (1), Dobranov (1)

Farářské relace z roku 1677 obsahují odpovědi od sedmnácti farářů a správců far ve frýdlantském vikariátu, kteří spravovali devatenáct farních

¹⁸¹ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 178-179.

¹⁸² NA Praha, APA I., sign. B 11/10.

kostelů (Tab. 3.7).¹⁸³ Rozdíl mezi počtem farních kostelů v roce 1670 a 1677 je značný, ubylo šest farních kostelů. Většina těchto bývalých farních kostelů byla pod správou frýdlantského děkana a v jeho relaci jsou uvedeny jako filiální, u dvou z nich je uvedeno, že šlo dříve o samostatné farní kostely.¹⁸⁴ Zprávu sepsal opět děkan Riesner, je tedy nepravděpodobné, že by se jednalo o omyl. Mezi léty 1670 až 1676 tak došlo zřejmě k snížení statutu těchto kostelů z farních na filiální. V následujících letech byla obnovena fara v Novém Městě pod Smrkem (1681) a došlo ke zřízení fary ve Vsi (1683). Bývalé farní kostely v Raspenavě, Krásném Lese, Arnolticích, Jindřichovicích a Hajnici zůstaly po roce 1677 filiálními kostely.¹⁸⁵ Celkem je ve farářských relacích uvedeno 47 kostelů s lidem.

V roce 1677 bylo ve frýdlantském vikariátu 34 % farních beneficií ve srovnání s předhusitským obdobím (42,5% ve srovnání s dobou předbělohorskou). Tento mírný nárůst byl zapříčiněn obsazením fary ve Vítkově (Šimák uvádí jako přivtělenou k Nové Vsi, v relacích je Vítkov samostatný a Nová Ves je zde uvedena jako jeho „*parochia commendata*“.¹⁸⁶

Vedle nových far v Novém Městě pod Smrkem a ve Vsi dochází v posledních desetiletích 17. století pouze k drobným změnám ve struktuře jednotlivých farností. Především došlo k již zmíněnému rozdělení největší frýdlantské farnosti do tří farností. K farnímu kostelu ve Vsi byly připojeny filiální kostely v Arnolticích, Andělce, Bulovce, Dolních Pertolticích a Dolní Oldříši, k novoměstské faře náležely filiální kostely v Jindřichovicích pod Smrkem a Ludvíkově pod Smrkem. Frýdlantský děkan tak v roce 1700 spravoval místo dosavadních šestnácti kostelů pouze pět (ve Frýdlantu, Dětrichově, Raspenavě, Kunraticích a Krásném Lese). Farní kostel v lužickém Güntersdorfu byl odloučen od

¹⁸³ NA Praha, APA I., sign. B 11/10.

¹⁸⁴ Tamtéž, fol. 7r.

¹⁸⁵ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, 1r a B 15/8, 1v – 2r. Srov., rovněž Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 87, 90.

¹⁸⁶ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 118. NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 173r.

frýdlantské farnosti v roce 1689. Do roku 1700 se tak podařilo v poměrně krátké době rozdělit nejrozsáhlejší farnost vikariátu do tří farností. Farní kostel v Nové Vsi, jenž byl dosud přivtělen k vítkovské farnosti, byl v roce 1694 přivtělen k liberecké farnosti, při níž je uveden v roce 1700 již jako kostel filiální.¹⁸⁷ Dále došlo k rozdělení mimoňské farnosti vytvořením nové farnosti ve Svébořicích v roce 1698 a rovněž tak k rozdělení fary ve Stráži pod Ralskem zřízením fary v Brništi. V obou případech došlo k vytvoření nových far při dosavadních filiálních kostelech.¹⁸⁸

Tabulka 3.8: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech frýdlantského vikariátu v roce 1700¹⁸⁹

Počet kostelů	Fara (počet farních kostelů)
6	Ves (1)
5	Frýdlant (1)
4	Hrádek nad Nisou (2), Nové Město pod Smrkem (1)
3	Žibřidice (1), Chrastava (1), Rochlice u Liberce (1), Liberec (1)
2	Cvikov (1), Zákupy (1)
1	Ostritz (1), Seitendorf (1), Jablonné v Podještědí (1), Gruna (1), Dobranov (1), Mimoň (1), Svébořice (1), Brniště (1), Stráž pod Ralskem (1), Vítkov (1), Königshein (1)

Responsa z let 1700-1701 obsahují odpovědi jedenadvaceti farářů a správců farností frýdlantského vikariátu. Pouze farář v Hrádku nad Nisou spravoval dvě farnosti (Hrádek nad Nisou a Suchá). Celkem je zde zmíněno 22 farních kostelů a 28 kostelů filiálních. Počet farních kostelů se tak zvýšil oproti roku 1677 o tři vytvořením farních kostelů v Novém Městě, Svébořicích a Brništi. Došlo tak v porovnání se stavem v roce

¹⁸⁷ Tamtéž., sign. B 14/1. Srov. rovněž Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 180-181.

¹⁸⁸ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 89.

¹⁸⁹ NA Praha, APA I., B 14/1.

1677 k výraznému zvýšení počtu spravovaných farností o 23 %. K jedenácti farním kostelům nepatřil žádný filiální kostel, nejvíce filiálních kostelů spravovali faráři ve Vsi (pět) a ve Frýdlantu (čtyři). Ve srovnání s předhusitským obdobím se počet obsazených farních beneficií zvýšil na 42 % tehdejšího stavu (52,5 % předbělohorského stavu).

V prvním desetiletí 18. století došlo jen k malým změnám v počtu a struktuře farních beneficií ve frýdlantském vikariátu. Především po řadě přesunů byla v roce 1702 osazena fara v Nové Vsi a o pět let později byla zřízena fara v Mařenicích, jež do té doby příslušely ke Cvikovu.¹⁹⁰

Tabulka 3.9: Počet spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech frýdlantského vikariátu v roce 1713¹⁹¹

Počet kostelů	Fara (počet farních kostelů)
6	Ves (1)
5	Frýdlant (1)
4	Nové Město pod Smrkem (1)
3	Žibřidice (1), Chrastava (1), Rochlice u Liberce (1), Cvikov (1), Hrádek nad Nisou (1)
2	Jablonné v Podještědí (1), Stráž pod Ralskem (1), Vítkov (1), Zákupy (1), Liberec (1)
1	Ostritz (1), Seitendorf (1), Gruna (1), Dobranov (1), Mimoň (1), Svébořice (1), Brniště (1), Königshein (1), Mařenice (1), Nová Ves (1)

V duchovenských fasích Tereziánského katastru z frýdlantského vikariátu nacházíme celkem devatenáct příznání farářů a správců farností. Celkový počet farních beneficií v tomto vikariátu se zvýšil do roku 1713 na dvacet tři, což představuje 56 % předhusitského stavu a 57,5 %

¹⁹⁰ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 88, 90. srov. rovněž Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 182-183.

¹⁹¹ NA Praha, APA I., B 15/8. Lužické farnosti nejsou v duchovenských fasích uvedeny, do tohoto přehledu však byly doplněny, aby byl obraz vikariátu k roku 1713 úplnější.

předbělohorského stavu. Jako farní jsou uvedeny pouze kostely s vlastním duchovním správcem, z čehož vyplývá, že jeden farář či administrátor spravoval vždy jen jeden farní kostel, celkový počet kostelů v přiznání odpovídá počtu kostelů uvedených ve *farářských relacích* z let 1700-1701. Z uvedených údajů vyplývá, že obnova farní správy z hlediska dotvoření farní sítě začala po roce 1700 ve frýdlantském vikariátu směřovat směrem k dělení farností a zřizování nových farností z dosavadních filiálek. Tak tomu bylo v následujících letech v případě zřízení fary v Lindavě (1720) a Raspenavě (1723).¹⁹² Počet obsazených farních beneficií se tak zvýšil ve frýdlantském vikariátu do roku 1724 na 25 (100% farností), což představuje 50 % předhusitského stavu (62,5 % předbělohorského stavu).

Ve vývoj farní sítě frýdlantského vikariátu v pobělohorském období došlo k výrazným změnám až v poslední třetině 17. století, přičemž z tohoto hlediska nejproblémovějším místem bylo vlastní Frýdlantsko. Svoji roli zde zajisté sehrála blízkost státní hranice a protestantského prostředí, se kterým zde byla katolická duchovní správa neustále konfrontována. Jelikož zde nebylo zcela možné navázat na původní strukturu farní organizace, zejména z důvodu obtížné obnovy farních důchodů u většiny předbělohorských farních kostelů,¹⁹³ bylo třeba vytvořit tuto strukturu v součinnosti s vrchností a patrony kostelů. Tak například na Frýdlantsku došlo k promyšlenému rozdělení do tří farností (Ves – zahrnující západ výběžku, Frýdlant – centrální část, Nové Město pod Smrkem – východní část), později byla ještě obnovena fara v Raspenavě. Z předhusitských jedenácti farností (deseti předbělohorských) tak byly vytvořeny farnosti čtyři a z ostatních farních kostelů se staly kostely filiální. Jiná situace byla v západní části vikariátu, kde se nacházelo na velkém území malé množství farních kostelů, zde se po určité stabilizaci poměrů začaly vytvářet farnosti nové z dosavadních kostelů filiálních, opět za iniciativní účasti vrchnosti. Již

¹⁹² Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 182-183.

¹⁹³ NA Praha, APA I., sign. B 11/10 a B 14/1, B 41/1-3. Srov. zvláště níže v textu.

před rokem 1677 zde došlo k obsazení většiny farností a následně i k vytváření nových farností. Jiná situace byla v případě vždy katolické fary v Zákupích,¹⁹⁴ která zůstávala ve svém rozsahu dlouhodobě stabilní.

Z hlediska počtu farností došlo mezi léty 1670-1724 k výraznému zahuštění farní sítě (z 16 farností na 25 farností), což představuje nárůst o 56 %. V „sousedních“ vikariátech českodubském a mladoboleslavském ve stejném období došlo k nárůstu o 65 %. Vývoj ve frýdlantském vikariátu byl dynamičtější až v závěru sledovaného období, což je dáno především nižším počtem farností a kostelů. Pokud srovnáme všechny tři vikariáty z hlediska počtu spravovaných far jedním farářem v průběhu let 1670-1724, zjistíme, že ve vikariátech českodubském a frýdlantském došlo k obsazení všech farních beneficií, zatímco ve vikariátu mladoboleslavském nedocházelo v řadě případů (Dobrovice, Sobotka, Kruh) k obsazení či případnému snížení přivtělených farních kostelů.

V uvedených přehledech není podchycen višňovský farní kostel, o který byly vedeny dlouhé spory mezi evangelickou farností v Horní Višňové (Oberweigsdorf, dnes Wiganice Żitawskie) a pražskou arcidiecézí. Farní kostel ve Višňové se nacházel na hranici mezi českou a saskou (lužickou) částí vsi a spory o jeho církevněsprávní a zemskou příslušnost se táhly až do konce 18. století. Tento kostel patřil v průběhu předchozích staletí jak k žitavskému děkanátu, tak i k budyšínskému arcijáhenství. Obvod farnosti zahrnoval jak část vsi Višňové (Niederweigsdorf), Předlánce, Poustku a Vísku náležící k frýdlantskému panství, tak již zmíněnou lužickou část. V roce 1624 se reformační komisi nepodařilo kostel uzavřít, jelikož jej hlídala saská stráž¹⁹⁵ a ani v letech 1651 až 1726 se přes všechnu snahu frýdlantské vrchnosti a úřadů nepodařilo tento stav zvrátit.¹⁹⁶ Vzhledem k tomu, že kostel nespadal pod

¹⁹⁴ K tomu srov. Zdeněk ZAHRADNÍK, *Studie o církevní správě*, 2. svazek. NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol 13r.

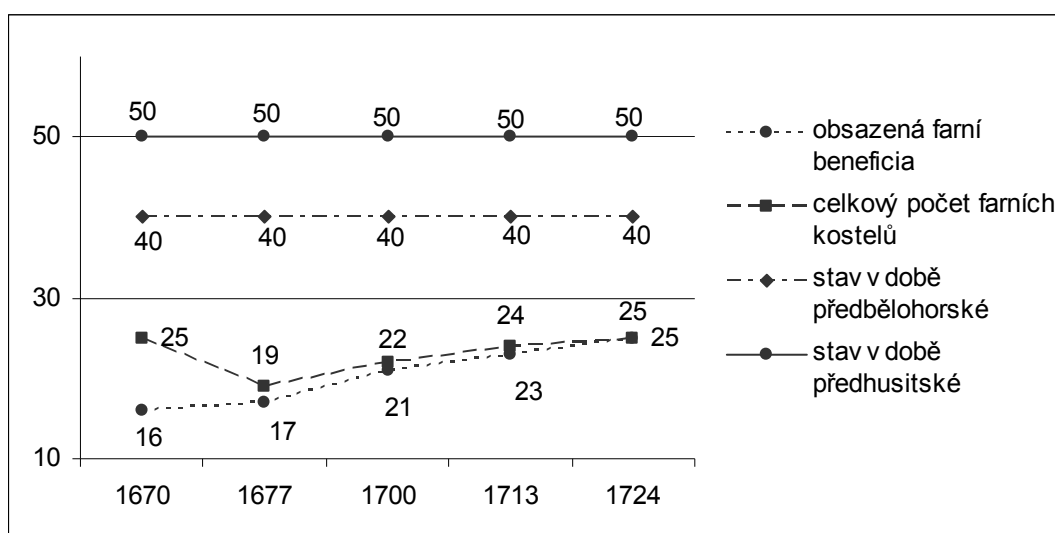
¹⁹⁵ Vojtěch BELLING – Lucie KRACÍKOVÁ: *Středověká sakrální architektura*, s. 102.

¹⁹⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Historická sbírka Clam-Gallas (dále HS CG), kart. 217, inv. č. 903. Zde zvláště spisy týkající se sporu o kostel z let 1651-1726 či Protest týkající se protestantského kazatele z 8.

katolickou duchovní správou, neobjevuje se ani ve sledovaných pramenech.¹⁹⁷

Do roku 1724 se v Boleslavském kraji zvýšil počet obsazených beneficií z třiceti tři na šedesát pět (41,4 % předhusitského stavu a 61,3 % předbělohorského stavu). Z hlediska hustoty farní sítě tak došlo k výraznému posunu (téměř o 100 %), který se zajisté projevil i v kvalitě duchovní správy. V celých Čechách bylo k roku 1713 obsazeno 42,5 % předhusitského a 69,8 % předbělohorského stavu, na Boleslavsku byla situace o něco horší.¹⁹⁸

Graf 3.2: Přehled vývoje počtu obsazených far ve frýdlantském vikariátu ve srovnání s předhusitským a předbělohorským obdobím

Obdobný vývoj lze sledovat i v jiných regionech. Například v prachatickém vikariátu došlo mezi léty 1676 – 1750 k nárůstu ze 14 na 21 obsazených farních beneficií.¹⁹⁹ V případě ledečského vikariátu došlo mezi léty 1651 – 1713 k zvýšení z osmi na jednadvacet obsazených

května 1691. Tamtéž, kart. 218, inv. č. 918, Spor o patronátní právo višňovského kostela z let 1655-1767 a inv. č. 917, Evangeličtí kněží ve Višňově.

¹⁹⁷ Kostel ve Višňově se objevuje pouze v pramenech z 50. a 60. let 17. století: Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných.*, s 283; NA Praha, SM, sign. R 109/47 a Tamtéž, APA I., sign. B 41/3 (kniha druhá).

¹⁹⁸ Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. 170. Zde je upozorněno na regionální nerovnosti. Pro celé Boleslavsko je výsledkem srovnání: 38,2 % předhusitského stavu a 56,6 % předbělohorského stavu. Situace je ovšem rozdílná i v rámci tohoto regionu.

¹⁹⁹ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 23-25.

farních beneficíí.²⁰⁰ K určitému posunu došlo i ve vikariátech prácheňského kraje, kde byl stav farní správy na přelomu 17. a 18. století již vcelku uspokojivý.²⁰¹ Je třeba zdůraznit, že ze srovnání pouhých počtů obsazených farností různých oblastí nelze vyvozovat zcela jednoznačné závěry, jelikož se jedná o vikariáty různé rozlohy, s různou sídelní sítí a počtem obyvatel. Z hlediska obnovy farní správy ovšem toto srovnání potvrzuje trend, který byl nastíněn i v případě vikariátů Boleslavského kraje, že v druhé polovině 17. století dochází k jejímu upevnění a stabilizaci, i když stav v první třetině 18. století ještě nelze považovat za zcela ideální.

3.2.3 Hranice farností, zádušních osad a otázka vzdálenosti

Důležitým kvalitativním faktorem z hlediska obnovy farní správy byla velikost (rozsah) farností. Farní obvody se v průběhu vytváření středověké farní sítě konstitovaly v přirozených hranicích souběžně s osídlováním jednotlivých oblastí. Hranice farních obvodů tak zpravidla respektovaly přírodní podmínky (zvláště v horských a podhorských oblastech, kde hranice tvořily hřebeny a kopce oddělující od sebe jednotlivá údolí).²⁰² V průběhu 15. století zanikají dvě pětiny farností, což bylo bezesporu citelným zásahem do farní organizace, při kterém nutně došlo k zvětšení územního rozsahu farností.²⁰³ S příchodem reformace se následně objevují i fary nově vytvořené.²⁰⁴ Při obnově farní sítě, která se naplno rozběhla až od 50. let 17. století tak bylo třeba nejprve obnovit již dříve existující farnosti.

V polovině 17. století jeden farář zpravidla spravoval více farních beneficíí. Například turnovský děkan spravoval všechny farnosti

²⁰⁰ Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 56.

²⁰¹ Martin ZEMAN: *Prácheňsko ve světle farářských relací*, s. 32. Zde v blatenském vikariátu bylo roku 1676 – 19 farností různé velikosti, v roce 1700 – 22 farností, v netolickém vikariátu, který byl menší se v roce 1677 nacházelo 14 farností, v roce 1700 šestnáct farností, v sušickém vikariátu 21 farností a o dvacet tři let později 23 farností.

²⁰² K tomu srov. např. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 31.

²⁰³ Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. 170.

²⁰⁴ Srov. Zdeněk ZAHRADNÍK: *Studie o církevní správě*, 2. svazek. Rovněž viz Příloha 1 této práce.

v severovýchodní části mladoboleslavského vikariátu (Turnov, Libuň, Semily, Vysoké nad Jizerou), českodubský farář Martin Cuculus rovněž spravoval fary v Českém Dubu, Hodkovicích a Osečné, zákupský děkan spravoval farnosti v Zákupích, Cvikově, Dobranově a Brenně,²⁰⁵ podobně i další faráři spravovali více farností. Postupným obsazováním jednotlivých far se zmenšovaly i obvody působnosti jednotlivých kněží. Hranice jednotlivých farností se ovšem zpravidla neměnily. Ke změnám hranic jednotlivých farností, vynětím části jejich území (tzv. dismembrací), docházelo velmi vzácně.²⁰⁶

Snaha o změnu územního rozsahu farností byla většinou iniciativou vrchnosti, především v souvislosti se změnou příslušnosti vsí k panstvím a podobně. Takový přesun nebyl snadný a konečné rozhodnutí bylo na arcibiskupské konzistoři. Příkladem může být sporný pokus Jana Václava z Kolovrat na Košátkách o přesun vsi Hřivna z farnosti chotětovské ke slivenské, o kterém informuje mladoboleslavský děkan Jan Edmund Havlík ve svém vyjádření ze dne 3. července 1662.²⁰⁷ Košatecký pán měl v úmyslu ves Hřivno, náležející k jeho panství,²⁰⁸ připojit k farnímu kostelu svatého Františka Serafínského v Dolním Slivně. Následkem jeho nařízení a zásahu bylo celé Hřivno „spravováno“ dvakrát, jak z Chotětova, tak z Dolního Slivna. Vikář Havlík se ve své zprávě staví na stranu faráře z Chotětova a jeho hlavním argumentem je nepřítomnost duchovního správce na celém košateckém panství. Celý spor nebyl zřejmě v roce 1670 ještě zcela vyřešen, jelikož ve svém vizitačním protokolu vikář Havlík ves Hřivno připisuje oběma farnostem bez poznámky o jejím rozdělení.²⁰⁹

Častější změnou bylo rozdělení farnosti povýšením filiálního kostela na kostel farní (např. Loukovec, Mařenice či Hlavice). I taková změna se většinou neobešla bez souhlasu či přímé účasti patronů kostelů a vrchnosti. Tak tomu bylo v roce 1705 i v Mařenicích, kde patronka i

²⁰⁵ NA Praha, SM, sign. R 109/47.

²⁰⁶ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 31.

²⁰⁷ NA Praha, APA I., inv. č. 5573,

²⁰⁸ Srov. Karel DOSKOČIL (ed.): *Berní rula*. Popis Čech., díl 1, s. 125.

²⁰⁹ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

zdejší vrchnost Anna Marie Františka, vévodkyně toskánská, slíbila, že nechá v Mařenicích vystavět faru a že bude přispívat na obživu faráře.²¹⁰

Farnosti se od sebe značně lišily svým územním rozsahem i počtem spravovaných vsí. Zpravidla platí, že k větším farnostem patřilo i několik filiálních kostelů. O velikosti jednotlivých farností v mladoboleslavském vikariátu si lze udělat jasnější představu již z vizitační zprávy z roku 1670, která uvádí počet vsí v rámci farní osady a jejich vzdálenost od fary či filiálního kostela.²¹¹ Pro oba vikariáty si můžeme jasnější představu učinit až z farářských relací z roku 1677, údaje zde uvedené však nebyly zpracovány jednotlivými faráři se stejnou pečlivostí, a tak u řady farností nacházíme v odpovědi na šestou otázku²¹² pouze počet zádušních vsí, v případě mladoboleslavského vikariátu je situace ztížena částečným poškozením knihy v její spodní části (kde zpravidla byla odpověď na tuto otázku), údaje z ní jsou tak v řadě případů nekompletní a znehodnocené.²¹³ Stejně jako v relacích se velikosti farních osad věnuje i v „*responsech*“ z let 1700-1701 obdobná otázka, v pořadí rovněž šestá. Zatímco „*relace*“ i „*responsa*“ uvádí vzdálenosti pouze u přivtělených farních a filiálních kostelů, v duchovenských fasích faráři „přiznávají“ rozsah svých farností včetně vzdáleností jednotlivých vsí od sídla faráře. Vedle vesnic patřily do farních osad i různé dvory, mlýny či ovčiny, ty jsou ovšem v uvedených pramenech zmiňovány jen zřídka, někdy také není rozlišen charakter uvedeného místa, a tak je obtížné určit, zda jde o ves nebo něco jiného. Na základě srovnání údajů z těchto pramenů je možné pokusit se srovnat vývoj rozsahu některých obvodů spravovaných jednotlivými faráři i rozsah jednotlivých farností a zádušních osad. Srovnání je ovšem limitováno poměrně nízkou kvalitou srovnávaných informací.

Ve vizitační zprávě děkana Havlíka z roku 1670 jsou zádušní vsi uvedeny u většiny kostelů, jen v několika případech je zaznamenán pouze

²¹⁰ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 352.

²¹¹ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

²¹² Znění otázky je následující: Kolik vsí patří ke kterému kostelu? Jaký je počet ke zpovědi a přijímání povinných obyvatel?

²¹³ NA Praha, APA I. sign. B 12/11.

jejich počet nebo není uvedeno vůbec nic. Počet zádušních vsí se pohybuje od jedné až po sedmnáct v případě Hodkovic na jeden kostel, v průměru je to 4 až 5 vsí v rámci zádušního okrsku. Na celou farnost pak připadalo v průměru 16,8 vsí. V roce 1670 spravoval nejvíce vsí českodubský farář (43 vsí), turnovský (40 vsí) a bakovský (34 vsí), nejméně vsí bylo v liblické farnosti (5 vsí). Na jednu zádušní osadu připadalo v průměru čtyři až pět vsí.²¹⁴

V mladoboleslavském vikariátu (v jeho rozsahu po roce 1697) spravoval největší počet vsí sobotecký farář (v roce 1677 je uváděno dvacet devět vsí, v roce 1701 třicet pět vsí, v roce 1713 čtyřicet vsí). Více než dvacet vsí spravoval pouze dobrovický farář a hlavický farář. Nejméně vsí patřilo do obvodu brodeckého administrátora (tři vsi), který se staral pouze o farní kostel v Brodcích (1713).²¹⁵ Z výsledku srovnání vývoje jednotlivých farností v mladoboleslavském vikariátu (Tab 3.10) vyplývá, že zatímco v průběhu let 1676 až 1713 došlo v tomto vikariátu k poklesu průměrného počtu spravovaných kostelů v jednotlivých farnostech, počet vsí spravovaných jedním farářem mírně vzrostl, což ovšem může být pouze důsledek neúplného dochování údajů z předchozích let. Průměrný počet vsí jednotlivých zádušních osad se téměř nezměnil a pohybuje se okolo čtyř.

Zajímavá je i otázka srovnání počtu vsí náležejících ke kostelům farním a filiálním. Z tohoto srovnání nevyplývá, že by kostely farní měly vždy více zádušních vsí než kostely filiální. Tyto filiální kostely byly ve většině případů předhusitskými farními kostely (například kostely v Deštné, Libošovicích, Oseku, Týnci či Tuháni).²¹⁶

Vývoj v rámci českodubského vikariátu vykazuje jisté odlišnosti. Ke snížení počtu spravovaných kostelů jedním farářem zde dochází, podobně jako v mladoboleslavském a frýdlantském vikariátu, mezi léty

²¹⁴ NA Praha, APA I., sign. B 4/6. Pro srovnání lze použít údaje Rudolfa Zuberu pro Moravu a okolní země z počátku 18. století viz Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve v 18. století*. 1 díl. Praha 1987, s. 187.

²¹⁵ NA Praha, APA I., sign. B 15/7.

²¹⁶ K tomu srov. Michal REZNÍČEK: *Obnova a vývoj*, s 49.

1676 až 1700, ale v následujících třinácti letech už k žádné další změně nedochází. V případě průměrného počtu spravovaných vsí dochází k poklesu až v letech 1700 až 1713. V českodubském vikariátu také spravovali faráři větší počet vsí než v mladoboleslavském vikariátu, rovněž k jednotlivým kostelům náleželo v průměru více vsí (6 až 7). U největších farností v průběhu sledovaných let nedochází k žádným výraznějším změnám a počet vsí zůstává stejný (Český Dub, Hodkovice, Loukov). Tam, kde došlo k oddělení přivtěleného farního kostela či k rozdělení farnosti, se počet vsí spravovaných farářem obvykle významně snižuje (Turnov, Semily). Otevřenou otázkou zůstávají farnosti, ve kterých žádné změny neproběhly, ale počet spravovaných vsí zde vzrostl (Libuň, Všeň). Je možné, že farář při zapisování odpovědi učinil chybu, druhou možností je, že došlo k započítání míst, které předchůdce za samostatné vsi nepokládal. Nejvíce vsí v rámci českodubského vikariátu spravoval farář ve Bzí (38 v roce 1700)²¹⁷, nejméně rychnovský farář (tři vsi v letech 1676, 1700 i 1713).

Tabulka 3.10: Srovnání průměrného počtu kostelů a vsí spravovaných jedním farářem a průměrného počtu vsí jedné zádušní osady v jednotlivých vikariátech

	1676-77	1700-01	1713 ²¹⁸
mladoboleslavský vikariát			
průměrný počet spravovaných kostelů	3,9	3,1	3,3
průměrný počet vsí spravovaných farářem	11,4 (75%)	12,9 (81%)	15,3 (100%)
průměrný počet vsí zádušní osady	3,8	4,5	4,7
českodubský vikariát (před 1697 součást mladoboleslavského vikariátu)			
průměrný počet spravovaných kostelů	3,4	2,8	2,8
průměrný počet vsí spravovaných farářem	19,1	19,3	17,6
průměrný počet vsí zádušní osady	6,3	7	6,3

²¹⁷ NA Praha, APA I., sign. B 14/2, fol. 1v.

²¹⁸ V číslech uvedených pro frýdlantský vikariát nejsou započítány čtyři lužické fary k tomuto vikariátu náležející.

frýdlantský vikariát			
průměrný počet spravovaných kostelů	2,9	2,1	2,4
průměrný počet vsí spravovaných farářem	9,3	7,2	8,1
průměrný počet vsí zádušní osady	3,1	3,3	3,3

Nejméně vsí v rámci zádušní osady nacházíme ve frýdlantském vikariátu (průměrně tři až čtyři vsi). Je to dáno poměrně hustou sítí kostelů ve srovnání s hustotou osídlení. Jen na Frýdlantsku se nacházelo patnáct kostelů (i s Višňovou) pro šestadvacet vsí. Ke kostelům v Horní Řásnici, Novém Městě pod Smrkem, Andělce, Bulovce, Krásném Lese, Dolní Oldřiši a Dolních Pertolticích náležela pouze jedna ves, stejně jako v případě kostelů v Jitřavě a Zdislavě. Povětšinou se jedná o kostely filiální, jež byly v předhusitské době farní (s výjimkou Andělky, Zdislavi, Horní Řásnice, Nového Města pod Smrkem a zřejmě i Dolních Pertoltic). Na příkladu frýdlantského vikariátu tak nelze potvrdit domněnku, že by filiální kostely, jež byly předhusitskými farními kostely, měly zádušní obvody s větším počtem vsí než ostatní filiální kostely.

Srovnání vývoje na základě průměrného počtu zádušních vsí a kostelů spravovaných jedním farářem komplikuje v případě frýdlantského vikariátu absence lužických farností v duchovenských fasích TK. V zásadě lze ale říci, že mezi léty 1676 a 1700 došlo ke snížení počtu spravovaných kostelů i vsí jednotlivými faráři, a že v následujících letech se situace ustálila. Největší počet vsí spravoval v roce 1676 frýdlantský farář (25 vsí), v jehož správě se nacházelo téhož roku šestnáct kostelů.²¹⁹ Trvale měli ve své správě velký počet vsí farář v Rochlici u Liberce (15 vsí) a v Liberci (13 vsí).

Ze srovnání těchto tří vikariátů vyplývá, že farní obvody s největším počtem vsí se nacházely ve vikariátu českodubském, kde bylo průměrně nejvíce vsí náležících k zádušní osadě jednoho kostela. V mladoboleslavském i českodubském vikariátu byla situace značně nevyrovnaná po celé sledované období, zatímco ve vikariátu frýdlantském se počet vsí v jednotlivých farnostech postupně vyrovnává. Ke snižování

²¹⁹ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 7r-7v.

počtu kostelů připadajících na jednoho faráře dochází s postupným obsazováním farních beneficií ve všech třech vikariátech. Na základě předchozího srovnání je možné konstatovat, že v otázce změn rozsahu farností existují značné rozdíly mezi vikariáty i jednotlivými farnostmi.

Praktickou roli v běžném životě nehrál ani tak počet vsí, jež farář spravoval, ale zvláště vzdálenost, kterou při výkonu svých povinností musel urazit. Velká vzdálenost byla značně omezujícím faktorem pro řádný výkon duchovní správy a představovala nebezpečí pro duše obyvatel farnosti. Komplikovala nejen provedení základních úkonů faráře (křty, svátost pomazání nemocným, pohřby a další), ale znemožňovala farníkům samotnou návštěvu kostela, a to i v době velikonoční.²²⁰

Rozsáhlejší farnosti se nacházely především v příhraničních oblastech frýdlantského a českodubského vikariátu. Ne vždy platí, že farnost s větším počtem vsí v obvodu farnosti nebo s řadou filiálních kostelů byla rozsáhlejší. V příhraničních oblastech, které byly kolonizovány později a jejichž přírodní podmínky nebyly nejpřívětivější, bylo osídlení řidší a počet kostelů, vzniklých převážně v průběhu vrcholně-středověké kolonizace, byl nižší.²²¹

Vzdálenosti uvádí faráři ve svých zprávách a přiznáních dvěma různými způsoby. V některých případech jsou uvedeny v mílích, jinde bývá vzdálenost uvedena v hodinách cesty. V mladoboleslavském a českodubském vikariátu byla vzdálenost od nejbližšího kostela většinou čtvrt až jednu míli, k faře okolo jedné míle (tedy asi 12 kilometrů). Když došlo k přivtělení far, vzdálenosti byly větší, ne vždy je ale uvedena i vzdálenost k sídlu faráře.²²²

Například dobrovický farář měl v roce 1700 ve své duchovní správě farníky z městečka Dobrovice a sedmnácti vsí, spravoval tři farní a čtyři filiální kostely, nejvzdálenější vsi Ovčáry a Smilovice byly vzdáleny

²²⁰ Otázce vzdáleností jako komplikace duchovní správy se podrobněji s řadou příkladů věnuje Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 31-33.

²²¹ K předhusitské farní síti v turnovském děkanátu srov. Miloš (recte Michal) ŘEZNIČEK: *Církevní správa v turnovském děkanátu*, s. 115-116.

²²² V některých případech nejsou vzdálenosti uvedeny vůbec, jindy jen odhadem.

necelých osm kilometrů od sídla faráře,²²³ což nebyla vzdálenost nepřekonatelná vzhledem k tomu, že každý obyvatel farnosti vlastní potah byl povinen „*pro faráře neb pro kaplana k nemocnému jet. Též povinnost jest každý služby Boží, že pro faráře neb kaplana koní posílají, item přivésti jsou povini. Každá ves nějaký díl.*“²²⁴ Vzdálenost pouhých osmi kilometrů tak bylo možné urazit poměrně rychle (farář Jiří Antonín Nerad uvádí v duchovenských fasích, že cesta do Smilovic trvala jednu hodinu).²²⁵

V nejrozsáhlejších příhraničních farnostech musel farář urazit až 15 kilometrů do nejvzdálenějších vsí (frýdlantský před zřízením far v Novém Městě a Vsi, semilský až do obsazení fary ve Vysokém nad Jizerou), nadto obtížným horským či podhorským terénem. V roce 1713 byly již ve frýdlantském i českodubském vikariátu vzdálenosti v rámci jednotlivých farností menší (pohybovaly se většinou okolo půl míle). Největší uváděná vzdálenost jeden a půl míle od sídla faráře v případě Petrovic ve farnosti Jablonné v Podještědí (přibližně 18 kilometrů) je pravděpodobně omylem faráře, jelikož skutečná vzdálenost je asi 5 kilometrů.²²⁶

3.2.4 Počet obyvatel farností

Druhým základním kvalitativním ukazatelem změn farní správy je vývoj počtu obyvatel farnosti. Ve farnostech s menším počtem obyvatel mohl farář a jeho případní pomocníci lépe vykonávat duchovní službu a jeho vztah ke svěřeným „duším“ mohl být intenzivnější.

Při odhadu počtu obyvatel jednotlivých farností se můžeme opřít o několik základních pramenů světské, ale především církevní

²²³ NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 70r.

²²⁴ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 6v.

²²⁵ Tamtéž, fol. 4r.

²²⁶ Tamtéž, sign. B 15/8, fol 92r. K míli viz Gustav HOFMANN: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň - Sušice 1984, s. 75.

provenience.²²⁷ Pramenem prvořadého významu pro období po třicetileté válce je *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*.²²⁸ Pro léta 1671-1725 jsou důležitým zdrojem informací, i když ne vždy přesným, pro rekonstrukci počtu obyvatel farností zpovědní seznamy vydané J. V. Šimákem.²²⁹ Informace zpovědních seznamů lze pro léta 1676 a 1700 konfrontovat s údaji z farářských relací a responsí, jež udávají počet duší v jednotlivých vsích či v celé farnosti v odpovědích na šestou otázku.²³⁰ Další srovnání lze provést pro rok 1713 s údaji obsaženými v duchovenských fasích TK v rubrice „*mají duši*“ („*haben Seelen*“).²³¹

Vzhledem k tomu, že soupis poddaných je pramenem světské provenience a jeho struktura reflektuje rozdělení kraje do jednotlivých panství, je rekonstrukce počtu obyvatel v jednotlivých farnostech na jeho základě obtížná a v některých případech i nemožná. Především skutečnost, že soupis nezachycuje celý kraj, komplikuje stanovení jak skutečného počtu obyvatel kraje, tak i počtu obyvatel řady farností, jelikož jejich hranice nebyly vázány na hranice panství. Rovněž úplnost jednotlivých soupisů je u různých panství odlišná, například na dobrovickém panství

²²⁷ Pramenům historické demografie ve fondu Archiv pražského arcibiskupství se ve své studii věnovala Eliška ČÁŇOVÁ: *Prameny pro demografickou statistiku v archivu pražského arcibiskupství*. HD 4, 1970, s. 19-32.

²²⁸ Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných*, 714 s. Základní informace podává Eduard MAUR: *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*. ČsČH 19, 1971, s.840. Ze soupisu vychází řada studií (k demografickým poměrům určitých panství, sociálním a rodinným strukturám). Ze studií týkajících se zkoumaného regionu např. Michaela HOLUBOVÁ: *Obyvatelstvo dobrovické farnosti v Soupisu poddaných podle víry z roku 1651*. Historická demografie (dále HD) 26, 2006, s. 37-61; Zdeněk HÁZA: *Počty obyvatel na panství Nový Kunstberg v 17. a 18. století*. HD 3, 1969, s. 52-72. Ze starších prací je možno uvést články - edice Josefa Vítězslava ŠIMÁKA: *Soupisy osob podle víry z roku 1651*. Turnov. Od Ještěda k Troskám VI., 1927-1928, s. 5-6; Týž: *Soupisy osob podle víry z roku 1651*. a) Na statku Nudvojovském, b) Na statku Domaslavském, c) Na statku Solci, d) Na statku Dol. Malobratřicích, e) Na statku Hoř. Malobratřicích, f) Na díle statku Valečovského. Od Ještěda k Troskám II., 1924, s. 8-9, 215-217, tamtéž V., 1926, s. 54-58.

²²⁹ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy ..*, zde zvláště Statistika kajícníků, nekajících, haeretiků, obracených, s. 123-163. K tomu srov. Lucie STEINBACHOVÁ: *Ke kritice spolehlivosti zpovědních seznamů pražské arcidiecéze*. HD 23, 1999, s. 137-150. Rovněž Eliška ČÁŇOVÁ: *K problematice studia zpovědních seznamů arcibiskupství pražského jako pramene pro demografickou statistiku*. HD 5, 1971, s. 55.

²³⁰ Studiu farářských relací jako pramene historické demografie se ve svém příspěvku věnuje Martin ZEMAN: *Možnosti využití „farářských relací“ jako pramene historicko-demografického studia*. (Pokus o rekonstrukci početního stavu populace prácheňského kraje v poslední čtvrtině 17. a na počátku 18. století. HD 25, 2001, s. 65-82.

²³¹ NA Praha, APA I., sign B 15/7, B 15/8 a B 15/9. K tomu např. Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. s. 163-176. Zde je srovnání údajů z duchovenských fasí pro různé farnosti z celých Čech.

byli evidováni pouze dospělí obyvatelé.²³² Můžeme se ovšem pokusit o přibližný odhad počtu obyvatel připadajících na jednoho duchovního správce na základě uvedených údajů ze 40 statků a statečků. Celkový počet obyvatel v soupisu uvedených je 27093, farářů a správců far je zde uvedeno dvanáct, přičemž stranou zůstává zde uvedené panství Zákupy, kde byli všichni obyvatelé katolického vyznání až na třiatřicet osob, jednotlivci ani počet obyvatel panství se zde neuvádí.²³³ Při odhadu počtu obyvatel připadajících na jednoho faráře, který je ovšem značně nepřesný, by na jednoho duchovního správce připadalo asi 2258 obyvatel. Přesnější údaje můžeme získat ze zprávy o stavu far v Boleslavském kraji z roku 1652,²³⁴ tedy pouze rok od vzniku soupisu poddaných. Tato zpráva udává 37 368 katolíků, nekatolíků a nekatolíků „s nadějí na obrácení“ na dvacet duchovních správců, na jednoho tak připadá v průměru 1868 duší. Tyto odhady můžeme doplnit konkrétní situací dobrovické farnosti, ve které bylo roku 1651 evidováno 835 obyvatel.²³⁵ Tyto odhady jsou za situace krátce po skončení třicetileté války, kdy teprve započala obnova regionu a počet obyvatel kraje byl následkem války značně snížený, poměrně vysoké. Jde o počet v celozemském měřítku nadprůměrný, což potvrzuje například srovnání s ledečským vikariátem, kde v roce 1651 připadalo na jedno obsazené beneficium 1386 duší.²³⁶ Situaci farní správy na Boleslavsku lze označit i z tohoto hlediska za velmi špatnou. Nelze se tedy divit tomu, že naprostá většina obyvatel kraje byla ještě v tomto roce nekatolického vyznání, což potvrzuje ve svém soupisu za křinecké panství i hrabě Pavel z Morzinu, když poznamenává: „... že ten lid ubohý, robotný, až posavad na samospasitelnou víru římskou katolickou přiveden nejní, příčinou že na témž statku od dvaceti let i víceji žádného pastýře

²³² Michaela HOLUBOVÁ: *Obyvatelstvo dobrovické farnosti*, s. 40.

²³³ Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných*, s. 672-674.

²³⁴ NA Praha, fond SM, sign. R 109/47. K tomu též Tomáš V. BÍLEK: Stav far 1650-1652 v kraji Boleslavském. *Památky archeologické* 13., s. 177-182.

²³⁵ Michaela HOLUBOVÁ: *Obyvatelstvo dobrovické farnosti*, s. 40.

²³⁶ Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 56.

duchovního neměli a bez svádu mnohý od narození svého v chrámě božím nebyl.”²³⁷

Pro srovnání se situací v poslední třetině 17. století a v prvních desetiletích 18. století můžeme využít již zmíněných zpovědních seznamů a údajů o počtu duší uvedených faráři v relacích, responsích a duchovenských fasích. Tyto informace se pro srovnávaná léta 1676, 1700 a 1713 nejen vzájemně doplňují, ale v řadě případů i značně rozcházejí (Tab 3.11 a-c).

Tato skutečnost je zarážející, jelikož zpovědní seznamy uvádějí počty osob, jež vykonaly velikonoční zpověď, nedbalých (*negligentes*) a „kacířů.“ Podobně farářské relace a duchovenské fase uvádějí v otázce šesté počet duší. Pojem duše označoval osoby, které byly uznány za schopné vykonat velikonoční zpověď a přistoupit ke svatému přijímání. Nevztahuje se tedy na děti, které ke zpovědi nepřistupovaly, věk první zpovědi nebyl ovšem nikde přesně vymezen. Mělo to být „tehdy, když dosáhnou schopnosti poznání“ (*cum ad annos discretionis pervenissent*)²³⁸ Hranice se pohybovala okolo dvanáctého roku.²³⁹

I v případě, že bereme v úvahu, že ve farářských relacích i duchovenských fasích jsou uvedeny pouze počty duší (tedy těch, kteří přistoupili k velikonoční zpovědi) a v údajích zpovědních seznamů jsou uvedeny i počty „nekajících se“ a „kacířů“, z jejich vzájemného srovnání jsou u řady farností značné rozdíly, které mnohdy představují i více než jeden tisíc duší. Na určitou nespolehlivost zpovědních seznamů již historicko-demografická literatura poukázala, především v souvislosti s procesem jejich vzniku. Zpovědní seznamy se totiž dochovaly pouze v konzistoriálních prepisech a jejich edice tudíž vychází z těchto prepisů, při jejichž vzniku mohlo dojít k řadě chyb.²⁴⁰ Na druhou stranu ani údaje

²³⁷ Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných*, s. 320.

²³⁸ Martin ZEMAN: *Možnosti využití*, s. 73.

²³⁹ Tamtéž. Zde je uvedeno 10 až 12 let K tomu srov. Eduard MAUR: *Problémy demografické struktury*, s. 844. Eliška ČÁŇOVÁ: *K problematice studia zpovědních seznamů arcibiskupství pražského jako pramene pro demografickou statistiku*. HD 5, 1971, s. 55.

²⁴⁰ Lucie STEINBACHOVÁ: *Ke kritice zpovědních seznamů*, s. 138-140.

farářských relací a duchovenských fasí nemusí být zcela přesné, předně neznáme zdroj, z kterého faráři při jejich tvorbě čerpali, pokud z nějakého vůbec čerpali a nešlo pouze o odhad, jako například v případě všejanské farnosti v roce 1676.²⁴¹ Rovněž je třeba počítat s tím, že při zapisování a sčítání duší mohlo dojít k řadě chyb, které jsou zvláště patrné u řady součtů.²⁴² Rovněž je třeba upozornit na skutečnost, že ne vždy byly údaje uvedeny. Za nejkompletnější a nejméně nejvíce lze označit řadu duchovenských fasí, ve kterých jsou údaje o počtu duší zaznamenány u všech farností a vykazují také největší shodu s údaji zpovědních seznamů. V následujícím přehledu budou uváděny vždy jen počty duší, nikoliv počet obyvatel farnosti, k jehož odhadu by bylo třeba připočítat děti v předzpovědním věku (jedná se asi o 20 -33 %, přičemž dětská složka ve městech a na venkově byla různě početná).²⁴³ Jelikož je to odhad značně nepřesný, který by byl navíc v tomto případě z ne zcela přesných čísel, postačí pro ilustraci vývoje lidnatosti farností počet duší.

Z údajů farářských relací z roku 1676 vyplývá, že se nejlidnatější farnosti v Boleslavském kraji nacházely především v jeho severní části. Ve frýdlantském vikariátu pouze pět farností ze čtrnácti, u kterých jsou uvedeny údaje, mělo méně než 1500 duší. K farnostem v Liberci, Rochlici u Liberce a Cvikově náleželo více než 2000 duší. Nejméně duší spravoval farář v Gruně (Grün, 291 duší).²⁴⁴ Nejvíce duší spravoval frýdlantský děkan, v jehož relaci údaj o počtu duší není uveden,²⁴⁵ ale ze zpovědních seznamů zjišťujeme, že frýdlantská farnost měla v tomto roce 4097 „kajících, nekajících i kacírů“ dohromady, z nichž 4062 přistoupilo k velikonoční zpovědi.²⁴⁶ Průměrně na jednu faru frýdlantského vikariátu připadalo 1517 duší (podle zpovědních seznamů). Rekonstrukce situace

²⁴¹ NA Praha, APA I., B 12/11 fol. 244v. Podobných případů, kdy je údaj pouze odhadem faráře je ovšem více. K podobným případům v prachatickém vikariátu srov. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 35.

²⁴² V údajích uvedených Antonínem Podlahou v jeho přehledu pro rok 1700 jsou tyto součty přejaty i s chybami. Viz Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 84-92.

²⁴³ Martin ZEMAN: *Možnosti využití*, s. 66.

²⁴⁴ NA Praha, APA I., B 11/10.

²⁴⁵ Tamtéž, fol. 7v.

²⁴⁶ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, s. 149.

v mladoboleslavském vikariátu je značně ztížená poškozením rukopisu farářských relací, které znehodnotilo údaje ze šesti farností.²⁴⁷ Po srovnání se zpovědními seznamy lze konstatovat, že lidnatější farnosti se i zde nacházely v severní části vikariátu, kde byla farní síť řidší. Kupříkladu českodubský farář pečoval o 4283 duší (zpovědní seznamy: 4509), semilský o 3932 (zpovědní seznamy 3894) a turnovský podle zpovědních seznamů o 3603 duší. V jižní části vikariátu byla nejlidnatější farností Mladá Boleslav s 2072 dušemi, z nichž bylo 1394 přímo z města.²⁴⁸ Na základě údajů zpovědních seznamů připadá na jednu farnost mladoboleslavského vikariátu v roce 1676 průměrně 1520 duší, tedy téměř stejně jako ve frýdlantském vikariátu.

Situace nebyla o mnoho lepší než v době vzniku soupisu poddaných. I přes jisté navýšení počtu farních beneficí ve sledovaných vikariátech došlo díky zvýšení počtu obyvatel k navýšení průměrného počtu duší jedním farářem. Čtyřicet pět duchovních správců v Boleslavském kraji pečovalo přibližně o 68373 duší.²⁴⁹ Ve srovnání s ledečským vikariátem, kde v roce 1676 na jednoho duchovního správce připadalo 1857 duší,²⁵⁰ byl ale průměrný stav na Boleslavsku o něco lepší.

V následujících desetiletích se i přes zvyšující se počet obsazených farních beneficí počet farníků v jednotlivých farnostech nesnižoval, naopak průměrný počet se ve všech třech vikariátech zvýšil, ve frýdlantském vikariátu na 1722 (responsa) až 1834 (zpovědní seznamy) duší, v českodubském na 1899 (responsa, bez bzenské fary) či 2315 (včetně fary na Bzí, dle zpovědních seznamů), pouze v mladoboleslavském vikariátu se průměrný počet duší v jedné farnosti mírně snížil (na 1500, podle zpovědních seznamů, responsa jsou neúplná). Je zřejmé, že pomalé zvyšování počtu obsazených farností nestačilo na Boleslavsku v posledních dvaceti letech 17. století pokrýt populační růst.

²⁴⁷ NA Praha, APA I., B 12/11. Jedná se o farnosti Dobrovice, Kosmonosy, Libáň, Mnichovo Hradiště, Rožďalovice, Držkov a Libuň.

²⁴⁸ NA Praha, APA I., B 12/11, fol. 1r.

²⁴⁹ Údaj vypočítaný na základě zpovědních seznamů.

²⁵⁰ Michal REZNÍČEK: *Obnova a vývoj*, s. 56.

Na základě údajů z roku 1713 je možné opět konstatovat, že došlo k dalšímu zvýšení počtu farníků v jednotlivých farnostech a to i přesto, že byly vytvořeny nebo obsazeny další farnosti.²⁵¹ Ve frýdlantském vikariátu bez lužických far se průměrný počet zvýšil na 2262 duší (duchovenské fase), s menšími lužickými farnostmi na 2023 duší (zpovědní seznamy). V českodubském vikariátu se průměrný počet farníků zvýšil dokonce na 2578, v mladoboleslavském na 1700. V jiných oblastech Čech byla situace stabilizovanější, v již zmiňovaném ledečském vikariátu byl průměrný počet duší připadajících na jednoho faráře 1856.²⁵² Nejhorší v celém kraji byla situace fary ve Bzí (7141 duší), následovaly farnosti Frýdlant (4643 duší), Liberec (4637 duší), Turnov (3858 duší), Držkov (3600 duší), všechny tyto fary byly ve frýdlantském nebo českodubském vikariátu. Nejlidnatější farností mladoboleslavského vikariátu byla Sobotka se 3500 dušemi, velmi lidnaté zde byly ještě farnosti Dobrovice a Bělá.²⁵³

Pokud se zde uvedený přehled vývoje počtu duší v jednotlivých farnostech, jako jednoho ze dvou kvalitativních ukazatelů vývoje farní správy, porovná s jejím vývojem z kvantitativního hlediska, je možné si povšimnout některých souvislostí. V letech 1676-1713 se velmi rychle zvyšoval počet obyvatel farností v severní části Boleslavského kraje, zatímco v jižní části lze sledovat jen mírnější nárůst.²⁵⁴ Větší nárůst počtu farníků v severní části se zde projevil i rychlejším vývojem farní sítě, projevujícím se v obsazování far a jejich dělení (s výjimkou fary na Bzí).

Z tohoto přehledu je rovněž zcela zřejmé, že počet obyvatel jednotlivých farností měl velký vliv na kvalitu církevní správy i na zdárný průběh rekatolizačního procesu, jelikož žádná jednorázová akce (např. misijního charakteru) nemohla nahradit stálou přítomnost, péči i dohled faráře, jenž své úkoly nemohl při velkém množství duší řádně

²⁵¹ Srov. výše v textu.

²⁵² Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 56.

²⁵³ Na Praha, APA I., sign. B 15/7, B 15/8, B 15/9. K tomu srov. Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. 163-176.

²⁵⁴ V mladoboleslavském vikariátu činil nárůst počtu duší (na základě zpovědních seznamů) v letech 1676 až 1700 pro celý vikariát 37,4 %, v českodubském 75 % a ve frýdlantském 49,2 %.

vykonávat. Nejen ze srovnání počtu farních beneficií s jejich počtem v době předhusitské a předbělohorské, ale i vzhledem k počtu obyvatel jednotlivých farností, lze konstatovat, že ani na počátku 18. století nebyla ještě obnova církevní správy v regionu dokončena a zůstává otázkou, zda lze její stav označit za stabilizovaný.

Tabulka 3.11: Počet duší ve farnostech podle údajů farářských relací, responsí, duchovenských fasí a zpovědních seznamů (podle vikariátů)

a) Mladoboleslavský vikariát

	1676-77		1700-01		1713	
	relace	ZS	responsa	ZS	duch. fase	ZS
Bakov	neuveďeno	2534	1000	1101	1477	1477
Bělá	1626	2093	2036	2111	2942	3157
Benátky nad Jizerou	450	742	938	1214	1430	neuveďeno
Bezděz (Kruh)	493	532	746	782	863	811
Bezno	444	530	684	687	763	neuveďeno
Boseň	neobsazená		neuveďeno	1318	1457	1415
Brodce	400	470	559	591	610	706
Březno	neobsazená		658	neuveďeno	1247	1265
Dobrovice	poškozeno	1956	2451	2600	3077	3184
Doksy	1000	1237	1540	1639	1843	1848
Dubá	970	982	1148	1349	1477	1570
Hlavice	neobsazená		neobsazená		846	952
Kosmonosy (Michalovice)	poškozeno	1220	neuveďeno	1698	2397	neuveďeno
Libáň	poškozeno	1405	1654	1770	1975	2176
Mladá Boleslav	2072	2628	1927	2219	2266	1319*
Mnichovo Hradiště	poškozeno	1188	chybí	2195	2052	2109
Mšeno	654	597	neuveďeno	1108	2064	1452
Osenice	935	neuveďeno	1296	1372	1534	1619
Rožd'alovice	neuveďeno	1117	1319	1371	1589	1486
Skalsko	769	771	neuveďeno	1080	1196	1213
Sobotka	1540	2682	3105	3970	3500	4437
Strenice	547	573	925	927	1010	994
Vidim	232	222	438	506	neobsazená	
Všejany	750	793	1401	1399	1489	1489
celkem	18265	24272	21986	33007	39104	33360

b) Frýdlantský vikariát

	1676-77		1700-01		1713	
	relace	ZS	responsa	ZS	duch. fase	ZS
Brniště	filiální		843	845	960	1006
Cvikov	2391	2588	3726	3726	2700	2776
Dobranov	830	837	1100	1103	1242	1242
Frýdlant	neuveдено	4097	3292	3934	4643	4656
Gruna (Lužice)	291	293	332	322	chybí	409
Hrádek nad Nisou	1904	1995	2980	2880	3519	3600
Chrastava	1786	1779	neuveдено	2437	2776	2687
Jablonné v Podještědí	1380	2496	2850	2844	3236	neuveдено
Königshein (Lužice)	chybí	385	500	571	chybí	566
Liberec	2856	2806	4176	4176	4637	4664
Mařenice	filiální		filiální		1600	1643
Mimoň	1696	2019	1548	1992	1628	1713
Nová Ves	neobsazená		neobsazená		678	631
Nové Město pdo Smrkem	neobsazená		1098	1241	2590	1555
Ostřice	970	1146	673	1334	chybí	1498
Rochlice u Liberce	2191	2214	2509	2687	3084	3098
Seitendorf (Lužice)	neuveдено	793	1030	630	chybí	1075
Stráž pod Ralskem	1748	1860	1586	1586	1849	1849
Svébořice	neobsazená		803	803	1053	1053
Ves	neobsazená		989	989	1380	1402
Vítkov	1312	1311	1194	1199	1393	1402
Zákupy	1100	1158	1520	1520	1759	1759
Žibřidice	673	700	1695	1695	neuveдено	2200
celkem	21128	28477	34444	38514	40727	42484

c) Českodubský vikariát

	1676-77		1700-01		1713	
	relace	ZS	responsa	ZS	duch. fase	ZS
Bzí	chybí	3417	neuveдено	5474	7141	7149
Český Dub	4283	4509	2414	2498	2936	3151
Držkov	poškozeno	1759	2324	2702	3600	3067
Hodkovice nad Mohelkou	neobsazená		2000	2022	2470	2445
Libuň	poškozeno	863	1228	1228	1478	1465
Loukov	1404	1784	1369	1987	1606	1508
Loukovec	neobsazená		neobsazená		1754	1319
Osečná	neobsazená		1261	1262	1880	1555
Rovensko pod Troskami	neobsazená		1144	1144	1520	1200
Rychnov nad Mohelkou	neobsazená		579	679	888	888
Semily	3932	3894	4082	4116	3206	3206
Turnov	neuveдено	3603	3252	3252	3858	3852
Všeh	neobsazená		1242	1426	1500	1606
Vysoké nad Jizerou	neobsazená		neobsazená		2263	2280
Železný Brod	485	neobsazená	neobsazená		neobsazená	
celkem	10104	19829	20895	27790	36100	34691

4. Kostely a záduší

4.1. Význam kostelů a jejich zasvěcení

Kostel (z latinského *castellum* – hrad) je budova, jež byla vyňata z profánního užívání církevním vysvěcením či žehnáním k bohoslužebným účelům, především ke konání mší svatých.²⁵⁵ Mají být přístupné všem věřícím, aby se v nich mohli modlit, účastnit se bohoslužeb, přijímat svátosti a slyšet slovo Boží. Menší budovy, určené ke kultovním potřebám (zpravidla v omezeném rozsahu) se nazývají kaple nebo oratoře.²⁵⁶ Vysvěcením se objekt (budova či místnost) stala posvátným místem, z čehož vyplývala tzv. lokální imunita, spojená s právem azylu (*ius asyli*), vylučující profánní záležitosti z vysvěcených prostor. Právo azylu se ve sledovaném období nevztahovalo na „zvláště těžké zločiny ani na muže, kteří se chtěli zachránit před nuceným odvodem k vojsku.“²⁵⁷

Každý sakrální prostor byl v první řadě prostorem liturgickým, tedy místem posvátného dění, kterému se tento prostor i jeho vybavení plně přizpůsobovalo. Ačkoli se tridentský koncil k problémům sakrální architektury vůbec nevyjádřil, byla otázka jeho pojetí rozebírána v řadě dobových spisů²⁵⁸ a byla pojednávána i v řadě církevních nařízení.²⁵⁹ Podle spisu kardinála Karla Boromejského *Instructiones fabricae et supellectilis ecclesiasticae* z roku 1577 měl být chrám umístěn na důstojném místě, dostatečně vzdálen od hluku tržiště a nečistoty stájí. Průčelí kostela mělo být zdobnější než boční stěny, nad hlavním vchodem mělo být zobrazení

²⁵⁵ *Otův slovník naučný*. XIV. díl. Praha 1899, heslo kostel, s. 937. LTK, V. Band, heslo Kirche, Kirchenbau, sl. 1480-1487. Encyklopedia katolicka. Lublin 2002, heslo Kosciól, sl. 1025-1041. Posvátnost kostelního prostoru a jeho liturgický účel zcela přesně vystihují označení svatyně, Gotteshaus, dóm duchowy, domus spiritualis atd.

²⁵⁶ Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát*, s. 143.

²⁵⁷ Tamtéž, c. d., s. 146. K nařízením upravujícím právo azylu srov. zde pozn. 55, s. 177. K právu azylu obecně srov. LTK, V. Band, heslo Kirchenasyl, sl. 1509.

²⁵⁸ Ke koncepcím sakrálního prostoru po tridentském koncilu viz. Johana Kofroňová: *Problematika sakrálního prostoru po tridentském koncilu ve světle názorů církevních autorit*. Umění 48, 2000, č. 1-2, s. 41-54.

²⁵⁹ Přehled nařízení viz NA Praha, APA I., sign. B 76/3, Codex ecclesiasticus archidioecesis Pragensis ordine literario digestis ... studio et opera ... P. Benedicti Stöber e S. J. etc.

Panny Marie s Ježíškem (zejména u farních kostelů). Napravo měl být zobrazen světec, jemuž byl kostel zasvěcen, vlevo mohl být jiný světec, jenž se v místě těšil zvláštní úctě. Svatyně měla kněžištěm, umístěným *in capite ecclesiae*, směřovat k východu, pokud tuto orientaci nebylo možné dodržet, měl být upřednostněn jih před severem.²⁶⁰

K založení nového kostela bylo zapotřebí podle pražské synody z roku 1605 povolení ordináře, jen jednoduchá boží muka mohla být postavena se svolením vikáře a vysvěcena příslušným farářem později vikářem (nesměla mít ovšem podobu kaple, poté bylo za potřebí opět svolení konzistoře).²⁶¹ I zde byly ovšem výjimky, které potvrzují pravidlo. Kaple v Tatobitech byla podle farářské relace z roku 1676 postavena venkovany, kteří chtěli mít vlastní kapli se hřbitovem a teprve později byla vysvěcena a zřejmě i schválena.²⁶²

Kostelů a záležitostí s nimi souvisejících si v obou řadách farářských relací všímá hned několik otázek. Základní informace o nich jsou obsaženy v odpovědích na otázky: 2. Jméno patrona farního kostela a jaké jsou v kostele kaple nebo oltáře; 4. Zda má více farních kostelů, kolik a jaké, kdo je jejich patronem a jak jsou vzdálené; 5. Zda má filiální kostely, jaké a kolik, kdo je jejich patronem a jak jsou vzdálené; 12. Zda kromě farních a filiálních kostelů se nachází jiné kaple veřejné či soukromé, jaké a kde, kdo má starost o jejich zachování, zda se v nich někdy slouží mše svatá, kolikrát, zda z nějakých stálých fundací a nadání,

²⁶⁰ Johana Kofroňová: c. d. ,s 44 a 52, pozn. 27, celý titul díla Karla Boromejského zní *Instructiones fabricae et suppellectilis ecclesiasticae libri II., Caroli S. R. E. Cardinalis tituli S. Praxedis, Archiepiscopi iussu, ex provinciali decreto editi ad provinciae Mediolanensis usum*. Mediolani 1577. J. Kofroňová cituje podle Paola BAROCCHI (ed.): *Tratati d' arte del Cinquecento III*. Bari 1962, s. 1 – 113. K pojetí sakrálního prostoru a významu díla Karla Boromejského srov. rovněž LTK, V. Band, sl . 1485. Zde je především zdůrazněno rozšíření a zvýšení prostoru a jeho křížový půdorys.

²⁶¹ *Synodus Archidioecesis Pragensis . . .* , s. 29. „*Nemo novam Ecclesiam, seu Oratorium Capellamque, atque Altare aedificare, vel construere debeat, absque nostra, nostrive Officialis facultate scriptis obtentam.*“

²⁶² NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 30v. „*... sepulchram suam propriam jam capellam habere ... , qua capella prae antecessoris meum Paulum Blaževsky, olim decanum Turnoviensis, ad divina possit peregrae aqua Groegoriana fuit conspersa.*“

kdo je takových kaplí kolátorem (vrchností); 32. Zda se nachází zcela zpustlé kostely, kolik, kde a kdo je jejich kolátorem.²⁶³

Z odpovědí na tyto otázky tak můžeme získat přehled kostelů, jejich patrocinií a kolátorů pro léta 1676-1677 a 1700-1701. Rovněž duchovenské fase uvádí farní kostely, filiální kostely a kaple v jednotlivých farnostech (včetně zpustlých v rubrice „*zpuště*“ – „*Oedt und Verlassene*“). Vizitační zprávy nás také velmi podrobně informují o jednotlivých svatyních.²⁶⁴

Uvedené prameny se ve všech třech vikariátech zmiňují celkem o 244 svatyních. V letech 1676-1677 je ve farářských relacích uvedeno 126 kostelů a kaplí v mladoboleslavském vikariátu a 56 ve vikariátu frýdlantském. O dvacet tři let později je v „responsích“ zaznamenáno 89 chrámů v mladoboleslavském vikariátu, 45 v českodubském vikariátu a 59 ve frýdlantském vikariátu. V duchovenských fasích je zmíněno 102 svatyní z mladoboleslavského vikariátu, 48 z českodubského a 59 z frýdlantského vikariátu. V žádné z těchto řad nejsou kupodivu uvedeny všechny kostely a kaple (kněží zřejmě nezodpověděli otázky zcela vyčerpávajícím způsobem a některé zprávy chybí úplně). Nejpresněji je stav zachycen v duchovenských fasích tereziánského katastru.

Každý křesťanský chrám měl být řádně vysvěcen. Vysvěcení bylo prováděno zpravidla konsekrací (*consecratio*), kterou prováděl biskup. Spolu s kostelem býval většinou vysvěcen i hlavní oltář. Druhou z možností bylo slavnostní požehnání (*benedictio*), jenž vykonával kněz (zpravidla vikář) určený konzistoří.²⁶⁵ Velkým problémem podle vizitačního protokolu mladoboleslavského vikáře z roku 1670 bylo

²⁶³ Znění otázek srov. výše v textu. NA Praha, APA I., sign. B 20/1a, Patentes vernaes (autumnales), 18. 11. 1676; Patentes vernaes 1700, § 3; Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské ...*, s. 191-193.

²⁶⁴ NA Praha, APA I., inv. č. 1300, sign. B 10/12. V této knize je tisk instrukce pro provádění pravidelných vizitací arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (episkopát: 1675-1694), která povinnost prohlédnout kostely, oltáře a kaple při vizitaci uvádí na prvním místě („1. *Ut introspectionem habeas Ecclesiarum omnium, Altariarum, Capelarum nostrae Iursidictioni, ac visitacioni subjectarum...*“). Dále rovněž srov. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské ...*, s. 194-200.

²⁶⁵ Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát*, s. 145.

chybějící vysvěcení kostelů (například v Bošíně, ve Vyskeři, v Rovensku pod Troskami či v Libuni) nebo chybějící znamení vysvěcení (*signum consecratum*). Tak tomu bylo například i v případě děkanského kostela v Mladé Boleslavi, Michalovicích a Skalsku. Zsvěcení kostelů bylo však známo skoro vždy, pouze v šesti případech (v Loučni, Struhách, Vyskeři, Vysokém nad Jizerou, Loukově a Mečeříži) není uvedeno.²⁶⁶ Podobná byla situace i v následujících letech. Protože se jednalo o záležitost poměrně velkého významu, byla jí věnována ve farářských relacích samostatná otázka, v pořadí sedmnáctá, která zjišťovala, zda byl kostel i oltáře řádně vysvěceny, či zda se slouží na „přenosném oltáři“ čili portatilu (*altare portatile, portatilis*) – přenosném posvěceném kameni, jež měl být biskupem vysvěcený a neporušený, tři čtvrtě lokte dlouhý a o něco málo více než půl lokte široký.²⁶⁷ Z odpovědí zjišťujeme, že se na portatilu sloužily mše téměř ve všech kostelech. U většiny kostelů totiž panovaly pochybnosti o vysvěcení kostela, nebo se předpokládalo jejich znesvěcení (*violatio*).²⁶⁸ Tento stav trval i na přelomu 17. a 18. století, vysvěcování kostelů tak probíhalo velmi pomalu.

Každá sakrální stavba byla zsvěcena Bohu a ke cti svatých, nebeských ochránců a přímluvců – *patrocinium*. Téma patrocinii zcela nesouvisí s problematikou farní správy, přesto je mu třeba věnovat pozornost v souvislosti s problematikou kostelů, k nimž neoddělitelně patří, a rovněž vzhledem k tomu, že úzce souvisí s důležitou součástí barokní zbožnosti, kterou byla úcta svatých. Kostely byly zpravidla zsvěcovány jedné božské osobě nebo všem třem najednou (Nejsvětější Trojice), Panně Marii, andělům nebo některému oficiálně uznanému světci.²⁶⁹ Zsvěcení kostelů ovlivňuje několik faktorů, které bývají pro

²⁶⁶ NA Praha, APA I., sign. B4/6.

²⁶⁷ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis ...*, s. 35. „*Altaria omnia quae nondum consecrata sunt, quamprimum ad Sacrorum Rituum praescriptum consecrentur. Eorum autem, quae consecrata non sunt, unumquodque petram habeat sacram, quod Altare portatile dicunt, longitudinis trium quadrantium ulnae, latitudinis paulo amplius dimidia ulna.*“

²⁶⁸ Tak tomu bylo mimo jiné v případě oltářů kostelů ve frýdlantském děkanátu: „*altaria per hereticos violata esse.*“ NA Praha, APA I., B 11/10, fol. 9v (Frýdlant).

²⁶⁹ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 146.

určitou oblast a dobu specifické, proto jsou neocenitelným zdrojem informací kulturních dějin a dějin osídlení.²⁷⁰

Většina svatyní, existujících na konci 17. století, byla založena mnohem dříve, avšak v době před Bílou horou byly nekatolické, jejich zasvěcení ale zůstalo zachováno. Ke změnám patrocinií docházelo velmi zřídka i v případě celkové přestavby či obnovy kostela, kdy byly kostely znovu vysvěcovány. Podle Zdeňka Boháče ke změně došlo jen u 7 % kostelů založených v předhusitské době.²⁷¹

V mladoboleslavském vikariátu byly kostely nejčastěji zasvěceny Panně Marii. V roce 1670 je v osmi případech uvedeno Nanebevzetí Panny Marie, v pěti případech je to Narození Panny Marie a v jednom Navštívení Panny Marie. Dále jsou častá zasvěcení svatého Václava, svatého Jakuba, svatého Martina a svatého Bartoloměje.²⁷² Podobně i v roce 1676 byla vedle mariánských zasvěcení často uváděna zasvěcení sv. Václava (7 kostelů), sv. Martina (5), sv. Havla (4), sv. Jana Křtitele (4), svatých Petra a Pavla (4) a sv. Bartoloměje (4). V roce 1713 je ve vikariátu uvedeno jedenáct kostelů s patrociniem Nanebevzetí Panny Marie, tři Narození Panny Marie a jeden Matky Boží (Jabkenice). Dalšími častými zasvěceními jsou opět sv. Václav (11), sv. Martin (5), Nejsvětější Trojice (4), sv. Bartoloměj (4), sv. Jan Křtitel (4) a sv. Petr a Pavel (4). Z méně obvyklých patrocinií lze připomenout alespoň sv. Leonarda (Hlavice), které nepatří v našich zemích k nejobvyklejším. Ke změnám zasvěcení nedocházelo příliš často, ve sledovaných pramenech by bylo možné předpokládat takovou změnu jen u děkanského kostela v Mnichově Hradišti, kde je jako patron uveden v roce 1713 svatý Jakub, avšak v roce 1677 byl děkanský kostel zasvěcen Panně Marii. V tomto případě se ovšem nejedná o změnu patrocina, jelikož vedle děkanského chrámu sv. Jakuba je ve fasi mnichovohradištského děkana uvedena i kaple

²⁷⁰ Podrobně k patrociniím Zdeňk BOHÁČ: *Patrocina v Čechách v době předhusitské a barokní*. In: *Pražské arcibiskupství 1344-1994*, Praha 1994, s. 164-178.

²⁷¹ Tamtéž, s. 176.

²⁷² Tamtéž. Porovnej v Příloze 2.

Nanebevzetí Panny Marie (původní děkanský kostel).²⁷³ Ne u všech kostelů jsou ve farářských relacích patrocina uvedena, v případě mladoboleslavského vikariátu v letech 1676-77 nejsou uvedena u osmi kostelů, v roce 1700 v mladoboleslavském v šestnácti případech, v českodubském (severní části bývalého mladoboleslavského vikariátu) v pěti případech. Ve frýdlantském vikariátu nebylo uvedeno patrocinium v roce 1676 u dvaceti dvou kostelů, v roce 1700 u dvanácti kostelů, v roce 1713 u třech kostelů.

V českodubském vikariátu jsou v roce 1713 vedle mariánských zasvěcení často uváděna zasvěcení sv. Jana Křtitele (4), Nejsvětější Trojice (3) a sv. Vavřince (3). Častá byla rovněž mariánská zasvěcení. Různá patrocina jsou uvedena pouze v případě kaple v Libuni (v roce 1676 je uvedeno zasvěcení svatých Petra a Pavla, v roce 1700 je jako patron uveden pouze sv. Petr).²⁷⁴

Ve frýdlantském vikariátu byly kostely nejčastěji zasvěceny sv. Mikuláši (4), sv. Maří Magdaléně (3), sv. Petrovi a Pavlovi (3), sv. Anně (3). Z méně obvyklých patronů se zde objevují sv. Zikmund, sv. Wolfgang, sv. Kryštof, svatí archandělé Michael, Gabriel a Rafael, svatí Jiljí, Eustach a Hubert,²⁷⁵ sv. Pankrác a sv. Jošt. Změnu patrocina nacházíme ve sledovaných pramenech pouze u dvou kostelů. Jitřavský kostel byl podle relace z roku 1677 zasvěcen svatému Vojtěchu, ale v roce 1713 sv. Pankráci.²⁷⁶ Jako patron chrámu v Bílém Kostele byl v roce 1677 uveden svatý Martin, ale v letech 1700 a 1713 sv. Mikuláš.²⁷⁷ Zajímavé je zasvěcení kostela ve Lvové Zdislavě z Lemberka,²⁷⁸ jelikož se nejednalo o zasvěcení světců, ale ani blahořečené osobě. Tato kaple je zaznamenána ve sledovaných pramenech pouze k roku 1713. Podobně je k témuž roku

²⁷³ NA Praha, APA I., B 12/11, fol. 140r a tamtéž, B 15/7, fol. 24v-25r.

²⁷⁴ Tamtéž, sign. B 12/11, fol. 155r a tamtéž, sign. B 15/9, fol. 64v.

²⁷⁵ Toto netradiční zasvěcení loveckým patronům bylo uvedeno u zámecké kaple v Zákupích v roce 1713.

²⁷⁶ Tamtéž, sign. B 11/10, fol. 68r a sign. B 15/8, fol. 100v.

²⁷⁷ Tamtéž, sign. B 11/10, fol. 38r, sign. B 14/1, fol. 75r, sign. B 15/8, fol. 37r.

²⁷⁸ NA Praha, APA I., B 15/8, fol. 91v. Zdislava byla beatifikována až v roce 1907, svatořečena v roce 1995. K životu, legendě a svatozdislavské tradici srov. Miloslav SOVADINA: *Zdislava z Lemberka*. Česká Lípa s. d., 69 s. (zde na straně 68 přehled základních pramenů a literatury). Srov. Rovněž: Emanuel VLČEK: *Osudy českých patronů*. Praha 1995, s. 221-225.

zaznamenána vrchností nově vystavěná kaple na hradě Valdštejně zasvěcená Janu Nepomuckému, který rovněž nebyl v této době kanonizován, a rovněž ani beatifikován.²⁷⁹ Je tedy zřejmé, že v určitých případech se zasvěcení kaplí neřídilo obecně platnými pravidly, a že patronem kostela se mohli stát i blahoslavení a osoby ve zbožné úctě regionálního či zemského významu. Vzhledem k počtu takových případů šlo pouze o výjimky.

Z uvedeného přehledu je patrné, že vedle obecně rozšířených patrocinií existovala i určitá regionální specifika. Signifikantní je rozdíl v počtu svatováclavských zasvěcení v mladoboleslavském a frýdlantském vikariátu, kdy v prvním jmenovaném vikariátu je jich uváděno sedm a v druhém žádné. Ve frýdlantském vikariátu je rovněž paleta patrocinií mnohem pestřejší, nacházíme zde 39 různých patrocinií u 71 kostelů, zatímco v mladoboleslavském vikariátu nacházíme 41 patrocinií na 117 kostelů. V českodubském vikariátu bylo množství patrocinií podobně pestré jako ve frýdlantském (29 patrocinií na 56 kostelů). Rozřešení otázky pestrosti patrocinií je třeba hledat v období vzniku těchto kostelů, rovněž je třeba brát v úvahu, že změny patrocinií byly v některých oblastech poměrně časté (zcela specifická je situace vlastního Frýdlantska).²⁸⁰

4.2 Stav kostelů a jejich vybavení

²⁷⁹ NA Praha, APA I., B 15/9, fol. 11v. Jan Nepomucký byl blahověčen 31. května 1721 na základě úcty, jež mu byla s vědomím a tichým souhlasem pražských biskupů prokazována. Svatořečen byl 19. března 1729 Benediktem XIII. v lateránské bazilice. Viz. Jaroslav KADLEC: *Přehled českých církevních dějin*. 2. díl, s. 113-114. K tomu srov. i Vít VLNAS: *Jan Nepomucký*. Česká legenda. Praha 1993, 288 s.; Jaroslav V. POLC: *Svatý Jan Nepomucký*. Praha 1993, 449 s.; Emanuel VLČEK: *Osudy českých patronů*, s. 261-297.

²⁸⁰ Vojtěch BELLING – Lucie KRACÍKOVÁ: *Středověká sakrální architektura*, passim.

Stavu a vybavení jednotlivých kostelů věnovaly církevní úřady vždy velkou pozornost. Vývoj představ a požadavků na to, jak má správný kostel vypadat a jak má být vybaven, je tak možné sledovat v řadě církevních nařízení a instrukcí od pražské synody z roku 1605 přes celou řadu synodálních ustanovení až po samostatné patenty. Základním pramenem byla pražská synoda z roku 1605, ze které pozdější vyhlášky a ustanovení přejímaly celé formulace a ty případně v závislosti na měnících se podmínkách rozvíjely.²⁸¹

Ve farářských relacích se tohoto problému dotýká hned několik otázek. Předně jsou to odpovědi na otázku druhou, které nás informují o počtu oltářů a vedlejších kaplí. V odpovědích na patnáctou otázku se dozvídáme, zda měl kostel sakristii, jak byla zabezpečená a kdo se o ní bezprostředně staral. Otázka šestnáctá se týkala vybavení kostelů (zda byly opatřeny všechny kostely všemi potřebnostmi ke sloužení mši svatých). Otázka osmnáctá se zajímala o stav a polohu hřbitovů a otázka devatenáctá se věnuje speciálně zvonům. V odpovědi na již zmíněnou otázku třicátou druhou měl být podán výčet zpustlých kostelů.

V duchovenských fasích TK nejsou stav a vybavení kostelů sledovány příliš podrobně. Vybavení sleduje pouze rubrika „*Všechny potřebné věci k službám božím mají x nemají (Alle zum Gottesdienst behörige Sachen haben x haben nicht)*“. O technickém stavu kostelů se dozvídáme pouze z rubriky „*Zpustlé a opuštěné kostely (Oedt und verlassene Kirchen)*“, a to pouze v případě, že byly tyto kostely zpustlé, poškozené nebo opuštěné.

Technickému stavu kostelů a jejich vybavení věnují značnou pozornost i vizitační zprávy. Sledují v první řadě celkový stav kostela a jeho využitelnost pro konání bohoslužeb („*ad missam celebrandum*“). Dále je zde popsán stav movitého zařízení kostela, zvonů, kostnice a případně hřbitova. Podle instrukcí pro vikáře o vykonávání vizitací se měl

²⁸¹ *Synodus Archi-Dioecesisana Pragensis De Ecclesiarum cultu piaque in eis versandi ratione, De Altaribus, De Sacristia, s. 29-44. NA Praha, APA I., B 20/1a a B20/1b, Patentes vernaes.*

vikář velmi podrobně seznámit se stavem vybavení kostela, počínaje tabernáklem, ciboriem, lampami, oltáři, monstrancemi, přes zvony, křtitelnice, poháry až po knihy (tj. misály, žaltář, matriky, brevíř, graduálie, direktář a jiné), zda je zhotoven inventář tohoto vybavení a jakým způsobem je uloženo, chráněno a využíváno.²⁸²

Stav kostelů ve sledovaných vikariátech nebyl v poslední třetině 17. století povětšinou špatný. Srovnání stavu a vybavení kostela se stavem v polovině 17. století na základě soupisu poddaných není možné, protože tento pramen neobsahuje skoro žádné informace tohoto charakteru, pouze v případě kostela v Řepíně je uvedeno, že byl rozbitý.²⁸³ V roce 1670 bylo v mladoboleslavském vikariátu uvedeno u 39 kostelů, že jsou v dobrém stavu, naopak u 19 je zaznamenán stav právě opačný. Vikář zde uvádí, že čtyři kostely byly nedávno opraveny (Libošovice, Liblice, Bousov a Katusice), jako přestavovaný je zde uveden dřevěný kostel v Držkově na panství navarovském, který byl nově budován z kamene („*jam novum in eodem loco ex lapide aedificatur*“), i některé další kostely především v horské a podhorské oblasti byly ze dřeva (např. v Košťálově). V případě Bezna je uvedeno, že se chystá oprava věže, jež byla před mnoha lety pobořena. Dozvídáme se zde také, že kostel ve Mšeně před nedávnem vyhořel a že se místo něj používá tamní kaple svatého Jana Křtitele.²⁸⁴

Největší pozornost byla věnována stavu střechy, což vyjadřuje i výraz, označující stavební stav kostelů *sarta et tecta* (opravená přístřeší). Kostelní loď byla zpravidla završena klenbou, někdy pouze dřevěným stropem. Střecha byla zpravidla kryta nehořlavou krytinou (prejzy nebo taškami), v lesnatých oblastech se používal šindel. Zcela nepřipustná byla slaměná krytina.²⁸⁵

²⁸² Srov. především Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské.*, s. 147-149, kde je přetištěna instrukce z doby arcibiskupa Breunera. Rovněž méně podrobně v instrukci arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna. SÚA Praha, APA I., inv. č. 1300, sign. B 10/12.

²⁸³ Alena PAZDEROVÁ (ed.): *Soupis poddaných podle víry.* Boleslavsko 2., s. 605.

²⁸⁴ NA Praha, APA I., inv. č. 1231, sign. B 4/6.

²⁸⁵ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát.*, s. 156.

Farářské relace z roku 1676 nepřináší příliš mnoho informací o technickém stavu kostelů. Pouze o kostele v Jenšovicích se dozvídáme, že byl dřevěný. O kostelech v Kočíně a Újezdu pod Troskami je referováno jako o pobořených. Zajímavé údaje přináší relace držkovského faráře o přestavbě původně dřevěného kostela v Držkově na kamenný, která probíhala od roku 1670.²⁸⁶

Stav kostelů v roce 1696 byl velmi dobrý, počet kostelů, jejichž stav je slovy zprávy děkana Richtera „*bene sarta et tecta*“, „*bene restaurata*“ či „*bene renovata*“, je šedesát dva.²⁸⁷ Naopak pouze tři kostely byly popsány jako poničené – Mečeříž, Semily a Český Dub. Špatná situace kostela v Českém Dubu byla dána velkým požárem, který zde byl dva roky před sepsáním zprávy a jemuž podlehla i budova děkanství. Děkan Richter poznamenává, že v této době již byl kostel opravován,²⁸⁸ což potvrzují i údaje Josefa Vítězslava Šimáka.²⁸⁹ Ve městě ale v této době byla i další svatyně, kaple Svaté Trojice, založená roku 1681, která tak v době nouze mohla nahradit děkanský kostel.²⁹⁰ U většiny kostelů je popsán i stav kostnice (*ossarium*), případně hřbitova (*coemiterium*, resp. *cimiterium*). Dřevěné kostely jsou uváděny opět především v podhorské oblasti (Semily, Loukov aj.).²⁹¹ U některých kostelů je uvedeno, že byly před nedávnem opraveny (např. v Doksech před třemi lety). Bezesporu docházelo k postupnému zlepšení stavu chrámů (např. v případě Brodců či Bezna).²⁹²

V inventářích, zachycujících stav kostelního vybavení v 2. polovině 17. století a první třetině 18. století, je věnována pozornost především liturgickým potřebám. V první řadě se proto soustředí do prostoru kněžiště a na oltáře. Oltáře (*altaria*) sloužily pro nekrvavou mešní oběť.

²⁸⁶ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 104r (Jenšovice), fol 156r (Újezd pod Troskami), fol 130r (Držkov).

²⁸⁷ NA Praha, APA I., inv. č. 1233, sign B 4/8.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Farnost dubská v 17. věku*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 4., s. 101.

²⁹⁰ Týž, *Soupis památek historických a uměleckých v okrese Turnovském*. Praha 1909, s. 22. Kaple je uvedena i v Richterově protokolu z roku 1696: NA Praha, APA I., inv. č. 1233, sign B 4/8.

²⁹¹ NA Praha, APA I., inv. č. 1233, sign B 4/8. Loukov je dnes osadou obce Rybnice, okres Semily.

²⁹² Tamtéž. I když ne u všech lokalit lze zlepšení dokázat, například v případě filiálního kostela v Kruhu, jenž ve zprávě není vůbec zaznamenán.

Rozlišuje se oltář nehybný (*altare fixum*) a oltář přenosný (*altare portatile*), a rovněž oltář hlavní (*altare maius, magnum*) od oltářů vedlejších (*altaria lateralía*).²⁹³ Všechny oltáře měly být podle ustanovení pražské synody z roku 1605 z kamene nebo alespoň z cihel, které měly být rovněž vysvěceny.²⁹⁴ Okolí oltáře bylo prostorem vyhrazeným celebrantovi a přísluhujícím, zpravidla jej oddělovala od ostatních prostor kostela, určených převážně laikům, chórová přepážka (tzv. oltářní mřížka, *cancellum*). Oltáře měly být čisté, vyzdobené a pokryté alespoň dvěma ubrusy.

Každý oltář byl zasvěcen nějakému světci. Jejich zasvěcení ale podléhalo změnám snáze než patrocinia kostelů, podnětem zde mohlo být i umístění obrazů nebo sochy jiného světce na oltář. Inventáře kostelů (i velmi podrobné) ale obvykle obsahují pouze počty oltářů a neuvádí jejich zasvěcení.²⁹⁵ Hlavní oltář ovšem nesl zpravidla stejné zasvěcení jako svatyně sama.²⁹⁶

Nezbytným zařízením každého kostela pro uchování svátosti oltářní byl tabernákl, jenž se zpravidla nacházel na hlavním oltáři, případně v hlavní kapli. Z farářských responsí se dozvídáme, že v každé farnosti byl tabernáklem vybaven alespoň farní kostel, přičemž klíč od něj zpravidla uchovával sám duchovní správce, výjimečně byl uzamčen v sakristii.²⁹⁷ Otázka uzamčení tabernáku a křtitelnice byla velmi důležitá, protože ochraně svátosti oltářní bylo třeba věnovat velkou pozornost. Zneužití hostií nebylo výjimečnou záležitostí.²⁹⁸ Z tohoto

²⁹³ K oltářům obecně viz. Otův slovník naučný. 18. díl. Praha 1902, s. 751-752; František JÁNSKÝ: Popsání oltáře. ČKD, 3, 1862, s. 491-504. Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát*, s. 156-157. Z nařízení a ustanovení arcidiecéze především: *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis ...*. De Altaribus, s. 34 – 36. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské ...*, s.161. Zde otištěna Instrukce pro faráře, k oltářům body 40-41. Tatáž instrukce Antonín KUBÍČEK: *Monitorium sive Instructio brevis*, s. 470. Rovněž viz NA Praha, APA I., sign. B 76/1.

²⁹⁴ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis ...*. De Altaribus, s. 34. „*Altaria omnia lapidea sint, vel saltem lateritia; quae tamen si consecranda sint, tabulam lapideam, et solidam habeant totum Altare contegentem; eaque exstruantur ratione, ut in ipsis nihil subtile recondi, aut poni possit, nisi forte pro reponendis sacris Reliquiis locus aptus relinquatur ...*“

²⁹⁵ Např. inventář kostela a školy v Ludvíkově pod Smrkem. SOA Děčín, HS CG, inv. č. 793, kart. 204, s. d.

²⁹⁶ Srov. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 148.

²⁹⁷ Tak tomu bylo například v roce 1700 ve farnostech Dobrovice a Rožďalovice.

²⁹⁸ Antonín PODLAHA: Z dějin katolických misí. SHK 4,1895, s. 115-116 (104-131).

důvodu byla svátost oltářní v naprosté většině farností uchovávána jen ve farních kostelech.

Hostie v tabernáklu uchovávané, schraňované pro nemocné, měly být podle ustanovení pražské synody přechovávány nejdéle po dobu jednoho měsíce.²⁹⁹ V instrukci pro faráře z roku 1697 se přikazovalo uchovávat hostie pouze po dobu tří týdnů.³⁰⁰ Praxe byla v tomto směru různá. Hostie byly podle farářských relací skutečně většinou uchovávány maximálně po dobu jednoho měsíce, přičemž bývají uváděny termíny od jednoho týdne po jeden měsíc. Pouze výjimečně byly uchovávány delší než maximální předepsanou dobu. Na Boleslavsku tomu tak bylo ještě v roce 1700 například v Bělé pod Bezdězem, Rychnově nad Mohelkou či v Osečné, kde byly partikule obnovovány pouze jednou za šest týdnů.³⁰¹ Podle údajů Pavly Stuchlé byly například v prachatickém vikariátu v tomto roce uchovávány hostie jen po dobu dvou až tří týdnů, zatímco v roce 1676 do jednoho měsíce. V případě vikariátů, sledovaných v této práci, nelze konstatovat podobný posun.

Vedle partikulí, jež byly uchovávány pro nemocné, bylo zpravidla při mších posvěcováno tolik hostií, kolik bylo přijímajících. Velké hostie se neuchovávaly vůbec, pouze při jejich vystavení v monstranci nebo při procesí bylo jejich přechovávání povoleno.³⁰²

Nádobou, ve které se měly uchovávat hostie bylo *ciborium*, které bylo obvykle stříbrné a pozlacené uvnitř. Mělo být dobře uzavřeno a ozdobeno pláštěm z drahocennější látky, pod ciboriem mělo být rozprostřeno korporále. Pokud nebylo k dispozici ciborium, užíval se korporál a bursa nebo stříbrný kalich. Mezi kostelní vybavení, jež souviselo se svátostí oltářní, náležela i *pyxida*, která se užívala k donášení svátosti umírajícím. Při tzv. výstavu (*expositiu*) se užívalo *monstrance*. Ty byly v kostele zpravidla jedna nebo dvě a bývaly ze

²⁹⁹ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis ...*, s. 50.

³⁰⁰ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské ..*, s. 160. Instrukce farářům, bod 37.

³⁰¹ NA Praha, APA I., sign. B 14/2, fol. 10v a 49v a sign. B 13/19, fol. 42v.

³⁰² Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 156.

stříbra a pozlacené. Při teoforických procesích ve svátek Vzkříšení Páně a o Božím Těle, kdy byla hostie vystavována v monstranci na veřejných prostranstvích, byla nad ní nošena nebesa (*baldachinum, umbella*).³⁰³

Před oltářem měla z úcty k Nejsvětější svátosti oltářní hořet lampa. Lampy nacházíme v inventářích z různých materiálů (od železných, přes měděné, pocínované či mosazné až po postříbřené. Lampa měla hořet neustále „ve dne v noci“. Na řadě míst tomu tak nebylo, většinou ale faráři ve svých relacích zaznamenali, že tomu tak je.³⁰⁴ V relacích z několika farností je poté uvedeno, že lampy před oltářem hořely pouze při významnějších svátcích.³⁰⁵ Světlo bylo financováno obvykle z prodeje svíček nebo ze zbožných odkazů.

K nezbytné výbavě farních kostelů patřila rovněž křtitelnice. Měla být co nejčistší, vyzdobená a vždy uzamčená, přičemž klíč podobně jako v případě tabernáklu měl mít u sebe farář. Při obnově křestní vody měla být stará voda vylita do sakrária.³⁰⁶

Svěcená voda (*aqua benedicta*) sloužila k připomínce velikonočního tajemství a vlastního křtu. Uchovávala se v přenosné nádobě na svěcenou vodu a pro příchozí a odchozí do kostela byla připravena v kropence (*vas aquae benedictae*) opatřené kropáčem (*aspersorium*), jež se měla nacházet po pravé straně všech kostelních dveří. Kropenka byla obvykle cínová nebo měděná nádoba či kamenná miska zapuštěná do zdi nebo stojící na sloupku.³⁰⁷

Mezi další nezbytné vybavení kostela patřily rovněž kazatelny a zpovědnice. Kazatelna (*suggestus, cathedra*) se nacházela zpravidla na rozhraní presbytáře a prostoru určeného pro prostý lid. Je otázkou, zda vyvýšená kazatelna byla symbolem učitelského úřadu církve nebo byla především vhodným místem, ze kterého bylo kázání lépe slyšet, jak

³⁰³ Tamtéž. Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 160. Instrukce farářům, bod 37.

³⁰⁴ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 160. Instrukce farářům, bod 38.

³⁰⁵ Tak tomu bylo například ve Skalsku. NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 230v.

³⁰⁶ Tamtéž. Instrukce farářům, bod 36. *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, s. 50. Podrobně rozebírá Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 161.

³⁰⁷ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 161-162. *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis ...*, s. 31.

naznačuje pražská synoda.³⁰⁸ Zpovědnice (*sedes confesionales*) měla být v kostele alespoň jedna, která by měla náležité parametry. Především měly být zkonstruovány z pevných desek a prostor mezi zpovědníkem a zpovídajícím se měl být rozdělen, opatřen okénkem, které bylo na straně zpovídajícího se doplněno železnou mřížkou.³⁰⁹ V praxi se podoba zpovědnic značně lišila, v inventářích však zpovědnice zpravidla nejsou uvedeny nebo je uveden jen jejich počet. V mnoha případech sloužila za zpovědnici i sakristie.

Od pozdního středověku patřily k vybavení kostelů i lavice pro věřící. Místa v nich byla často zpoplatněna, a to buď jednorázovým příspěvkem, použitým pro jejich zhotovení, nebo každoročně (pro údržbu lavic). Muži měli sedět odděleně od žen.³¹⁰ Zvláštní postavení měla lavice patronátní, která byla první po evangelijní straně kostela.³¹¹

Při každém kostele, ve kterém byly slouženy mše, měla být zřízena sakristie sloužící k uchování kostelní výbavy a přípravě kněze sloužícího mši. Z popisu sakristie v pražské synodě z roku 1605 vyplývá, že se měla nacházet jihovýchodně od hlavního oltáře, v místě od něj nepříliš vzdáleném, které nemělo být ani vlhké ani mokré, rovněž nemělo být znesvěceno. Podlahu měla mít sakristie vystavěnou vysoko nad zemí, strop měl být zaklenutý. Rovněž bylo předepsáno v sakristii zříditi dvě okna, kterými do ní mohl vanout vzduch a jež měla být zasklena a opatřena železnou mříží.³¹² Zpravidla měly sakristie i železem pobité

³⁰⁸ *Synodus Archi-Dioecisana Pragensis*, s. 33. „**Suggestus**, si elegantior non habetur, saltem ex tabulis festilibus, iisdemque firmioribus decenti opere, et forma, ab Evangelii latere Altaris majoris, exstructus sit, et loco conspicuo, **unde Concionator ab omnibus conspici et audiri possit**, apte collocatus (zvýraznil P.Z.).

³⁰⁹ Tamtéž. „... ex tabulis festilibus consrtucta, quae a parte anteriori aperta sit. In medio tabulae inter Confessarium et poenitentem interjectae, fiat fenestella magnitudinis ab omni parte dimidiae ulnae: cui a parte poenitentis assignatur lamina ferrea plena parvulorum foraminium ad instat eribri confectorum.“

³¹⁰ K oddělenému sezení mužů a žen srov. Johana KOFROŇOVÁ: c. d., s. 46.

³¹¹ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 160.

³¹² *Synodus Archi-Dioecisana Pragensis ...*, s. 36. „*Sacristiam, in qua et suppelex omnis Ecclesiae servari debet, et sacerdos celebraturus sacras vestes induit, habeat unaquaeque Ecclesia, in qua Missae Sacrum celebratur. Ea autem ab Altari majori paulum distet et ad orientem, ac meridiem spectet, loco non humido, neque uliginoso, ne sacra indumenta corrumpantur. Pavimentum habeat ab humo aliquanto altius exstructum. Tectum vero sit fornicatum, aut saltem afferibus polite elaboratis constet. Duas saltem habeat fenestras, unde aear facile exire valeat: que ferreis clathris, opereque vitreo munitae sint. Ostium valvis decentibus, pessulo, feraque munitis occludatur.*“

dveře se závorou. Kostelní cennosti a kněžské ornáty se většinou ukládaly do truhel či skříní. V sakristii se rovněž často přechovávala příruční pokladnice s penězi a rejstřík zádušních příjmů.³¹³ O sakristii se staral farář spolu se zádušními úředníky (případně s kantorem), které vázala služební přísaha.³¹⁴ Klíče od sakristie měl obvykle farář či kostelník.

Podoba sakristií byla různá, stejně jako jejich poloha. Předepsaná poloha jihovýchodně od oltáře nebyla vždy dodržena, především kvůli místním podmínkám, kdy nebylo možné sakristii vystavět na jižní straně. U většiny kostelů byly sakristie náležitým způsobem zabezpečeny, okované dveře tak nebyly vůbec výjimkou.³¹⁵ Sakristie chyběla pouze v případě kaple svatého Víta v Mladé Boleslavi v roce 1676³¹⁶ a téhož roku ve Vidimi, kde byla pouze kancelář po způsobu kapucínském za hlavním oltářem, kde se připravovali kněží a kde byly uchovávány v uzamčené skříní oltářní pomůcky a vybavení. O nějakém stavebním oddělení od chrámových prostor, které je základním znakem sakristie, není v případě vidimské „kanceláře“ žádná zmínka.³¹⁷

V inventářích nacházíme na prvním místě zpravidla kostelní cennosti (*pretiosa*): kalichy, monstrance, ciboria, mešní konvičky, schránku pro Nejsvětější svátost oltářní, cínové, měděné číše a pohárky k *abluci* (tj. na nesvěcené víno pro věřící, které pili po přijímání). Dále byla uváděna kněžská roucha a jejich doplňky (bílé - *humeral*, *alba*, *superpelliceum*, barevné – *pluviál se štólou*, *kasule se štólou a manipulem* aj.), dále oděvy pro ministranty a zádušní úředníky i nejrůznější textilní doplňky (například černé polštáře pod misál).³¹⁸ Kostelní cennosti nebyly až do

³¹³ V řadě případů měla být truhlice se zádušními penězi, účty i cennosti uchovávány v patronově sídle. K tomu srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Instrukce kostelníkům*, s. 2, bod 2.

³¹⁴ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 162-163.

³¹⁵ Například v případě kostela v Gruně a Ostřicích je v relacích uvedeno přímo, že dveře byly opatřeny železným kováním (*lamina ferrea*). NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 60r a 119v.

³¹⁶ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 1v.

³¹⁷ Tamtéž, fol. 261 r. „... cancelarium more capucinarum esse, ubi sacerdotes se induit, et in almari clauso paramenta altari conservantur.“

³¹⁸ Tamtéž, s. 163-168. Zde podrobný rozbor vybavení kostelů v prachatickém vikariátu. Dále viz Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve ...*, s. 234. *Patentes vernaes 1679*, par. 5, 1688, par. 3, 1697, par. 5, 1701, par.11, 1706, par. 13. K liturgickým předmětům rovněž *Synodus Archi-Dioecesisana Pragensis ...*, s 36-44, ke kněžským oděvům zvláště na s. 38-40, k liturgickým knihám na s. 41.

první poloviny 18. století z bezpečnostních důvodů uchovávány ve všech kostelech, ale pouze ve farních, u nichž byl zajištěn každodenní dohled.³¹⁹

V inventářích se rovněž objevují liturgické knihy (misály, graduály aj.).³²⁰ Naopak hudební nástroje nebyly v této době ještě pravidelnou součástí kostelních inventářů, častěji se objevují až v 17. století. Instrumentální hudba byla provozována především v městském prostředí, kde byli, zpravidla vydržováni městskou obcí, i varhaníci (*organistae*). To dokládá i inventář kostela v Jablonném v Podještědí, ve kterém je uvedeno větší množství hudebních nástrojů náležících kostelu (jedny varhany, jeden regál, jeden tympanon, čtyři tuby „*campestres*“ a tři tuby „*dustiles*“, dvě koruny, jedna flétna, dvě violy, dvoje housle a violoncello).³²¹ S takovým množstvím hudebních nástrojů již bylo možné vytvořit malý chrámový orchestr. V inventářích venkovských svatyní nebylo zaznamenáno takové množství nástrojů, pokud vůbec nějaké. Varhany v 17. století byly zařízením výjimečným, ve sledovaných vikariátech je o nich zmínka pouze v případě významnějších kostelů (například turnovského děkanského kostela nebo kostela v Jablonném v Podještědí, kde byl dokonce varhaník ubytován v domě, který patřil záduší)³²². V Turnově dostával varhaník od města 2 zlaté 20 krejcarů. Kantor (*ludi magister, cantor*) řídil kostelní chór, který byl při většině kostelů.³²³

Zařízením, které se v inventářích rovněž objevuje, byly zvony a zvonky. Na jedné straně to byly zvonečky pro ministranty, zvonky

³¹⁹ To dokládá například zvláštní inventář kostelních klenotů děkanského kostela v Sobotce z roku 1638. SOkA Jičín, AM Sobotka, inv. č. 41, sign I/35, kt. 2, Inventář klenotů v záduší kostela.

³²⁰ K farářským knihovnám především srov. Marie RYANTOVÁ: Knihovny světských duchovních arcidiecéze pražské na konci 17. a na počátku 18. století. *Opera romanica I.*, 200, s. 239-254.

³²¹ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 89r.

³²² NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 27r a sign. B 11/10, fol. 89r.

³²³ Rudolf ZUBER: *Osudy*, I. díl., s. 253-260; Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 168-169. Hudební kultura měst v 17. století na příkladu nedaleké České Lípy se věnovala Eva MIKANOVÁ: *Hudební kultura v České Lípě a okolí v 17. století*. Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. Praha 1980, s. 194 - 229.

u sakristie a u oltáře, na druhé straně zvony na kostelní věži, ve zvonici nebo malý zvon v sanktusové věžičce.³²⁴

Funkce zvonů byla různá. Předně měly svolávat věřící na bohoslužby (již od 7. století), před nedělní mší se zpravidla zvonilo třikrát, před sváteční bohoslužbou již v předvečer. Ve všední den se do kostela svolávalo zpravidla jen jedním nebo dvěma zvony. Při vlastní bohoslužbě se užívalo malých zvonků přímo v kostele, které oznamovaly počátek bohoslužeb a členily jejich průběh. Při proměňování vyzýval k pokleknutí sanktusový zvonek umístěný ve věžičce nad oltářem. Zvonilo se rovněž v pátek ve tři hodiny na památku smrti Páně, dále když kněz nesl svátost pod širým nebem, při modlitbách za pokoj (*pro pace*), za duše v očistci, za úrodu, za zemřelého umíráčkem při pohřbu a hranou od dvanácté do jedné hodiny v poledne. Všechny zvony se rozezvonily v předvečer velkých svátků, při procesí, při vstupu biskupa do kostela, při uvítání duchovních a světských hodnostářů, při korunovaci a pohřbu panovníka. Funkce zvonu se v průběhu staletí postupně rozšiřovala, až překročila svůj původně liturgický účel (výzva k modlitbě) a začala získávat i světskou náplň, čemuž se církve přirozeně bránila.³²⁵ Přípustné bylo pouze zvonění v nouzi (například při požáru, povodni, vpádu nepřitele).³²⁶

Zvon byl předmětem posvátným (*res sacrae*) a jako takový musel být požehnán (*benedictio*). Žehnání prováděl biskup nebo některý světský či řeholní prelát. Ve farářských relacích se zvonům věnuje samostatná otázka, což dokládá, že byly zařízením s velkým významem, a to nejen z důvodu poměrně nákladného zhotovení.

Zvonů byl v jednotlivých kostelech různý počet. Zpravidla se setkáváme s jedním až třemi zvony. Výjimečně měl kostel zvonů více.³²⁷

³²⁴ K tomu srov. např. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 171.

³²⁵ Podrobně rozebírají historický vývoj zvonu a jeho funkci Ludmila KYBALOVÁ – Radek LUNGA – Petr VÁCHA: *Pražské zvony*. Praha 2005, s. 11-19, k funkci zvonu zvláště s. 15-16. Vedle kostelních zvonů se objevovaly i světské zvony, zpravidla obecní.

³²⁶ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 171.

³²⁷ Ve farářských relacích z roku 1700 se s více jak třemi zvony setkáváme ve frýdlantském vikariátu u následujících kostelů : Zákupy (6), Frýdlant, Mimoň, Cvikov (5), Dobranov, Gruna, Ostřice (4); v mladoboleslavském vikariátu: Libáň (7), Bělá pod Bezdězem, Turnov, Sobotka (5), Kuřivody (4).

Vedle zvonů umístěných ve věži kostela, která měla být kvůli zvonům velmi pevně a kvalitně vystavěna.³²⁸ Druhou možností k umístění zvonů byla zvonice nedaleko kostela.³²⁹

Téměř ke každému kostelu patřil i hřbitov, který v této době zpravidla přiléhá ke kostelu. Každý hřbitov měl být obehnán zdí s vrátky, která měla být opatřena železnou nebo alespoň dřevěnou mříží a měla být půl až jeden loket od země. Přístupu divokých zvířat mělo zabránit zvýšení terénu.³³⁰ Hřbitovy a jejich zabezpečení se objevuje ve farářských relacích v otázce osmnácté, která se přímo dotazuje i na jejich polohu (zda přiléhají ke kostelu) a na to, zda jsou obehnány zdí.³³¹

I v případě hřbitovů nacházíme celou řadu odchylek od ideální, normou stanovené, podoby. Nejčastěji nebyly hřbitovy správně zabezpečeny. Měly pobožené zdi nebo byly obehnány pouze dřevěným plotem či jako například v Jenšovicích byl hřbitov ohraničen kameny, někde nebyl ohraničen žádnou zdí ani plotem (v Ostřici nebyl hřbitov oddělen od okolí zdí, ale valem).³³² V Osečné byly hřbitovy dva.³³³ V některých farnostech nebyl hřbitov při farním kostele, ale na jiném místě. Často k němu poté patřila hřbitovní kaple.³³⁴

Zajímavá je existence hřbitova ve vsi Hraničná v rochlické farnosti. Tato ves patřila ke kostelu v Rýnovicích, ale měla vlastní hřbitov „ze starých časů“ s malou zvonící.³³⁵ O existenci kostela nebo kaple

³²⁸ Synodus 1605, s. 33. „*Turris campanilis Ostium valvas habeat, quae pessulo, feraque continuo claudatur.*“

³²⁹ Zvonice jsou uvedeny například ve farářských relacích z roku 1676 v Jablonci nad Nisou a v Jenšovicích. NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 103v–104r.

³³⁰ Synodus, s. 34. „*Caemiteria omnia undique sint muro circumcincta, et qua ad ea ingressus patet, non solum valvae ex asseribus habeantur, sed etiam superessossa ad ulnam unam cum dimidia humo, ponatur ferrea creatae, aut lignea saltem, ut in illa omni ex parte brutis animalibus impediatur accessus.*“

³³¹ „*An ecclesia habeat contiguum coemeterium et muris cinctum.*“ Srov. Antonín PODLAHA: Dějiny .., s. 92.

³³² NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 104r (Jenšovice), , fol. 264r (Dětenice, Mcely – dřevěný plot), , fol. 112r (Dobrovice – dřevěný plot); NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 135r (Rýnovice – hřbitov bez zdi), fol. 102r (Ostřice – „... *sed non muris aut valvas clausum.*“)

³³³ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 119r.

³³⁴ Tak tomu bylo především ve městech. V Mladé Boleslavi byl hřbitov při hřbitovní kapli sv. Václava. V Mimoňi při kapli Všech svatých. NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 1r a sign. B 11/10, fol. 92v.

³³⁵ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 135v.

v Hraničné není nic známo.³³⁶ Hřbitovy v lužických farnostech Gruně a Ostřicích byly rozděleny na dvě poloviny, v jedné části byly pohřbíváni katolíci, v druhé části nekatolíci.³³⁷

Srovnávat vybavení jednotlivých kostelů je velmi složité, jelikož se situace na různých místech velmi lišila a dochované prameny nepřinášejí vždy zcela konkrétní informace. U některých farností jsou k farářským relacím připojeny obsáhlé inventáře, jinde je pouze stručný seznam a v řadě případů se duchovní správce omezil pouze na konstatování, zda kostel má či nemá „potřebnosti ke službám božím“ (zvláště v duchovenských fasích je tento způsob odpovědi poměrně častým).

Poměrně podrobně se vybavení kostelů věnují vikáři ve svých vizitačních zprávách. Je zde uvedeno, že některé kostely nebyly vybaveny vůbec náležitostími k svátostem a mším. Ze zpráv je patrné, že lépe vybaveny byly kostely ve městech a nově zrekonstruované kostely. Velmi dobré bylo i vybavení ve všech kostelech pod patronátem rodu Černínů (panství Kost a Kosmonosy), kde byl jako nevhodný pro bohoslužby a nedostatečně vybavený v roce 1670 označen pouze kostel ve Všeborsku.³³⁸ Praxe při provádění vizitací se zřejmě lišila od požadavků uvedených instrukcí, jelikož údaje uvedené v těchto vizitacích nikdy zcela nereflektují všechny požadavky instrukcí (například nevěnují se všemu vybavení kostela, ani způsobu jeho uložení), spokojí se většinou jen s jejich vyjmenováním. Například se dozvídáme, že v Nymburce bylo v roce 1670 „...*bene provisus necessarius*,“ tedy „*organo, scamnio, aductus, curandos calicibus, baptisterie* [etc.]“³³⁹

³³⁶ Srov. Johann SCHLENZ: *Zur Kirchengeschichte der Gablontz-Morchensterner Gegend*, s. 31-37. Anton RESSEL: *Geschichte der Kirche und Schule in Gablonz und einiger Kirchen und Schulen der Umgebung, mit einem Anhang über das Gablonzer Armenwesen*. Gablonz an der Neisse 1878-1879, 288 s.

³³⁷ Tamtéž, fol. 120r a 60v. „*Habet haec Ecclesia contiguum coemeterium, muris cinctum, ad unam partem sepeliuntur Catholici, ad alteram Lutherani.*“

³³⁸ Dnes obec Obruby v okrese Mladá Boleslav.

³³⁹ NA Praha, APA I., inv. č. 1233, sign B 4/8 a inv. č. 1231, sign B 4/6.

4. 3 Správa záduší a údržba chrámů

Otázka údržby kostelů úzce souvisí s problematikou správy záduší a zádušního jmění. Oba dva problémy tvoří cosi jako spojité nádoby, vzhledem k tomu, že majetek kostela a jeho výnosy měly být primárně určeny právě na provoz a údržbu svatostánků.³⁴⁰ Na druhé straně se tento problém úzce dotýká i patronátního práva, jelikož největší díl odpovědnosti za stav kostelů měli jejich patroni, bez jejichž pomoci by žádná oprava či přestavba nebyla možná. Praktická a technická stránka ovšem spočívala na bedrech zádušních úředníků a rovněž farářů. V této oblasti se nejvíce projevovala spoluúčast laiků na chodu farnosti.

V úvodu tohoto oddílu je třeba stručně osvětlit pojem **záduší** (*Kirchengut, Kirchenvermögen, fabrica*). Záduší slouží často jako označení pro kostelní majetek a příjmy (tedy kostelní jmění), v širším významu je ovšem i pojmenováním pro zbožné nadání nebo farní osadu (*farnost, Kirchensprengel, Collatur*). V této práci je ponechán pojmu záduší jeho užší význam, jak bude nastíněno v následujícím oddíle, kde bude záduší, tedy příjmy a majetek kostela, popsáno tak, jak se v průběhu 14. století vyvinulo v protikladu k majetku a příjmům duchovního správce, označovaným jako obročí (*beneficium*). Ze zdrojů záduší se vedle údržby budov chrámů a jejich vybavení hradil rovněž provoz kultu a závazky stanovené donátory kostela (jeho zakladateli nebo pozdějšími dobrodinci)³⁴¹ V 15. a 16. století posílil vliv laických správců záduší a patronů na obročí, a tím došlo ke spojení zádušního a obročního hospodaření, což bylo nutné vzhledem k zachování podmínek pro působení duchovních správců.

³⁴⁰ Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa v Ledečském vikariátu v 17. a v první čtvrtině 18. století*. ČNM, č. 1-2, 173, 2004, s. 54.

³⁴¹ Více k definici pojmu a jeho vývoji srov. Blanka ZILYNSKÁ: *Záduší*. In: HLAVÁČEK, Ivan - HRDINA, Jan - KAHUDA, Jan - DOLEŽALOVÁ, Eva (edd.): *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 535 – 548. K záduší obecně a v ledečském vikariátu přináší řadu poznatků Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 51-82, zde zvláště s. 54-57. Srov. rovněž Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 125-136, ke správě zádušního jmění zvláště s. 125-130.

Záduší bylo spolu se zbožnými nadáními jiných druhů první institucí s charakterem právnické osoby, které poskytovala ochranu její posvátnosti a již staletí trvající vývoj zajistil poměrně stabilní správní rámec. Již v počátcích existence záduší (ve 14. století) ustanovili patroni ke správě záduší zvláštní úředníky. Pro zádušní úředníky je v českém prostředí užíván termín **kostelníci** (latinsky *aeditui*, případně *oeconomi*, *vitrici*, ale také *provisores* či *administratores*, německy *Kirchenväter*). V době pohusitské se u nás a v období reformace i v Evropě uplatňuje ve správě záduší samosprávný prvek, kdy se zvyšuje vliv farní obce (osady) na jmenování kostelníků a dozor nad majetkem záduší. Kontrola nad záduším se tak v období 15. a 16. století rozdělila mezi farníky a patrony. Vliv farníků na jmenování kostelníků a jejich dozor nad majetkem kostela s postupem protireformace upadá a naopak opět se dostává téměř plně do vlivu kolátorů.³⁴²

Ve farářských relacích se správy záduší a kostelních budov týká několik otázek. Správy zádušních příjmů se dotýkají otázky osmá a devátá, které zjišťují, kdo je spravuje, kde se uchovává kostelní jmění, komu, kde a jak často jsou předkládány zádušní účty. Obvykle jsou jako správci zádušního jmění uvedeni kostelníci. V této souvislosti je pro ně užíváno i označení *administratores* (tj. správci). Správcem kostelního jmění mohl být ustanoven jen jeden z kostelníků, jak tomu bylo například v roce 1700 ve Stráži pod Ralskem.³⁴³ Na vedení účtů se mohl podílet i kantor, který vedl kostelní účty záduší kostela ve Vsi na Frýdlantsku.³⁴⁴

Zádušní úředníky (kostelníky) jmenoval v naprosté většině případů patron kostela, ale vždy se souhlasem faráře. Pouze v Turnově byli kostelníci podle farářské relace z roku 1700 ustanovováni podle libosti

³⁴² Tamtéž. Podrobněji obecně k účasti laiků na správě církevní obce Pavel B. KŮRKA: *Kostel, farnost a záduší svatého Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku*. Diplomová práce FF UK, Praha 2003, s. 17-23. Dále srov. Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 80. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 513.

³⁴³ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 143v.

³⁴⁴ Tamtéž, fol. 153v. („*scriba seu ludimagister*“). K tomu srov. SOkA Liberec, FÚ Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních (resp. zádušních) účtů. Podobně se podílel kantor na správě kostelního jmění i ve Vítkově. NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 173r.

děkanem.³⁴⁵ V roce 1676 bylo v turnovské relaci uvedeno, že při děkanském kostele svatého Mikuláše je pět kostelníků („*provisores seu aeditui*“), kteří byli voleni z měšťanů se souhlasem děkana.³⁴⁶ V Rovensku pod Troskami byli téhož roku vybíráni čtyři kostelníci z řad měšťanů za přítomnosti faráře a úředníka (oficiála) z Hrubé Skály.³⁴⁷ V Brodcích byl například v druhém desetiletí 18. století jmenován vrchností úředník s titulem oficiála, který měl na starosti užitky a správu záduší.³⁴⁸ V odpovědích farářských relací na otázku čtyřicátou se dozvídáme vedle způsobu jmenování kostelníků i o dalších zádušních úřednících, pro které se obecně užívá ve sledovaných pramenech rovněž termínu *ministri*. Nejčastěji se objevují zvoníci, například v Sobotce byli roku 1676 čtyři, z nichž první nesl označení zvoník (*camapantor*) a ostatní zvoníci byli označení jako menší kostelníci (*aeditui minores*).³⁴⁹ Zvoníci tak vykonávali i jiné úkony než zvonění. Téhož roku byli zvoníci zaznamenáni i v Libáni a ve Strenici.³⁵⁰ Ve Všejanech byl tehož roku mezi chrámovými služebníky zaznamenán hrobník (*fossor sepulchrorum*).³⁵¹

Podle přísahy kostelníků, která je součástí tzv. Frýdlantské instrukce z roku 1628 měli kostelníci zastávat svůj úřad „*věrně a spravedlivě*“, měli vždy vyhledávat „*záduší dobré*“ a řádně pečovat o kostelní věci a rovněž neměli „*nic od záduší odcizovati a oddělovati*.“ V případě hrozby nějaké újmy záduší měli informovat duchovního správce, vrchnost nebo správce panství. V této přísaze je naprosto jasně v obecné rovině vyjádřeno poslání kostelníka jako služebníka záduší, a rovněž pravidla jeho činnosti. Činnost kostelníků dále mohly upravovat kostelnické instrukce, jako například instrukce vydaná hejtmanem Hoberkem pro svijanské panství

³⁴⁵ NA Praha, APA I., sign. B14/2, fol. 6r. „*Aeditui ... constituti ad libitum Decani*.“ Podobně v Rovensku pod Troskami byli kostelníci ustanovováni farářem, ale se souhlasem patrona. Tamtéž, fol. 44r.

³⁴⁶ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 27r.

³⁴⁷ Tamtéž, fol. 30r.

³⁴⁸ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol 147r.

³⁴⁹ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 18r. K institutu zádušních úředníků rovněž srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Farnost dubská v 17. věku*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 4., s. 99. Zde jsou také informace o správě záduší a kostelnících, i jejich dietách, které se pohybovaly v druhé polovině 17. století mezi 1,5 zlatým (1660) a 1 zlatkou (1699). Ve městě Dubu byli obci voleni tři až čtyři kostelníci.

³⁵⁰ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 171v a 229v.

³⁵¹ Tamtéž, sign. B 12/11, fol. 240r. „... *et unus fossor sepulchrorum pro mortui*.“

v roce 1645. Předně měli kostelníci vést kostelní účty a ty řádně předkládat ke kontrole, hospodařit se zádušním majetkem, udržovat kostelní budovu a vybavení v dobrém stavu. Rovněž byli povinni vést bohabojný a ctnostný život.³⁵²

Kostelní hotovost se většinou uchovávala přímo v kostele, často v sakristii, kde bylo pro kostelní jmění větší bezpečí, zpravidla ještě umocněné dalšími opatřeními.³⁵³ Pouze v několika případech ji měli kostelní úředníci u sebe³⁵⁴ nebo byla přechovávána na faře. Třetí možností bylo přechovávání kostelního jmění v patronově sídle jako v roce 1700 v držkovské farnosti nebo ve farnostech dobrovické a doksanské v roce 1713³⁵⁵ a rovněž tak na svijanském panství.³⁵⁶ Podobně farář v Benátkách nad Jizerou přiznává v duchovenské fasi TK, že „*užitky se uchovávají v sídle panským neb raději v důchodě pod klíčem počet vedoucího pana úředního.*“³⁵⁷ Třetí ze jmenovaných způsobů uchování zádušního jmění se nejčastěji objevuje v duchovenských fasích TK, ve kterých je jeho uchovávání a zabezpečení věnována rovněž jedna z rubrik. V několika případech není místo uchovávání kostelních peněz uvedeno.³⁵⁸ V některých farnostech se kostelní „užitky“ ukládaly u různých kostelů na různých místech, tak tomu bylo například v případě vidimské farnosti, kde měly kostely ve Mšeně, v Lobči a ve Vidimi dva různé patrony.³⁵⁹ V rubrice duchovenských fasí TK o způsobu uchování kostelních užitků je tento údaj doplněn informací o tom, kdo drží klíče od pokladnice. Zpravidla jsou zde uvedeni vrchnostenští nebo patronovi úředníci, patron,

³⁵² Josef Vítězslav ŠIMÁK(ed.): Instrukce kostelníkům, passim.

³⁵³ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 82v. , 58r. a 54r. Tak tomu bylo například v Mimoni, kde byla sakristie zbudovaná ve věži, nebo v Jablonném v Podještědí, kde bylo kostelní jmění uloženo v pokladnici „*pod třemi klíči*“ či v lužické Gruně, kde byla pokladnice uložena za železnou mříží.

³⁵⁴ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 2r. Ve frýdlantské farnosti byla část jmění uchovávána v kostele a část u prvního kostelníka (*aedituus primarius iuratus*).

³⁵⁵ NA Praha, APA I., sign. B14/2, fol. 10v a sign. B 15/7, fol. 8r a 106r.

³⁵⁶ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): Instrukce kostelníkům, s. 2, bod 2.

³⁵⁷ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol 80r.

³⁵⁸ Např. farnost v lužickém Königshainu. NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 71 r.

³⁵⁹ NA Praha, APA I., sign. B15/7, fol. 137r.

kostelníci nebo faráři, a to i v různých kombinacích, pokud bylo klíčů od pokladnice více.³⁶⁰

Kontrola účtů probíhala nejčastěji v panském sídle nebo v kanceláři za přítomnosti faráře a patronových úředníků. Druhou rozšířenou možností bylo skládání účtů na faře za přítomnosti patronova zástupce. Nejméně obvyklá byla kontrola účtů a kostelní hotovosti přímo v sakristii. V Držkově se na kontrole účtů podíleli i starší obce.³⁶¹

Kostelní účty byly podle údajů farářských relací předkládány každoročně, v různých termínech. Často již 6. ledna ve svátek Tří králů (*Epiphanie Domini*).³⁶² V případě některých kostelů nemohly být kostelní účty kontrolovány vůbec, jelikož nebyly vůbec vedeny. A to často i po mnoho let.³⁶³ V tomto ohledu se situace výrazně zlepšila v poslední třetině 17. století, jelikož ve farářských responsích z roku 1700 se již ve sledovaných vikariátech žádný takový případ nevyskytuje.

O kostelní budovy se měli starat především vrchnostenští úředníci jako zástupci patrona a zádušní úředníci. Pouze ve velmi malém počtu případů se na údržbě a správě budov podíleli faráři. Technickou stránku údržby zajišťovali kostelníci, kteří rovněž pořizovali ze zádušních prostředků nutné vybavení a materiál k drobným opravám kostela. Možnost disponovat se zádušními prostředky za tímto účelem byla často omezena pouze na prvního (či staršího) kostelníka, čímž mělo být zamezeno případnému zneužití těchto prostředků a usnadněna kontrola.³⁶⁴ Posvátný prostor kostela měl být prost všeho nenáležitého, neměl být

³⁶⁰ Například v Turnově byly klíče od pokladnice dva. Jeden opatroval farář, druhý měl u sebe purkmistr. NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 27r.

³⁶¹ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 30r (Rovensko pod Troskami – účty a hotovost byly kontrolovány v sakristii), fol. 129v (Držkov).

³⁶² Tak tomu bylo například v Cvikově. NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 178r.

³⁶³ V roce 1676 jsou takové případy pouze ojedinělé, ale vyskytují se (např. Strenice a Krnsko). NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 229r.

³⁶⁴ Tak tomu bylo jak v případě velkých a bohatších záduší (např. Turnov, Český Dub), tak i v případě některých menších záduší (např. Brodce).

užíván ani k ukládání technických pomůcek a pracovního náčiní větších rozměrů.³⁶⁵ Chrám měl být také náležitě vyzdoben.³⁶⁶

Zásadní slovo měl v otázkách, které souvisely s uvolněním zádušních prostředků, patron kostela. V případě oprav se, pokud to místní poměry dovozovaly, využívala práce i materiál z patronova panství, výjimkou byly především specializované a umělecké práce. Opravy kostela byly zpravidla hrazeny z prostředků kostela, v případě, že tyto prostředky nebyly dostačující, měl v první řadě přispět patron, beneficiáti a další osoby, kterým z kostela plynul nějaký hmotný užitek.³⁶⁷ Jak dobře se patroni o své chrámy starali není ze zpráv patrné, pouze u zdevastovaného kostela v Kruhu zdůrazňuje děkan Havlík ve své vizitační zprávě malou ochotu kolátora kostela, benediktinského opata v Emauzích Antonia Sato, o nápravu jeho neutěšeného stavu.³⁶⁸

Z výsledků bádání Pavly Stuchlé pro prachatický vikariát vyplývá, že většinu nákladů na údržbu kostela nesla záduší sama, pouze při akcích většího rozsahu nebo při obnově mobiliáře se mohlo počítat s podporou patrona v podobě finančního příspěvku, slevy na stavebním materiálu nebo věcného daru.³⁶⁹ Při přestavbě kostela bylo ale zapotřebí mobilizovat jakékoliv dostupné zdroje finančních prostředků, nejen prostředky záduší. Tak tomu bylo i ve sledovaných vikariátech. V Držkově se na financování přestavby kostela, která probíhala od roku 1670, podílelo jak záduší svými příjmy, hotovostí a zbožnými odkazy, tak rovněž i patron.³⁷⁰ V případě nedostatku prostředků mohla vypomoci jiná záduší při

³⁶⁵ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 154. *Synodus*, s. 32-33: např. „... *que loca, cum sancta sint, ab omni labe pura esse debent.*“

³⁶⁶ NA Praha, APA I., sign. B 13/19. Bělský farář napsal ve své relaci z roku 1700 k stavu a výzdobě chrámu tuto poznámku: „*Domine dilexi decorem domus tua et locum habitationes gloria tua.*“

³⁶⁷ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 154.

³⁶⁸ NA Praha, APA I., sign. B 4/6. Ves Kruh (dnes součást obce Okna) náležela k statku Bezdězí (Bezděz), jenž byl majetkem emauzského kláštera asi až do roku 1716. Viz Karel DOSKOČIL (ed.): *Berní rula.*, díl 1, s. 111.

³⁶⁹ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát.*, s. 151.

³⁷⁰ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol 130r.

kostelech stejného patrona. Taková výpomoc byla evidována zpravidla jako bezúročná půjčka.³⁷¹

4.4 Zádušní majetek a hospodaření

Zádušní příjmy a majetek jsou obsahem pojmu záduší v užším slova smyslu (tedy ve významu německého pojmenování *Kirchengut*, *Kirchenvermögen* či latinského *fabrica ecclesiae*). Pojmy pro označení zádušních příjmů jsou užívány v dobových pramenech dva – *reditus ecclesiae* a *proventus ecclesiae*. Zádušní majetek je pak zpravidla nazýván jako *fundus ecclesiae* (v užším významu pouze pozemkový majetek).

Zádušní majetek nebyl v kontextu obnovy farní správy a rekatolizace prvořadý. Při obnově nebo zakládání farních beneficií ale k jeho částečnému využití docházelo. Z hlediska obnovy farní sítě a rekatolizačního procesu je přesto stav záduší pouze okrajovou otázkou, jelikož na prvním místě je v této souvislosti majetkové zabezpečení farních beneficií. Ostatní vlivy, jako například válečné poškození kraje, se v jeho struktuře ani velikosti nemusí projevit.³⁷²

O zádušním majetku a příjmech nás sledované prameny církevní provenience 17. a 18. století, zvláště dvě řady farářských relací, duchovenské fase TK i vizitační zprávy, informují velmi kusým a nevyrovnaným způsobem. Hlavním důvodem je nedostatečná informovanost duchovních správců o hospodaření a stavu záduší, které se v této době dostává plně pod vliv patronů. Tuto skutečnost potvrzuje nejen postupný přesun kostelních pokladnic do zámků a vrchnostenských kanceláří a s tím související téměř výhradní kontrola nad vedením účtů³⁷³ a jmenováním zádušních úředníků ze strany patronů a jejich kanceláře, ale

³⁷¹ Tak tomu bylo například v případě znovuobnovení kostela v Českém Dubu. NA Praha, APA I., sign B 15/9, fol. 7r.

³⁷² K tomu viz. Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 82.

³⁷³ K tomu srov. např. NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 115r (Skalsko).

i nekontrolovatelné vypůjčování zádušních prostředků pro potřeby patronů.³⁷⁴

Zcela na okraji jsou otázky, jež se týkají záduší, v soupisu poddaných podle víry, kde jsou zmínky o něm uvedeny pouze u velmi malého počtu svatyní. Zádušních příjmů se ve farářských relacích týká otázka sedmá: jaké příjmy má ten který kostel a z čeho se skládají, zda ze stálého majetku, zda z úroků peněžních nebo z dobytka. Dále otázka třicátá třetí, která zjišťuje, zda u kostelů zpustlých se nenachází nějaký majetek a příjmy a kdo je shromažďuje.³⁷⁵ Rovněž v duchovenských fasích je otázkám týkajícím se příjmů a majetku věnována náležitá pozornost. Údaje duchovenských fasí jsou z údajů sledovaných pramenů nejkonkrétnější a nejpodrobnější. Můžeme v nich sledovat nejen strukturu pozemkového majetku záduší, jejich příjmy z pronájmů a „úroků“, ale i kostelní hotovost a dluhy. Zádušní majetek můžeme sledovat i ve vizitačních zprávách, které ale přináší také různě podrobné informace. Podrobněji se o zádušních příjmech rozepisuje ve svém protokolu z roku 1670 mladoboleslavský vikář Havlík. V Havlíkově zprávě najdeme informace o příjmech většiny kostelů mladoboleslavského vikariátu, ale i zde jsou výjimky, které nevyhází z nějakého vikářova opomenutí, ale z objektivních důvodů, jako v případě Kruhu, kde o příjmech a dlužích kostela nedokázal farář vikáře spravít, jelikož nevěděl, kde jsou uloženy jejich rejstříky (podobně i ve Vysokém nad Jizerou).³⁷⁶ Vizitační zpráva z roku 1696 se většinou omezuje pouze na výčet celkového jmění kostelů, případně hotovosti a jistých a nejistých dluhů.³⁷⁷

Nejzásadnějšími prameny pro studium zádušního hospodaření jsou jednoznačně *knihy zádušních počtů* a s nimi související účetní materiál. Tento materiál není bohužel pro druhou polovinu 17. století dochován

³⁷⁴ Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 82.

³⁷⁵ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 191-192. „7. *Quos reditus habeat quaevis ecclesia, et in qua re consistant, an in fundis stabilibus, an in censibus pecuniariis, an in pecoribus etc. 33. An ad tales desertas ecclesias nulli spectent fundi et reditus, et quis illos colligat.*“

³⁷⁶ NA Praha, APA I., sign B 4/6.

³⁷⁷ NA Praha, APA I., sign B 4/8.

v příliš hojné míře. Zpravidla byly tyto knihy vedeny zádušními nebo patronovými úředníky. Této problematice nebylo dosud věnováno příliš pozornosti. Pro některé fary byly vedeny i dva typy účetních knih, jedny kostelní a jedny patronátní, tato praxe byla rozšířená především po vzniku patronátních úřadů.³⁷⁸

Účetní knihy záduší vedli především kostelníci. Pro potřeby této práce byla provedena podrobná sonda na základě knihy zádušních počtů farního kostela ve Vsi (1575-1699).³⁷⁹

Zádušní majetek měla mít každá veřejná kaple. Tento majetek sloužil k finančnímu zabezpečení její údržby a provozu. Narozdíl od veřejných nemusely mít majetek kaple soukromé, jelikož úhrada nákladů souvisejících s jejich provozem a údržbou byla plně na bedrech jejich zřizovatele (tj. osob pro jejichž potřebu zde byly biskupem povoleny některé liturgické úkony).³⁸⁰

Zádušní majetek byl shromažďován různým způsobem. Základem byla zpravidla fundace, kterou získal kostel od svého zakladatele při svém zřízení. Ve sledovaném období se fundace například v prachatickém vikariátu pohybovala od 30 do 600 zlatých a spočívala v nemovitosti nebo ve formě kapitálu, pojištěném na nemovitosti.³⁸¹ Majetek byl dále rozšiřován z odkazů, darů, fundací a v případě, že výnos zádušního majetku a jiné příjmy záduší převyšovaly výdaje záduší, byl rozšiřován i z vlastních příjmů záduší.³⁸²

Zádušní majetek je možné rozdělit do následujících skupin:³⁸³

Nemovitý majetek

³⁷⁸ Otázce farního účetnictví a diplomatické i obsahové stránce těchto materiálů nebyla dosud věnována velká pozornost. Vycházím zde především z informace Michala Řezníčka. K problematice písemností farních úřadů je možné alespoň srov. Jiří SOCHR: *Pořádání a inventarizace římskokatolických farních archivů*. Archivní časopis 12, 1960, s. 19-25

³⁷⁹ SOkA Liberec, FÚ Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních (recte zádušních) počtů.

³⁸⁰ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 130.

³⁸¹ Tamtéž. P. Stuchlá používá pro fundaci při zřízení kostela pojmu dotace.

³⁸² Například nákupem nových zvířat či dalších nemovitostí. Nejčastějším způsobem bylo půjčování nadbytečného zádušního kapitálu na úrok.

³⁸³ K otázce zádušního majetku a jeho složení: Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 72-75.

- a) **pozemkový majetek** (pole, louky, lesy, v ojedinělých případech i zádušní vsi)
- b) **vlastní nemovitosti** (především chalupy).

Movítý majetek

- a) **zádušní vybavení.**
- b) **finanční majetek**, jedná se o peněžní hotovost a dluhy, případně kapitál, kterým přímo záduší nedisponovalo, ale získávalo z něj pravidelný příjem (např. fundace).

Tzv. železný dobytek a živá zvířata. Železný dobytek je specifickou kategorií, jelikož se původně jednalo zpravidla o movítý majetek (pronajatá živá zvířata), který se v průběhu času změnil v trvalé břemeno, jež nebylo odvislé od existence zvířat, ale spočívalo trvale na určité nemovitosti.³⁸⁴

Obdobně můžeme strukturovat i příjmy záduší, kde můžeme rozlišit dvě základní skupiny, v rámci kterých můžeme rozlišit jednotlivé druhy příjmů:

1. **Příjmy pravidelné (stálé)**, charakteristické svojí pravidelností a malou proměnlivostí. Do této skupiny lze zařadit:
 - a) **Vlastní důchody plynoucí z majetku záduší.** Jsou to především tzv. úroky ze železného dobytka, platy z pronajatého nemovitého majetku a zvířat.
 - b) **Příjmy z úroků**, mezi které lze zařadit úroky ze zapůjčených zádušních peněz, tzv. věčné platy i pravidelné výnosy z kapitálu fundací.
 - c) **Stálé poplatky**, kterými byly především poplatky za lavice.
2. **Příjmy nepravidelné (nestálé, mimořádné)**, jejichž výše byla proměnlivá a které nemusely být pravidelné:
 - a) **Almužna neboli milodary.**
 - b) **Zbožné odkazy**

³⁸⁴ Takové břemeno ovšem nelze zaměňovat za tzv. věčný plat, který byl také spojen s určitou poddanskou nemovitostí. K tomu srov. dále v textu.

c) Příjmy z prodeje malých svíček, obětiny aj.³⁸⁵

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že zádušní příjmy úzce souvisí se zádušním jměním, z něhož byly z velké části odvozeny a které z nich bylo zčásti rozšiřováno. Základní otázkou, na kterou je třeba hledat odpověď, je jaká byla struktura zádušního majetku a příjmů ve sledovaných vikariátech ve druhé polovině 17. a první třetině 18. století. Výše majetku i příjmů byla jednoznačně rozdílná a její rekonstrukce na základě sledovaných pramenů a jejich následné srovnání není pro celé sledované období a tak velký počet svatyní prakticky možné, proto jim bude věnována pozornost pouze na několika příkladech.

Nemovitý majetek záduší bývá v pramenech označován zpravidla jako *fundus ecclesiae* (v širším významu může být tento pojem i označením majetku kostela obecně). Nejčastěji se jedná o pozemkový majetek, především pole, louky, dále rovněž zahrady, lesy, vodní plochy a toky. Méně často vlastnilo záduší jiný nemovitý majetek (chalupy a domky). Ve sledovaných vikariátech nacházíme kostely s širokým spektrem nemovitého majetku, ale i svatyně, které žádný majetek tohoto druhu neměly a jejichž příjmy se skládaly pouze z výnosů zádušního kapitálu či z nepravděelných příjmů. Kostelů, které neměly žádný nemovitý majetek, bylo malé množství, ale nacházíme mezi nimi i kostely farní. Většina z nich byla v severní části Boleslavského kraje (zvláště ve frýdlantském a rovněž v českodubském vikariátu).

Pozemkový majetek získávalo záduší již od středověku jako součást fundace, darem, odkazem nebo i vlastním nákupem. Vzhledem k tomu, že záduší obvykle neměla vlastní poddané, nemohla jej obhospodařovat a musela jej pronajímat. Nájemcem mohla být vrchnost, poddaní i duchovní

³⁸⁵ Otázkám zádušních příjmů a jejich struktury věnují nejnověji pozornost: Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát.*, s. 134-135, zde je ovšem sporné zařazení skupiny ostatní příspěvky mezi kostelní jmění. Jedná se totiž o příjem, nikoliv o jmění (tj. majetek). Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 72-75. Nejpráhledněji srov. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 284. Obecně: LTK, VI. Band, heslo Kirchenvermögen, sl. 80-82. *Encyklopedia katolicka*. Lublin 2002, sl. 968, která rozlišuje příjmy záduší v současném Polsku následujícím způsobem: 1. Vlastní důchody záduší, 2. Ofěry věrných (tj. sbírky a dary), 3. Příspěvky státu. Z toho je patrné, že se struktura zádušních příjmů v současném Polsku je obdobná jejich složení z přelomu 17. a 18. století.

správci.³⁸⁶ Pozemky byly pronajímány na tři roky, k čemuž měl být dán souhlas duchovního správce i patrona. Nájemné se platilo každoročně v době skládání zádušních účtů.³⁸⁷

V době po třicetileté válce došlo v důsledku vylidnění venkova k propadu zájmu o pronájem těchto pozemků. Poddaní neměli motivaci, vedle pozemků které obdělávali pro svoji potřebu, obhospodařovat další pozemky.³⁸⁸ V soupisu poddaných podle víry se objevují výpovědi o neutěšeném stavu pozemků, ze kterých se stávaly porostliny. To potvrzuje například i zpráva kostelníka Jana Dršky z 6. června 1653, připojená k relaci všejanského faráře v roce 1676.³⁸⁹ Přesto byly již v 70. letech 17. století z velké části zádušní pozemky pronajímány a obhospodařovány. V duchovenských fasích TK se již neobdělávané a nepronajaté pozemky téměř nevyskytují.

Údaje o pozemkovém majetku nejsou ve sledovaných pramenech zaznamenány nejlépe. Často je zde uvedena pouze suma výnosu ze všech typů pozemků, v několika případech dokonce jen skutečnost, že takové pozemky zde byly a byly pronajímány. Velkým problémem je také skutečnost, že nelze určit, kdy se jedná o celou rozlohu polí a kdy jen o jejich osetou část (bez úhoru).³⁹⁰

Nejrozšířenějším druhem pozemkového vlastnictví byla pole. V mladoboleslavském vikariátu mělo vlastní pole 74 svatyní. Z farních kostelů tohoto vikariátu neměl vlastní pole pouze děkanský kostel v Sobotce. Ve frýdlantském vikariátu byla situace odlišná, vlastnictví pole je možné doložit pouze u 21 chrámů s lidem z celkového počtu 50 kostelů. Vlastnictví pole je doloženo u deseti farních kostelů (což je pouze 43 %). Rozdíl oproti mladoboleslavskému vikariátu je zde poměrně

³⁸⁶ Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 65.

³⁸⁷ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 489.

³⁸⁸ Přehled o postavení poddaných v pobělohorských Čechách a především k jejímu obrazu v myšlení tehdejší společnosti viz. např. Jiří MIKULEC: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha 1993, 139 s., zvláště s. 55 - 127. K situaci na panství Kost konkrétně Josef PEKAŘ: *Knihy o kosti*. Praha 1942, 433 s.

³⁸⁹ NA Praha, APA I., fol. 246v: „... roli zádušních 3 ½ str. osení, roli nachází se v rozdílných místech, kteréž předešli kněz sobě s lidmi na třetinu vyorati dal, nachází se větším dílem porostlý ...“

³⁹⁰ K tomu srov. Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 67.

značný, z čehož lze usoudit, že zde zřejmě bylo hojně využito zádušního pozemkového majetku při obnově beneficií (respektive majetek záduší, který v době předbělohorské často splýval s majetkem benefícia, byl ponechán k zajištění beneficií).³⁹¹ V českodubském vikariátu je pole doloženo u 27 svatyní, z čehož je třináct chrámů farních (87 % farních kostelů). Vlastnictví polí zde bylo rozšířené obdobně jako v mladoboleslavském vikariátu.

Určit rozlohu a výnos zádušních polí je samo o sobě velmi obtížné. Srovnání rozlohy a výnosu je pak téměř nemožné, vzhledem k tomu, že údaje jsou často neúplné a k určení výnosů by byla zapotřebí řada údajů, které pro většinu záduší nelze zjistit.³⁹² Rozloha polí je ve zprávách uváděna v míře plošné, tj. v záhonech a kopách záhonů (*sulcus, sexagenae sulcorum*) nebo v míře objemové, kdy se uvádí množství vysévané plodiny v korcích - strychách (*modii, strichones*).³⁹³ V mladoboleslavském vikariátu se rozloha zádušních polí pohybovala od několika strychů (šlo tak spíše o políčka či zahrady) až po pole nad 100 strychů osení (Rožďalovice – 101 strychů, Plazy – 118 strychů, Luštěnice – 129 strychů). U většiny kostelů měla zádušní pole rozlohu od dvaceti do šedesáti korců. Rozloha polí ve frýdlantském vikariátu se rovněž pohybovala od několika strychů (např. Suchá – 3 strychy) až po několik desítek (např. Hrádek nad Nisou či Stráž pod Ralskem, kde bylo ve vlastnictví kostela 30 respektive 40 strychů). Kostel, který by vlastnil pole o velikosti více jak 100 strychů osení, nebyl v tomto vikariátu ve sledovaných pramenech nalezen. Rovněž v českodubském vikariátu se velikost polí pohybovala zpravidla v řádu desítek korců osení. Největší

³⁹¹ Na tuto praxi upozorňuje Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 493.

³⁹² Především by bylo zapotřebí zjistit cenové relace obilí v daném místě ve sledované době a teprve poté by bylo možné zhruba vypočítat výnos těchto polí, za předpokladu, že by bylo známo jaká plodina se na jak velké ploše pěstovala – přesněji jaký byl výnos v konkrétních plodinách. V pramenech bývá ale uvedena rozloha v množství vysévané plodiny.

³⁹³ Při určování a práci se starými mírami a vahami byla využita práce Gustava HOFMANNNA: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň - Sušice 1984, 100 s.

pole o rozloze 70 korců pšeničných a 40 korců žitných náleželo k filiálnímu kostelu v Přepeři ve všeňské farnosti.³⁹⁴

Kostelní pole byla většinou pronajímána za určitou část výnosu. Nejčastěji je uváděna třetina výnosu,³⁹⁵ v některých případech pouze čtvrtina³⁹⁶ a v Bezně v roce 1714 dokonce za polovinu výnosu.³⁹⁷ Ve vikariátech v jiných částech země byl rovněž obvyklý pronájem za třetinu výnosu. Narozdíl od pronájmu za část výnosu odpadala v případě pronajmutí pole za peníze starost o prodej plodiny. Výše pronájmu se pohybovala v různých relacích. Například v Rožďalovicích byl nájem za 1 strych ve výši 15 krejcarů,³⁹⁸ ale v Katusicích jen za 8,75 krejcaru, ve Václavicích v chrastavské farnosti byla pole téhož roku pronajímána za neuvěřitelných 54 krejcarů za jeden strych a v Bílém Kostele ve stejné farnosti za 45 krejcarů.³⁹⁹ V jiné části frýdlantského vikariátu ve Stráži pod Ralskem byla pole o rozloze 30 strychů pronajata faráři za 7 zlatých a 30 krejcarů (tedy za 15 krejcarů za 1 strych).⁴⁰⁰ V českodubském vikariátu byla v Rovensku pod Troskami téhož roku pole pronajata za 40 krejcarů za jeden strych.⁴⁰¹ Z uvedených příkladů je zřejmé, že cena za pronájem se případ od případu lišila a byly zde i značné regionální rozdíly. Při jejich stanovování se tedy bral ohled na skutečnou hodnotu pozemku, cenové relace i zájem o pronájem pozemku v daném místě. Výše pronájmu se lišila nejen místo od místa, ale byla proměnlivá i v čase.⁴⁰²

³⁹⁴ NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 74v-75r. Tato pole byla pronajímána za třetinu výnosu. Tamtéž, sign. B 12/11, fol. 64v.

³⁹⁵ Například v dobrovické farnosti. NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 110v-111v.

³⁹⁶ Tak tomu bylo například v Rovensku pod Troskami, kde k záduší kostela sv. Václava náleželo 14 korců polí, které původně ležely ladem, ale poté je lidé začali užívat a „z nich“ dávat 4 mandel (tj. čtvrtinu, každých čtvrtých patnáct snopů). NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 30v.

³⁹⁷ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 88v.

³⁹⁸ Tamtéž, fol. 48v.

³⁹⁹ Tamtéž, sign. B 15/8, fol. 42v.

⁴⁰⁰ Tamtéž, fol. 65v.

⁴⁰¹ Tamtéž, sign. B 15/9, fol. 31r.

⁴⁰² V ledečském vikariátu se cena za 1 strych polí pohybovala od 7 do 18 krejcarů či 1 krejcar za jeden záhon. Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 67. Je třeba brát v úvahu nejen vliv trhu na cenu pronájmu (tj. v místě, kde bylo kvalitních polí méně, byla logicky jejich cena vyšší) ale i rozdílnou velikost měrných jednotek. **Jeden korec nepředstavoval všude stejný objem obilí (resp. výsevu).** Gustav HOFMANN: *Metrologická příručka*, s. 65-66.

V některých případech se o pole staral kolátor a výnos si ponechával za peněžitou náhradu, jako v Dolním Slivnu, Lysé nad Labem a Přáslavicích, pouze v případě kostela v Chlebech si kolátor výnos ponechával bez náhrady.⁴⁰³ V době po třicetileté válce se objevily i jiné případy, kdy došlo k uzurpaci zádušních pozemků vrchností. V celkovém počtu se ale jednalo o nepatrné množství případů.⁴⁰⁴

Celkem rozšířeným majetkem kostelů byly rovněž louky. Ve frýdlantském vikariátu se louky vyskytovaly u devíti kostelů, v mladoboleslavském u třiceti kostelů a v českodubském u dvaceti kostelů. Velikost luk nebyla obvykle udávána. Nejčastěji byl uveden pouze jejich počet nebo počet dílů, jindy se uvádělo množství sena a otavy, které z nich bylo možné získat. Tento údaj byl uváděn ve vozech. V duchovenských fasích TK pak byly rozlišovány vozy malé na dva koně a vozy velké na čtyři koně. V některých případech je uveden počet strychů. Dále mohl být uveden pouze finanční výnos z jejich pronájmu, který se pohyboval v různé výši a byl odvislý právě od jejich velikosti. Výše nájmu se pohybovala od 15 krejcarů po 16 zlatých. Větší kostelní louky byly zřejmě v podhorských oblastech (Loukov, Zlatá Olešnice, Vysoké nad Jizerou, Ruprechtice) než v úrodné jižní části mladoboleslavského vikariátu (Mladá Boleslav, Měčeříž, Bakov, Luštěnice. (K tomu srov. příjmy z luk v mladoboleslavském vikariátu v Tabulce 4.1).⁴⁰⁵

Obdobným druhem pozemkového majetku jako louky byly zahrady, u kterých se velikost zpravidla neuváděla, výjimečně bylo uvedeno, že jde o zahradu do 2 strychů.⁴⁰⁶ Častěji byly rozlišovány zahrady velké, malé nebo travnaté. V případě kostela ve Všeni je zaznamenáno, že se jedná o zahradu pustou.⁴⁰⁷

⁴⁰³ NA Praha, APA I., sign B 4/6. V případě Dolního Slivna byla náhrada za každý korec 1 kopa grošů, v Lysé nad Labem celkem 3 kopy grošů a v Přáslavicích dokonce 29 zlatých 56 krejcarů.

⁴⁰⁴ K tomu srov. Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 67.

⁴⁰⁵ NA Praha, APA I., sign B 4/6.

⁴⁰⁶ Tak tomu bylo například v Tuháni. NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 102v - 103r.

⁴⁰⁷ Tamtéž, sign. B 15/9, fol. 76r.

Tab. 4.1: Příjmy z luk v roce 1670 a jejich srovnání⁴⁰⁸

	Příjem z louky	
Kovanice	1 zlatých 30 krejcarů	1,5
Veleliby	jednu kopy grošů	3
Skorkov	4 zlatých 5 krejcarů	4,1
Mečeříž	28 krejcarů	0,5
Katusice	2 zlaté 30 krejcarů	2,5
Debř	2 kopy grošů	6
Luštěnice	35 krejcarů	0,5
Bakov	1 zlatý	1
Mladá Boleslav (děk.)	1 zlatý	1
Michalovice	12 kop míšenských	14
Rejšice	1/2 kopy grošů	1,5
Zlatá Olešnice	3 zlaté 18 krejcarů	3,3
Loukov (1/2 louky)	16 zlatých 30 krejcarů	16,5

Výše nájmu ze zahrad byla rovněž různá a ne vždy je možné jí přisuzovat „symbolickou hodnotu neměnného úroku.“⁴⁰⁹ Objevují se jak části zlatého nebo groše, které zřejmě byly symbolickým nájemným, tak i částky jiné (například 55 krejcarů, 1 zlatý 40 krejcarů apod.). V mladoboleslavském vikariátu byly zahrady zaznamenány u deseti kostelů, v českodubském u čtyř a ve frýdlantském rovněž u čtyř kostelů.

Dalším druhem pozemkového majetku byly lesy. Tento druh vlastnictví byl rozšířen především v lesnatých oblastech. Ve frýdlantském vikariátu vlastnilo les 10 záduší, v českodubském 19 záduší a v mladoboleslavském 26 záduší. Nejrozšířenější bylo toto vlastnictví u kostelů českodubského vikariátu. Lesy byly užívány v případě potřeby buď na opravy, pro potřeby fary, nebo se dřevo z nich prodávalo. Rozloha

⁴⁰⁸ NA Praha, APA I., sign B 4/6. Z důvodu lepšího srovnání údajů jsem groše přepočítal na zlaté. U českých grošů (v tomto období tříkrejcarů, počítám jeden groš = tři krejcarey. Zde srov. Petr VOREL: *Od pražského groše ke koruně české*. Praha 2001, s. 240-241. Pro převod míšenských grošů na zlaté byl použit přepočet z roku 1637, kdy bylo určeno, že 30 míšenských grošů (tj. půl kopy) je 35 krejcarů. 1 kopa je zde 1 zlatý 10 krejcarů. Výsledek byl zaokrouhlen na desetiny zlatého. Viz Zdeněk PETRÁŇ – Pavel RADOMĚŘSKÝ: *Encyklopedie české numizmatiky*. Praha 1996, s. 159.

⁴⁰⁹ Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 67.

byla udávána v lečích, lánech, provazcích, ale i korcích.⁴¹⁰ V několika případech je uvedeno, že kostel vlastní les nebo kousek lesa bez bližších informací o jeho velikosti. Nejčastěji se jednalo o lesy malé (od půl do dvou lečí, několika desítek, případně stovek provazců). Výjimečně se objevují i lesy větší. Například les kostela v Jablonném pod Ještědí byl 1500 provazců dlouhý a 83 široký (měl tedy přibližně rozlohu úctyhodných 21 kilometrů čtverečných).⁴¹¹ Vlastnictví lesa bylo poměrně rozšířené, i když ne tak, jako vlastnictví polí a luk. Ve frýdlantském vikariátu mělo svůj les 10 kostelů (z toho 4 farní). V mladoboleslavském vikariátu mělo svůj les 24 chrámů, z nichž pouze tři byly farní. Vlastnictví lesa bylo v podstatě nahodilé a vznikalo pravděpodobně fundací nebo odkazem. Častější bylo v lesnatých, podhorských oblastech, tj. především v podhůří Lužických a Jizerských hor a v Podkrkonoší, jak vyplývá i z uvedených údajů. U lesů se žádné pronájmy neobjevovaly, jelikož byly zpravidla využívány přímo záduším, případně farářem. Někde byl zádušní les zpustlý do té míry, že z něj záduší nemělo žádný užitek.⁴¹²

Tabulka 4.2: Struktura nemovitého majetku kostelů – srovnání vikariátů na základě údajů duchovenských fasí TK⁴¹³

druhy vlastnictví a jejich kombinace	mladoboleslavský vikariát	frýdlantský vikariát	českodubský vikariát
pouze pole	32 (32 %)	9 (16 %)	4 (9 %)
pouze louka	3 (3 %)	2 (4 %)	1 (2 %)
louka a pole	10 (10 %)	4 (7 %)	5 (11 %)
pouze les	2 (2 %)	4 (7 %)	3 (7 %)
jen zahrada, chalupa a jiné	3 (3 %)	0	0

⁴¹⁰ Ve všech případech se jedná o míry „plošné“. Leč je speciálně lesní míra. Zpravidla není určen bližší druh míry (např. u leče se rozlišuje leč zemská, velká, slezská, přílišná apod.). Leč mívala zpravidla od 15 do 19 hektarů. Podobně lesní provazec mohl být různě dlouhý. Například v severních Čechách roku 1579 měl lesní provazec (čtvereční) 18 x 18 sáhů po 3 loktech, což představuje 0,102 ha. Gustav HOFMANN: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň - Sušice 1984, s. 70-71, 80-81.

⁴¹¹ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 92v – 93r.

⁴¹² NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 58v.

⁴¹³ Celkem kostelů - počet všech kostelů uvedených v duchovenských fasích TK.

les se zahradou, chalupou či jiným druhem vlastnictví	1 (1 %)	0	0
les s polem	15 (15 %)	4 (7 %)	4 (9 %)
les s loukou	2 (2 %)	0	1 (2 %)
les s polem i loukou	5 (5 %)	1 (2 %)	9 (20 %)
pole se zahradou, chalupou či jiným druhem vlastnictví	4 (4 %)	0	0
louka se zahradou, chalupou či jiným druhem vlastnictví	1 (1 %)	0	0
pole a louka se zahradou, chalupou či jiným druhem vlastnictví	5 (5 %)	3 (5 %)	2 (5 %)
pole a les se zahradou, chalupou či jiným druhem vlastnictví	1 (1 %)	0	1 (2 %)
pole, louka a les se zahradou, chalupou či jiným druhem vlastnictví	1 (1 %)	1 (2 %)	2 (5 %)
žádné pozemkové vlastnictví	15 (15 %)	29 (51 %)	12 (27%)
celkem kostelů	100	57	44

Poněkud specifickým druhem pozemkového majetku byly rybníky a vodní toky, které se ve sledovaných pramenech objevují pouze výjimečně. Ve frýdlantském vikariátu se tento druh majetku neobjevuje, respektive se objevuje pouze v majetku beneficí. V mladoboleslavském vikariátu jsem zaznamenal pouze jeden případ vlastnictví rybníka „na pruty“ v Drahorázi, který měl 10 provazců.⁴¹⁴ V Dubé vlastnil kostel právo chytat ryby v potoce.⁴¹⁵ „Vejtažní“ rybník měl rovněž kostel ve Všeni, byl však užíván vrchností, ale o tom od kdy a proč neměl farář žádnou povědomost.⁴¹⁶

Některé kostely vlastnily i budovy, nejčastěji šlo o tzv. zádušní chalupy. Instituce zádušní chalupy byla známkou vlastní aktivity záduší, jelikož byla zpravidla jeho vlastním hospodářským počinem. Záduší její

⁴¹⁴ Tamtéž., sign. B 15/7, fol. 67v – 68r a sign. B 13/19, fol. 96r.

⁴¹⁵ Tamtéž, fol. 192r.

⁴¹⁶ Tamtéž, sign. B 15/9, fol. 76r.

stavbu financovalo ze svého.⁴¹⁷ V pramenech se často překrývá tento pojem s grunty (někdy není možné přesně rozeznat, zda se jedná pouze o úrok z gruntu a kdy o usedlost ve vlastnictví záduší). Nejpresněji je rozdíl patrný v duchovenských fasích TK, které obvykle užívají přímo pojmu „*chalupa zádušní*“ či „*doměk zádušní*“. V mladoboleslavském vikariátu se setkáváme se zádušními chalupami u sedmi kostelů. Ve frýdlantském je uveden pouze pronajatý grunt děkanského kostela ve Frýdlantu.⁴¹⁸ V českodubském vikariátu se setkáváme se „zádušním gruntem“ v Přepeři. V této usedlosti přebýval jeden chalupník, který za to byl „*povinen k službám božím z města Turnova víno přivážeti.*“⁴¹⁹

Struktura nemovitého majetku kostelů je různá. U velmi malého počtu kostelů nebyl zaznamenán žádný nemovitý majetek a stejně tak u malého počtu kostelů bylo zaznamenáno širší spektrum nemovitého majetku. Většinou vlastnily kostely pouze pole nebo louku, případně obojí. Regionální rozdíly jsou pak patrné z uvedeného přehledu (Viz. Tabulka 4.2).

Finanční majetek tvořil podstatnou část zádušního jmění. Byl buď ve formě **hotovosti** (*in pecuniae, pecuniis in paratis, příp. imparatis*)⁴²⁰, nebo v podobě **dluhů**. Dluhy vznikaly většinou neplněním povinností k záduší⁴²¹ nebo byly výrazem vlastní hospodářské aktivity záduší, kdy byly zádušní peníze půjčovány na úrok (*sub interese*). Ve vizitačních zprávách jsou rozděleny na jisté (*debita certa*) a nejisté (*debita incerta*), podle šance na jejich zaplacení.

Velikost peněžního majetku je podstatným ukazatelem bohatství kostela. (Přehled hotovosti kostelů v roce 1696 viz Příloha 3, Přehled hotovosti a dluhů v letech 1713-1714 viz Příloha 4.). Není proto

⁴¹⁷ Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 69-70.

⁴¹⁸ Na Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 6r.

⁴¹⁹ NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 74v.

⁴²⁰ Adjektivum *paratus* je v případě, že je ve spojení s nějakou věcí, ve významu uchystaný, jsoucí po ruce. Tedy spojení *pecuniae in paratis* znamená – peníze (jmění), které jsou po ruce – tedy hotovost. Srov. Josef PRAŽÁK – František NOVOTNÝ – Josef SEDLÁČEK: *Latinsko – český slovník*. Díl druhý. Praha 1955, s. 194.

⁴²¹ Srov. Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 102.

s podivem, že jsou tyto údaje poměrně přesně zaznamenány ve vizitačních protokolech, soupisu poddaných podle víry i v duchovenských fasích TK. Skromnější informace přináší obě řady farářských relací, kde tyto informace nejsou příliš dobře zaznamenány.

Množství kostelní hotovosti bylo ovlivněno především výší zádušních příjmů a běžných výdajů. Rovněž bylo důležité, jaké měl duchovní správce povědomí o penězích uložených v kostelní pokladně. Peníze měly být uchovávány na bezpečném místě,⁴²² většinou u kolátorů, tedy v sídle vrchnosti nebo u kostelníků („*sub aedituo*“). V některých případech, jako u Svatého Mikuláše v Turnově, byly uloženy přímo v kostele, od kterého měl jeden klíč děkan a druhý měla rada města, nikoliv přímo kolátor, jímž byl Arnošt Josef z Valdštejna.⁴²³ Kostelní hotovost svébořického kostela byla uložena pro větší bezpečnost v mimoňské „zvonové věži“.⁴²⁴

Kostelní hotovost se obvykle pohybovala do 200 zlatých. Objevily se i kostely, které neměly žádnou hotovost. Šlo většinou pouze o krátkodobý jev. Větší sumy jsou uváděny pouze ojediněle. Například ve frýdlantském vikariátu byla v letech 1713-1714 nejbohatší kostelní pokladnice v Liberci (827 zlatých) a ve Svěbořicích (780 zlatých). V mladoboleslavském vikariátu bylo v pokladnici kostela v Psinici dokonce 2356 zlatých, v Oknech 2890 zlatých. Více než 1000 zlatých měl ještě kostel v Drahorázi a Bystřici.⁴²⁵ V českodubském vikariátu měly výrazně vyšší hotovost pouze kostely v Hodkovicích (1319 zlatých), v Ruprechticích (523 zlatých) a v Dlouhém Mostě (412 zlatých).⁴²⁶ Tyto případy byly spíše výjimečné. Kostely měly na hotovosti větší sumy pravděpodobně v souvislosti s připravovanou přestavbou nebo větší opravou, což potvrzuje i záznam v duchovenských fasích chrastavské farnosti, kde je v rubrice hotovost u kostela ve Václavicích uvedeno, že

⁴²² Viz Josef Vítězslav Šimák (ed.): *Instrukce kostelníkům, vydaná hejtmánem Hoberkem na panství Svijanském z roku 1645*. Věstník Královské české společnosti nauk 1897, čl. 12, s. 2.

⁴²³ „*Dicta pecunia manet in arario Ecclesiae aq unam clavem habet decanus alteram Magistratus, ...*“ NA Praha, APA I., sign B 4/8.

⁴²⁴ Tamtéž, sign. B 15/8 fol. 87r.

⁴²⁵ Tamtéž, sign. B 15/7, fol. 105r. (Okna) a B 15/8, fol. 69r. (Bystřice, Drahoráz, Psinice).

⁴²⁶ Tamtéž, sign. B 15/9, fol. 105r. (Hodkovice, Dlouhý Most) a 97r. (Ruprechtice).

bylo „něco málo hotových peněz při farním i filiálním kostele, ale všechny byly vzaty před lety na stavbu kostela.⁴²⁷ Nelze zcela jednoznačně tvrdit, že by se finanční hotovost kostelů soustředila v centrech farností, i když ve většině případů tomu tak bylo.

Vedle kostelní hotovosti byly evidovány i dluhy. Ty jsou opět ve zkoumaných pramenech nejpodrobněji zachyceny v duchovenských příznávacích tabelech (Viz. Příloha 5), kde jsou často uvedeny i dlužné částky a jména dlužníků. Vedle aktiv („*dluhy mající*“) jsou zde zaznamenána i pasiva („*dlužni jsou*“). Tyto dluhy lze rozlišit podle způsobu vzniku na dva druhy. První vznikaly neplněním příjmů záduší. Druhá skupina vznikala půjčováním zádušních peněz na úrok.⁴²⁸ Dluhy v průběhu sledovaného období mírně vzrůstaly téměř u všech kostelů (u kterých jsou k dispozici srovnatelné údaje). Vzrůstala jak první skupina dluhů, jelikož se tyto dluhy vzniklé neplněním povinností nedařilo splácet a navíc přibývaly v tomto ohledu i dluhy nové, tak i skupina vlastních půjček, kde se vedle dosavadních objevovaly nové a ze starých byly mnohdy placeny pouze úroky.⁴²⁹

Půjčky od záduší dostávali příslušníci všech společenských vrstev. Například mezi dlužníky kostela ve Vsi byli jak místní sedláci a místní rolníci, tak i frýdlantští měšťané.⁴³⁰ Jinde se mezi dlužníky objevuje vrchnost, ale rovněž tak i duchovní. Výše úroku byla různá. Například v ledečském vikariátu se pohybovala v rozmezí 3 – 5 %. Zádušní peníze byly půjčovány v celé arcidiecézi pod úrokem 5 až 6 %, což byly 3 až 4 krejčary z jednoho zlatého (60 krejcarů).⁴³¹ Ve stejné výši se pohyboval úrok v českodubském a frýdlantském vikariátu, pouze v případě záduší kostela ve Strenicích v mladoboleslavském vikariátu dospěl autor k vyšší

⁴²⁷ Tamtéž, sign B 15/8, fol. 42r.

⁴²⁸ Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 69-70.

⁴²⁹ K tomu srov. např. NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 39r.

⁴³⁰ SOKA Liberec, FÚ Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních (resp. zádušních) počtů.

⁴³¹ K tomuto údaji dospěl na základě údajů farářských relací z roku 1700 Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze*, s. 485.

úrokové míře (11 %), což je míra překvapivá a zřejmě je třeba ji opravit směrem dolů.⁴³²

Mezi finanční majetek je možné řadit i **fundace**, byla to v zásadě suma kapitálu (mohla být i zajištěna nějakou nemovitostí), z níž záduší plynuly stálé platby – úroky. Fundace byla určena buď k zajištění provozu a oprav kostela obecně (taková fundace je blízká fundacím, kterou kostely dostaly při svém založení), nebo mohla být směřována na nějaký konkrétní účel (zádušní mše, zajištění věčného světla apod.). Často byla fundace podobně jako zbožné odkazy vázána na odsloužení určitého počtu mší. Fundační kapitál mohl být uložen u třetí osoby nebo byl ve formě obligace, proto byly fundace v mnoha případech uváděny mezi dluhy.⁴³³

Fundace nebyly příliš rozšířené, což bylo dáno především jejich výší, která je jedním ze znaků, jež je odlišuje od drobnějších zbožných odkazů. Šlo rovněž o prestižní záležitost, jelikož mezi fundátory nacházíme převážně osoby šlechtického stavu, pouze výjimečně movitější měšťany či duchovní. Fundace také mohla být prostředkem kolátorů k podpoře či zajištění stabilního fungování záduší. Tak lze vysvětlit velké fundace, jež byly určeny kostelům celé jedné farnosti či panství. V mladoboleslavském vikariátu lze zcela jistě doložit fundaci na základě sledovaných pramenů u 21 kostelů, v českodubském u čtyř kostelů a ve frýdlantském u sedmi kostelů. Narozdíl od ledečského vikariátu, kde byly pouze čtyři takové fundace a to jen u farních svatyní,⁴³⁴ ve srovnávaných vikariátech se fundace objevují i u svatyní filiálních a výjimečně i u kaplí bez lidu, což vyplývá z existence fundací určených celým farnostem (Sobotka, Kosmonosy, Mladá Boleslav, Liberec, Libuň).

Fundace pro kostely bez lidu ale mohly existovat i samostatně. Jedna fundace například náležela zámecké kapli v Lysé nad Labem a byl z ní vyplácen roční plat 40 kop grošů (tj. v přepočtu asi 46 zlatých 40 krejcarů !), kterážto suma byla dělena na tři části, první byla určena pro kapli a její opravy, druhá pro místního faráře, který zde jednou ročně musel sloužit mši za zesnulou Kateřinu z Kolovrat a poslední měla být rozdána chudým.⁴³⁵

Lobkovická a Černínské fundace byly určeny většímu počtu kostelů. Fundace Lobkovická byla určena kostelům panství Kost – v Sobotce, Oseku, Bousově, Markvarticích, Nepřívěci a

⁴³² V tomto případě ovšem není zcela jasné, zda ve zde uvedeném úroku 8 zlatých ročně nejsou zahrnuty i jiné typy úroků.

⁴³³ Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 69-70.

⁴³⁴ Tamtéž.

⁴³⁵ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

Libošovicích. Ročně všem těmto kostelům připadalo podle údajů z roku 1670 dohromady 94 kop 24 grošů (v přepočtu asi 110 zlatých 8 krejcarů), v roce 1714 byla tato suma asi o 12 zlatých nižší. Většina prostředků této fundace byla určena děkanskému kostelu v Sobotce (Viz Tabulka 4.3).⁴³⁶ Další větší sumu dostala kaple v Oseku, která byla nejbliže k Sobotce a neměla téměř žádný majetek (šlo o kapli bez lidu). Ostatní kostely dostaly z této fundace stejně, bez ohledu na jejich význam nebo počet farníků.

Vedle lobkovické fundace zde existovalo i několik dalších partikulárních fundací, které byly „půjčeny mezi lidem“ a byl z nich získáván roční úrok 43 zlatých. Stejným kostelům byla určena i fundace Heřmana Černína z Chudenic, z které ročně získávaly každý 7 kop grošů (celkem 42 kop grošů – 49 zlatých).

I na dalším panství Černínů Kosmonosech byl kostelům vyplácen roční plat z fundace Heřmana Černína. Jedná se o kostely v Debři, Kosmonosech, Luštěnicích a Všebořsku, všem bylo vypláceno 6 zlatých (celkem 24 zlatých).⁴³⁷ V roce 1696 je navíc uvedena fundace u kostela ve Světlé (ročně 7 zlatých).⁴³⁸

Tabulka 4.3: Lobkovická fundace

Kostel	Z Lobkovické fundace
Sobotka	70 kop
Osek	14 kop
Dolní Bousov	2 kopy 6 grošů
Markvartice	2 kopy 6 grošů
Nepřívěc	2 kopy 6 grošů
Libošovice	2 kopy 6 grošů
Celkem	94 kop 24 grošů

Ve frýdlantském vikariátu byla největší fundace Gallasovské vrchnosti v liberecké farnosti 1500 zlatých, ze které byl vyplácen roční úrok 90 zlatých (tedy 6 %), po 30 zlatých rozdělený mezi kostely v Liberci a Stráži nad Nisou a libereckého děkana.⁴³⁹ Farní kostel ve Vsi měl dvě fundace po 300 zlatých, které byly evidovány v knize počtů v oddíle jako příjem z úroků z kapitálu („*Einahmb an Interessen von derren Capitalen*“). Fundace a dluhy zde tak byly pojímány společně jako kapitál,

⁴³⁶ Tamtéž, sign. B 4/6 a B 15/7, fol. 38r.

⁴³⁷ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

⁴³⁸ NA Praha, APA I., sign. B 4/8.

⁴³⁹ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 28r.

kterým kostel sice fyzicky nedisponuje, ale pobírá z něj pravidelný příjem. Bez údajů z duchovenských fasí, kde je na tyto fundace upozorněno, by mohly být považovány za dluhy. Z jedné této fundace kostel ročně pobíral úrok 16 zlatých (tj. 5,3 %).⁴⁴⁰

Jedním ze základních příjmů většiny záduší byly platy ze zádušních dobytčat neboli z tzv. **věčných (či železných) krav** (*vaccae ferrae*, **Kirchenkühe nebo Eisernvieh**). Ten se dělil na pravý a nepravý. Přičemž za pravý ručil nájemce nemovitostí (břemeno se vztahovalo ke konkrétnímu gruntu), zatímco za nepravý ručil nájemce pouze osobně. U pravých železných krav plynul kostelu pravidelný poplatek i v případě, že kráva fyzicky neexistovala. Z nájemního poplatku se tak vytvořil „věčný plat“. U nepravého se nájemce nezaručoval svým majetkem, ručil za něj pouze osobně a tento nájemní vztah mohl být celkem snadno vypovězen.⁴⁴¹

Mezi železné krávy byly rovněž započítávány i živé kusy (*vaccae in vivis*). Určit, kdy šlo o železnou krávu a kdy o krávu „na živu“ není přesně možné.⁴⁴² Krávy „na živu“ bývají ztotožňovány s nepravým železným dobyt看em, s tím, že je záduší pronajímalo na určitou dobu a podle toho byl vyměřen i plat za tyto krávy.⁴⁴³

Sledované prameny nás o existenci železného dobytka informují, ale údaje v nich obsažené mají velmi nevyrovnanou úroveň. U některých záduší bývá uveden pouze počet krav, někdy pouze počet platících. V některých případech je uvedena pouze celková suma bez dalších údajů. Srovnání výnosů tohoto příjmu je tak velmi obtížné a vždy neúplné.

⁴⁴⁰ K tomu srov. SOKA Liberec, FÚ Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních (resp. zádušních) počtů. Poprvé jsou zde uvedeny fundace již v podrobném účtu z roku 1677. Dále srov. NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 140r.

⁴⁴¹ Přívlástek železný značil, že nájemce nesmí dobytče v žádném případě ztratit. K institutu železných krav a jeho definici viz.: Michal ŘEZNÍČEK: *Obnova a vývoj*, s. 67 – 74. Týž *Záduší a jeho správa*, s. 57. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát ...*, s. 133. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 494-495. Zde je na s. 495 připomenuto pro železné krávy pojem krávy odkázané (*vaccae legatae*). Karolína ADAMOVIČ: *Tak zvaná věčná (železná) zvířata a jejich funkce v hospodářském zajištění církevních institucí se zaměřením na české země (14. - 19. století)*. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica 1-2, s. 127-156.

⁴⁴² Pavla Stuchlá považuje za jedinou možnost k přesnému určení druhu dobytka průzkum gruntovních knih. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát ...*, s. 133.

⁴⁴³ K tomu blíže: Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa ...*, s. 58. Karolína ADAMOVIČ: *Tak zvaná věčná (železná) zvířata*, s. 130.

Literatura, zabývající se otázkou železného dobytka a zádušním hospodařením vůbec, považuje tento druh příjmu záduší a zádušního majetku za jeden z nejrozšířenějších. Například v ledečském vikariátu byla existence železných krav ve zkoumaném období (2. polovina 17. a první třetina 18. století) doložena u 100 % svatyní s lidem a u dvou svatyní bez lidu, které je získaly z odkazů, jelikož měly vlastní hřbitov.⁴⁴⁴ Poutní a soukromé kaple příjmy z železných krav většinou neměly.⁴⁴⁵

Na základě průzkumu pro tři vikariáty Boleslavského kraje je možné prokázat z četnosti výskytu institutu železných krav významné regionální rozdíly. V mladoboleslavském vikariátu je ve sledovaných pramenech příjem ze zádušních krav uveden u 44 svatyní s lidem, což je 60 % z těchto chrámů. Z toho byl tento příjem u 75 % farních kostelů (21 chrámů), 53 % filiálních chrámů (17) a 46 % kaplí s lidem (6). Nejrozšířenější byl tento druh příjmu u chrámů farních.⁴⁴⁶ Příjmy ze zádušních krav byly rovněž zaznamenány u čtyř kaplí bez lidu: v Bezně, v křižánském lese u Libáně, u hřbitovní kaple ve Mšeně a u zámecké kaple ve Starých Hradech. Ve dvou případech se jedná o kaple s vlastním hřbitovem, je tedy možné, že zde zádušní krávy vznikly odkazem.⁴⁴⁷ Zajímavá je existence asi pěti zádušních krav ve Starých Hradech. Zde vznikly tyto krávy záduší zámecké kaple zřejmě v souvislosti s tím, že kaple byla využívána i jako veřejná, kdy zde byly slouženy mše, a proto bylo nutné zajistit jí peníze potřebné k jejímu provozu.⁴⁴⁸

V českodubském vikariátu se příjmy ze zádušního dobytka objevují pouze u 11 chrámů s lidem, což je pouhých 30 % těchto kostelů. Z toho

⁴⁴⁴ Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa ...*, s. 58.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁴⁶ Pro tvorbu tohoto přehledu byly brány v potaz všechny v této kapitole již citované prameny a směřovat bylo, zda alespoň jednou se u daného chrámu vyskytla informace o existenci železných krav nebo příjmu z nich. Titulatura kostelů a územní rozsah vikariátu byly, vzhledem k určité proměnlivosti, vztaženy k době vzniku duchovenských fasí (1713-1714). Obdobně i u přehledů z dalších dvou vikariátů, kde pouze u frýdlantského vikariátu jsou započítány i lužické fary, které v duchovenských fasích nejsou uvedeny, ale byly v té době stále jeho součástí.

⁴⁴⁷ K tomuto závěru se přikláním na základě analogie v ledečském vikariátu. K tomu viz pozn. 133.

⁴⁴⁸ Mše se zde sloužily dvakrát ročně. NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 66r.

u farních kostelů lze doložit zádušní dobytek u 36 % kostelů (5), u chrámů filiálních a kaplí s lidem pouze u 26 % (6 kostelů).

Ve frýdlantském vikariátu se ve sledovaných pramenech s institutem zádušního dobytka téměř vůbec nesetkáváme, což i za předpokladu, že mohlo dojít k nějakému opomenutí v přiznání, a přesto, že nebyl proveden detailní průzkum zádušních materiálů u všech farností, vede k závěru, že v tomto vikariátu nepatřil příjem ze železných krav k obvyklým příjmům záduší.⁴⁴⁹ Zádušní zvířata jsou zmíněna pouze u kostelů v novoměstské farnosti, nebyl zde zaznamenán jejich druh, ani žádný úrok z nich placený.⁴⁵⁰ Proč se v této oblasti zádušní dobytek nevyskytoval, je velmi komplikovanou otázkou, na kterou bez dalšího podrobného výzkumu nelze uspokojivě odpovědět. Na základě sondy provedené v knize zádušních počtů kostela ve Vsi, která byla vedena již od roku 1575, nebyla existence zádušního dobytka u tohoto kostela prokázána ani v době předbělohorské.⁴⁵¹ Jedná se ovšem pouze o jedno záduší, k potvrzení předpokladu, že se v této oblasti zádušní krávy nenacházely ani v době před Bílou horou, by bylo zapotřebí důkladnějšího rozboru většího množství pramenů z tohoto období.

Absence zádušního dobytka ve frýdlantském vikariátu by mohla mít souvislost s převahou nekatolických farností v době předbělohorské, kdy podle Aloise Míky byly udržovány železné krávy jen na katolických panstvích. Tato úvaha ovšem nevysvětluje, proč se železné krávy nevyskytovaly v

⁴⁴⁹ To mimo farářských relací dokazuje i podrobná vizitační zpráva frýdlantského vikáře Melchiora Heinricha Riesnera z roku 1670: NA Praha, APA I., sign. B 41/1. Nejsměrodatnější je samozřejmě absence příjmů z tohoto majetku v duchovenských fásich TK. K tomu dále srov. údaje v následujících pracích, kde se rovněž s železným dobytkem nesetkáváme: Johann SCHLENZ: *Das Reichenberg-Friedländer Vikariat gegen Ende des 17. Jahrhunderts*. MVHJI 18, 1924, s. 9-16, 53-59, 19, 1925, s. 14-21, 52-61, 145-162; týž: *Nachrichten vom Kirchsprengel Gabel*. MVHJI 19, 1925, s. 110-114. Anton RESSEL: *Beiträge zur geschichte der Orte des Friedländer Bezirkes*. Friedländer Zeitung 1911-1912. Rovněž v přehledu počtu zádušních krav vytvořeném na základě farářských responsí z roku 1700 A. Podlahy není uveden žádný kostel frýdlantského vikariátu, právě proto, že zde s největší pravděpodobností žádné železné krávy nebyly. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 495-496.

⁴⁵⁰ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 113v-114r.

⁴⁵¹ SOkA Liberec, fond Farní úřad Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních počtů (ve skutečnosti se jedná o zádušní počty).

tomto vikariátu i ve farnostech vždy katolických (např. Zákupy). Bude tedy zapotřebí hledat i jiná možná vysvětlení tohoto jevu.⁴⁵²

Počet železných krav byl v jednotlivých záduších různý. Pohyboval se od několika kusů až po dvě stě (kostel v Přídolí uvedený v přehledu Antonína Podlahy).⁴⁵³ V ledečském vikariátu měl více než devadesát jedna zádušních krav pouze jeden kostel, obvykle zde měly kostely mezi 21 až 50 kusy.⁴⁵⁴ Zcela jiná byla situace v prachatickém vikariátu, kde bylo běžně od dvou do deseti krav v záduší.⁴⁵⁵ V mladoboleslavském vikariátu byla situace obdobná. V roce 1670 bylo ve vikariátu (zahrnujícím ještě i pozdější vikariát českodubský a část Nymburska) nejvíce kostelů v kategorii do 10 kusů zádušního dobytka, velký počet kostelů měl rovněž 11 až 20 zádušních krav (Srov.Tab. 4.4).⁴⁵⁶

Rozložení zádušního dobytka je spíše nahodilé. U jednotlivých záduší nedocházelo v průběhu sledovaného období k významným změnám v počtu zádušních krav. Tam, kde to bylo možné, byly zaznamenány změny v rozsahu jednoho až dvou kusů, přičemž šlo jak o příbytek, tak o úbytek. V jiných oblastech (např. v prachatickém či v ledečském vikariátu) bylo zaznamenáno pouze snížení. Ke vzniku zádušních či železných krav se zpravidla dospělo dvěma způsoby. V první řadě mohlo jít o odkaz, odtud poté označení krávy odkazní („odkázané“, *vaccae legatae*)⁴⁵⁷ V jiném případě mohla být kráva nakoupena záduším a následně pronajímána. V tomto případě se projevuje vlastní hospodářská činnost záduší, která nebyla vůbec neobvyklá.

⁴⁵² Alois MÍKA: *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století. Praha 1960, s. 265.* Obecnou platnost tvrzení A. Míky vyvrátil na základě pramenného výzkumu pro Ledč nad Sázavou M. Řezníček. Viz. Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa ...*, s. 61.

⁴⁵³ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 495.

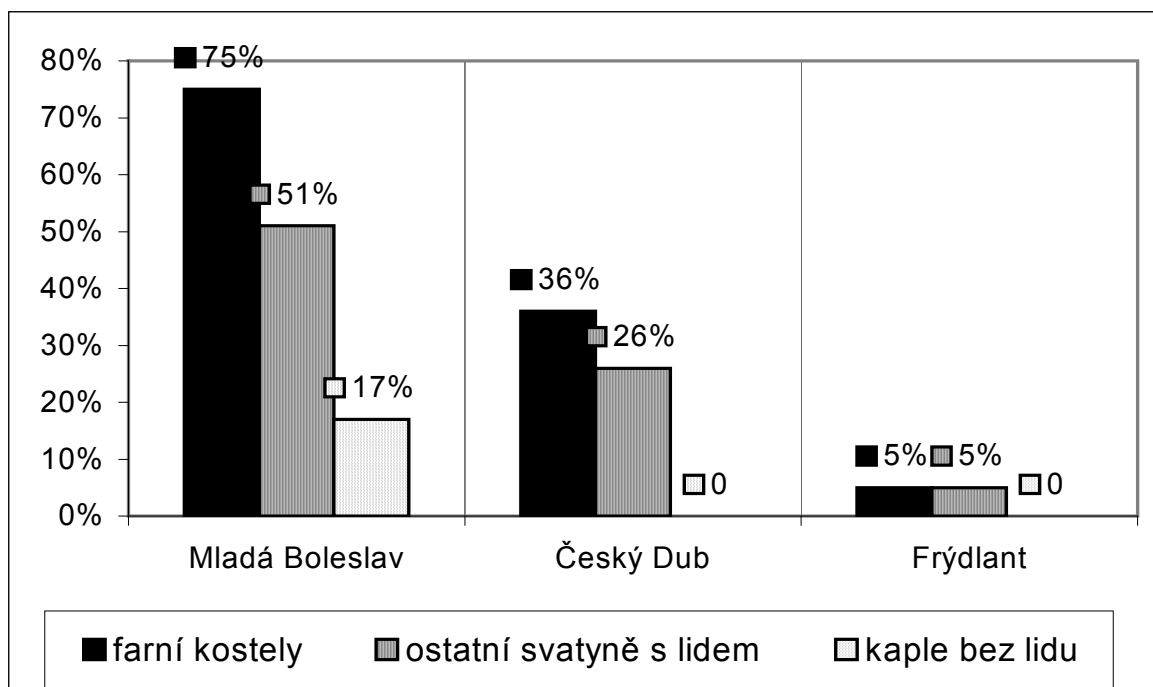
⁴⁵⁴ Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 58-59.

⁴⁵⁵ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 133.

⁴⁵⁶ K tomu srov. Pavel ZAHRADNÍK: *Obraz boleslavského vikariátu*, s. 123.

⁴⁵⁷ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 495

Graf 4.1 Procentuální podíl chrámů s doloženým vlastnictvím zádušního dobytka podle typů ve vikariátech frýdlantském, českodubském a mladoboleslavském

Výše poplatku za jeden kus byla různá a je u ní třeba rozlišovat, zda se jedná o poplatek za živý kus nebo jde o úrok z pravé železné krávy. Karolína Adamová dospěla ve své studii k závěru, že roční poplatek z kusu věčného dobytka byl 5 % z její ceny.⁴⁵⁸ Jak již poukázal Michal Řezníček na příkladu ledečského vikariátu, není tento údaj jednoznačný.⁴⁵⁹ Již ze srovnání úroků v různých záduších je zřejmé, že ceny byly určovány v době vzniku železné krávy na základě místních cenových relací a byly konstantní.⁴⁶⁰ Určení průměrné výše ročního úroku ze zádušního dobytka vzhledem k jeho ceně by tak bylo velmi zevšeobecňující.

Plat z jedné krávy byl placen buď v penězích a nebo ve vosku, tento způsob je uveden v jedenácti případech (Kováň, Bezno, Liblice, Skalsko, Libáň, Hoření Slivno, Staré Hradky, Vidím, Osenice, Dolní Slivno a Předměřice). Běžnou taxou byla jedna libra vosku, ke které je ve dvou

⁴⁵⁸ Karolína ADAMOVÁ: *Tak zvaná věčná (železná) zvířata*, s. 141.

⁴⁵⁹ M. Řezníček uvádí na příkladu Humpolce 3,33 % z ceny dobytka. Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa ...*, s. 58.

⁴⁶⁰ Autor nenarazil na žádný případ, kdy by ve sledovaných záduších došlo k úpravě úroků ze zádušního dobytka, i když i tyto případy se navzdory tomu, že šlo o stálý plat vyskytovaly. K tomu srov. Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa ...*, s. 62.

případech uveden ekvivalent platby v penězích 30 krejcarů (Bezno, Staré Hrady), v jednom 20 grošů míšeňských (Libáň) a v jednom případě 44 krejcarů (Skalsko).⁴⁶¹

Tab. 4.4.: Počet železných krav (1670)⁴⁶²

Počet krav	Kostel
1 až 5	Újezd pod Troskami, Sobotka, Nepřívěc, Lysá nad Labem, Bořejov, Všejany, Debř, Kosmonosy, Všebořsko (Obruby), Dobrovice, Semily, Libštát
6 až 10	Bošín, Křinec, Libuň, Skorkov, Mečeříž, Dolní Slivno, Brodce, Sudoměř, Roždalovice, Semčice
11 až 15	Osek, Zdětín, Předměřice, Bezno, Michalovice, Rejšice, Týnec
16 až 20	Kovanice, Staré Benátky, Mšeno - Sv. Kříže, Podbezdězí, Skalsko, Jabkenice
21 až 25	Markvartice, Hoření Slivno, Sejčín
26 až 30	Kováň, Mšeno - Sv. Jana
33	Plazy
64	Liblice

Plat v penězích se pohyboval od 17 krejcarů po jeden zlatý. V některých případech i 1,5 kopy (Libštát).⁴⁶³ Nejčastěji byl stanoven na 30 krejcarů či 35 krejcarů (čili polovinu jedné kopy míšeňských grošů). Jednalo se tedy o symbolický úrok, který je spojován s nepravým železným dobyttem (tj. s krávami „na živu“).⁴⁶⁴ Za předpokladu, že se skutečně jednalo o živý dobytek, by bylo možné dojít k závěru, že se ve více jak v polovině záduší vyskytoval nepravý železný dobytek.⁴⁶⁵ A v menším počtu záduší se vyskytovaly pravé železné krávy, ze kterých bylo placeno zhruba od 17 do 25 krejcarů. K určení, zda se skutečně jednalo o živé krávy, by bylo třeba detailnějšího studia materiálů jednotlivých záduší. V rámci jednoho záduší byly taxy ze zádušních krav stejné.

Vedle krav mohly kostely vlastnit i jiná zvířata. Například v Bakově měli dle zprávy děkana Havlíka jednu krávu a čtyři ovce.⁴⁶⁶ Zádušní ovce mohly být stejně jako krávy železné (*oves censuales*) i živé. Dále mohly kostely vlastnit kozy, voly či zádušní úly (*stirpites*), které zpravidla získávaly odkazem. Užitek z úlů

⁴⁶¹ NA Praha, sign B 12/11(Skalsko, Libáň), B 13/19 (Bezno, Staré Hrady). Stejně množství vosku bylo placeno již v době předbělohorské. V penězích byl ovšem úrok výrazně nižší – 4 či 5 grošů. Viz: Alois MÍKA: Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století. Praha 1960, s. 265.

⁴⁶² Pavel R. ZAHRAVNÍK: *Obraz boleslavského vikariátu*, s. 123.

⁴⁶³ NA Praha, sign. B 4/6.

⁴⁶⁴ K tomu srov. Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 64.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ NA Praha, APA I., inv. č. 1231, sign. B 4/6.

byl získáván prodejem medu a výrobou svíček ze včelího vosku, obvykle byly pronajímány a uživatel byl povinen odvádět určité množství vosku.⁴⁶⁷

Vedle příjmů, které mají bezprostřední souvislost s majetkem záduší, a jež byly popsány v souvislosti s ním, se vyskytovaly, jak již bylo zmíněno, i další pravidelné příjmy. **Příjmy z úroků**, mezi které lze zařadit nejen úroky ze zapůjčených zádušních peněz a pravidelné výnosy z kapitálu fundací, kterým již byla věnována pozornost, ale i věčné platy či tzv. úroky „z gruntů“ (*peníze gruntovní, pecunia fundalis*). Tyto platby byly dvojího druhu. Jednalo se jednak o peníze darované nebo odkázané (*pecunia legata*), a zároveň i o peníze zakoupené. Protože byly tyto výroční platy placeny vrchnosti poddanými z gruntů v obvyklých termínech feudální renty (zpravidla na svatého Havla a na svatého Jiří), neboli ve lhůtách (tzv. věruncích, vejrunčích), byly pojmenovávány jako vejrunky (verunky či věrunky).⁴⁶⁸

Ve frýdlantském vikariátu byly „úroky z gruntů“ zaznamenány u čtyř záduší, v mladoboleslavském v devíti případech a v českodubském u čtyř kostelů. Tento výnos se pohyboval od 14 krejcarů po 22 zlatých v závislosti na počtu gruntů a výši úroků, které ovšem nejsou v těchto pramenech uváděny.

Mezi stálé příjmy záduší patřily i poplatky za kostelní lavice. Ty se vyskytují od poloviny 17. století převážně v městském prostředí a od počátku 18. století se rozšiřují i na venkově. Tyto poplatky byly dvojího druhu. Na jedné straně to byly jednorázové poplatky, které se užívaly zpravidla k zhotovení nových lavic, na druhé straně měly formu každoročních plateb, jež se využívaly na jejich údržbu. Tyto poplatky se ve sledovaných pramenech téměř neobjevují, a to ani v poměrně

⁴⁶⁷ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 133. Rovněž srov.: Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 498.

⁴⁶⁸ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 487. Dále srov. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 133. Rovněž Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa ...*, s. 68-69. Zde jsou navíc ještě rozlišeny „výroční úroky z gruntů“ a vejrunky.

podrobných duchovenských fasích TK.⁴⁶⁹ Pouze v relaci vítkovského faráře z roku 1676 se objevuje příjem „*ex transcriptione scamnorum in templo*,“ který byl vybírán ve všech kostelech farnosti a jeho výnos se pohyboval přibližně od jednoho do dvou zlatých. Tento poplatek i přes svoji relativně malou výnosnost byl pro kostely v této farnosti s velmi malými příjmy důležitý, a proto jej zde farář uvedl.⁴⁷⁰

Vedle uvedených stálých příjmů se mohly vyskytovat i další příjmy, jež jsou obtížně zařaditelné do některé z uvedených skupin. Takové příjmy se ovšem objevují pouze vzácně. Lze mezi ně zařadit například ve vizitační zprávě z roku 1670 uvedený příspěvek obyvatel Mnichova Hradiště, kteří přispívali na kostel ročně 19 kop 22 grošů.⁴⁷¹

Velkého významu postupně nabývaly vedle příjmů stálých (pravidelných) **příjmy nepravidelné**. Na konci 17. století tvořily nepravidelné příjmy podstatnou část nebo i většinu příjmů záduší.⁴⁷² Nepravidelný charakter těchto příjmů způsobil, že nebyly ve sledovaných pramenech obvykle zaznamenávány. Například ve vizitačních zprávách se objevují jen sporadicky. V roce 1670 je děkan Havlík zmínil pouze dvakrát. V případě Bosně, kde nebyly žádné jisté příjmy, se zmiňuje o nejistých příjmech (*proventus incerti*) ve výši 8 až 9 zlatých.

Do této skupiny patří příležitostné dary, mezi které je možné zařadit i tzv. **zbožné odkazy** (*pia legata*). Tento druh příjmů sledovala ve farářských relacích pouze otázka dvacátá čtvrtá.⁴⁷³ Jejich rozložení je různé, některé kostely mají řadu odkazů, u jiných není uveden žádný. Antonín Podlaha upozorňuje, že byly odkazy záduší v této době poměrně

⁴⁶⁹ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 133. Zde je pro prachatický vikariát uvedena i konkrétní výše poplatků, které se v 18. století pohybovaly do 12 krejcarů ročně, nebo do 30 krejcarů jednorázově.

⁴⁷⁰ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 178v. Celkové příjmy farního kostela ve Vítkově činily v tomto roce pouze 37 zlatých 19 krejcarů.

⁴⁷¹ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

⁴⁷² K tomu srov. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 134; Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 70-71.

⁴⁷³ „*An notentur pia legata, quae fiunt ecclesiis; quis exigat illa, et quando perficienda inveniantur anniversaria in quavis ecclesia.*“ K tomu srov. NA Praha, APA I., sign. B 20/1a, *Patentes vernaes (autumnales)*, 18. 11. 1676; *Patentes vernaes 1700*, § 3; Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 191-193.

řídke,⁴⁷⁴ což lze vzhledem k jejich poměrně malému počtu potvrdit. Tyto odkazy byly zpravidla součástí závětí a mezi odkazujícími lze nalézt řadu kněží. Zbožné odkazy byly velmi často zaznamenávány do farních pamětních knih.⁴⁷⁵

Ze zbožných odkazů lze uvést příklad odkazu liblickému kostelu od Kateřiny Alžběty Pfeferkornové, paní na Liblici, zaznamenaný ve vizitační zprávě z roku 1670, ve výši 4000 zlatých, za kterou byly slouženy každou neděli dvě mše, za což byl kostelu dáván plat 30 krejcarů za mši. Tento odkaz se blíží svým charakterem spíše fundacím, ovšem je pojmenováván jako „pia legata“, přičemž s ním bylo zřejmě naloženo jako s fundačním kapitálem a byly z něj vypláceny pouze roční platy. U odkazů šlo ovšem většinou o menší sumy, ale byly zaznamenány i další dvě výjimky.⁴⁷⁶ První je legatum Kašpara Švejnfelda v Mladé Boleslavi, ten odkázal děkanskému kostelu Panny Marie 200 zlatých, ročně za mše 6 zlatých a navíc dalších 6 zlatých. Druhým pak odkaz paní Gertrudy Lamotte z Frintropu, jenž činí rovněž 200 zlatých. Naopak v Bakově činil součet několika odkazů 109 zlatých. Z kněžských odkazů lze uvést například odkaz „na věčné světlo“ pro chrám v Zákupích od bývalého místního děkana Víta Václava Succuba ve výši 400 zlatých⁴⁷⁷ nebo zbožný odkaz faráře Adama Gretze pro kostel na Bzí ve výši 59 zlatých, ze kterého kostel dostával ročně 1 zlatý 30 krejcarů a stejnou sumu dostávali kostelníci.⁴⁷⁸

U kostelů, které neměly žádný stálý majetek (*fundus stabiles*), byla ve farářských relacích uváděna jako jediný zdroj příjmů *elemosyna* – almužna, která se ovšem objevovala i u kostelů s vlastním majetkem. Tyto milodary byly vybírány při nedělních a svátečních bohoslužbách, které byly nazývány jako *colecta* neboli **sbírky do pytlíčku** (v německých

⁴⁷⁴ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 487.

⁴⁷⁵ Objevují se zde jejich opisy i po mnoha letech. Srov. např. SOkA Mladá Boleslav, DÚ Dobrovice, inv. č. I, kn.1, Pamětní kniha.

⁴⁷⁶ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

⁴⁷⁷ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 12r.

⁴⁷⁸ NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 21v.

pramenech jsou často označovány termínem *Säckegeld*). Rovněž bývají označovány jako **ofěra**. Tento příjem nebyl příliš často ve sledovaných pramenech zaznamenáván, ačkoli sbírky probíhaly bezesporu ve všech kostelech, ve kterých se sloužily mše. Nejvíce jsou tyto příjmy postiženy v duchovenských fasích, ve farářských relacích se objevují sporadicky v otázce sedmé, především v případě, že tvořily základní příjem kostela (například kostel neměl žádný majetek).⁴⁷⁹

Výběr ofěry byl různý a ovlivňovala jej řada faktorů. Předně chudoba lidu v místě, počet farníků, dále počet odsloužených mší v daném kostele. Výše vybrané ofěry se rovněž měnila v průběhu roku, kdy se nejvíce peněz vybralo nejčastěji o velikonočních, vánočních a svatodušních svátcích (tedy o třech Božích hodech), kdy byla účast věřících na bohoslužbách nejvyšší.⁴⁸⁰ Vyšší výběr býval zřejmě i o poutích a posvícení. Za jednu neděli mohlo být vybráno několik krejcarů (například v libáňské farnosti se v roce 1713-1714 vybíralo od 8 do 10 krejcarů „každou neděli“).⁴⁸¹ Z uvedeného vyplývá, že vyšší příjmy měly především městské a farní kostely. Například mezi příjmy turnovského děkanského kostela se ve vizitační zprávě z roku 1670 činila collecta úctyhodných 50 kop grošů. Podobně i u jiných farních kostelů bývalo podle údajů duchovenských fasí do pytlíčku ročně vybráno několik desítek zlatých: například v Jablonném v Podještědí, Cvikově, Brništi, Bakově nad Jizerou, Mladé Boleslavi, Dubé, Mšeně atd. Vždy jde ale o kostely farní, ve většině případů i ve městech. Na venkově se z uvedených důvodů ročně vybralo ofěry o řád méně (do deseti zlatých). Výnos z proseb do pytlíčku byl nejčastěji používán k nákupu vína, hostií či na poplatky knězi za mše (v administrovaných a filiálních kostelech).⁴⁸² Výnos se tak

⁴⁷⁹ Tak tomu bylo například u kostelů frýdlantské farnosti v roce 1700: „*Praemissae Ecclesiae nullos habent fundos stabiles, nec ulla pecora, sed redditus illarum constituent in quo[li]betdam censibus peccuniaris et quod tum in sacco cum a funeribus coliguntur.*“ NA Praha, APA I., sign. B 4/6, fol. 1v. Kostelů v obdobné situaci bylo ve frýdlantském vikariátu neobvykle velké množství.

⁴⁸⁰ SOKA Liberec, FÚ Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních počtů (zádušní počty).

⁴⁸¹ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 71r.

⁴⁸² Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 72.

používal především na běžná vydání a neměl zřejmě vliv na rozšiřování zádušního majetku.

Vedle ofěry a zbožných odkazů je třeba zmínit i další nepravidelné příjmy. Nejvýnosnější z nich byl zřejmě prodej malých svíček, který na mnoha místech výrazně převyšoval příjmy z proseb do pytlíčku (například v Sobotce byl v roce 1714 čtyřikrát vyšší, za svíčky se zde vybralo 36 zlatých).⁴⁸³ Tento příjem nebyl ovšem stejně rozšířený, jelikož ne každý kostel měl prostředky a možnosti k organizaci tohoto prodeje. Věřící tyto svíčky zapalovali před chrámem, sochami či obrazy.⁴⁸⁴ Nejvíce se jich prodalo opět v místech s větší koncentrací obyvatel a s větší frekvencí mší, v průběhu roku zvláště o poutích, významných svátcích a o památce zemřelých. Z údajů duchovenských fasí pro soboteckou farnost si je možné udělat představu o množství a ceně prodaných svíček. Zatímco v Sobotce se prodalo za rok 80 liber svíček, jelikož zde byla sloužena mše každou neděli, svátek i ve všední den, v ostatních kostelech farnosti, kde bylo slouženo pouze několik mší za měsíc, se prodalo pouze 8 až 15 liber svíček a ve vlčepolské kapli, kde byla bohoslužba jen šestkrát ročně, pouhé 3 libry svíček. Za libru svíček byla v celé farnosti stejná cena (27 krejcarů).⁴⁸⁵ Běžně se výnos z prodeje malých svíček pohyboval přibližně od 1 do 10 zlatých a pouze výjimečně byl vyšší (jako například v Sobotce). Je třeba si uvědomit, že se nejednalo o výnos čistý (jako u výnosu z majetku, kapitálu, zbožných darů a ofěry), ale že k jeho získání bylo zapotřebí vydání na výrobu těchto svíček.

Vedle již uvedených nestálých příjmů existovaly i další, které ovšem nejsou ve sledovaných pramenech příliš často zmiňovány. Například ve vizitačních zprávách se neobjevují vůbec.⁴⁸⁶ Pouze výjimečně je v duchovenských fasích uvedeno, kolik kostel vybral za zvonění hrany či

⁴⁸³ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 41r. Mohl být ale i nižší – například v Brništi, kde byl poměr opačný. Tamtéž, sign. B 15/8, fol. 78r.

⁴⁸⁴ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 135.

⁴⁸⁵ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 35v, 41r.

⁴⁸⁶ Viz NA Praha, APA I., sign. B 4/6, sign. B 4/8, sign. B 41/1. K typům zádušních příjmů srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Farnost dubská v 17. věku*. Od Ještědu k Troskám. Ročník 4., s. 99.

za pohřební místo (Brniště Mnichovo Hradiště, Klášter, Mohelnice, Vítkov, Mníšek, Nová Ves, Jablonné v Podještědí), jinde je pouze konstatováno, že tyto příjmy kostel má (Boseň, Solec). Je ovšem zřejmé, že tyto příjmy byly obecně rozšířené, nebyly ovšem pravidelné, jelikož ne každý si je mohl dovolit. Za zvonění se vybíraly různě vysoké částky a jejich výnos byl zpravidla nižší než z prodeje svíček či proseb do pytlíčka. Podobně jako u výnosu z prodeje svíček bylo i zde zapotřebí z tohoto výnosu zaplatit zvoníky.⁴⁸⁷

Struktura zádušních příjmů ve sledovaných vikariátech se jeví velmi různorodá. Zatímco v severní části oblasti převažují kostely s užším spektrem majetku a příjmů, kdy zde u 51 % kostelů (včetně řady farních) nebyl zaznamenán žádný nemovitý majetek a téměř u všech kostelů se nevyskytoval zádušní dobytek. Na druhou stranu zde byly silněji zastoupeny nepravidelné příjmy a příjmy ze zádušního kapitálu. Situace ve střední části sledované oblasti (českodubský vikariát) byla blízká jižní části (mladoboleslavský vikariát), kde je struktura příjmů mnohem pestřejší, i když i zde není rovnoměrně rozložená.

Spektrum příjmů u chrámů v závislosti na jejich typu (farní, filiální, kaple bez lidu) bylo alespoň v jižní části, kde je možné vzhledem k většímu zastoupení různých druhů příjmu sledovat rozdíly, odlišné. U farních kostelů se zpravidla vždy objevuje nemovitý majetek, u kaplí bez lidu se objevuje zřídka. I zádušní dobytek se častěji objevuje u farních kostelů, než u kostelů filiálních a kaplí bez lidu. Ovšem i příjmy nepravidelné, jejichž výše se odvíjela od počtu odsloužených mší v kostele a lidnatosti místa, bývají vyšší u kostelů farních, než u kostelů filiálních.

V souvislosti s hospodařením záduší je třeba sledovat i otázku zádušních výdajů. Sledované prameny nevěnují tomuto problému žádnou pozornost, jelikož primárně je zajímaví pouze majetek a příjmy kostelů, od

⁴⁸⁷ K tomu srov. Michal ŘEZNIČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 72. K dalším typům příjmů srov. rovněž Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 135-136.

kterých byly většinou výdaje odvozeny. Při popisu zádušních výdajů je třeba využít přímo zádušních počtů a účtů, přičemž při tak velkém rozsahu zkoumaného území není možné vytvořit závěry obecně platné na základě hlubokého studia této otázky, ale je nutné tento problém alespoň přiblížit.

Podobně jako příjmy můžeme i zádušní výdaje rozlišit na běžné (stálé) a mimořádné (nestálé). Na příkladě zádušních počtů kostela ve Vsi⁴⁸⁸ můžeme dále rozlišit konkrétní typy výdajů v rámci těchto dvou skupin. Mezi pravidelné příjmy patřily především nákupy a údržba potřeb ke sloužení mší. V 70. letech 17. století bylo ve Vsi nakupováno čtyřnadvacekrát do roka mešní víno, za které bylo většinou placeno 11 krejcarů a 1/2 denárů, za hostie bylo placeno osmkrát do roka od 5 do 8 krejcarů, přičemž je zajímavé, že největší suma za hostie byla zpravidla placena v září. Rovněž za svícení byly vydávány peníze poměrně často. Mezi tyto výdaje můžeme zařadit i platby za čištění ornátů (v roce 1699 to bylo 18 zlatých). Také drobné opravy by mohly být zařazeny mezi výdaje pravidelné, avšak rozsáhlejší opravy a rekonstrukce kostela už je třeba považovat za výdaje nepravidelné. Mezi stavebními výdaji kostela ve Vsi byly zaznamenány vedle nákupu materiálu (šindel a dřevo) i výdaje za řemeslnou práci (mzda tesaři a za pokrytí střechy). Pokud ovšem bylo zapotřebí přistoupit k zásadnější rekonstrukci, záduší je hradilo velmi těžce a zpravidla takové výdaje vedly k výraznému snížení zádušní hotovosti. Obvykle přispíval na podobné investice z dobré vůle patron. U farního kostela ve Vsi nebyla žádná taková větší investice za celé půl století zaznamenána, což není překvapivé vzhledem k okrajové poloze tohoto kostela a k místním ne zcela konsolidovaným náboženským poměrům.⁴⁸⁹ Zádušní účty kostela ve Vsi vykazují značnou vyrovnanost

⁴⁸⁸ SOkA Liberec, fond Farní úřad Ves, inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních počtů (ve skutečnosti se jedná o zádušní počty).

⁴⁸⁹ Zádušním výdajům se na příkladu kostela ve Vlkanči věnuje Michal ŘEZNÍČEK: *Záduší a jeho správa*, s. 78.

mezi příjmy a výdaji, povětšinou se pohybují v kladných hodnotách (ovšem nejedná se o nijak závratná čísla – řádově několik zlatých).⁴⁹⁰

Na závěr této kapitoly je třeba konstatovat, že stav zádušního účetnictví a hospodaření v 17. století nebyl vůbec uspokojivý a hlavním úkolem správců zádušního jmění byla jeho konsolidace. Stálou součástí zádušních příjmů byly příjmy z nemovitého majetku a ze zádušního dobytka. Ovšem i výnos zádušního kapitálu hrál v příjmech záduší významnou roli, zvláště tam, kde nemovitý majetek a zádušní dobytek vůbec nebyl nebo jej bylo málo. Velký význam měly i příjmy nepravidelné (prosby do pytlíčka, prodej malých svíček, zvonění hrany), které zvláště od konce 17. století začaly převažovat zvláště u farních a městských kostelů.

Ačkoli problematika stavu a správy kostelů a záduší z hlediska rekatolizace a obnovy církevní správy hraje roli spíše okrajovou, nelze ji opomenout, především kvůli významu chrámů pro každodenní život farnosti.

⁴⁹⁰ Základním problémem je nekontinuální vedení účtů, kdy jsou značné mezery (60. léta, 80. léta 17. století), což značně komplikuje podrobnější rozbor pro delší časové období a omezuje možnosti výzkumu pouze na dílčí závěry.

1. 5. Farní benefícia a kněží v duchovní správě

2.

3. 5.1 Farní benefícia

4.

5. 5.1.1 Vymezení pojmu farní beneficium a jeho výnos

6. Farní beneficium (*beneficium ecclesiasticum*) je možné charakterizovat jako souhrn movitého a nemovitého majetku, jenž měl sloužit k obživě faráře. Beneficium (*praebenda, obročí, Pfründe*) nebylo majetkem beneficiáta, ale bylo pouze trvalým právem k užívání výnosů církevního jmění, náležícího k určitému duchovnímu úřadu. Výnos benefícia (*peculium*) používal duchovní ke své potřebě. Vedle toho měl zpravidla ještě svůj osobní majetek, označovaný termínem *patrimonium*.⁴⁹¹

7. Majetek a příjmy beneficií se konstituovaly v protikladu k majetku a příjmům záduší v průběhu 14. století. V 15. a 16. století docházelo ke stírání rozdílu mezi těmito dvěma kategoriemi.⁴⁹² Rovněž byl v této době patrony nahrazován původní pozemkový majetek obročí různými příspěvky a platy.⁴⁹³

8. Stav farních beneficií v prvních desetiletích pobělohorského období nebyl vůbec optimální a jejich obnova byla nutností. K obnově beneficií měly sloužit příspěvky z tzv. solní pokladny (*cassa salis*), které ovšem ani zdaleka nedosahovaly tzv. kanonické porce.⁴⁹⁴ V letech 1695 až 1710 dostával roční příspěvek 100 zlatých ze solní pokladny farář ve Vysokém nad Jizerou.⁴⁹⁵ Nárok na příspěvek měli na jedné straně duchovní

⁴⁹¹ Obecně k významu pojmu beneficium srov. LTK, II. Band, heslo Benefizium, sl. 224-225, VIII. Band, heslo Pfründ, sl. 197-198. K farním beneficiím Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 347 an. Pavla STUHLÁ: Prachatický vikariát, s. 55.

⁴⁹² K tomu srov. výše v části věnované záduší. Viz pozn 341 a 342..

⁴⁹³ Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 110.

⁴⁹⁴ K solní pokladně viz. František KRÁSL: *Arnošt kardinál Harrach*, s. 499-513. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 479-484. Zde jsou uvedeny příklady, kdy příspěvek faráři ze solní pokladny činil 48 až 150 zlatých.

⁴⁹⁵ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 482. V roce 1713 již výnos vysokého benefícia přesáhl 400 zlatých ročně, důvod pro subvencování benefícia ze solní pokladny tak po roce 1710 pominul. NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 95v-99r.

správci far nově zřízených nebo obnovených, na druhé straně ti, kteří zřízením nových far přišli o část svých příjmů.

9. Kanonickou porci nenaplňovaly především příjmy venkovských beneficí, které měly převážně naturální podobu.⁴⁹⁶ Aby výnos beneficia dosahoval alespoň kanonické porce, bylo podmínkou pro zřízení nebo obnovení fary. Od 30. a 40. let 17. století se výše kanonické porce ustálila na 300 zlatých.⁴⁹⁷ Tato suma měla zajistit farářům základní obživu.

10. Zájem o jednotlivá beneficia se odvíjel právě úměrně k velikosti výnosu z obročí, který se poměrně velmi lišil. Vskutku tvrdý boj o lepší beneficia podrobně popisuje J. V. Šimák, který uvádí velmi zajímavý případ dubského faráře Martina Kukula (farářem od 1634 – do 1659), jenž se několikrát snažil získat lepší beneficium a vedl řadu sporů (i s vikářem Minzerem).⁴⁹⁸

11. V zásadě lze říci, že vyšší výnos měla beneficia v případě lidnatějších a větších farností. Výnos byl i hlavním důvodem, proč nedocházelo k rozdělení některých farností, i když by i po rozdělení naplňovaly všechny nově vzniklé farnosti kanonickou porci. Komplexnější údaje, které nám dovolují odhad celkového výnosu farních beneficí,⁴⁹⁹ máme až z prvních desetiletí 18. století (v následujícím přehledu vycházím z údajů duchovenských fasí). Na základě těchto údajů se můžeme pokusit srovnat výnosnost beneficí v jednotlivých vikariátech Boleslavského kraje. V některých případech nejsou informace o příjmech

⁴⁹⁶ K tomu srov. tamtéž, s. 161.

⁴⁹⁷ K tomu např. František ŠTĚDRÝ: *Počet far v době předhusitské a po Bílé hoře*. SHK 21, 1920, s. 27-28.

⁴⁹⁸ Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Farnost dubská v 17. věku*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 4, s. 18- 22, 53-58. Martin Kukulus byl farářem v Dubu i po roce 1652, kdy získal další faru v Hlavici. Na nedostatek platů I povinností si rozhodně nemohl stěžovat, jak je zřejmé z jeho žádosti o přidělení kaplana z 14. 1. 1656. NA Praha, APA I., sign. C 84, kt. 811.

⁴⁹⁹ Pokud není přímo uvedeno, kolik výnos činí, může se vždy jednat pouze o odhad, jelikož nemůžeme s úplnou jistotou určit, jakým způsobem byla naturální složka příjmů proměňována za peníze a její finanční ekvivalent můžeme pouze odhadnout na základě předpokládané ceny. Při tomto odhadu jsem vycházel z cen uvedených pro období 1. poloviny 18. století v Zdeněk PETRÁŇ – Pavel RADOMĚŘSKÝ: *Encyklopedie české numismatiky*, s. 56. Otázce cen však byla dosud věnována poměrně malá pozornost na okraji numismatické problematiky a různé příručky uvádí jiné ceny pro jednotlivá období, což je pochopitelné, jelikož ceny byly v daném období na různých místech jiné. Rovněž měnové jednotky, objevující se v pramenech, jsou různé a je třeba jim věnovat patřičnou pozornost (zlaté, groše české, mišenské, imperiály). Dále srov. Tiž: *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky*. Praha 2001, s. 46. Jiří SEJBAL: *Základy peněžního vývoje*. Brno 1997, s. 258-259.

úplné a nelze ani zhruba odhadnout příjem beneficií (nejčastěji není uvedena štóla, v několika případech desátky).

12. V mladoboleslavském vikariátu bylo jednoznačně nejbohatším beneficiem sobotecké děkanství, jehož roční příjem přesahoval 1500 zlatých. Tato kolatura byla ovšem neobyčejně rozsáhlá, s vysokým počtem farních a filiálních kostelů a rovněž lidnatá. Děkan zde měl k dispozici dva kaplany, kterým vyplácel ze svých příjmů po devadesáti zlatých. U většiny beneficií se výnos pohyboval v rozmezí od 300 do 600 zlatých, větší nebo menší výnosy byly spíše výjimečné. Větší příjem měla v mladoboleslavském vikariátu pouze beneficia v Sobotce, Rožďalovicích a v Dobrovici. Nižší výnos než kanonická porce byl zaznamenán u šesti farností, zpravidla v nich působili pouze administrátoři (například Březno, Boseň, Bezno, Dubá).⁵⁰⁰

13. V českodubském vikariátu byly nejvýnosnějšími beneficiemi Semily (asi 560 zlatých) a Turnov (asi 538 zlatých). Jejich příjem nedosahoval ani třetiny příjmu soboteckého děkanství. Příjmy ostatních obročí se pohybovaly od 300 do 500 zlatých. Kanonické porce nedosahovaly pouze příjmy držkovského duchovního správce.⁵⁰¹

14. Ve vikariátu frýdlantském měly největší výnosy beneficia v Hrádku nad Nisou (asi 657 zlatých), Liberci (asi 578 zlatých) a Frýdlantě (asi 535 zlatých). Obvykle se ale příjmy pohybovaly od 300 do 500 zlatých. Nižší příjmy měly v tomto vikariátu pouze farnosti mařenická a rochlická.

15. Zásadní roli hrály v otázce výše příjmu rozloha a lidnatost farnosti. Větší farnosti s vyšším počtem kostelů i obyvatel měly vyšší nepravidelné příjmy za církevní úkony (štólu) i vyšší poplatky za bohoslužby. Rovněž poloha farnosti byla důležitá, zvláště u venkovských

⁵⁰⁰ NA Praha, APA I., sign. B 15/7.

⁵⁰¹ NA Praha, APA I., sign. B 15/9.

farností, kde desátky v zemědělských oblastech byly významně vyšší než v oblastech méně úrodných.⁵⁰²

16. Poměrně výrazné zvýšení příjmů v průběhu času je patrné v případě Turnova, kde sice nejsou ve farářských relacích zachyceny příjmy zcela přesně, ale z příjmů zde uvedených vyplývá ve srovnání s duchovenskými fasemi jednoznačný nárůst. Zatímco v roce 1677 byl turnovský děkan fundován městem částkou 10 zlatých, v roce 1713 dostával vedle viktuálií od města 130 zlatých.⁵⁰³ K určitému nárůstu příjmů došlo i u dalších rozsáhlých a bohatých beneficí v mladoboleslavském vikariátu (např. Dobrovice, Sobotka). Ani u jedné z těchto farností nedošlo v průběhu času k rozdělení. U menších a chudších beneficí nebyl nárůst příjmů tak velký (v podstatě byl obdobný jako růst cen). Zcela jednoznačným příkladem zde může být vidimská farnost, která byla v průběhu sledovaného období několikrát osazena administrátorem, ale po většinu času byla připojena k farnosti ve Mšeně. V roce 1677 měl vidimský farář příjmu v hotovosti 22 zlatých a dále 10 strychů v obilí ze čtyř vsí (desátky). V roce 1713, kdy byla farnost administrována ze Mšena, činila tatáž roční fundace stále 22 zlatých.⁵⁰⁴ V malých farnostech byl tedy nárůst příjmů beneficia pomalejší, což vyplývá i ze srovnání vývoje výše fundací ve Vidími a Turnově. Obdobných příkladů je ovšem celá řada (Boseň, Bezno apod.). Obdobně v Dubé byl příjem faráře vyčíslen v roce 1700 na 119 zlatých (nebyly v něm zahrnuty nepravidelné příjmy), v roce 1713 přiznává farář v duchovenských fasích stále příjmy ve výši okolo 127 zlatých.⁵⁰⁵ Bohužel není možné vyjádřit tyto rozdíly v nárůstu příjmů procentuálně, jelikož údaje nejsou úplné.

17. K poklesu celkového výnosu beneficí docházelo téměř vždy v souvislosti s jejich rozdělením a vytvořením nové farnosti. Zvláště

⁵⁰² NA Praha, APA I., sign. B 15/8.

⁵⁰³ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 27r-31r a sign. B 15/9, fol. 15r.

⁵⁰⁴ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 262r a sign. B 15/9, fol. 135v.

⁵⁰⁵ NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 3r a sign. B 15/7, fol. 193v.

dobře patrná je tato skutečnost na Frýdlantsku, kde byl proces zakládání a obnovování farností především v závěru 17. a první třetině 18. století značně dynamický.

18. Zajímavé jsou i odpovědi na otázku, zda byly příjmy beneficí někdy v minulosti větší nebo ne. V roce 1700 je nejčastěji uváděno, že nikdy nebyly vyšší nebo že se neví, zda byly vyšší. V několika málo případech je zaznamenáno, že byly vyšší.⁵⁰⁶ Zatímco v letech 1676-77 nacházíme odpověď, že byly vyšší mnohem častěji.

19. Aby bylo možné pochopit tyto rozdíly ve výnosu obročí, je zapotřebí se v následující části podrobněji zastavit u jednotlivých druhů příjmů a majetku farních beneficí a podrobněji se zaměřit na jejich strukturu. Pro obnovu farní správy byla otázka zabezpečení farních beneficí důležitá, o čemž svědčí i důraz kladený na hmotné zajištění beneficí ve vizitačních zprávách a farářských relacích, kde je speciálně této problematice věnováno několik otázek. Předně je to otázka dvacátá osmá, zjišťující, jaké má farář stálé příjmy z desátků, farních polí, luk, úroků z dobytka a u kterého z kostelů, který spravuje, je takový majetek umístěn. Další otázka zjišťuje, zda nebyly příjmy větší, jak byly zmenšeny a jakou cestou je možné sjednat nápravu. V otázce třicáté jsou faráři dotazováni, zda jsou farní statky obsazeny laiky, které a kolik. V následující otázce se zjišťuje, zda jsou vedeny rejstříky či inventáře farních příjmů.⁵⁰⁷ Podobně i v duchovenských fasích a vizitačních zprávách je věnována této otázce náležitá pozornost.

20. O stav farních beneficí se starali sami faráři, kteří měli bedlivě dohlížet na to, aby jejich příjmy nebyly zkracovány či zcizovány. Všechny důchody měli zaznamenávat do účetních knih, inventářů a

⁵⁰⁶ NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 9v.

⁵⁰⁷ Např. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 192-193. „ 28. *Quales habeat parochus redditus fixos ex decimis, agris parochialibus, pratis, pecorum fructibus, et hoc separatim, respective ad quamvis ecclesiam, quam administra, et tales fundi soleant elocari, ad quantum tempus.* 29. *An antehac non fuerint redditus majores, unde diminuti, et qua via posset remedium adferri.* 30. *An fundi parochiales sint a laicis occupati, a quibus, et quando.* 31. *An inveniantur registeria sive inventaria reddituum ad ecclesias et parochos spectantium, et eorum transsumptum apponatur. Si nulla inveniantur quilibet curabit curatus, ut quantocius fiant.* “

rejstříků, které si měli beneficiáti při svém střídání předat a nově příchozí se s nimi měli dobře seznámit.⁵⁰⁸ Každý beneficiát totiž musel po svém příchodu vyhotovit inventáře, z nichž jeden byl zaslán konzistoři a jeden měl být ponechán na faře.⁵⁰⁹

21.

22. 5.1.2 Příjmy a majetek farního benefícia

23. Příjmy farního benefícia (*proventus parochii, Pfründenbezugen*) můžeme rozdělit na stálé a akcidenční (příležitostné). Mezi stálé příjmy patří zvláště desátky, fundace, naturální příjmy (příspěvky vrchnosti a viktuálie), poplatky za bohoslužby, letníky,⁵¹⁰ úroční platy a výnosy z majetku benefícia. Nejvýznamnější části akcidenčních platů byla tzv štóla. Dalšími akcidenčními platy byla mešní stipendia, ofěra, koleda a případně další drobnější nepravidelné příjmy (například různé dary – je otázkou, zda je považovat za příjmy benefícia nebo přímo faráře).

24. Základním a často jediným příjmem venkovských beneficií byl **kněžský desátek** (*decima, Decem - Detzem*). Desátky se měly odvádět z veškeré poddanské půdy s výjimkou svedeného rustikálu, tj. poddanské půdy, připojené k domikálu, a rovněž půdy náležící k zpustlým usedlostem.⁵¹¹ Tento příjem měl formu stálého platu. Nejednalo se ovšem o tzv. desátek plný

⁵⁰⁸ Antonín PODLAHA: Dějiny arcidiecéze pražské, s. 154. Instrukce farářům, bod 10.

⁵⁰⁹ Např. NA Praha, APA I., sign. B 20/1a. Patentes vernaes 1699, § 9. *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, s. 141. „*Ob frequentem aliquorum Parochorum mutationem, Ecclesiarum bona deperdi compertum est, ideo ad tutorem, perpetuamque hujusmodi bonarum, quae patrimonium Christi sunt conservationem, omnibus Parochis, etiam temporariis, et aliis item Beneficiariis hujus Archidioecesis Nostrae praecipimus, ut infra tres menses proximos duo inventaria authentica confici curent, in quibus omnis propriae Ecclesiae, proprii Beneficii supplex, et praetera praedia, census, agri, eorumque fines, ac termini, jura, privilegia, obligationes, atque etiam bona se moventia, si quae habet, distincte notata sint, quorum alterum penes se retineant, alterum vero Nobis tradant, in Archivo Archiepiscopali diligenter asservandum.*“ K tomu rovněž viz Pavla STUHLÁ: Prachatický vikariát, s. 58.

⁵¹⁰ V literatuře jsou letníky někdy řazeny mezi příjmy akcidenční. Srov. např. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 77-78. Vzhledem k jejich charakteru pravidelné dávky jsem ji zařadil mezi příjmy stálé, ačkoli je kněží v příznacích uváděli spolu se štólou. Tento příjem měl charakter pravidelného úroku, i když původně měl být vybírán z každé stelné krávy, přesně rozepsaného na jednotlivé plátce. Nebyl tedy příjmem nepravidelným, na rozdíl od štóly, jejíž výše se odvíjela od množství vykonaných úkonů.

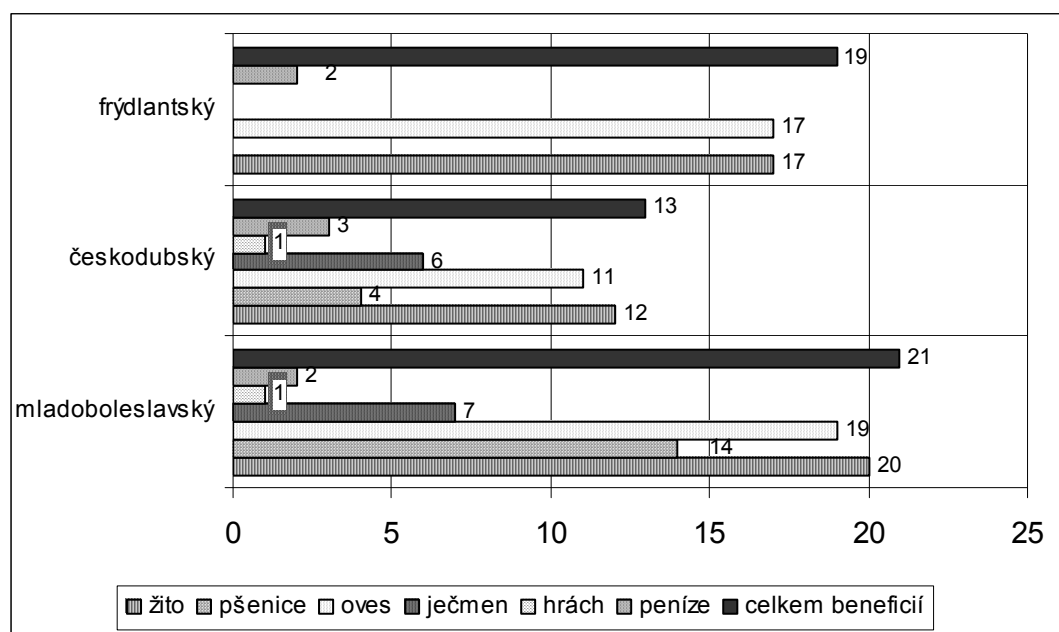
⁵¹¹ Ke kněžskému desátku především srov. František VACEK: *Dějiny církevního desátku v Čechách a na Moravě*. Časopis pro dějiny venkova 22, 1935, č. 1, s. 8-14.

(*decima plena*), tedy o každou skutečnou desátou část úrody, ale o předem přesně určené množství obilí (*decimae fixae*), neboli o tzv. selský desátek (*decimae rusticalis*).⁵¹²

25. Z plodin se nejčastěji odevzdávalo žito (*siligo*), oves (*avaena*), v úrodnějších oblastech ječmen a méně často se objevuje i pšenice nebo hrách (*hordei*).⁵¹³ Obilí se odevzdávalo ve dvou formách, buď jako vymláčené zrna (*decimae in grano*) nebo nevymláčené ve snopech (*decimae in straminae*).

26.

27. Graf 5.1 Struktura desátků podle plodin v jednotlivých vikariátech

28.

29.

30. Desátky byly zaznamenávány v tzv. „desátečních registrech“, které byly vedeny na vrchnostenských úřadech. Uváděly se v různých mírách: staré velké české nebo nové menší pražské.⁵¹⁴

31. V některých případech docházelo k relucii desátků nebo jejich části za peněžní plat.⁵¹⁵ Například v Českém Dubu, Bzí, Loukovci, Sobotce, Nové Vsi,

⁵¹² Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 109.

⁵¹³ Například v Libuni dostával farář 6 mandel hrachu. NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 68v.

⁵¹⁴ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 380.

⁵¹⁵ K tomu viz Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 113-122. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 64.

Rochlicích u Liberce. Rovněž tak v Turnově desátky faráři odevzdávalo město.⁵¹⁶ V Mladé Boleslavi získával farář v roce 1713 desátku pouze 3 zlaté.⁵¹⁷ Farář v Dubé dostával desátku 119 zlatých.⁵¹⁸

32. Stížnosti na skutečnost, že nejsou desátky placeny v plné výši, se objevují poměrně často. Například v Bezně bylo zaznamenáno v roce 1713, že desátky „*nikdy se nedostávají zcela pro velkou chudobu lidu.*“ Podobné stížnosti nacházíme i ve zprávách z frýdlantského vikariátu.⁵¹⁹

33. Na tomto místě je zapotřebí připomenout, že se v pramenech setkáváme často jen s požadovaným plněním vůči beneficium a že se nemuselo jednat o příjmy reálné, tj. o skutečné plnění. V některých případech je to i přímo uvedeno či odlišeno.⁵²⁰

34. Rovněž se objevují i jiné formy desátků než desátky obilné. V několika případech byly desátky odváděny ve dřevě. Vyskytují se i případy, kdy byly desátky odváděny přímo v penězích. V jiných oblastech Čech se setkáváme i s jinými komoditami (sláma, sůl).⁵²¹

V duchovenských fasích nejsou desátky uvedeny v případě Března.⁵²²

Desátky se objevují rovněž ve vizitační zprávě děkana Havlíka z roku 1670. Většinou se jednalo o několik desítek mandelů, případně strychů (modii), jež jsou uváděny v různých mírách – malé, pražské či velké (parva, magna, pragensis measure). Pouze v případě Hlavice je zde zaznamenáno, že nebyl desátek vybírán z důvodu špatné situace vesničanů. Největší desátky byly vybírány ve vesnických farnostech v jižní části mladoboleslavského vikariátu (např. Michalovice, Skalsko, Bezno), ale i u některých městských farností (Sobotka, Mnichovo Hradiště), na rozdíl od Turnova či Nymburka, kde jsou desátky z okolních vesnic malé. Výběr desátku vrchností zaznamenává děkan Havlík jen v případě Kostomlat, kde za vybírání 200 strychů (blíže neurčené míry) plodin bylo dáváno faráři 30 zlatých.⁵²³

⁵¹⁶ NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 15r.

⁵¹⁷ Tamtéž., sign. B 15/7, fol. 25v.

⁵¹⁸ Tamtéž., sign. B 13/19, fol. 3r.

⁵¹⁹ Např. NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 9v či B 15/8, fol. 6v.

⁵²⁰ Tato skutečnost se vztahuje nejen na desátky, ale na příjmy beneficium i záduší všeobecně.

⁵²¹ Takový příklad uvádí Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 66.

⁵²² NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 20v-21r.

⁵²³ NA Praha, APA I., sign. B 4/6.

35. Poměrně rozšířeným druhem stálých příjmů byly i tzv. **fundace**. Do této skupiny farních příjmů můžeme zařadit nadání, které činili zbožní lidé, aby se na ně nebo jiné osoby pamatovalo při pravidelných bohoslužbách. Příjem z fundace byl obvykle vázán na odsloužení předem daného počtu mší v průběhu určitého časového intervalu (týden, měsíc, rok). Fundace spočívala buď na určité nemovitosti, jejíž majitelé odváděli v určených termínech danou částku, nebo byla ve formě kapitálu, ze kterého se faráři odváděl pravidelný úrok.⁵²⁴

36. Mezi zakladatele fundací patřili především vrchnosti, vrchnostenští úředníci a rovněž měšťané ve městech, což je i důvodem, proč se častěji s tímto typem příjmů setkáváme ve městech. Například ve Frýdlantu měl děkan od vrchnosti 30 zlatých peněžní fundace, podobně v Zákupích (130 zlatých).⁵²⁵ Rovněž v Turnově měl farář řadu fundací od vrchnosti i měšťanů.⁵²⁶ Dále je možné připomenout již zmíněné fundace v Sobotce a Lysé nad Labem. Ve městech získávali faráři peněžní plat přímo i od města (Turnov, Bakov, Nymburk, Mladá Boleslav).⁵²⁷ U venkovských farností byly fundace od vrchnosti zaznamenány především u far nově založených či obnovených (například Mařenice).⁵²⁸

37. Výše příjmu z fundací byla různá a záleželo především na jejich počtu. Tak v některých farnostech, jejichž centrem bylo město či městečko, byla jejich výše poměrně vysoká - několik desítek, vyjíměčně i přes sto zlatých (například v Sobotce, kde měl děkan ze dvou fundací ročně 176 zlatých).⁵²⁹ V jiných farnostech byla jejich výše nízká, nebo zde nebyly uvedeny vůbec (například ve farnosti Bzí).⁵³⁰

38. Významnou složku farních příjmů tvořily **vrchnostenské příspěvky a fundace**. Nejčastěji se objevuje deputát ve formě **piva**

⁵²⁴ K fundacím srov. především Pavla STUHLÁ: *Prchatický vikariát*, s. 66-67.

⁵²⁵ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 5r a 12r.

⁵²⁶ Tamtéž, sign. B 15/9, fol. 14v-15r.

⁵²⁷ Tamtéž, sign. B 4/6.

⁵²⁸ Tamtéž, sign. B 15/8, fol. 158r.

⁵²⁹ Tamtéž, sign. B 15/7, fol. 38r.

⁵³⁰ Tamtéž, sign. B 15/9, fol. 22r-23v.

(*cerevisia bona*) nebo řediny či patoků. Vedle deputátu existovala i možnost **přívarku** (*adbraxatio*) za odvedení určitého množství ječmene a zaplacení daní a poplatků (pivní daň - *Tranksteuer*, pivní ták - *Bier-Tacz*). Množství piva je udáváno v sudech nebo vědrech piva.⁵³¹ Často nebyl určen konkrétní počet sudů či věder piva, ale bylo stanoveno, že farář dostane z každé várky v místě svažené určité množství věder piva nebo patoků. Velmi často se jednalo o jedno vědro z každé várky,⁵³² kterých bylo i dvaapadesát do roka.

39. Přínos těchto příspěvků byl značný a mohl se pohybovat v řádu několika desítek zlatých.⁵³³ Dalším druhem vrchnostenského deputátu bylo dřevo. Tyto deputáty byly užívány k osobní spotřebě farářů v jejich hospodářství. V Turnově, kde tyto deputáty dostával děkan od města, se objevuje vedle piva i sůl.⁵³⁴

40. Faráři rovněž získávali různé naturální příjmy od poddaných, které jsou v pramenech uváděny jako *viktuální fundace*. Jednalo se o nejrůznější **materiální dávky** odváděné k určitým datům (termínům feudální renty, významným svátkům). Některé z těchto dávek byly **úroční platy** středověkého původu. Zpravidla se jednalo o drůbež nebo její peněžní ekvivalent. Jiné viktuální příjmy odváděli poddaní v době významnějších svátků.⁵³⁵

41. Ke konci postní doby byla odváděna vejce, kdy byl obvykle stanoven počet vajec, který má být odvedený z jednoho domu. Jinde dostával farář o Vánocích či Velikonocích housku, kousek telete nebo i obuv. V Libáni dostával farář o velikonočních svátcích jednu vánoční housku, dva kapry, čtyři kusy drůbeže a jednu štiku.⁵³⁶ V Dobrovici

⁵³¹ Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 135 an.

⁵³² Například v Zákupch, Bzí, Vysokém nad Jizerou.

⁵³³ Příklady uvádí Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 396-397. Zde je uveden případ klášterického faráře, který si musel pivo kupovat a za jeden sud platil 10 zlatých. Z toho je zřejmé, jak velký musel být příjem faráře, když dostával třeba jen několik sudů piva. Obecně udávanou cenou za jeden sud piva je 540 krejcarů (9 zlatých). Viz Zdeněk PETRÁŇ – Pavel RADOMĚRSKÝ: *Encyklopedie české numismatiky*, s. 56.

⁵³⁴ NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 15r.

⁵³⁵ Příklady těchto příjmů Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 397-401.

⁵³⁶ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 68r.

dostával farář ročně v roce 1700 následující viktuálie: jednu rybu, 13 liber soli, 6 liber másla, 15 liber sýra a dva sudy piva.⁵³⁷ Ve výčtu obdobných příkladů by bylo možné pokračovat na několika dalších stranách, což by jistě nebylo zcela účelné. Význam viktuálií vzhledem k jejich celkové hodnotě a ve srovnání s jinými příjmy beneficí je v podstatě zanedbatelný. Na druhou stranu byly jistě vítaným přílepkem.

42. Mezi stálé příjmy faráře lze zařadit i úroky z dobytka, které byly placeny v době okolo svátku Všech svatých. Tyto úroky tzv. letníky (*reditus ex pecorum fructibus, aestivalia, lacticinia* či *caseatio, Kaysgeldt*) byly původně vybírány z každé „stelné krávy“ v naturáliích nebo v penězích. Ve sledované době ovšem měly formu stálého platu.⁵³⁸ Faráři tyto příjmy často zařazovali do skupiny akcidenčních platů ve výkazech příjmů spolu se štólou a příjmy z bohoslužeb. Vzhledem k pravidelnosti tohoto příjmy je ovšem lepší jej považovat za příjem stálý. Ve vizitačních zprávách je uváděn pouze součet z celé farnosti, v relacích se tento příjem objevuje zřídka a je zde zpravidla zaznamenána pouze skutečnost, že byl vybírán. Bližší informace je tak možné nalézt jen v duchovenských fasích a knihách farních důchodů.

43. Poplatky byly placeny buď v másle a sýru nebo častěji v penězích. Pokud byly odváděny v naturáliích, bylo jejich množství uváděno v librách nebo v žejdlících.⁵³⁹ V duchovenských fasích se jejich výše pohybuje v řádu několika zlatých. Například v Žibřidicích bylo placeno 10 zlatých či v Dobrovici 15 zlatých, ale v Dobranově pouze 1 zlatý a 30 krejcarů.⁵⁴⁰

44. Stálé příjmy faráře tvořily také výnosy z **majetku farního beneficia**. U většiny far se jednalo o majetek pozemkový. Především pole, louky, zahrady, ale i lesy a výjimečně i malé vodní plochy a toky. U

⁵³⁷ Tamtéž., sign. B 13/19, fol. 74r-v.

⁵³⁸ K tomu srov. Michal REZNÍČEK: *Obnova a vývoj*, s. 127-130.

⁵³⁹ Jedna libra je přibližně 0,5 kilogramu, jeden žejdlík představoval půl litru. Srov. Gustav HOFMANN: *Metrologická příručka*, s. 70-71, 98.

⁵⁴⁰ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 134r., sign. B 15/7 fol. 6v.

některých beneficí se setkáváme s vlastnictvím chalup a domků či jiných nemovitostí. Ty jsou uvedeny například v případě mladoboleslavského děkanství v roce 1670, ke kterému patřily dva domečky se zahradou (*duo domiculi cum hortus*), z kterých děkan získával 35 zlatých ročně, a dále k děkanství náležel jeden pustý a zbořený statek.⁵⁴¹

45. Struktura majetku beneficia je tedy obdobná struktuře majetku záduší. Obě dvě kategorie se konstitovaly ve středověku zároveň a rozloha a rozdělení farního pozemkového majetku tak navazovala na původní středověká nadání far. V pobělohorském období docházelo, jak bylo uvedeno výše, často k doplnění tohoto majetku na úkor majetku záduší.⁵⁴²

46. Pozemkový majetek beneficia byl pronajímán na předem určenou dobu a nakládání s ním bylo upravováno v nejrůznějších církevních normách. Synoda z roku 1605 stanovovala, aby faráři nepronajímali jmění beneficia bez svolení ordináře.⁵⁴³ V dalších církevních nařízeních se stanovovala obdobně jako u záduší tříletá doba pronájmu.⁵⁴⁴

47. Pozemky byly pronajaty buď za určitou peněžní částku nebo za část výnosu (zpravidla za třetinu). Výnos pozemků byl závislý jak na jejich rozloze tak na bonitě půdy v dané lokalitě. Situace je zde obdobná jako u zádušních pozemků, kdy zvláště v období po třicetileté válce nebyl o pronájem těchto pozemků velký zájem. U většiny far se nacházela i zahrada, která byla užívána pro vlastní potřebu faráře. Zajímavým druhem vlastnictví bylo bezesporu i vlastnictví vodních ploch a toků, či právo v těchto vodách lovit ryby.⁵⁴⁵

48. Stálé příspěvky v peněžité nebo naturální formě tvořily většinu příjmu farních beneficí. Nejvýnosnějším příjmem byly desátky,

⁵⁴¹ Tamtéž, sign. B 4/6.

⁵⁴² K pozemkovému majetku beneficí srov. Paval STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 59-61. Michal ŘEZNIČEK: *Obnova a vývoj*, s. 123 an.

⁵⁴³ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, s. 141-142.

⁵⁴⁴ Tomuto problému se blíže věnuje Paval STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 59.

⁵⁴⁵ Například v Dubé. NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 192v.

dále nejrůznější nadace a v neposlední řadě i pronájmy nemovitého majetku beneficia.

49. Významnou součástí duchovenských příjmů byly příležitostné platy, označované rovněž jako akcidenční. Do této skupiny se řadí štóla, koleda, ofěra, poplatky za bohoslužby apod. Jejich výnos byl kolísavý, a proto je většinou uváděn ve výkazech pouze jejich odhad.

50. Nejvýznamnějším z akcidenčních příjmů byla **štóla** (*jura stolae*). Jsou tak označovány poplatky za úkony, při jejichž vykonávání se užívalo štóly (křty, ohlášky, svatby, pohřby atd.).⁵⁴⁶ Původně se jednalo o dobrovolný příspěvek, který se časem proměnil v poplatek za provedení úkonu. Šlo o příspěvek duchovnímu za práci a nikoli o kupování duchovních věcí. Údaje o ní zachycují ze sledovaných pramenů pouze duchovenské tabely, výjimečně se zmínky o nich objeví i ve farářských relacích.

51. O výši štolových poplatků můžeme získat informace z farních pamětních knih, z duchovenských fasí, či ze soupisu příjmu fary. Podrobnější informace máme k dispozici až pro období od druhé čtvrtiny 17. století. Tyto poplatky nebyly i přes snahu církevních úřadů o jejich sjednocení vybírány ve stejné výši.⁵⁴⁷ Systematický přehled o jejich výši ovšem není na základě sledovaných pramenů možné vytvořit.

52. Ve sledovaných pramenech se výše jednotlivých poplatků liší farnost od farnosti. Zpravidla jsou uvedeny taxy za křest, svatbu, pohřby a rovněž za uvedení ženy v šestinedělí do kostela (tzv. úvod). Za udělení křtu se platilo od 15 do 43 krejcarů. Největší taxa byla stanovena za svatby a pohybovala se zpravidla okolo 1 zlatého a 30 krejcarů. Podobně poplatky za pohřby byly v obdobné výši. Zde zpravidla bývá ještě rozlišeno, zda se jednalo o pohřeb se mší nebo bez ní. U pohřbů se mší se zpravidla počítalo 1 zlatého 15 krejcarů až 1 zlatého 30 krejcarů za mši

⁵⁴⁶ Dějinám štolových poplatků se věnoval Ferdinand MENČÍK: *Taxa štolová v Čechách*. ČKD 36, 1895, s. 449-464.

⁵⁴⁷ K tomu srov. Například Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 70-71.

zpívanou a 45 krejcarů až 1 zlatého za mši tichou. Za pohřeb beze mše bylo placeno 30 až 45 krejcarů a nejmenší taxy byly stanovovány za pohřeb dítěte (do 30 krejcarů). Uvedené částky se objevují nejčastěji, ale v řadě případů byly i nižší (například Zákupy, Vysoké nad Jizerou, Rychnov nad Mohelkou). Zpravidla se jednalo o lokality chudší.⁵⁴⁸

53. Zajímavými otázkami by byly i struktura plátců a počet vykonaných úkonů. Zde by bylo vhodné doplnit informace o výběru štolových poplatků z matrik pokřtěných, zemřelých a oddaných a případně dalších pramenů (například ročních součtů uváděných ve farních pamětních knihách).⁵⁴⁹

54. Faráři neměli vybírat poplatky za svátosti (například za zaopatřování nemocných nebo tzv. zpovědní krejcar – *nummus confessionis*).⁵⁵⁰ Rovněž bylo přikázáno, aby faráři jednali i ohledně štóly s chudými lidmi dobrotivě a posluhovali jim svátostmi bezplatně.⁵⁵¹

55. Výnos ze štóly byl závislý především na počtu vykonaných úkonů, tj. přeneseně na počtu obyvatel farnosti, kteří za tyto úkony platili. Druhým faktorem je výše štolových poplatků, která byla rovněž proměnlivá. Na některých příkladech je možné pozorovat, že se výnos ze štóly pohyboval dlouhodobě ve stejné výši. Například v Rožďalovicích činila štóla v roce 1700 120 zlatých, o třináct let později bylo udáváno 118 zlatých.⁵⁵² Obdobně tomu bylo v Bakově, kde je v obou uvedených letech zaznamenána štóla ve výši 50 zlatých.⁵⁵³ Výnosy ze štolových poplatků se ve sledované oblasti pohybovaly od 24 do 300 zlatých.

56. Mezi nestálé příjmy patřily i poplatky za sloužení mší, které dostávali faráři od jednotlivých záduší. V pramenech se setkáváme

⁵⁴⁸ Např. NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 98v, 62v, 89v, 244r; sign. B 15/8, fol. 106v, 116v, 65v aj.

⁵⁴⁹ Viz např. SOKA Liberec, Farní úřad Ves, kn. 3. SOKA Semily, Děkaný úřad Semily, kn. 1. Zajímavý přístup z hlediska využití štolových poplatků naznačil Pavel B. KŮRKA: *Pohřby a záduší*. Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600. In: Jirí MIKULEC – Martin HOLÝ (edd.): *Církev a smrt*. Institucionalizace smrti v raném novověku. Praha 2007, s. 69-78.

⁵⁵⁰ K tomu viz. *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, s. 51.

⁵⁵¹ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 159. Instrukce farářům, bod 33. NA Praha, APA I., sign. B 20/1a, Patentes vernaes (autumnales) 1669, § 8.

⁵⁵² NA Praha, APA I., sign. B 13/19, fol. 14r a sign. B 15/7, fol. 47v.

⁵⁵³ Tamtéž, sign. B 13/19, fol. 36v a sign. B 15/7, fol. 115v.

s termínem, že dostávali od filiálních kostelů peníze „za oběd“, i v tomto případě jde o peníze za odsloužené mše. Výše těchto poplatků byla různá, ale v celkovém výnosu obročí tvořila zanedbatelnou část. Kupříkladu v Hrádku nad Nisou farář za mše dostával 12 zlatých.⁵⁵⁴ Poplatek za jednu mši mohl být 15 krejcarů, ale i půl či jedna kopa míšenských, v těchto případech byl zřejmě poplatek symbolický.⁵⁵⁵ Mnohdy není v pramenech zřetelný rozdíl mezi příjmem za mši a fundacemi na mše. Rovněž zařazení tohoto příjmu mezi příjmy stálé může být ne zcela jednoznačné, jelikož se tento příjem odvíjel od počtů mší. Nelze ovšem předpokládat, že by se tento počet v průběhu let příliš často měnil.

57. O Vánocích získával farář další nestálý příjem, kterým byla koleda. Faráři zpravidla obcházeli svoji farnost a v každém domě dostávali nějakou odměnu. Nejčastěji se jednalo o peníze (1 až 3 krejcarů z domu), někdy měla koleda formu naturální (obilí, len apod.).⁵⁵⁶ Výnos koledy se rok od roku, stejně jako farnost od farnosti lišil, jednalo se zpravidla o několik zlatých. Například v Rychnově nad Mohelkou bylo roku 1713 (resp. 1712) vybráno 7 zlatých.⁵⁵⁷

58. V některých farnostech získávali faráři i část z příjmů proseb do pytlíčka (ofěra), které jinak náležely kostelu. Bylo tomu tak především o významnějších svátcích, při poutích, či svátku posvěcení chrámu. Ofěra také nepatřila k zásadním příjmům benefícia.

59. Příležitostných příjmů bylo bezesporu mnohem více, ovšem nebyly zpravidla dobře evidovány. Je zřejmé, že by mezi ně bylo možné zařadit i některé viktuální fundace, o kterých v některých případech nevíme, zda byly vybírány pravidelně. Jednoznačně největší podíl těchto akcidenčních příjmů představovala štóla.

60. Určit přesnou **strukturu příjmu farních beneficií** je velmi obtížné a je nutno počítat s velkým rozptylem podílu jednotlivých druhů

⁵⁵⁴ Tamtéž, fol. 106v.

⁵⁵⁵ Tamtéž, B 15/8 a B 15/4. Například dobrovický farář dostával od záduší rejšického 35 krejcarů, tedy půl kopy grošů. Tamtéž, B 13/19, fol. 72r.

⁵⁵⁶ Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 78.

⁵⁵⁷ NA Praha, APA I., sign. B 15/9, fol. 111v.

příjmu na celkovém výnosu farního benefícia. Dokonce ani podrobné duchovenské fase či jiná priznání farních příjmů (například priznání příjmu duchovenstva z roku 1683, které bylo podkladem pro vyměření příspěvku duchovních na válku tureckou) nepřináší údaje o duchovenských příjmech v úplnosti, zpravidla neobsahují všechny příležitostné příjmy nebo je z uvedených čísel zřejmé, že jde o pouhý odhad těchto příjmů.⁵⁵⁸ Z údajů, které nám tyto prameny přináší, se ovšem můžeme pokusit o přibližné určení těchto příjmů u větší části beneficií. Ze zjištěných údajů vyplývá, že větší část příjmů farních beneficií byly příjmy stálé, zvláště desátky. V Boleslavském kraji tvořily desátky nejčastěji 40 až 65 % farních příjmů. Více než polovinu příjmů tvořily desátky častěji v jižní a střední části kraje – v mladoboleslavském a českodubském vikariátu, méně často ve vikariátu frýdlantském.

61.

62. Tabulka 5.1 Stálé příjmy farních beneficií podle vikariátů na základě odhadů vycházejících z údajů duchovenských fasí TK z roku 1713.

DRUH	UKAZATEL	MLADOBOLESLAVSKÝ VIKARIÁT	ČESKODUBSKÝ VIKARIÁT	FRÝDLANTSKÝ VIKARIÁT
stálé příjmy beneficií	průměr	71,7%	77,1%	68,5%
	minimum	17,0%	62,0%	39,3%
	maximum	88,2%	94,7%	82,4%
	medián	79,1%	75,1%	72,3%
desátky	průměr	53,8%	53,7%	43,3%
	minimum	0,5%	9,3%	8,5%
	maximum	80,7%	72,2%	68,9%
	medián	57,0%	63,4%	43,7%
ostatní stálé příjmy	průměr	17,8%	23,4%	25,2%
	minimum	11,8%	0%	6,9%
	maximum	54,0%	54,8%	51,2%
	medián	14,1%	23,1%	19,0%

63.

64. Rovněž můžeme pozorovat rozdíl mezi převážně venkovskými a městskými farnostmi. U venkovských farností byl podíl desátků vyšší (v mladoboleslavském vikariátu například v Bezně 80 %, v Brodcích 76 % či ve Skalsku 70 %, z frýdlantského vikariátu lze uvést například Ves a

⁵⁵⁸ NA Praha, APA I., sign. B 15/7-9 a B 41/1, 3, 6-7. Knihy farních důchodů obsahují řadu zpráv o příjmech beneficií ze 17. století, včetně priznání pro výměr příspěvku na válku tureckou z roku 1683. Ke knihám farních důchodů viz Karel DAVID: *Knihy farních důchodů arcidiecéze pražské I. – VI.* (Libri proventum parochialium). Katalog signatury B 41. Praha 1960.

Rochlice u Liberce s 68 %). U městských farností či farností, jejichž centrem bylo město, se s tak vysokým podílem desátků nesetkáváme a častěji je zde uvedena forma peněžní, i když i zde existují výjimky. Zpravidla se jedná o farnosti, které měly venkovský charakter a ve městě se nacházel pouze farní kostel (Frýdlant, Hrádek nad Nisou, Sobotka či Semily).

65.

66. Tabulka 5.2 Stálé příjmy farních beneficí podle vikariátů na základě odhadů vycházejících z údajů duchovenských fasí TK z roku 1713.

DRUH	UKAZATEL	MLADOBESLAVSKÝ VIKARIÁT	ČESKODUBSKÝ VIKARIÁT	FRÝDLANTSKÝ VIKARIÁT
akcidenční příjmy beneficí	průměr	28,3%	25,7%	31,5%
	minimum	11,8%	5,3%	17,6%
	maximum	83,0%	45,9%	60,7%
	medián	20,9%	28,0%	27,7%
štola	průměr	24,8%	20,9%	29,7%
	minimum	11,6%	5,3%	17,6%
	maximum	44,0%	33,2%	51,8%
	medián	19,8%	23,3%	25,4%
ostatní akcidenční příjmy	průměr	3,5%	2,0%	1,8%
	minimum	0,0%	0,0%	0,0%
	maximum	47,9%	6,1%	8,8%
	medián	0,1%	0,7%	0,1%

67.

68. Ve většině farností ve vikariátech boleslavského kraje byly největším příjmem desátky, jejichž podíl na celkovém výnosu beneficia se pohyboval nejčastěji mezi jednou čtvrtinou až polovinou celkových příjmů beneficia. I zde ovšem můžeme objevit výjimky, u kterých tvořily desátky téměř veškerý příjem nebo naopak byly jeho zanedbatelnou součástí.

69.

70. 5.1.3 Církevní dávky duchovenstva

71. Všichni držitelé beneficí byli povinni odvádět tzv. kanonickou dávku (*quota canonica*), kterou tvořily dvě složky: cathedraticum a seminaristicum. Tyto dva poplatky byly odváděny pravidelně.

72. První z nich byla odváděna jednou ročně v termínu ve svátek svatého Jiří, později před Velikonocemi po poslech přicházejících pro svaté oleje, což mělo zajistit větší bezpečnost při jejich doručování.⁵⁵⁹ Z každého farního chrámu se odváděl jeden imperiál (1 zlatý a 30 krejcarů) a z každého filiálního chrámu půl imperiálu. Z přehledů odvedených dávek za jednotlivé vikariáty můžeme zjistit, kolik náleželo k těmto vikariátům kostelů, čili jak byly rozlehlé (nelze z nich ovšem určit jejich druh). Největší sumy byly v roce 1695 odváděny z vikariátů jirkovského (93 zlatých), mladoboleslavského (90 zlatých 45 krejcarů), vilemického (83 zlatých 15 krejcarů), plzeňského (75 zlatých 45 krejcarů) a českokrumlovského (63 zlatých). Nejméně bylo odváděno z vikariátu sedlčanského (27 zlatých 45 krejcarů) a čáslavského (28 zlatých 30 krejcarů). Kněží frýdlantského vikariátu odváděli 47 zlatých 15 krejcarů.⁵⁶⁰ Z uvedených čísel je zřejmé, že mladoboleslavský vikariát patřil v době před svým rozdělením mezi nejrozlehlejší a frýdlantský mezi vikariáty s průměrným počtem kostelů.

73. Z výnosů *cathedratica* byly zabezpečovány platy konzistorních assesorů, generálního vikáře a kancléře. Zbytek se odváděl do arcibiskupské pokladny.⁵⁶¹

74. *Seminaristicum* bylo určeno k zajištění arcibiskupského semináře, který byl založen kardinálem Harrachem v roce 1631.⁵⁶² Tato

⁵⁵⁹ Viz. NA Praha, APA I., sign. B 20/1b, *Patentes vernaes 1798*, § 4. „*Futuris annis ... cathedraticum semper ante Pascham seu cum nuntiis pro sacris liquoribus adventuris, aut alia segura occasione, in bona moneta deponere, ...*“. Zde bylo rovněž stanoveno, že mají být tyto dávky (*cathedraticum* i *seminaristicum*) odváděny pouze v sedmnáctikrejcarech nebo sedmikrejcarech („*quidem in meris 17. et 7. cruciferis*“). Od roku 1730 bylo *cathedraticum* vybíráno opět na svatého Jiří. Viz. Pavla STUHLÁ: Prachatický vikariát, s. 90.

⁵⁶⁰ Přehled odvodů ze všech vikariátů uvádí Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 476.

⁵⁶¹ Assesoři měli z *cathedratica* roční plat 100 zlatých, generální vikář 300 zlatých a kancléř 200 zlatých. Mimoto jim samozřejmě náležely i konsistorní taxy. K tomu tamtéž, s. 175.

⁵⁶² Tento seminář byl v tzv. Králově dvoře u Prašné brány na Starém Městě pražském. Druhým ústavem pro výchovu kněží byl papežsko-císařský konvikt u svatého Bartoloměje rovněž na Starém Městě, který byl ve správě jezuitů. Tento konvikt byl placen především z fundací papeže Řehoře XIII. a císaře Ferdinanda II. Ke vzdělávání kněží v raném novověku existuje řada prací. Srov. např. Jan VICHRA: Pražský arcibiskupský seminář a jeho studenti v 17.-18. století. In: *Škola a město*. Sborník příspěvků z konference "Škola a město" konané ve dnech 5.-6. října 1992. Praha 1993, s. 123-134. Rovněž srov. Eva DOLEŽALOVÁ: Konvikt svatého Bartoloměje a seminář svatého Václava v Praze na Starém Městě –

dávka byla odváděna ve dvou termínech k svatému Jiří a k svatému Havlu. V každém z těchto termínů byla placena stejná částka jako v případě cathedratika (tj. 1 zlatý 30 krejcarů za farní a 45 krejcarů za filiální kostel).⁵⁶³

75. Cathedratikum i seminaristicum a některé další církevní dávky vybírali od sobě podřízených kněží vikáři. Termíny i způsob výběru stanovovaly zpravidla konzistorní patenty.⁵⁶⁴ S vybíráním cathedratica i seminaristica měli vikáři řadu problémů. Někteří faráři dlužili tyto poplatky i několik let. Jiní se snažili uvádět filiální kostely ve výkazech jako kaple, aby se vyhnuli placení poplatků a rovněž farní kostely, které administrovali „*in commendam*“ uváděli jako kostely filiální, aby tak snížili poplatky na polovinu.⁵⁶⁵

76. Dalšími dávkami placenými duchovenstvem byly charitativní výpomoc při obecných potřebách arcidiecéze a kancelářské taxy (například poplatků za publikování a confirmaci testamentu – tzv. sportula, nebo příspěvky na konzistorní poštu).⁵⁶⁶ Mimoto byli faráři povinni odvádět i některé dávky světským úřadům. Byl to například již zmíněný příspěvek církve na válku proti Turkům (*subsidium ecclesiasticum, quota papale*), jež se vybíral v letech 1683 - 1685, 1690-91, 1716 – 1718 a od roku 1726 téměř nepřetržitě. V 17. a v první polovině 18. století byla imunita církevního jmění ze strany státu ještě v zásadě dodržována a veškeré světské dávky placené duchovenstvem musely být povoleny papežem. Církevní osoby a instituce byly povinny

dějiny, hospodářství a studijní nadace. In: HLAVÁČEK, Ivan - HRDINA, Jan - KAHUDA, Jan - DOLEŽALOVÁ, Eva (edd.): *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 135-148.

⁵⁶³ Srov. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 476.

⁵⁶⁴ Např. „*Quam archiepiscopali seminario debitam quilibet vicarius foraneus a suis sibi subordinatis curatis exactam pro ultima Decembris labentis anni ad cancellariam archiepiscopalem (consignatione pro more aposita), qui nondum transmisit, infallibiliter transmittet, quae alias juxta patentes a. 1678 emanatas intra 8 dies post lapsum sancti Galli festum suo loco deponi debet, et deinceps ejusmodi praescriptum ad amussim volumus observari.*“ Patentes vernaes (autumnales) 1699, § 3.

⁵⁶⁵ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 478-479.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 175.

platit některé mimořádné dávky, zvláště některé spotřební daně (pivní ták, akcíz – všeobecná spotřební daň, masný krejcar či daň z tabáku).⁵⁶⁷

77.

78.

79. 5.1.4 Zázemí farářů

80. Majetek farního benefícia tvořil hmotné zabezpečení i zázemí faráře. Základem jejich zázemí byl ale jejich příbytek. Duchovní správci se měli zdržovat převážně ve vlastním domě kostela nebo v jiném domě uvnitř hranic farnosti.⁵⁶⁸ **Fara** nenáležela k farnímu beneficiu, ale příslušela k majetku záduší, z jehož prostředků byla i udržována. Ze zádušních prostředků se tak hradila většina běžných oprav i jejich větší rekonstrukce.⁵⁶⁹ Tyto výdaje mohly tvořit velké částky, které bylo mnohdy obtížné financovat ze zádušních prostředků a bylo by zcela nemožné financovat údržbu farní budovy z výnosů farního benefícia, které mnohdy jen stěží postačovaly k obživě duchovního správce.

81. Ve farářských relacích se týká stavu far bod třicátý čtvrtý, který zjišťoval, zda má farář faru a při jakém kostele, kolik a zda má farář světničku oddělenou od čeládky a jak je fara vzdálená od kostela.⁵⁷⁰ Rovněž duchovenské fase přináší v jedné ze svých rubrik informace o stavu far. Vizitační zprávy podrobnější informace o stavu far nepřinášejí, zmiňují pouze, zda v daném místě jsou či nikoliv.

82. Fary byly zpravidla v blízkosti kostela. K jejich přesouvání docházelo výjimečně. Stav far nebyl podle údajů relací i fasí vždy dobrý. V Liberci měl duchovní správce k dispozici v roce 1713 jen starou dřevěnou stavbu. V Mařenicích, kde byla nově zřízená farnost přebýval

⁵⁶⁷ K tomu srov. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 91-92.

⁵⁶⁸ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, s. 132. Faráři se neměli zdržovat mimo svoji farnost po delší čas a měli pobývat na určeném místě, aby byly k dispozici, kdy by jich bylo zapotřebí. „... *sed longo post tempore anexa sit, apud suam Ecclesiam resideat, in propria scilicet Ecclesiae domo, si habeat, alioqui in alia, quae tamen in propriae Parochiae finibus sita sit.*“

⁵⁶⁹ Velké množství příkladů z farářských relací uvádí Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 406-416.

⁵⁷⁰ „34. *An penes quamvis parochialem ecclesiam sit domus parochialis, qualis; et an parochus habeat decens cubiculum a familia separatum; quam procul sit ab ecclesia.*“ Např. srov. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 193.

farář „ *při škole*“.⁵⁷¹ Farářským příbytkům se rovněž nevyhýbaly přírodní živly a mnohdy jsou v těchto pramenech uvedeny zajímavé informace o tom, že vyhořely. Například v roce 1713 uvádí sobotecký děkan Jan Jiří Philippi, že jeho fara před třemi lety vyhořela a spolu se „*40 domy a 8 osedlými k velké škodě přišla*.“ Jednalo se o dvoupatrovou faru se třemi dobrými pokoji v patře, které se ovšem po požáru nemohly používat, jelikož byly beze střechy. Děkan rovněž uvádí, že by se fara měla brzy rekonstruovat z prostředků zádušních.⁵⁷²

83. Fary se nenacházely pouze u farních chrámů, ale i řady chrámů filiálních či v přivtělených farnostech. I tyto budovy byly udržovány a byly buď pronajímány nebo sloužily k jiným potřebám záduší. Často byly vyhrazeny kantorovi a škole. Od počátku století tyto fary obývali rovněž tzv. residenční kaplani, kteří obstarávali duchovní správu v zádušní osadě daného filiálního kostela (například ve Smržovce). V některých případech se při filiálním chrámu žádná fara nezachovala nebo byla zpustlá a nebyla obnovena. Pouze málokdy byli faráři se svým příbytkem spokojeni tak, jako dobrovický děkan, který jej ve své relaci z roku 1700 charakterizoval adjektivem krásný. Dobrovická fara byla postavena z kamene a vzdálená pouhých dvacet kroků od kostela. I při ostatních chrámech této farnosti se nacházely fary, ovšem byly malé a zpustlé („*domiculi parvi et desolati*“).⁵⁷³

84. Dotazníky farářských relací se rovněž zajímají o to, jakým způsobem je obydlí faráře odděleno od jeho čeládky (*familia*). Toto oddělení bylo nutné zejména proto, aby se farář mohl plně soustředit na svoji pastorační práci a bylo zamezeno případnému nemravnému chování kněží, kteří by v takovém případě mohli vejít v pokušení.⁵⁷⁴ Zpravidla je

⁵⁷¹ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 26v a 155v.

⁵⁷² Tamtéž, sign. B 15/7, fol. 35v.

⁵⁷³ Tamtéž, sign. B 13/19, fol. 72v.

⁵⁷⁴ Podobné přečiny kléru byly konzistoří řešeny a jejich příklady uvádí Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 338-339. O závažnosti otázky svědčí i některá z konzistorních nařízení. Například v roce 1704 bylo farářům přísně zapovězeno, aby pod trestem 60 imperiálů měli u sebe ve službě ženštiny jakkoli podezřelé nebo padlé, o rok později bylo mimo to zakázáno, aby i v případě, že mají za hospodyně ženy počestné, nejzdili společně s nimi na saních či na voze. *Patentes vernaes 1704 a 1705*.

v pramenech uvedeno, že faráři mají světnici oddělenou (*cubiculum a familia separatum*). Pouze výjimečně tomu tak z prostorových důvodů nebylo. V Liberci byla pro čeládku vystavěna stáj („*hypocaustum*“), aby tak bylo vyhověno požadavkům na její oddělení.⁵⁷⁵

85. Farář měl většinou k dispozici rovněž malé hospodářství. Nejčastěji je uvedeno, že měl k dispozici několik krav, koz nebo ovcí. Zpravidla se objevuje i tažný dobytek. A je možné předpokládat, že k farnímu hospodářství náležela i drůbež, která zde ovšem nebývá uváděna (zřejmě vzhledem ke své nízké hodnotě).

86. K obhospodařování majetku farního benefícia, ale i k různým úkonům při farním hospodářství měli někteří faráři k dispozici poddané, jež jim byli vázáni robotní povinnostmi. V českodubském vikariátu se roboty vyskytuje u dvou farností, ve frýdlantském ve čtyřech farnostech a v mladoboleslavském ve třech. Zpravidla se jednalo o robotu o žních, případně o sečení či o robotu v lese. Robotní povinnost převáděli farnostem jejich patroni a často bylo uvedeno, že k faře náleží od starodávna.⁵⁷⁶

87.

88. 5.1.5 Příjmy pomocného duchovenstva

89. Těm z farářů, kteří nemohli sami stačit na zajištění všech funkcí farností, bylo od dob tridentského koncilu prikazováno, aby si zajistili dostatečný počet dalších kněží. Nemohli si ovšem libovolně opatřit na výpomoc koho chtěli, ale museli dbát na to, aby tito kněží měli příslušné licence a vyžádat si od konzistoře jejich schválení. Vybraného kněze prezentoval farář konzistoři a ta mu musela vydat příslušnou licenci a rovněž povolení k výkonu zpovědi.⁵⁷⁷

90. Pro tyto kněze se v soudobých pramenech obecně užívalo označení kaplan (*capellanus*). Kaplany můžeme dále rozlišit na kaplany fundační (*capellani fundati*), kteří byli zajištěni ze samostatného

⁵⁷⁵ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 127v.

⁵⁷⁶ Například v Sobotce. Tamtéž, sign. B 15/7, fol. 39r.

⁵⁷⁷ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 84.

beneficia, které bylo jen druhotně spojeno s pastorační činností. Druhou častější možností bylo, že byli kaplani placeni ze stejných zdrojů jako faráři, poté se jedná o tzv. kooperátory (*cooperatores*) nebo osobní kaplany (*capellani personales*). Specifickou podskupinou byli kaplani rezidenční (*capellani residentiales*). Další skupinou pomocných kněží byli koadjuktoři, kteří měli být prezentováni k beneficiím, která náležela kněžím zestárlým nebo duševně již nedostačujícím k výkonu úřadu, tito kněží totiž nebývali zbavováni beneficií.⁵⁷⁸

91. Kaplani ve sledovaných vikariátech byli zpravidla nefundační a byli vydržováni z příjmů farního benefícia, v několika málo případech byla k jejich obživě zřízena fundace. Jejich plat se pohyboval od 70 do 100 zlatých ročně. Výjimečně mohl být nižší nebo vyšší (například v Mimoni měl kaplan plat 125 zlatých ročně z fundace, v Liberci 120 zlatých z čehož polovinu platilo město a polovinu vrchnost).⁵⁷⁹ Na Moravě je pro toto období udáván plat kaplanů až ve výši jeden a půl zlatého za týden, což je přibližně 80 zlatých ročně. Podobnou sumou byli odměňováni i kaplani v prachatickém vikariátu.⁵⁸⁰

92.

93. 5.2 Kněží v duchovní správě

94.

95. Výzkum otázek spojených s problematikou kněží v duchovní správě je natolik komplexní otázkou, že jej není v rámci této práce možné obsáhnout. Zastavme se proto pouze u otázky hodnocení kněží, které můžeme nalézt ve vizitačních zprávách z let 1670 a 1696. Další otázky zůstávají předmětem dalšího hlubšího studia a nezbyvá než odkázat na již existující literaturu.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ Podrobněji k pomocným kněžím a jejich zabezpečení srov. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 295-302.

⁵⁷⁹ NA Praha, APA I., sign. B 15/8, fol. 37v a 25v.

⁵⁸⁰ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, I. díl, s. 201; Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 85.

⁵⁸¹ Dosud bylo publikováno několik prací věnujících se farnímu kléru, jejich národnostnímu původu, sociální a kulturní úrovni či jejich majetku. Např. Zlataše KUKÁNOVÁ: *Hornolužický farní klérus v pražské arcidiecézi v první polovině 17. století*. *Paginae historiae* 7, 1999, s. 5-26; Táž: *Zprávy o stavu far pražské*

Otázka kvality kněží v duchovní správě měla zásadní důležitost pro církevní správu a každodenní náboženský život farnosti. Nepochybně si jej uvědomovali představitelé arcidiecéze již v 17. století. Vždyť snaha o zlepšení kontroly a disciplíny nižšího kléru byla jedním z podnětů, které vedly ke zřízení vikariátů. Také instrukce pro vikáře a provádění vizitací kladou na tuto problematiku velký důraz.⁵⁸² Vikář měl podle instrukce arcibiskupa Breunera bdít nad tím, jak faráři vykonávají svoje povinnosti a zda vedou náležitý život. Rovněž měl přesně vědět, kteří kněží jsou jemu podřízeni a jejich jména měl mít zaznamenána ve zvláštní knize. Rovněž měl dávat pozor na to, aby v jejich obvodu nepobývali neřádní kněží bez příslušných osvědčení.

Pražská synoda z roku 1605 věnuje problematice života kleriků jeden ze svých oddílů a další oddíl je věnován přímo farářům.⁵⁸³ Podrobně je tato problematika obsažena ve farářských instrukcích. Instrukce pro faráře arcibiskupa Breunera značnou část ze svých šedesáti devítí bodů věnuje morálce a kázni farního kléru. Zapovídá například tanec, návštěvu hospod, zřizování krčem ve farních domech, příliš krátké, až po kolena přistřižené pláštiky, varuje před opilstvím a návštěvou trhů ve dnech svátečních.⁵⁸⁴ V podstatě tak tato instrukce rozvíjí a opakuje zaležitosti obsažené již v pražské synodě z roku 1605.⁵⁸⁵

arcidiecéze z roku 1650. Tamtéž 2, 1994, s. 20-62; Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Marie RYANTOVÁ: *K problematice nižšího světského kléru v období upevňování výsledků násilné rekatolizace.* Sborník prací členů Svazu socialistické mládeže Státního ústředního archivu v Praze 2, 1989, 1. část, s. 170-209.; Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Marie RYANTOVÁ: *Sociální a kulturní úroveň nižšího světského kléru v druhé polovině 17. a prvních desetiletích 18. století.* In: *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994.* Praha 1994, s. 150-163; Tytéž: *K problematice kladského farního kléru v období vrcholící rekatolizace.* Kladský sborník 1, 1996, s. 97-119; Zdeňka KONČELOVÁ – Marie RYANTOVÁ: *Sociálně majetkové poměry duchovních správců pražských magistrátních far v letech 1671-1747.* Documenta Pragensia 9/2, 1991, s. 519-534.

⁵⁸² NA Praha, APA I., sign. B 12/10. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 143-152. K tomu srov. rovněž Antonín KUBÍČEK: *Monitorium sive instructio brevis*, s. 349 an.

⁵⁸³ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, s. 121-142. De Vita et Honestate Clericorum a De Parochis.

⁵⁸⁴ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 152-169.

⁵⁸⁵ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, např. na s. 122: „Clerici omnes, vel in sacris constituti, vel aliquod beneficium Ecclesiasticum cujuvis generis obtinentes, clericalem tonsuram, quam coronam vocant, eamque conspicuam gerant ad eam formam, quam cujuscunque Ordinis ratio, Sacerdotalis autem non sit minor forma taler.“ V instrukci nacházíme podobný příkaz stanovující podobu tonsury: „Tonsuru na hlavě („coronam in capite“), kteráž jest předním odznakem stavu klerikálního a připomíná slavnou trnovou korunu Spasitele našeho, nechť vždy míti dbají.“ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 166.

V těchto normách je vyjádřena představa o ideálním chování duchovních. Skutečný stav ale mnohdy tento ideál ani zdaleka nenaplňoval. Otázkou je, zda je možné a pokud ano, jakým způsobem postihnout skutečné chování kněží.

Pomineme-li dotazník pro vikáře o jim podřízených duchovních, který byl realizován spolu s farářskými relacemi, a který se s výjimkou exemplářů z roku 1700 z českodubského vikariátu nedochoval,⁵⁸⁶ zůstávají hlavním pramenem pro studium této otázky vizitační protokoly. Vizitační protokol z roku 1670 uvádí celkem 25 jmen kněží (včetně vikáře), druhý z roku 1696 jmenuje 34 farních správců a případně se zmiňuje i o výpomoci kaplanů v jednotlivých farnostech (ty ovšem nejmenuje).⁵⁸⁷ Je zřejmé, že na základě tohoto poměrně malého počtu kleriků nelze dospět k závěrům, které by měly obecnější platnost,⁵⁸⁸ lze si vytvořit pouze představu o možné situaci v Boleslavském vikariátu.⁵⁸⁹

V poslední třetině 17. století se již farní klérus doplňoval především z řad domácího dorostu, případně z obyvatel okolních zemí (např. Moravy). Jeho příslušníci pocházeli většinou z městského prostředí, jen malá část byla z řad nižší šlechty či erbovního měšťanstva.⁵⁹⁰ I v Boleslavském vikariátu bylo minimum kněží, jejichž jméno bylo ozdobeno predikátem, v roce 1670 je to jen Jan František Lucerna z Leichenthalu, v roce 1696 jen Jan Julius Ruczky z Rucz. Z vizitací je také patrné, že farnosti jazykově převážně německé, jakou byly například Doksy či Osečná,⁵⁹¹ spravovali německy mluvící kněží a naopak.

⁵⁸⁶ NA Praha, sign. B 13/19 fol. 12r-17r.

⁵⁸⁷ NA Praha, APA I., sign. B 4/6 a sign. B 4/8.

⁵⁸⁸ Zde odkazují především na příspěvek Zdeňky KOKOŠKOVÉ a Marie RYANTOVÉ: *Sociální a kulturní úroveň*, s. 150-163.

⁵⁸⁹ Podrobný přehled kněží mladoboleslavského vikariátu a jejich hodnocení byl publikován v Pavel R. ZAHRADNÍK: *Obraz boleslavského vikariátu ve vizitačních protokolech z let 1670 a 1696*. *Paginae Historiae* 13, 2005, s. 106-140.

⁵⁹⁰ Zdeňka KOKOŠKOVÁ- Marie RYANTOVÁ: *Sociální a kulturní úroveň* s. 151.

⁵⁹¹ NA Praha, APA I., sign. B 4/6 a sign. B 4/8. Srov. též Aleš CHALUPA – Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ (edd.): *Berní rula, 8-9*. Kraj Boleslavský. Praha 2001, s. 254-256 a 360-362. Čeští duchovní v boleslavském kraji tvořili většinu v jeho jižní části (po roce 1697 Boleslavský vikariát), v střední části byla situace vyrovnaná (po 1697 Českodubský vikariát), v severní části tvořili většinu němečtí kněží (vikariát Frýdlant). Srov. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské.*, s. 85-89; a rovněž Zdeňka KOKOŠKOVÁ a Marie RYANTOVÁ: *Sociální a kulturní úroveň.*, s. 153. K národnostnímu i

V oblastech jazykově smíšených pak působili kněží utraquističtí (tj. ovládající oba zemské jazyky). Tento závěr potvrzuje i přehled kněží, který lze získat z farářských relací a duchovenských fasí. K problému je možné srovnat rovněž farářské řady v edici zpovědních seznamů vytvořené na základě podpisů pod zpovědními výkazy.⁵⁹²

K sociálnímu ani národnostnímu původu nelze na základě těchto vizitačních zpráv zjistit více, poskytují nám ale poměrně zajímavé informace o činnosti farního kléru, jeho chování, případně i o vztahu vikáře k jednotlivým podřízeným. Zásadním omezením je v tomto případě skutečnost, že vizitační zpráva je pramenem, v němž se zcela nezbytně odráží osobnost jeho tvůrce, tj. vikáře, který byl zcela jistě ovlivněn nejrůznějšími vlivy a informačním zdroji. Právě v hodnocení kněží se tento rys vizitačních protokolů jeví být silnějším, než u záznamů o stavu kostelů či příjmech záduší a obročí, kde vikář vychází z různých informací, a jejichž kvalita kolísá především v závislosti na pili a možnostech vikáře.

V rozsahu charakteristiky kleriků jsou ve zprávách velké rozdíly, obecně lze říci, že jim více prostoru věnují zprávy vikáře Richtera, avšak i v jeho zprávách se u většiny osob objevují bezbarvé formulace, z kterých vyplývá, že je vše v pořádku a farář se chová řádně, tyto se pak opakují jen s minimálními obměnami. V roce 1670 se v první řadě uvádí, zda byl farář vysvěcen (*habet consecratum*), případně zda je k beneficiu confirmován (*habet confirmationem*), kteréžto informace se v roce 1696 neobjevují. U dvanácti osob je přímo uvedeno, že jsou vysvěceni, u jedné, že je confirmována, a u jedné, že není confirmována (Jakub Zimmermann v Loukově), u ostatních se tato informace neobjevuje vůbec. Uvedeno je

regionálnímu původu řady kněží v oblasti je řada informací ve starší regionálně zaměřené literatuře, zde srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Něco o farárech našich v době pobělohorské*. Sborník okresu Železnobrodského. Ročník 3., s. 113-117, 135-140; týž: *Farnost dubská v 17. věku*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 4., s. 18- 22, 53-58,98-101, 121-126, 187-191, 218-220; týž: *Příběh fary Mnichovohradištské v době pobělohorské*. Od Ještěda k Troskám. Ročník 3., část 2, s. 5-8,85-89,133-138; Antonín SLÁDEČEK: *Paměti města Dobrovice a jeho okolí*. Praha - Dobrovice 1900, s. 233-245.

⁵⁹² Josef Vítězslav ŠIMÁK: *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671- 1725*. Díl 1, 1. Boleslavsko a Kouřimsko . Praha 1909, 405 s

také, jakým způsobem vykonává své povinnosti, v Richterově zprávě se také objevují informace o tom, jak je kněz přijímán farníky a případně vrchností. Ve většině případů se dozvídáme, že jde o osobu zbožnou (*devotis*), příkladného života (*vita exemplaris*), buď horlivou (*zelosus*) nebo v plnění povinností průměrnou (*inter mediocres computandus*).⁵⁹³ Také se objevuje údaj o inteligenci či vzdělanosti farářů, častěji jsou označeni jako prostí (*simplex*, uvedeno čtyřikrát), jen výjimečně jako vzdělaní (pouze jednou v roce 1696 je jako „*vir bonus et eruditus*“ charakterizován strejnický administrátor Bratr. Nigrin).⁵⁹⁴

Negativní hodnocení se v obou zprávách objevuje méně než neutrální nebo pozitivní, a je zde většinou nějakým způsobem zmírněno, buď příslibem polepšení nebo poukazem na stáří či duševní nedostatečnost. Například Jan František Reich, farář z Lysé nad Labem, je charakterizován jako velmi slabý v působení ve svém úřadě pastoračním. („*sed debilis valde in exequendo suo officio pastoralis*“), ale zároveň je uvedeno, že je muž dobrý a zbožný („*vir bonus et devotus*“). Podobně v případě liblického faráře Václava Klíče, který není zcela chvályhodného života, ale sám slíbil to, že se polepší, („*olim non adeo laudatore vitae, sed jam, ut ipse promittit, reformatus*“). U faráře ve Mšeně Jana Malého jsou jeho nedostatky svedeny na jeho nevzdělanost („*simplex, exigue doctus*“), a stáří („*jam senex*“) skromných výsledků proto dosahující („*parvos fructus ea propter faciens*“).⁵⁹⁵ O Janu Malém máme zmínky rovněž již v padesátých letech, konkrétně v roce 1656, kdy se na jeho osobu objevila dvě poměrně závažná udání, která jej obviňovala dokonce z nevěrectví. Je zřejmé, že tato aféra nijak neohrozila jeho působení ve

⁵⁹³ NA Praha, APA I., sign. B 4/6 a sign. B 4/8. Jako příklad běžné charakteristiky kněze uvádím hodnocení činnosti Jana Jindřicha Soukupa z roku 1696: „... *vir alias zelosus et suo muneri satis faciens, habet bonum praedicatum a vita et moribus tam opsu Officialibus Domini quam etiam a civitate qui illum laudant et illo sunt peromonia contenti, factit cantiones per omnes Dominicas et festas totius anni, perse et capellanum suum, catechismus seu doctrina facit in Ecclesia ei in Schola ...*“ Další charakteristiky viz Pavel R. ZAHRADNÍK: *Obraz boleslavského vikariátu*, s. 106-140..

⁵⁹⁴ NA Praha, APA I., sign. B 4/6 a sign. B 4/8

⁵⁹⁵ Tamtéž, sign. B 4/6.

Mšeně.⁵⁹⁶ Řadu cenných informací o působení kněží ve vikariátech mladoboleslavského kraje shromáždil Antonín Podlaha.⁵⁹⁷ Ten rovněž ve své práci publikoval informace z vizitační zprávy frýdlantského vikáře z roku 1699.⁵⁹⁸ Ve své zprávě se o všech svých podřízených vyslovil pochvalně, obdobná je i situace u jiných zpráv, například u zprávy vikáře Riesnera z roku 1670.⁵⁹⁹ V roce 1699 byl například zákupský farář Vít Václav Sukub charakterizován jako kněz světský, 50 let starý, řádně a čestně žijící atd.

Zajímavé jsou také informace o řeholnicích ve farní zprávě vikariátu. Jejich počet nebyl velký, v roce 1670 jde o tři kněze, v roce 1696 o pět osob, přičemž pouze v případě fary bezdězské (Podbezdězí) je kolátorem církevní vrchnost.

Ohledně přesunů kněží z benefícia na beneficium nás vizitace nezpravují přímo, ale na základě jejich velmi skromných informací (a případně dalších pramenů) lze konstatovat, že k výraznějším změnám nedocházelo, pouze v několika případech se podařilo některému knězi získat lepší beneficium. Omezujícím faktem pro srovnání je především šestadvacetiletý rozptyl mezi oběma zprávami, v jehož důsledku se jen tři kněží objevují ve zprávě z roku 1696 i 1670. Jiří Čermák, jenž byl v roce 1670 i 1696 farářem ve Skalsku, Vilém Janusch, který si polepšil přesunem z Všejské fary do Semil, a také mladoboleslavský děkan a vikář Jan Fridrich Richter, v letech 1670 i 1676 farář Bakovský.⁶⁰⁰ V případě Jana Malého můžeme usuzovat na poměrně dlouhé působení ve Mšeně (minimálně třináct let), podobně i u mladoboleslavského děkana

⁵⁹⁶ Jana Malého obvinily dva dopisy, jeden česky psaný od anonymního pisatele, a druhý latinský podepsaný Adamem Tustensiem kantorem a varhaníkem z nedalekých Nebužel. Obviňují jej z nedbalosti, nesvěcení svátků, nerespektování nařízení konzistoře, tolerování heretiků a nedbalců (*negligentes*), v česky psaném se objevuje i informace o jeho prohlášení, které měl učinit v hostinci, o tom, že nevěří v Pána Boha. Viz tamtéž., *Recepta*, inv. č. 2973, sign. C 84, K 812.

⁵⁹⁷ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 313-347.

⁵⁹⁸ Tamtéž, s. 314.

⁵⁹⁹ NA Praha, APA I., sign. B 41/1. Informace o kněžích v této zprávě jsou navíc poměrně stručné a napřínášejší zásadní informace.

⁶⁰⁰ Tamtéž, sign. B 4/6 a sign. B 4/8.

Havlíka, jenž jím byl již v roce 1662,⁶⁰¹ ale ze *Soupisu poddaných podle víry* zjišťujeme, že již na začátku padesátých let působil jako farář v Bezně.⁶⁰²

Bohužel jsou prameny typu farářských relací a vizitačních zpráv pro studium problematiky kněží nedostačující a bylo by je třeba doplnit studiem matrik svěcenců, testamentů, kněžských deníků a dalších pramenů.

Závěrem této kapitoly je třeba konstatovat, že nebyly objeveny žádné zásadní rozdíly ve struktuře zabezpečení farních beneficí na rozdíl od záduší, kde byly mezi vikariátem frýdlantským a vikariáty českodubským a mladoboleslavským značné rozdíly. Základní složkou příjmu farních beneficí byly podobně jako v jiných oblastech Čech desátky, pouze „městské“ farnosti vykazovaly vyšší podíl jiných příjmů. Na základě údajů duchovenských fasí je možné pokládat stav farních obročí v 2. desetiletí 18. století za stabilizovaný, z hlediska výnosu nenaplňovala kanonickou porci pouze benefícia malá. Na druhou stranu výnosy velkých farních beneficí kanonickou porci poměrně výrazně převyšovala, v případě Sobotky dokonce pětkrát. Jejich správci z těchto výnosů obvykle museli platit i kaplany, bez jejichž asistence by nebyla správa tak velkých a lidnatých beneficí možná.

⁶⁰¹ Tamtéž, inv. č. 5573.

⁶⁰² Alena PAZDEROVÁ (ed.): c. d., s. 38.

6. Rekatolizační praxe a její výsledky

V předcházejících kapitolách se již podařilo stručně nastínit průběh rekatolizace na Boleslavsku do poloviny 50. let 17. století a byly přiblíženy její výsledky, jak je zachycuje především Soupis poddaných podle víry. Zároveň byl popsán stav, vývoj farní správy a jejích podmínek v období následujícím. Rovněž byl přiblížen vývoj zázemí katolické církve – kostelů a záduší. Všechny tyto faktory měly vliv na úspěch procesu rekatolizace. Ze závěrů předchozích kapitol můžeme vyvodit, že nejpozději od 80. let 17. století docházelo k postupnému zlepšování materiálního zázemí kostelů i farních beneficí a k postupnému zhušťování farní sítě – tedy k efektivizaci duchovní správy. Stav ve druhém a třetím desetiletí 18. století je již možné označit za stabilizovaný, i když stále ještě neuspokojivý.⁶⁰³

V následující kapitole bude nastíněno jaké výsledky mělo rekatolizační úsilí v druhé polovině 17. a první třetině 18. století. A to nejen jako úspěchů případně neúspěchů, spočívajících v postupném sjednocení společnosti v rámci katolické konfese – tedy z hlediska poměru katolíků či nekatolíků, ale i z hlediska nové barokní zbožnosti, kterou s sebou tento proces přinášel, a jejích projevů. Zatímco stát směřoval svůj zájem především k sjednocení svých poddaných ve víře, potridentská církev vedle toho vyvíjela velké úsilí, aby „přetvořila společnost ke svému obrazu.“⁶⁰⁴

V naprosté většině norem, které měly vytvářet právní rámec pro fungování jednotlivých společenství od státní či celozemské úrovně až po jednotlivá panství a města po Bílé hoře, se setkáváme s velkým důrazem na církevní a náboženské otázky a s tím související otázky obecné mravnosti. Již Obnovené zřízení zemské uzákonilo katolickou víru jako

⁶⁰³ K tomu srov. Eduard MAUR: *Problémy farní organizace*, s. 163-176. Někteří autoři kladou dokončení rekonstrukce farní správy již do doby po roce 1680, tak tomu je například u Ivany ČORNEJOVÉ: *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, s. 20.

⁶⁰⁴ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, s. 177.

konfesi státní a tudíž jedině přípustnou.⁶⁰⁵ V podobném duchu se nesly i jiné normativy s celozemskou platností.⁶⁰⁶

Na lokální úrovni dotvářely právní rámec zpravidla instrukce či „artikuly“ vydávané příslušnou vrchností. Téměř ve všech těchto předpisech nacházíme náboženskou otázku na předních místech, což samo o sobě dokládá význam jaký jí byl přikládán. Například v Artikulech soudních na panstvích hraběte Maxmiliána z Valdštejna z let 1651 až 1654 jsou věnovány otázkám víry, zbožnosti a náboženské morálky první tři body. Obecně je zde „předně a nejprve“ předepsáno správné chování příslušníků katolické církve: *„Pobožnost maje zaslíbení k odplatě v vzdejší časné i budoucím věčném životě: Protož Pána Boha všemohoucího máte se báti všickni jeho svatých přikázání bedlivě ostříhati, pobožně, ctně, strážlivě a chvalitebně na světě živi býti. Do chrámu Páně k službám božím nejen ve dny nedělní a svátky vejroční, ale i kdykoliv jaké svátky od církve svaté zasvěcení jsou, zanechávajíce všech prací hmotných, jak s hovádky svými vidomě, tak i v domích řemesel provozování, jeden každý hospodář s manželkou, dítkami a čeládkou svou abyste se skutečně scházivali, tu při službách božích myslí neroztržitou zůstáváje. Velebné svátosti oltářní podle nařízení Krista Pána, jakž na věrné a horlivé **křesťany katolické** (zvýraznil P. Z.) přísluší, svědomí svá tudy očišťujíc, přijímati. Slova božího bedlivě poslouchati, je do srdcí svých vkládaje, podle něho pobožně živi býti.“*⁶⁰⁷

Tento obecný návod, shrnující základní pravidla katolické křesťanské morálky, který se v různých variacích objevuje i v celé řadě jiných

⁶⁰⁵ Komise pro přípravu Obnoveného zřízení zemského měla jasně stanoveny dvě základní priority: upevnění královské moci a povznesení katolické církve. K Obnovenému zřízení zemskému srov. výše v textu (včetně edic a literatury).

⁶⁰⁶ Např. patent z 9. dubna 1624, kterým bylo zapovězeno v celém království provozování jiného než katolického náboženství. Tomáš V. BÍLEK: *Reformace katolická*, s. 43. Pro šlechtu byl vydán již zmíněný patent z 29. července 1627, kterým se jejím příslušníkům nařizovalo, aby do šesti měsíců přistoupili na katolickou víru, nebo se vystěhovali ze země. K tomu viz Jiří MIKULEC: *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách*. Či je země, toho je náboženství. Praha 2005, 194 s. Zde je uveden i český překlad tohoto patentu od Karla Doskočila na str. 173 – 177 a přehled pramenů a literatury k tomuto tématu na str. 185 – 194.

⁶⁰⁷ Josef KALOUSEK: *Řády selské a instrukce hospodářské. Archiv český*. 23. díl, Praha 1906, s. 267.

instrukcí,⁶⁰⁸ je i v bodech, upravujících zcela světské záležitosti, často připomínán. Jelikož by norma měla být v podstatě obrazem ideálního stavu, umožní nám její konfrontace s realitou prostřednictvím sledování odchylek a zároveň intenzity a projevů zbožnosti odpovědět na otázky, jakých výsledků proces rekatolizace dosáhl, jak po stránce konfesijního sjednocení obyvatelstva, tak i v zavádění potridentské katolické zbožnosti a náboženské morálky. Úspěch či neúspěch rekatolizace nemůžeme totiž sledovat jen na základě kvantitativních projevů, i když jejich interpretace je bezesporu neopominutelná, ale je třeba ji postihnout i z hledisek kvalitativních.⁶⁰⁹ Ty můžeme sledovat právě ve vzrůstající míře a kvalitě barokní zbožnosti, kterou je možné považovat za prostředek i cíl tohoto procesu.⁶¹⁰

V první řadě jsou zdrojem informací o úspěšnosti či neúspěšnosti rekatolizace v druhé polovině 17. a první třetině 18 století zpovědní seznamy a farářské relace, tedy prameny provenience církevní, buď evidenčního nebo popisného charakteru přinášející pouze stručné informace. Abychom byli schopni postihnout přijetí náboženských a kulturních vlivů rekatolizace ve venkovském prostředí, musíme rovněž sestoupit od těchto pramenů církevní provenience k pramenům provenience světské, dokumentujícím střet poddaných s normami společenského a náboženského života.⁶¹¹ Vzhledem k velkému rozsahu

⁶⁰⁸ Například první z článků, které měly být čteny poddaným každoročně alespoň jednou při soudním řízení z Instrukce frýdlantské z roku 1628 stanovuje rovněž zcela jasně: „*Přede všemi věcmi aby jeden každý z vás na spasení duše své pamatujice, na pokání svaté se obrátil, přikázání boží zachovával, k službám božím v saváteční den chodil, plně se modlil a podle naučení svého duchovního život svůj vedl ...*“ Tamtéž, s. 92. Další konkrétní příklad je z jiné části Čech panství Častolovice (východní Čechy) a instrukce z let 1626-31. Viz. Jaroslav ČECHURA: *Instrukce panství Častolovice z let 1626 -1631*. Časopis Národního muzea 163, 1994, s. 25 -33.

⁶⁰⁹ K tomu vybízí ve své studii například Jaroslav ČECHURA: *Panství Frýdlant po třicetileté válce. (Norma, konfesionalizace a každodenní realita)*. Historická Olomouc 13, 2002, s. 86.

⁶¹⁰ K vzájemnému vztahu rekatolizace a barokní zbožnosti srov. např. Jiří MIKULEC: *Pobělohorská rekatolizace a katolická zbožnost*. Dialog Evropa 21, 1996, č. 2, s. 2 -5.

⁶¹¹ Příkladem podobného postupu je podnětná studie Pavla HIMLA: „*Ta kniha falešná a nespravedlivá jest.*“ Příspěvek k rekatolizační praxi na orlickém panství v první třetině 18. století. JSH 62, 1993, s. 122-131. K potřebě výzkumu náboženského života a zbožnosti z hlediska jejich recepce v lidovém prostředí na základě historicko-antropologického přístupu se důrazně vyslovil Týž: „*Odlíšné chování*“ v raném novověku – *Plaidoyer za odklon od státně-centralistické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup*. Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 3, 2001, s. 53-60. Na možnosti tohoto přístupu rovněž upozorňují Jan

vymezeného regionu je nezbytné omezit se v tomto případě pouze na určité lokální sondy.

6.1 Rekatolizace - konfesijní přeměna společnosti

6.1.1 Výchozí podmínky – 50. léta 17. století

Jak již bylo uvedeno, nebyl stav rekatolizace na počátku 50. let 17. století v naprosté většině Boleslavského kraje příliš uspokojivý. Zatímco na jihu byla situace poměrně konsolidovaná, střed a sever oblasti byl podle údajů *Soupisu poddaných podle víry* nekatolický. Výjimku v severní části kraje tvořilo panství Zákupy, které bylo zcela katolické. Soupis poddaných může být skutečně považován za zásadní předěl, jednak zcela jasně poukazuje na dosavadní neúspěšnost rekatolizačního procesu, kdy s výjimkou některých „vždy“ katolických panství a panství náležejících císaři,⁶¹² nebylo dosud ve většině panství dosaženo uspokojivých výsledků a jinde se zdá, že snad rekatolizace vůbec nezačala.⁶¹³ Pro připomenutí uvádím, že ještě na počátku roku 1652 se v Boleslavském kraji nacházelo 37 368 nekatolických poddaných.⁶¹⁴ Do roku 1671 se ovšem počet „zjevných“ nekatolíků značně snižuje ve všech panstvích a ve farářských relacích z let 1676 – 1677 se objevují zmínky o veřejných (případně tajných) nekatolících zcela výjimečně.

Na počátku 50. let byl rekatolizační tlak na poddané poměrně silný, což dokazují především počty exulantů – respektive zběhlých poddaných z roku 1652. Z celého kraje odešlo 10 817 poddaných, z nichž více jak

HORSKÝ a Zdeněk R. NEŠPOR: *Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století*. ČČH 103, 2005, č. 1, s. 41-86.

⁶¹² Takovým panstvím byl na jihu Boleslavska Brandýs nad Labem.

⁶¹³ Jaroslav ČECHURA: *Panství Frýdlant po třicetileté válce*, s. 90.

⁶¹⁴ Tomáš V. BÍLEK: *Reformace katolická*, s. 243. Nejvíce jich bylo na panstvích: Frýdlant (7161), Hrubý Rohozec, Semily a Malá Skála (4694), Svijany a Hrubá Skála (2531), Grabštejn (1516), Český Dub a Hodkovice (1269), Navarov (1257), Zákupy (1213) – tento údaj koliduje s údaji soupisu poddaných, Dobrovice a Loučeň (1083), Kost (1100), Mnichovo Hradiště (930), Turnov (976), Lemberk (859), Mimoň (877), Doksy (744), Bělá a Kuřivody (735) atd.

polovina (5575) byla z panství Frýdlant.⁶¹⁵ Tak velký počet poddaných odcházejících do sousedního Saska vedl i k tomu, že si saský kurfiřt Jan Jiří stěžoval na úředníky frýdlantského panství, z důvodu uzavření kostela ve Višňové, který se nacházel uprostřed mezi saskou a českou částí obce. Reformačním komisařům proto bylo císařskou rezolucí z 6. dubna 1652 nařízeno znovuotevření kostela a zmírnění reformačního postupu na saském pomezí.⁶¹⁶

V dalším období bylo konverze dosahováno díky působení misíí⁶¹⁷ a postupným působením kněží v duchovní správě. Působení misíí na Boleslavsku v této době se podrobně věnoval Antonín Podlaha.

V letech 1672 až 1689 působilo v tomto kraji šest jezuitských misíí, jejichž zprávy informují o neutěšených poměrech v této oblasti zvláště na Frýdlantsku. V roce 1672 si misionáři stěžují na nesnadnou práci stíženou blízkostí hranic se sousední Lužicí. Ve vsi Bulovka dokonce při svém úsilí naráželi na odpor místního rychtáře. V roce 1678 informují o situaci ve Vsi, kde poddaní poté, co na ně byl vyvinut nátlak, prchli do Lužice, ale po odchodu misionářů se vrátili někteří z nich zpět. O sedm let později působil ve frýdlantském vikariátu jako misionář P. Jan Josef Jantsch S.J. V průběhu svého působení ovšem přivedl ke katolictví pouze tři osoby, přičemž si stěžoval na velkou zatvrzelost místních heretiků. Na druhé straně vyzdvihoval příkladné působení místních kněží v čele s frýdlantským děkanem. O dva roky později v kraji působil P. Ludvík Lissovský S. J., který si stěžoval na špatné věroučné znalosti místního lidu následujícím způsobem: „šedesátiletí i starší neuměli ani křížem se

⁶¹⁵ Tamtéž. Podrobné údaje k nekatolickému obyvatelstvu frýdlantského panství (soupisy osob z roku 1652): SOA Děčín, HS CG, kt. 177, inv. č. 517, Evangelické obyvatelstvo.

⁶¹⁶ Tamtéž. Tento kostel zůstal i nadále evangelický, což se neobešlo bez řady dalších sporů, vedených ve snaze tento kostel alespoň uzavřít, jelikož byl poměrně snadno přístupný pro obyvatele z řady obcí frýdlantského panství. Z těchto sporů jsou podrobněji dokumentovány dva – spor s pastorem Friedrichem Pfaffem z roku 1661 a spor z roku 1701: SOA Děčín, HS CG, kt. 218, inv. č. 917, Višňová – evangeličtí kněží. Ke sporu o patronátní právo kostela: Tamtéž, inv. č. 918.

⁶¹⁷ Infomace o jezuitských misích byly zaznamenávány do výročních zpráv jednotlivých kolejí, zpravidla jsou zde uvedeny i počty obrácených, jako tomu je například ve zprávě z roku 1673 jezuitské koleje u sv. Klimenta v Praze. NA Praha, fond Jesuitika, inv. č. 54, rukopis 19, *Litterae annuae*. Dějinám misíí v Čechách se věnoval Antonín PODLAHA: *Z dějin katolických misíí v Čechách r. 1670 – 1700*, SHK 4, 1895, s. 104-131. Rovněž srov. Týž: *Z dějin katolické reformace v Čechách v letech 1668-1703*, SHK 12, 1901, s. 25-31; 13, 1902, s. 77-85, 135-140, 206-207.

znaminati a leckde sotva jeden z deseti byl nalezen, který to řádně dovedl. ... O tom, že Bůh je jeden ve třech osobách, o vtělení a vykoupení našem a o jiných tajemstvích, jež ke spáse nutno je znáti, mnozí vůbec nevěděli.“ Stížnosti zaznívali i od dalších misionářů v tomto kraji působících P. Matouše Beitlicha S. J., P. Jiřího Fischera S.J. a P. Jana Seise.⁶¹⁸

Do 70. let 17. století se podařilo alespoň formálně sjednotit vyznání většiny obyvatel, i když stále existovaly výjimky, na které poukazují zpovědní seznamy, farářské relace i misionářské zprávy..

6.1.2 Nekatolíci ve zpovědních seznamech a farářských relacích pražské arcidiecéze

K nejdůležitějším úkolům farních správců patřila péče o duše svých farníků. Především byli zodpovědní za dohled nad jejich pravověrností, kázní a morálkou. Duchovní měli dohlížet, zda věřící plní své náboženské povinnosti a přistupují v době velikonoční ke zpovědi a svatému přijímání. Tyto informace se poté objevují ve farářských relacích a od roku 1671 každoročně i ve zpovědních seznamech.

Ve farářských relacích se speciálně problematiky nekatolíků dotýká otázka čtyřicátá první.⁶¹⁹ Odpovědi na ní jsou v naprosté většině případů negativní. Situace se tak zdá být v tomto směru přinejmenším stabilizovanou, i navzdory možnosti, že faráři mohli řadu okolností zamlčet, aby byla jejich činnost spatřována v lepším světle nebo mohli některé věci opomenout.

Na základě údajů farářských relací i zpovědních seznamů můžeme konstatovat, že společnost byla již v 70. letech 17. století konfesijně sjednocená, i když i nadále zde existovaly výjimky dokazující, že šlo v určitém ohledu o sjednocení formální. Existenci nekatolictví potvrzuje

⁶¹⁸ Antonín PODLAHA: *Z dějin katolické reformace v Čechách*, s. 108, 111, 120-121, 123-124, 126.

⁶¹⁹ „41. *An et quot et quales adhuc inveniantur acatholici in quavis parochia.*“ Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 193.

v zásadě i sama otázka, na kterou měli faráři odpovědět, protože pokud by jej nebylo, nebyl by k takové otázce důvod.

Zpovědní seznamy pražské arcidiecéze, přes všechny již popsané nedostatky, přináší základní údaje o výsledcích rekatolizace z období, kdy již dávno její první fáze skončila a docházelo k ustalování nových církevních a náboženských poměrů. Na jedné straně je z nich patrné, že většina společnosti byla v této době konfesně sjednocena a plnila alespoň nejzákladnější povinnost příslušníků katolické církve, tedy alespoň jednou ročně vykonat zpověď a přistoupit ke svatému přijímání. Na druhou stranu je v nich zachycena řada případů, kdy věřící tuto povinnost porušili. Tito nedbalí (*negligentes*) nemuseli být přímo nekatolíky, ve zpovědních seznamech označovaných pojmem „kacíři“ (*haeretici*), ale místa jejich nejčastějšího výskytu se velmi často kryjí s centry pozdějších tolerančních nekatolíků (Mělnicko, Podkrkonoší, Českobrodsko, Chrudimsko, Čáslavsko, Pardubicko atd.).⁶²⁰ V těchto místech byli zaznamenáváni i „kacíři“. Vedle řady drobných zpráv o nekatolících jednotlivcích z různých stavů a míst, zde nacházíme i celé nekatolické vsi (Frýdlantsko), informace o odcházení do evangelických kostelů za hranicemi, tajných schůzkách nekatolíků či působení emisarů.⁶²¹

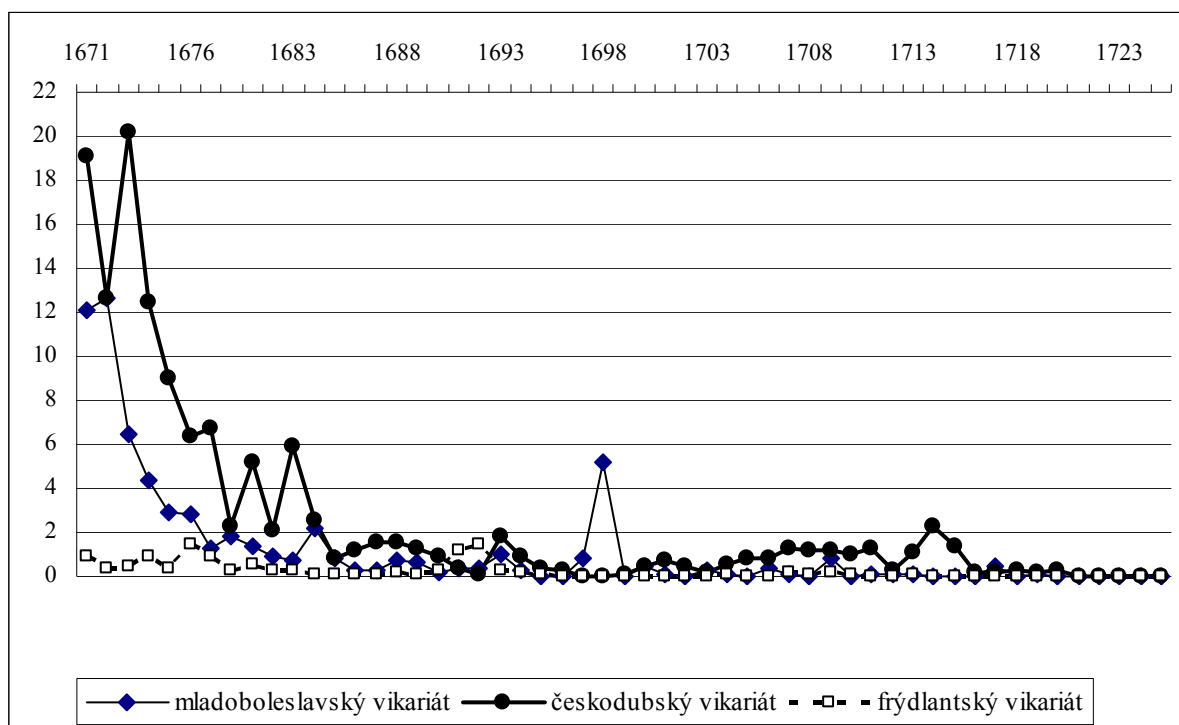
Z kvantitativního hlediska se můžeme pokusit o srovnání čtyř ukazatelů, které nám poskytují zpovědní seznamy, (1) počtu kajících (tj. komunikantů, kteří se účastnili zpovědi a přijímání, *communicantes*), (2) nekajících neboli nedbalých (*negligentes*), kacířů (*haeretici*) a obracených (*conversati*). Není zapotřebí zde uvádět konkrétní čísla pro jednotlivé farnosti, jelikož je možné odkázat na tabulku obsaženou v Šimákově edici zpovědních seznamů.⁶²²

⁶²⁰ Srov. Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zpovědní seznamy*, I. díl, s. X – XI.

⁶²¹ Viz. např.: Tamtéž, s. 96, 527, 555.

⁶²² Tamtéž, s. 123-163.

Graf 6.1 Vývoj počtu „nekajích se“ (negligentes) ve vztahu k celkovému počtu duší na základě údajů zpovědních seznamů ve vikariátech Boleslavského kraje⁶²³

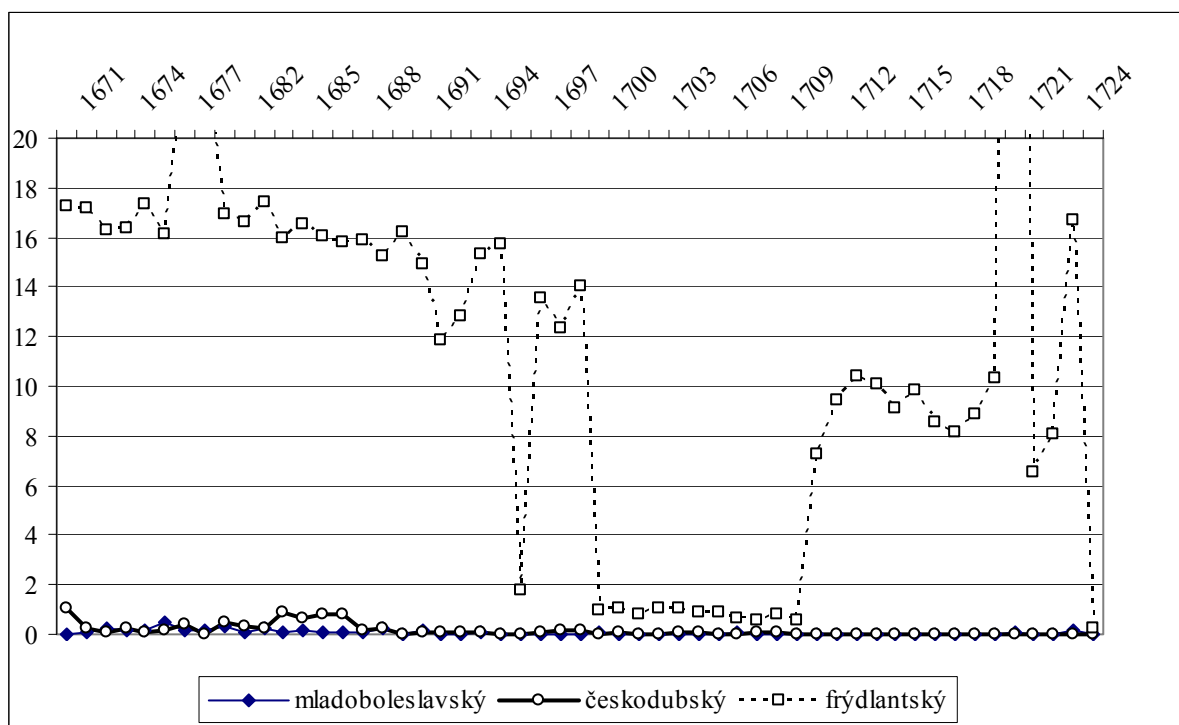

Nejvyšší počet nekajících byl v mladoboleslavském vikariátu zaznamenán v roce 1672 (303 nekajících) a v prvních letech po roce 1671 se pohybuje v řádu stovek, na přelomu století v řádu desítek, výjimečně přesáhl jedno sto v roce 1698 (158 nekajících). Počet heretiků se v tomto vikariátu pohybuje od jedné do deseti, pouze v roce 1676 je ve zpovědních seznamech zaznamenáno dvanáct případů.⁶²⁴ Celkem je ve zpovědních seznamech mladoboleslavského vikariátu z let 1671 až 1725 zaznamenáno 94 případů „kacířství“. Konvertité se objevují ve statistice zpovědních seznamů nejméně často a bývá jich velmi málo (celkem dvacet osm). Ke konverzi tak zřejmě docházelo méně často než k odhalení nekatolického vyznání.

⁶²³ Údaje jsou vyjádřeny v promilech celkového počtu duší.

⁶²⁴ Tento počet je zvláště zajímavý vzhledem k počtu případů zaznamenaných ve farářských relacích z roku 1676 – 1677, kde je těchto případů méně.

Graf 6.2 Vývoj počtu „kacířů“ (haeretici) ve vztahu k celkovému počtu duší na základě údajů zповědních seznamů ve vikariátech Boleslavského kraje⁶²⁵

V českodubském vikariátu byl počet nekajících až do roku 1677 poměrně vysoký (více jak sto) a i v následujících letech převyšoval počet uvedený ve zповědních seznamech mladoboleslavského vikariátu. Teprve na přelomu 17. a 18. století se situace v těchto dvou vikariátech vyrovnává. Rovněž počty kacířů jsou vyšší a pětkrát je zde uvedeno více jak deset osob k jednomu roku. Zajímavý je i velmi malý počet zaznamenaných konverzí v českodubském vikariátu (pouze patnáct). Z uvedených údajů je patrné, že situace v obou vikariátech byla odlišná a že konfesijní situace byla stabilizovanější ve vikariátu mladoboleslavském.

Zcela rozdílný stav naznačují údaje zповědních seznamů frýdlantského vikariátu. Především blízkost Lužice, příslušnost několika lužických farností do tohoto vikariátu a z toho vyplývající specifické náboženské poměry (jak v lužických farnostech, tak v některých

⁶²⁵ Údaje jsou vyjádřeny v promilech celkového počtu duší. V případě frýdlantského vikariátu zde nejsou započítány celé nekatolické vsi pokud u nich nebyl uveden počet duší.

příhraničních vsích frýdlantského panství), stojí za vysokým počtem nekatolíků v tomto vikariátu. Až do roku 1699 bývá pravidelně zaznamenáno ve zповědních seznamech okolo pěti set „kacířů“, po roce 1699 počet kacířů výrazně klesá a v letech 1700 až 1710 se pohybuje v řádech několika desítek. Po roce 1711 bylo ve zповědních seznamech zaznamenáno opět několik set případů „kacířství“ ročně (od 307 po 862). K roku 1721 je ve zповědních seznamech uvedeno dokonce 3194 nekatolíků v celém frýdlantském vikariátu, z toho 2794 na frýdlantském panství.⁶²⁶ Pokud je tento údaj správný a nejedná se o omyl, který mohl vzniknout například při přepisování v arcibiskupské kanceláři, je to informace velmi zářející a vede k závěru, že na hranicích protestantských zemí nebyla protireformace úplně dokončena nikdy.⁶²⁷

V protikladu k vysokému počtu nekatolíků ve zповědních seznamech frýdlantského vikariátu stojí malé množství zaznamenaných nekajících se (nejvíce bylo zaznamenáno v roce 1676 čtyřicet jedna nedbalých). Z toho je zřejmé, že zde bylo u osob katolického vyznání, dříve než v českodubském a mladoboleslavském vikariátu, dodržováno základní pravidlo alespoň jedné roční zповědi a přijímání. Z formálního hlediska byla v tomto vikariátu ostrá hranice mezi katolíky a nekatolíky, jež je pozorovatelná v údajích zповědních seznamů v téměř úplné neexistenci nekajících se v tomto vikariátu. Další odlišnost je dána i výrazně vyšším počtem konverzí ve zповědních seznamech frýdlantského vikariátu zaznamenaných (celkem 83 osob za celé období).

V mladoboleslavském vikariátu jsou ve zповědních seznamech zaznamenány případy kacířství, ve kterých figurují jednotlivci, popřípadě menší skupiny lidí. Největší počet zaznamenaných herezí je přímo

⁶²⁶ Tamtéž, s. 97. „*subditi in dominio Friedlandensi degentes: 2794.*“ Toto číslo se zdá nepravděpodobné, vzhledem k tomu, že počty „kajících se“ ve farnostech, jež příslušely k frýdlantskému panství, se oproti předchozímu i následujícímu roku nijak nevymykají. Počet duší by tak výrazně krátkodobě stoupl (1720 celý vikariát 47 118, 1721 již 50 660 a v roce 1722 opět 47161). Pro tuto situaci jsem nenalezl vysvětlení ve starší literatuře ani ve fondu HS CG. Přikláním se proto k závěru, že se jedná o omyl při přepisu a číslo mělo být o jeden řád nižší.

⁶²⁷ Na tuto skutečnost upozornil již Josef VÁLKA: *Manýrismus a baroko v české kultuře*, s. 178. K neuspokojivé situaci na panství Frýdlant srov. Jaroslav ČECHURA: *Panství Frýdlant po třicetileté válce*, passim.

v centrální části vikariátu (farnosti Mladá Boleslav, Dobruška, Rožďalovice) a v západní části (Bělá pod Bezdězem, Dubá, Vidím), ve východní části nejsou zaznamenány téměř žádné (např. Sobotka, Libuň). Větší skupiny se objevují ve Vidimi v roce 1676,⁶²⁸ v roce 1694 v dubské farnosti (pět osob) a v roce 1724 v kolatuře rožďalovické.⁶²⁹

Podobná situace byla i ve vikariátu českodubském, který byl až do roku 1697 součástí mladoboleslavského vikariátu. Ve zповědních seznamech z farností tohoto vikariátu byli rovněž zaznamenáni především jednotlivci a menší skupiny (do deseti lidí), v rámci kterých se velmi často objevovaly rodinné vazby. Nejvíce případů a nejpočetnější skupiny byly v severovýchodní části vikariátu v semilské farnosti a zvláště ve farnosti Vysoké nad Jizerou, jež byla až do roku 1702 její součástí. Pravidelně se v seznamech objevují kacíři přímo z městečka Vysoké nad Jizerou a ze vsí Loukov, Sklenařice, Roprachtice, Příkrý a Tříč.⁶³⁰ V této podhorské farnosti byl rovněž vysoký počet nedbalých. I v ostatních částech vikariátu byli zaznamenáváni „kacíři“ a počet nedbalých zde byl poměrně velký.

Ve frýdlantském vikariátu se větší počet osob objevuje v lužických farnostech. Přičemž se buď jedná o téměř všechny obyvatele (Günthersdorf, Ostřice), řadu nebo několik obyvatel a tuláků (Gruna, Königshein, Seittendorf).⁶³¹ Rovněž ve farnostech náležejících k frýdlantskému panství nacházíme větší skupiny nekatolíků, dokonce několik celých vsí („*pagi haeretici*“). Jedná se o příhraniční vsi (Ves, Dolní Višňová, Dolní Oldřichov, Boleslav, Černousy)⁶³² a vsi náležející již k Lužici, ale církevně spravovaných z Frýdlantu (Günthersdorf). I v dalších vsích byl počet zaznamenaných „kacířů“ větší. Je zřejmé, že blízkost protestantského prostředí a odlehlost panství od centra vytvářely

⁶²⁸ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zповědní seznamy*, I. díl, s. 52. „... *Andr. Kreuschl cum ux., Sebast. Nova, Georg. Janse, Cathar Feixin, dominus Joannes Cuiliemus Wildim.*“

⁶²⁹ Tamtéž, s. 48. „... *mart. karel, Joan Bonka, Petrus Velechovský, Venc. Kalvoda, Carol Malec.*“

⁶³⁰ Tamtéž, s. 66-67, 83.

⁶³¹ Tamtéž, s. 99-100, 102-103, 105-113, 115.

⁶³² V těchto vsích byli nekatolíci tolerováni od doby reformace. K tomu srov. pozn. 617. Josef Vítězslav ŠIMÁK(ed.): *Zповědní seznamy*, I. díl, s. 91-98.

příznivé podmínky pro rezistenci nekatolíků a pouze pozvolný postup rekatolizace. V ostatních částech frýdlantského vikariátu byli „kacíři“ zaznamenáváni ve zpovědních seznamech výjimečně, a to i v příhraničních farnostech (Hrádek nad Nisou, Chrastava, Jablonné v Podještědí).⁶³³ Blízkost hranice tak nebyla jedinou a určující podmínkou rezistence nekatolíků na frýdlantském panství.

Na rozdíl od zpovědních seznamů jsou farářské relace na informace o nekatolících poměrně skoupé, což je dáno i tím, že je zde zachycen stav pouze ve dvou letech, zatímco zpovědní seznamy zachycují větší časový úsek.⁶³⁴ V roce 1676 jsou ve farářských relacích z mladoboleslavského vikariátu (zahrnujícího i pozdější českodubský vikariát) pouze dva nekatolíci ve skalské farnosti ze vsí Kluky a Spikaly⁶³⁵ a ve farnosti turnovské je jmenovitě uveden Jan Tomassin ze státku Žlábek.⁶³⁶ V relacích ostatních farářů bývá nejčastěji uvedeno, že zde žádní nekatolíci nejsou či se o nich neví.⁶³⁷ Při pouhém srovnání s údaji zpovědních seznamů pro léta 1676 a 1677, kdy relace vznikaly, zjišťujeme nápadný rozdíl. Ve zpovědních seznamech se v roce 1676 objevuje 15 osob a v roce 1677 12 osob, které jsou označeny jako kacíři. Je tedy nasnadě si položit otázku, jak tento rozdíl vznikl. Při bližším srovnání zjišťujeme, že některé osoby nejsou ve farářských relacích uvedeny a na některé je pouze odkázáno, snad proto, aby tento údaj příliš nekazil celkový dobrý dojem s odpovědí v dotazníku farářem uvedených.⁶³⁸

⁶³³ Tamtéž, s. 101-102.

⁶³⁴ Na údaje o nekatolících ve farářských relacích ve své studii upozornil a pro celou arcidiecézi shrnul Vladimír RYNEŠ: *Málo využitý pramen vlastivědného poznání*, s. 106-113.

⁶³⁵ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 238v.

⁶³⁶ Tamtéž, fol. 30v. „... *inter meas oviculas ad me spetans nullus Aatholicus inveniuntur ... preter unicum Inquilinum nomine Joanem Tomassin in Praedio Žlábek*“

⁶³⁷ Například benátecký farář formuloval svoji odpověď následujícím způsobem: „*omnes sunt Laus Deo optimo maximo apud nos Catholici, de nullo mentor suscipio.*“ Tamtéž, fol. 49r.

⁶³⁸ Tak tomu je například u farnosti vidimské, kde farář odkázal na zpovědní seznamy, ale zároveň uvedl, že žádní nejsou („*nullus sunt*“). Tamtéž, fol. 263r. Ve zpovědních seznamech bylo ovšem uvedeno hned šest osob: „*Andr. Kreuschl cum ux., Sebast. Nova, Georg. Janse, Cathar Feixin, dominus Joannes Cuiliemus Wildim.*“ Josef Vítězslav ŠIMÁK(ed.): *Zpovědní seznamy*, I. díl, s. 52. V případě dobrovické farnosti se vyskytuje ve zpovědních seznamech k roku 1676 Susanna Petrin (Petrová) z Kosořic, která se v relaci nevyskytuje. Tamtéž, s. 39.

V responsích z roku 1700 nejsou v mladoboleslavském vikariátu (zmenšeném o českodubský vikariát) uvedeni žádní nekatolíci. Ve zповědnicích seznamech jsou v tomto roce uvedeni dva nekatolíci.⁶³⁹ V českodubském vikariátu se s výjimkou dvou osob nevyskytují žádní nekatolíci. Jeden blíže neuvedený ve farnosti bzovské a Daniel Jiří Šeb z Vysokého nad Jizerou.⁶⁴⁰ V českodubské farnosti se mohli vyskytovat nekatolíci mezi přespolečnými a mezi tuláky.⁶⁴¹ Ve zповědnicích seznamech není k roku 1700 zaznamenán žádný nekatolík a k roku 1701 pouze tři nekatolíci.

Ve farářských relacích z frýdlantského vikariátu z roku 1676 jsou zaznamenáni nekatolíci v odpovědích šesti farářů. Jedná se o tři fary lužické (relace faráře z Königsheinu chybí) a dále Jablonné v Podještědí, Hrádek nad Nisou a Frýdlant. Tyto údaje v zásadě potvrzují poznatky, které nám přináší zповědnicí seznamy. Relace frýdlantského děkana přímo na zповědnicí seznamy odkazuje, přičemž se ve vsích jemu náležejících žádní nekatolíci nenacházeli, kromě „čeládky“ pocházející z Lužice a cizinců ve vsi Černousy a Ves.⁶⁴² O cizince se ovšem nejednalo, jelikož byly tyto vsi součástí frýdlantského panství. Nekatolíci zde byli od padesátých let po zásahu saského kurfiřta tolerováni a je proto možné, že byli frýdlantským děkanem za cizince pouze považováni, i když toto vysvětlení je těžko doložitelné. Ve zповědnicích seznamech se ovšem žádná zmínka o cizincích neobjevuje.⁶⁴³ V další příhraniční farnosti Hrádku nad Nisou byly zaznamenány dvě luteránky ve vsi Oldřichov na Hranicích.⁶⁴⁴ Ve farnosti Jablonné v Podještědí, která se rovněž rozkládala při hranicích s Horní Lužicí (resp. Saskem), byl v relacích zapsán jeden nekatolík ve vsi Heřmanice v Podještědí.⁶⁴⁵

⁶³⁹ Josef Vítězslav ŠIMÁK(ed.): *Zповědnicí seznamy*, I. díl, s. 29.

⁶⁴⁰ NA Praha, APA I., sign. B 14/2, fol. 9v a 62v.

⁶⁴¹ Tamtéž, s. 39v.

⁶⁴² Nekatolíci jsou zde označeni jako „*Familia ex Lusatia conducta*.“ K nekatolíkům ve Vsi a Černousech (ze zповědnicí seznamů víme, že se jednalo o tři vsi - ještě Boleslav). je „*heretici hospites*“ – cizinci. NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 11r.

⁶⁴³ „... *in pagis Wisa, Buntendorf et Tschirnhaus a tempore reformationis tolerantur haeretici, quorum numerus se extendit ad 91 personas*.“ Josef Vítězslav ŠIMÁK(ed.): *Zповědnicí seznamy*, I. díl, s. 95.

⁶⁴⁴ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 70v.

⁶⁴⁵ Tamtéž, fol. 86r.

V případě lužických farností Gruna, Ostritz a Seitendorf se setkáváme s obdobnými údaji jako ve zповědních seznamech. V grunské farnosti bylo zapsáno 16 nekatolíků, z nichž mnozí byli „*vagabundi, et non stabiles*.“⁶⁴⁶ Ve farnosti Ostritz bylo celkem čtyřicet nekatolíků a v seitendorfské přibližně 300 nekatolíků.⁶⁴⁷

Responsa duchovních správců frýdlantského vikariátu z roku 1700 uvádí mnohem méně nekatolíků než farářské relace z let 1676 až 1677. Frýdlantský děkan do odpovědi napsal, že se v jeho děkanátu nenachází žádní nekatolíci a ve zповědních seznamech je uvedena pouze jedna osoba v roce 1701, k roku 1700 zde není uvedena žádná. V následujících letech se zde opět objevují nekatolické vsi, tentokrát jde však o vsi Višňová, Předlánice a Poustka, které dosud nebyly uváděny jako součást frýdlantské kolatury, jelikož byly spravovány z kostela ve Višňové, který byl pod evangelickou správou.⁶⁴⁸ Vsi Ves, Černousy a Boleslav se zde již neobjevují, jelikož v této době tvořily již samostatnou farnost. K tomuto roku v této farnosti již zůstává jediný nekatolík ve vsi Boleslav.⁶⁴⁹ K zásadnímu snížení počtu nekatolíků v těchto vsích došlo v letech 1689 až 1691, sedm let po obsazení zdejší fary.⁶⁵⁰ Rovněž ve farnosti Nové Město pod Smrkem, která byla ještě v roce 1676 připojena k frýdlantské kolatuře, byli v roce 1700 zaznamenáni pouze dva nekatolíci.⁶⁵¹

V české části vikariátu se v responsích objevují ještě dva nekatolíci ve farnosti brništské a dva ve Stráži pod Ralskem.⁶⁵² V lužických farnostech byla situace nezměněná, pouze v Königsheinu, který nebyl ve farářských relacích z let 1676 – 1677 uveden, byla nekatolického vyznání pouze jedna žena, u které byla naděje na obrácení.⁶⁵³

Konkrétní konfese je zaznamenána ve velmi malém počtu případů, například u blíže nespecifikovaného nekatolíka na loučeňském zámku, který je označen jako „*calvinus*“.⁶⁵⁴ Mnohdy se zde objevuje i několik

⁶⁴⁶ Tamtéž, fol. 62r.

⁶⁴⁷ Tamtéž, fol. 121v a 144r.

⁶⁴⁸ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 4r.

⁶⁴⁹ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 155r.

⁶⁵⁰ Josef Vítězslav ŠIMÁK(ed.): *Zповědní seznamy*, I. díl, s. 115-116.

⁶⁵¹ „... *famuli, qui apud rusticos serverunt*“ NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 89v.

⁶⁵² V obou případech se jedná o otce a syna. Tamtéž, fol. 102v a 146v.

⁶⁵³ „... *quae est Die Spe conversionis*.“ Tamtéž, fol. 72r. V případě farnosti Ostritz zde bylo uvedeno 35 nekatolíků a v seitendorfské farnosti 400 nekatolíků. Tamtéž, fol. 97r-v a 135v.

⁶⁵⁴ Josef Vítězslav ŠIMÁK (ed.): *Zповědní seznamy*, I. díl, s. 51.

rodinných příslušníků a poměrně často se mezi nekatolíky vyskytují ženy.⁶⁵⁵ Odhadem tvoří přibližně polovinu uvedených nekatolíků.

Z hlediska sociálního postavení či profese nacházíme mezi uvedenými kacíři především poddané různých povolání (např. mlynáře, myslivce, rybáře, tkalce, kováře, pastýře, sluhy, kuchaře), vojáky, tak i ženu správce⁶⁵⁶ a několik osob šlechtického stavu.⁶⁵⁷ Je příznačné, že s výjimkou frýdlantského panství a okolí Vysokého nad Jizerou nenacházíme mezi uvedenými „kacíři“ téměř žádné měšťany a osoby věnující se zemědělské činnosti. Z hlediska sociálního složení se tak objevují osoby svobodné nebo osoby, které měly lepší možnosti vzdorovat disciplinačnímu tlaku rekatolizace. Zpravidla žily v odlehlejších místech a byly více mobilní než osoby pevně svázané z majetkem. Mezi „kacíři“ uvedenými ve zpovědních seznamech i farářských relacích se poměrně často objevují i osoby, jež bývají faráři označováni jako cizinci a tuláci.⁶⁵⁸

Zpovědní seznamy i farářské relace ukazují, že rekatolizace v boleslavském kraji byla dlouhodobým a problematickým procesem. Ačkoli jejich údaje z poslední třetiny 17. století přináší obraz již rámcově konfesijně sjednocené společnosti, objevují se v něm i prvky dlouhodobé rezistence nekatolíků. Z celého obrazu se zvláště vymykají příhraniční oblasti (Frýdlantsko, Semilsko), kde jsou počty „kacířů“ (příp. nekajících se) poměrně dlouhou dobu vysoké. To bylo dáno na jedné straně jejich polohou, jistou odlehlostí a specifickým průběhem počátků rekatolizace i pomalejším průběhem obnovy církevní správy. Zatímco ve většině farností byli nekatolíci v těchto pramenech uváděni zřídka, ale zpravidla opakovaně, z čehož je možno odvodit existenci tajného nekatolictví i

⁶⁵⁵ Například ve Mšeně byly jako „haertici“ v roce 1681 zazanemnáni Jakub Špaček a jeho dcera Katřina, která se v záznamech objevuje znovu spolu s Václavem Starchalským a jeho ženou. Tamtéž, s. 46. V celém vikariátu je mezi blíže specifikovanými kacíři 18 žen.

⁶⁵⁶ V letech 1691 až 1694 v Dubé. Tamtéž, s. 40.

⁶⁵⁷ Například paní Annu Kateřinu ze Šlejnic v Českém Dubu či ženu barona Bredy v Loukově. Tamtéž, s. 57, 59.

⁶⁵⁸ Například v Lužické Gruně jsou uvedeny „tres personae vagabunde“ v letech 1678, 1681 – 1685. Tamtéž, s. 99.

v těchto místech. Na Frýdlantsku a Semilsku (zvláště v okolí Vysokého nad Jizerou) je výskyt nekatolíků možné označit za běžný.

Z uvedeného srovnání je zřejmé, že vyšší výskyt nekatolíků nacházíme na *periferii* zkoumaného regionu. Okrajovost zde přitom nevychází pouze z blízkosti hranice s konfesionálně spřízněným prostředím, které se stávalo určitou základnou k naplnění církevních potřeb nekatolíků, nezbytných k dlouhodobější rezistenci, ale i možnost úniku.⁶⁵⁹ Jde ovšem i o *periferii* z hlediska rychlosti přeměny struktur společnosti, které spočívaly v dlouhodobě se nezlepšujícím stavu církevní správy a pomalém postupu vrchností proti nekatolíkům.⁶⁶⁰

6.1.3 Rekatolizační praxe v lokální perspektivě: příklad z panství Dobrovice – Loučeň v první třetině 17. století

Na místní úrovni reprezentovaly světskou spravedlnost na prvním místě hrdelní soudy ve většině královských a poddanských měst a městeček. Tyto soudy vykonávaly působnost v hrdelněprávní oblasti i ve svém okolí. Systém hrdelních soudů byl hlavním nástrojem represe nejrozšířenějších trestných činů.⁶⁶¹ Následující sonda bude založena na materiálech vzniklých z činnosti jednoho takového soudu v boleslavském kraji v městečku Dobrovice, které náleželo k panství dobrovicko-

⁶⁵⁹ Na příkladu jilemnického panství ukazuje problematiku rekatolizace v periferní oblasti ve srovnání s francouzským krajem Lacaune Eva KALIVODOVÁ: Odlesk rezistencí aneb bipolarita protireformačních politik mezi Českým královstvím a Francií. In: Zdeněk R. NEŠPOR (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Ústí nad Labem 2007, s. 233-253. V této souvislosti je třeba upozornit i na v tomto příspěvku nezaslouženě opomíjenou práci hornobrusnického faráře Franze Xavera KUHN: *Das Riesengbirge und sein Vorland zur Zeit der Rekatholisierung*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 70, 1932. s. 55-107. Peter SCHULZ (ed.): *Das Riesengbirge und sein Vorland zur Zeit der Rekatholisierung von ThDr. Franz Xaver Kuhn*. (Reprint) Garbsen 2002, 199 s. Tato Kuhnova původně disertační práce se mimo jiné rovněž věnuje významu hranic a odlehlosti („periferie“) pro odpor nekatolíků v oblasti celých Krkonoš a Podkrkonoší (včetně jilemnického panství). K tomu srov. i recenzi Františka KUTNARA v ČČH 39, 1933, s. 435-436.

⁶⁶⁰ Zcela jednoznačným příkladem zde může být farnost Ves na Frýdlantsku, kterou je možno označit za periferii periferie, kde se o rekatolizaci dá hovořit až od 80. let 17. století, kdy došlo k oddělení zdejší fary od frýdlantské kolatury. I poté zde rekatolizace postupovala velmi pomalu.

⁶⁶¹ Jaroslav PÁNEK: *Hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. ČsČH 32, 1984, s. 694

loučeňskému.⁶⁶² Pohled na rekatolizační praxi z lokální perspektivy nám umožní nejen podrobněji sledovat strategie obou stran v takovém konfliktu, ale zároveň může podhalit náboženské myšlení delikventů.

Zásada přijatá na sněmu v Augsburgu v roce 1555 „čí země, toho víra“ (*cujus regio, eius religio*) a platná pro všechna území Svaté říše římské po vestfálském míru v roce 1648 vyžadovala po poddaných, aby vyznávali konfesi svého vládce a upevňovala jednotu státu a církve. Na jejím základě se vytvořil klasický raně novověký konfesní stát. Z úzkého spojení církve a státu vyplývalo, že garantem ideové jednoty státu, vycházející z jednoho vyznání a hierarchie hodnot stanovené jedinou státní církví, byl raně novověký stát, který ji ochraňoval soustavou řady přísných zákonů.⁶⁶³ Být nekatolíkem v katolickém konfesijním státě znamenalo spáchat zločin „proti Bohu a náboženství“,⁶⁶⁴ ale zároveň zločin proti státu.⁶⁶⁵

Obecně přijímaná klasifikace trestných činů v raném novověku, kterou vypracoval Jaroslav Pánek, definuje přečiny proti Bohu a náboženství jako činy proti oficiální ideologii. Řadí do této skupiny kacířství, rouhání, čarodějnictví, magii, poškozování církevních symbolů (svatokrádež) a urážku duchovenstva.⁶⁶⁶ Z hlediska rekatolizační praxe je nejdůležitější zločin kacířství, kterému se budeme v této kapitole věnovat, ovšem z pohledu celkového přijetí náboženských a mravních pravidel potridentské katolické církve, jakožto výsledků rekatolizace, je nezbytný pohled i na další přečiny proti náboženství, ale i na činy proti mravnosti. Ty řadí mezi delikty náboženského charakteru Heinrich Richard Schmidt ve své práci o reformované morálce, ovšem za zločiny proti Bohu

⁶⁶² Vývoji hrdelního soudnictví, literatury a pramenům k jeho dějinám se podrobně věnuje práce Jindřich FRANCEK – Tomáš ŠIMEK: *Hrdelní soudnictví českých zemí*. Soupis pramenů a literatury. Praha 1995, 188 s.

⁶⁶³ Daniela TINKOVÁ: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 157.

⁶⁶⁴ Blíže k tomuto pojmu srov. Tamtéž, s. 156 an.

⁶⁶⁵ Jiří MIKULEC: *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách*, s. 77.

⁶⁶⁶ Jaroslav PÁNEK: *Hrdelní soudnictví*, s. 712-714. Vedle činů proti oficiální ideologii (A) jsou v této klasifikaci dále zahrnuty: B) činy proti panovníkovi a státnímu zřízení, C) činy proti pozemkové vrchnosti, D) činy proti místní (městské a vesnické) administrativě, E) činy proti životu a zdraví, F) činy proti majetku, G) činy proti cti, H) činy proti mravnosti.

považuje pouze rouhání, čarodějnictví a magii, ostatní přečiny jsou v jeho pojetí přečiny proti náboženské morálce (resp. křesťanské disciplíně).⁶⁶⁷ I v katolickém prostředí patřil dohled nad mravností obyvatel k základním úkolům církve.

V právních zdrojích hrdelního soudnictví jsou zločiny proti Bohu a náboženství řazeny v hierarchii trestných činů různým způsobem. *Constitutio Criminalis Carolina* z roku 1532 řadí do čela této hierarchie rouhačství, zatímco magie je až na čtvrtém místě a svatokrádež až v druhé polovině pořadí trestných činů. Výčet deliktů náboženského charakteru je zde omezen pouze na tyto tři zločiny. Práva městská Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579 přejímají analogický postup.⁶⁶⁸ V pozdější kodifikaci *Constitutio Criminalis Josephina* z let 1707-1708 zaujímají zločiny proti náboženství první místa mezi delikty v následujícím pořadí: rouhačství, kacířství, čarodějnictví a odpadlictví. Stejným způsobem jsou tyto přečiny řazeny v *Constitutio criminalis Thereziana* z roku 1769 (česká verze 1771). Zde již tvoří společný oddíl.⁶⁶⁹

Rekatolizace s sebou přinesla řadu konfliktů v oblasti přečinů proti Bohu a náboženství. Počet činů proti oficiální ideologii v této době vzrostl, což potvrzují i údaje Jaroslava Pánka na základě výzkumu několika hrdelních soudů ve středních Čechách pro období let 1547 až 1765.⁶⁷⁰

V případě dobrovického hrdelního soudu je dochován materiál po roce 1661. Zločinů proti Bohu a náboženství zde nacházíme několik desítek, ve větší míře se ovšem objevují až na přelomu 17. a 18. století. Můžeme konstatovat, že za celé období tvoří pouze nepatrný zlomek

⁶⁶⁷ Heinrich Richard SCHMIDT: *Dorf und Religion*, s. 12 (pozn. 63).

⁶⁶⁸ Daniela TINKOVÁ: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 159. K tomu srov. Josef JIREČEK (ed.): *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína. CIB. Tomus 4, Pars 3, Monumenta Iuris municipalis, Sectio 2. Praha 1876, 457 s.*

⁶⁶⁹ To jim „dodává na nezbytné koherenci a vytváří skutečný logický a hierarchický „systém“.“ Daniela TINKOVÁ: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 159.

⁶⁷⁰ Jaroslav PÁNEK: *Hrdelní soudnictví*, s. 714. V období 1681 -1740 stoupá počet těchto případů, ovšem zároveň s tím stoupá i počet případů v jiných kategoriích, což je důsledkem zvyšující se disciplinace obyvatelstva. Podstatné je, že v následujícím období počet činů proti oficiální ideologii klesá, zatímco počet činů v ostatních kategoriích zůstává přibližně na stejné úrovni (s výjimkou činů proti cti).

případů. V letech 1661 až 1700 byly v Dobrovici řešeny pouze čtyři takové případy (jeden případ blasfemie v roce 1692 a tři čarodějnictví z let 1671, 1673 a 1686). V následujícím období bylo případů více.⁶⁷¹ V letech 1723 až 1732 to bylo devatenáct případů kacírství. Z ostatních činů proti Bohu a náboženství se objevuje pouze jedno nařčení z čarodějnictví (srov. Tab. 6.1).⁶⁷² V období po roce 1700 tak dochází k ztrojnásobení počtu těchto přečinů a k výrazné změně jejich struktury.

Z hlediska rekatolizační praxe jsou nejzajímavější delikty v kategorii **kacírství**, jejichž aktéry jsou podezřelí z nekatolictví a jde tak o konflikty konfesijního charakteru. Tyto případy se v okolí Dobrovice objevují právě v letech 1723 až 1732, což odpovídá období nejvypjatější fáze rekatolizace v době vlády Karla VI. V roce 1717 byl vydán patent proti nekatolickým knihám a emisarům, který zahájil novou vlnu rekatolizačního tlaku. Další patenty byly ve stále se zotřujícím duchu vydávány i v dalších letech (1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1730, 1734, 1735).⁶⁷³

Přečinem naprosté většiny podezřelých bylo přechovávání a četba nekatolických knih. Mezi nimi vyniká zvláště případ poddaných z Ledců, vzdálených asi 9 kilometrů východně od Dobrovice. Dalšími případy bylo podezření z ukrývání predikantů v kombinaci s držením nekatolických knih (1723), znevažování úcty svatých, konkrétně svatého Jana Nepomuckého (1729) a zběhnutí do Horní Lužice (1732).

Tabulka 6.1 Přečiny proti Bohu a náboženství (oficiální ideologii) u dobrovického hrdelního soudu v letech 1661 až 1732

přečin	1661-1700	1701-1732
rouhání (blasfemie)	1	0
kacírství	0	25
čarodějnictví a magie	3	1

⁶⁷¹ SOkA Mladá Boleslav, AM Dobrovice, Stará registratura, sign. I C 1a, kt. 12-15; Městské knihy – radní manuály, sign. I B 5, I B 12.

⁶⁷² Tamtéž, sign. I C 1a 13, 57, 103, 124, 174, 198.

⁶⁷³ Tomáš V. BÍLEK: *Reformace katolická*, s. 269-272.

ostatní (svatokrádež či urážka duchovenstva)	0	0
--	---	---

Mezi podezřelými nacházíme především osoby, jež se nevěnovaly zemědělské činnosti: kováře, rybáře, krejčího, kameníka, žebráka atd. Není to ovšem pravidlem, jelikož se mezi nimi objevila i řada osob, které se zemědělské činnosti věnovaly (několik chalupníků a sedláků). Rovněž zde nacházíme i jednoho dobrovického měšťana. Zajímavá je rovněž skutečnost, že většina podezřelých pocházela pouze z několika míst celého panství. Většinou se jedná o vsi v poměrně velké vzdálenosti od farního kostela a zároveň i od centra panství (Ledce, Podvinec, Jabkenice, Chudíř) nebo o malé osady a samoty. I zde se ovšem najdou výjimky (Vinařice, Sýčina). Všechny podezřelé osoby pocházely z dobrovického nebo loučeňského panství (panství náležící stejné vrchnosti).

Ze struktury obviněných podle věku vyplývá, že se těchto deliktů dopouštěli především starší lidé, mnohdy kmetského věku. Nejstaršímu obviněnému žebráku Janu Černému, narozenému ve vsi Jabkenicích, bylo asi sedmdesát devět let. Nejmladším obviněným nebylo méně než dvacet osm let (Viz.. Tab. 6.1). Mezi vyšetřovanými osobami byla pouze jedna žena, sedmdesátiletá vdova Alžběta Bousovská, která byla v podruží u svého syna v Němčicích. To není překvapivé ani vzhledem k vysokému počtu „kacířek“ ve zpovědních seznamech, jelikož je třeba mít na zřeteli, že hlavou domácnosti v tradiční společnosti byl muž. Na něj spadala odpovědnost v případě podobného deliktu, jakým bylo držení nekatolických knih. Jedinou obviněnou je tedy v tomto případě vdova.

Tabulka 6.2 Struktura obviněných podle věku v rekatolizačních případech u dobrovického hrdelního soudu v letech 1723 až 1732

věk	počet	
do 29 let	2	8 %
30 až 39 let	4	16 %

40 až 49 let	4	16 %
50 až 59 let	3	12 %
nad 60 let	6	24 %
neuvedeno	6	24 %

Jak již bylo uvedeno, přečinem většiny podezřelých bylo přechovávání nekatolických knih. Z výpovědí obviněných se dozvídáme, že své knihy nijak neskrývali. Měli je ve světnici v almaře nebo v komoře na polici. U rybáře Jiříka Hužery z Podvínce byly knihy uloženy „*na prknech stropu*“ se zdůvodněním, že u vody je vlhko.⁶⁷⁴ V jiných případech byly knihy schovány v seně.⁶⁷⁵ Ať tedy podezřelí knihy schovávali nebo ne, nikdo o knihách nevěděl, nebo o nich věděli pouze „*domáci*“, byly tyto knihy nakonec odhaleny. K odhalením docházelo různými způsoby a účastnila se jich řada lidí. Nejčastěji byly objeveny duchovními správci, ti ostatně figurují i v případech, ve kterých objevily knihy jiné osoby. V těchto případech jsou představitelé farního kléru zpravidla posuzovateli závadnosti knih. Některá odhalení se podařila představitelům vrchnostenské správy, jako v případě kameníka Martina Sandera, který odhalení popisuje následujícím způsobem: „*Stalo se to takto, já jsem vešel do setnice a ta kniha ležela na lavici u stolu, nepochybně, že ji tu tovaryš zapoměl, poněvadž jsem já ji nikdá v domě neviděl. Vzal jsem ji z lavice a položil ji na stůl a nahlídl jsem do ní, v tom pan purkrabí přišel ke mně a díval se do ní a hned ji sebou vzal.*“⁶⁷⁶

V jiných případech figurují představitelé vrchnostenské správy jako prostředníci mezi duchovním – posuzovatelem závadnosti a jinou osobou, která knihu objevila a upozornila na ní. Tyto případy, kdy knihu objevila jiná osoba než duchovní správce nebo misionář, byly zpravidla iniciační a stály na počátku rozsáhlejšího hledání dalších knih v okolí prováděného již systematicky církevními a světskými představiteli. Typickým

⁶⁷⁴ SOkA Mladá Boleslav, AM Dobruška, Stará registratura, sign. I C 1a 198, Výslech Jiříka Hužery, 3. 7. 1723.

⁶⁷⁵ Např. Tamtéž. Výslech Jiřího Kumpána, 3. 7. 1723.

⁶⁷⁶ Tamtéž. Výslech Martina Sandera, 1723, bez přesného data.

příkladem může být případ Samuela Hlušičky z Ledců, který stál na počátku odhalení dalších vlastníků zakazaných knih ve vsi (celkem bylo v tomto případě vyšetřováno pět osob a odhaleno dvanáct nekatolických knih). Pikantní na celém případě je skutečnost, že Samuel Hlušička byl udán vlastním synem.⁶⁷⁷ Podobně i v případě Jana Černého, který popíral svatost Jana Nepomuckého a znevažoval institut svatých vůbec, stálo na počátku vyšetřování udání Jiříka Hlaváče, u kterého byl Jan Černý rok v podruží.⁶⁷⁸

Zajímavé je rovněž, že ačkoli byli podezřelí dotazováni, zda nevědí, kdo takové zapovězené knihy vlastní, zpravidla neudávali žádná jiná jména. Přitom z jiných odpovědí je zřejmé, že si knihy mezi sebou půjčovali a tudíž věděli, kdo je jejich vlastníkem.

Role duchovních správců farnosti se zdá být na podkladě výsledků obviněných dvojznačná. Na jedné straně je patrné, že duchovní správci, působící v této době v Dobrovici, Osenici a Mladé Boleslavi, postupovali v duchu tehdejší praxe vůči podezřelým osobám poměrně nekompromisně. Na druhé straně se z řady odpovědí dozvídáme, že dřívější správci těchto farností vlastnictví těchto knih tolerovali a věděli o něm, pouze z nich fyzicky odstranili závadné stránky.⁶⁷⁹ Role kněží se tedy zdá být dvojznačná, ovšem smířlivější přístup v době těchto rekatolizačních procesů již vůbec neplatil a ve výpovědích obviněných je třeba k němu přistupovat jako k obhajobě na základě zkušeností a poznatků z minulosti. V procesech byli zainteresováni i jezuitští misionáři (především v roce 1726, ale bohužel zde nejsou uvedena konkrétní jména).

Ve dvou případech se setkáváme s obviněnými, kteří tento přečin spáchali opakovaně. Jedním z nich byl Jiřík Hlušek, kterému bylo

⁶⁷⁷ Hlavní akter případu popisuje odhalení ve své výpovědi takto: „... můj syn mně u rychtáře našeho obžaloval, že takovou knihu mám, já jsem rychtáři povídal, že takovou knihu mám, a on rychtář pro ní mého syna poslal a když mu jí můj syn přinesl, rychtář ji donesl panu faáři Dobrovickému.“ Tamtéž. Výslech Samuela Hlušičky, 3. 7. 1723.

⁶⁷⁸ Tamtéž. Výslech Jiříka Hlaváče, 1. 6. 1729. K případu podrobněji v podkapitole o účtě svatých.

⁶⁷⁹ Například Matěj Kuchta vypověděl: „... také je Velebný pan farář Vosenický Pater Reytharek, tež pan farář Ctibor mnohokrát v ruce měli, když nebožtík otec v Sejkovicích mlynářem byl a nikdy žádnéj je nvzal ani netupil, jenom dva listy z nich chtěli vytrhnout.“ Tamtéž. Výslech Matěje Kuldy, 3. 7. 1723.

zabaveno celkem pět knih a který svůj přečin zopakoval, přestože byl poprvé uvězněn na dva týdny v šatlavě.⁶⁸⁰ Druhým recidivistou byl Jiří Kumpán, který byl kromě držení nekatolických knih, kterého se dopouštěl opakovaně, podezřelý i z ukrývání žitavských emisarů.⁶⁸¹

Knihy a informace se šířily na venkově poměrně rychle, podobně jako citáty a příběhy z nich. K přenosu docházelo půjčováním, ústním předáváním, dědictvím, ale i prodejem.⁶⁸² Objevují se i další způsoby nabytí těchto knih. V případě zmíněného Jiřího Kumpána šlo u několika knih údajně o zástavu „*od nějakýho nádenika*“,⁶⁸³ v případě kameníka Martina Sandera u něj knihu zanechal jeho luteránský tovaryš, jehož existence na Dobrovicku ve 30. letech 18. století je sama o sobě velmi zajímavá.⁶⁸⁴ Alžběta Bousovská přišla ke své knize zcela netradičním způsobem. Knihu u ní zanechali vojáci, kteří museli být luteráni, když „*bylo tažení vojenský před šesti lety.*“⁶⁸⁵

Vliv knih na náboženské myšlení lidových vrstev v 18. století byl již objasněn.⁶⁸⁶ Otázka způsobu čtení těchto knih ale zůstává stále otevřena. Strukturu knih u podezřelých z nekatolictví na Dobrovicku nelze zcela zrekonstruovat, jelikož údaje o nich jsou často neúplné a mnohdy není specifikován ani jejich druh. Rovněž nelze zcela přesně určit počet těchto knih, protože je mnohdy uveden počet svazků, mezi nimiž se mohly vyskytovat identické knihy nebo tituly. Celkem bylo ve všech dvaceti

⁶⁸⁰ Tamtéž. Výslech Jiříka Hluška, 10. 2. 1727.

⁶⁸¹ Tamtéž. Výslech Jiřího Kumpána, 8. 3. 1723.

⁶⁸² Pavel HIML: *Ta kniha falešná a nespravedlivá jest*, s. 124.

⁶⁸³ SOKA Mladá Boleslav, AM Dobruvice, Stará registratura, sign. I C 1a 198, Výslech Jiřího Kumpána, 8. 3. 1723.

⁶⁸⁴ Tamtéž. Výslech Martina Sandera, 8. 3. 1723. Luteránský tovaryš byl u Martina Sandera do doby, než jej tento „*na poručení J. M. pana děkana mladoboleslavského z díla propustil.*“ V další odpovědi vysvětluje proč dotyčného tovaryše zaměstnal: „*... však když já čeládku k panskému dílu potřebuji, musím vzít takového člověka, který mě dílo zastane, a když mně takovej čeledín přidá do díla, já jej musím přijmout do příbytku sebou se vším, ...*“.

⁶⁸⁵ Tamtéž. Výslech Alžběty Bousovské, 9. 5. 1726.

⁶⁸⁶ Tomuto tématu se zevrubně věnuje Marie-Elisabeth DUCREUX: *Způsob čtení a vtaž ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*. AUC – HUCP 32, 1992, 1-2. s. 51-80; Táž: *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*. Literární archiv PNP 27, 1994, s. 61-87. Dále srov. např. Jaroslav ŠULA: *Četba tajných nekatolíků třebechovické farnosti v 18. století*. Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 99-141. Rovněž srov. Zdeněk R. NEŠPOR (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007, 449 s. (zvláště v oddílu věnujícím se regionálním rozdílným českých nekatolíků v 18. a 19. století na s.82-216).

třech případech vlastnictví nekatolických knih zaznamenáno čtyřicet devět svazků knih. Žádná bližší informace není uvedena u devíti z nich. U dvaceti sedmi knih je uveden alespoň jejich druh nebo bližší určení. Nejdetailnější informace jsou uvedeny v případě knih zabavených na dobrovickém panství na přelomu let 1725 a 1726. Jednalo se o jedenáct knih, které byly sepsány ve *specifikaci* ze 7. ledna 1726 (Viz Tab. 6.3). Nejčastěji se mezi zabavenými knihami objevovaly postily (9), modlitby (7), žalmy (7), zpěvníky a kancionály (5) a rovněž sumáře (3). Dále bylo uváděno například kázání, bible německá, výklad desatera, Nový zákon, vysvětlení mše svaté či kniha označená jako Adamův život. U několika knih je rovněž uvedeno, že byly tištěny v Žitavě.⁶⁸⁷

U většiny podezřelých byly zabaveny jedna nebo dvě knihy, pouze u pěti z nich bylo zabaveno více knih (Jiří Kumpán – 5 knih, Matěj Švejda – 3 knihy, Jiří Včelka – 4 knihy, Jiřík Hužera – 4 knihy, Matěj Moc – 4 knihy).

Tabulka 6.3 Přehled zabavených nekatolických knih uvedený v sumariu z 7. ledna 1726⁶⁸⁸

	kniha	místo vydání /vydavatel (tiskař)	rok vydání
1.	Nový zákon	Praha/Jiří Dačický	neuveďeno
2.	Modlitby Želanského	Praha	1617
3.	Modlitby	Žitava	1685
4.	Summarius Jana Stránenského	neuveďeno	1674
5.	Postila domácí	Žitava	1682
6.	kancionál	Žitava	1683
7.	Modlitby Kašpara Motěšického	neuveďeno	1693
8.	Postila Jiřího Dykasta	Praha	neuveďeno
9.	Písně vejroční	neuveďeno	neuveďeno
10.	Kancional Jiřího Rejróna	Praha	1595

⁶⁸⁷ Např. SOKA Mladá Boleslav, AM Dobrovice, Stará registratura, Věci trestní, sign. 1C1a 198, Výslechy Matěje Hýbla z 8. 3. 1723 či Matěje Švejdy z 3. 7. 1723.

⁶⁸⁸ Tuto tabulku by bylo možné v budoucnu srovnat s knihopisem a s údaji o četbě nekatolíků v jiných lokalitách. Viz. Jaroslav ŠULA: *Četba tajných nekatolíků*, s. 114-137.

11.	Vysvětlení bible od kněze Václava Slováciusa z Turnova + evangelium (jeden svazek)	Praha /Matěj Pardbský	neuvedeno
-----	--	--------------------------	-----------

Čtení zakázaných knih u podezřelých z kacířství na Dobrovicku můžeme charakterizovat několika způsoby, které lze vzájemně kombinovat. V některých případech bylo čtení knih náhradou za sváteční návštěvu chrámu v době, kdy se do něj nebylo možné dostat, ať už kvůli zaneprázdnění nějakou důležitou činností nebo „*pro dalekost, neb zlou cestu*“.⁶⁸⁹ Knihy byly v těchto případech čteny v odpoledních hodinách a četby se účastnili „*všichni domácí*“. Někdy bylo čtení spojeno s určitou tradicí, především v případě knih, které se dědily z generace na generaci. V řadě případů byla četba doplňkem svátečních dnů, kdy se knihy rovněž četly v odpoledních hodinách po návštěvě kostela.

V žádném případě není možné z pouhého vlastnictví knih vyvozovat na skutečně velké rozšíření nekatolictví v kraji (zde je možné učinit i srovnání se zpovědními seznamy a farářskými relacemi, jejichž údaje pro Dobrovici a okolní farnosti jednoznačně potvrzují, že zde bylo veškeré obyvatelstvo alespoň po formální stránce katolického vyznání. Většina podezřelých rovněž odpověděla, že ke svaté zpovědi chodí třikrát a vícekrát ročně, někteří se účastnili poutě do Staré Boleslavi a všichni vypověděli, že chodí na mše v neděli a svátek, pokud je to možné. Je otázkou, do jaké míry byly tyto odpovědi pravdivé, ale lze předpokládat, že tomu tak skutečně bylo. O tom, že všichni držitelé zakázaných knih nemuseli nutně být nekatolíky, svědčí i fakt, že zpravidla nedokázali dost dobře rozlišit rozdíly mezi konfesemi. Obvykle nepovažovali nekatolické knihy za něco špatného a zavrženíhodného a odporujícího katolické víře, zvláště tehdy, když byly knihy staré a jednalo se o dědictví po předcích.

Z hlediska vnějších projevů barokní zbožnosti (viz. níže v textu) by tedy bylo možné tyto osoby podezřelé z nekatolictví považovat za

⁶⁸⁹ Tamtéž, Výslech Samuela Hlušičky, 3. 7. 1723.

katolíky, jinak tomu bylo z hlediska jejich vnitřního náboženského přesvědčení a myšlení, které se formovalo z četby nekatolických knih a rovněž tradicí předávanou z generace na generaci, ale i v rámci venkovské společnosti. Při různých setkáních se nečetlo pouze z kalendáře, a z výpovědí podezřelých vyplývá, že si knihy navzájem půjčovali. K setkávání docházelo na nejrůznějších místech, nejčastěji u někoho doma. Ve výpovědích je zaznamenán i jeden případ, kdy došlo k zápůjčce knihy v hospodě mezi Jiřikem Hluškem a Václavem Kuldou.⁶⁹⁰ Z jiných lokalit je potvrzeno, že důležitým místem při šíření informací a setkávání lidí byly rovněž mlýny.⁶⁹¹

Pojmenujeme-li víru těchto podezřelých jako nekatolictví, těžko je můžeme přiřadit k některé ze známých konfesí. Šlo zřejmě o víru svým způsobem blízkou spíše blouzniveckému hnutí druhé poloviny 18. století než některé z vyhraněných nekatolických konfesí. Prameny z tohoto období označují všechny nekatolíky stejným způsobem, jelikož je vymezují pouze ve vztahu k oficiální ideologii, vycházející ze státního zřízení a zákonů, tedy vůči katolickému vyznání.⁶⁹² Podezřelí ve svých odpovědích na otázku, co si myslí o „*víře lutheriánské*“, zpravidla uvádějí, že jí nerozumí, nic o ní nevědí nebo že není dobrá. Zřejmě se nejedná pouze o jejich obrannou strategii, jelikož o této víře skutečně nic nevěděli a v kostele slýchali, že je špatná a zavrženíhodná. Náboženské představy těchto lidí, závislých především na četbě knih, ve kterých byla obsažena víra jejich předků a ovlivňovaných okolním katolickým prostředím (účast některých podezřelých na poutích je dostatečným důkazem o proniknutí katolické barokní zbožnosti do života těchto lidí), dala možná vzniknout jejich svébytným náboženským myšlenkám.⁶⁹³

⁶⁹⁰ Při vzájemné konfrontaci Václav Kulda vypověděl: „Je pravda, půjčil mně ji když do hospody přišel. Já jsem jej vo ní žádal.“ Hlušek si ovšem na vypůjčení knihy a na knihu samotnou nevzpomínal: „Já jsem byl vopilý, nevím, nepamatuju.“ SOkA Mladá Boleslav, AM Dobruška, Stará registratura, Věci trestní, sign. 1C1a 198, Výslech Jiřika Hluška, 10. 2. 1727.

⁶⁹¹ K tomu srov. Pavel HÍML: *Ta kniha falešná a nespravedlivá jest*, s. 126.

⁶⁹² K tomu viz. Zdeněk R. NEŠPOR: *Víra bez církve*, s. 22-26.

⁶⁹³ Na specifický vývoj lidového náboženství v případě nekatolíků a náboženských blouznivců nejnověji upozornili: Jan HORSKÝ – Zdeněk R. NEŠPOR: *Typologie české víry raného novověku. Metody a*

V případě Jana Maty z Jabkenic, který zběhl do Horní Lužice, můžeme vysledovat jednoznačné ztotožnění s určitým vyznáním. Podle svých vlastních slov vyznával hennersdorfskou víru: „*Ich bin nicht Lutherisch und auch nicht katholisch gewesen, ich glaube nach den Hennersdorfischen Lehren, im allen an Kristen den Herrn, und anders will ich nichts glauben.*“ Následně je mu vyslychajícími sděleno, že věří ve víru, která je nazývána pietismus („*das Pietisch gennant*“). Vliv pietismu v prostředí českých tajných nekatolíků je znám a jeho vrchol lze klást právě do období vrcholné fáze karolínské rekatolizace (aktivity saských pietistů v Čechách započaly již na počátku 18. století).⁶⁹⁴ Jan Mata byl mezi vyslychanými vyjímkou nejen z pohledu závažnosti svého přečinění (zběhnutí spolu se ženou i dětmi), ale i vzhledem k tomu jakým způsobem bylo jeho vyznání obsaženo v jeho výpovědích. Zcela jasný pietistický důraz na osobu Krista je patrný již z uvedené výpovědi, v další výpovědi je přítomen důraz na vnitřní přijetí víry i odpor vůči jakémukoli donucování v otázkách víry. Například odpověď na otázku, zda ví, že víra lutheránská je zakázaná:: „*Es hat mirs wohl niemand verboten*“, nebo odpověď na otázku zda věří, že se svatí nemohou u Boha přimlouvati za věřící („*So glaubst du nicht, dass die Liebe Heiligen bei Gott kennen vor uns bitten.*“): „*Ich glaube es nichts, dann sie haben selbststere aus keinen anderen, sondern wenig alein Kristum dem Herren angebettet und durch Ihm sein sie zur Seelig Ruht kommen.*“⁶⁹⁵

Na závěr tohoto oddílu je nutné se alespoň krátce ztásvat u otázky, jakým způsobem argumentovali podezřelí v souvislosti s obhajobou svých přečinů. V případech nekatolických knih zpravidla upozorňovali na

možnosti studia lidové religiozity v 18. století. ČČH 103, 2005, č. 1, s. 55-68. ze starších prací srov. např. Jan KUČERA: Příspěvek k problémům lidového náboženství v 17. a 18. století. Sborník historický 23, 1975, s. 12-13.

⁶⁹⁴ Pietismus byl reformním hnutím uvnitř luterských církví v 17. a 18. století, požadoval niternější pojetí zbožnosti, vycházející z aktuálního prožitku biblického poselství, následování Ježíše zbožnou praxí a mravním životem. Zpochybňoval vzájemné spory konfesí a teologickou dogmatiku. K pietismu a jeho vlivu v českých zemích viz. Jaroslav KADLEC: *Přehled českých církevních dějin*, II. díl, s. 92

⁶⁹⁵ SOKA Mladá Boleslav, AM Dobruška, Stará registratura, Věci trestní, sign. 1C1a 198. Výslech Jana Maty, 19. 5. 1732. V prepisech jsem pro zajímavost ponechal původní pravopis, ačkoli to není v souladu s edičními zásadami, ale v tomto případě je to užitečné.

skutečnost, že nevěděli o závadnosti knihy. Typickým příkladem je odpověď kováře Samuela Hlušičky: „*Slyšel jsem kolikrát zapovídat, však já tomu nerozumím, je-li lutheriánská ...*“.⁶⁹⁶ Podobná je i odpověď Matěje Švejdy, který upozorňuje na skutečnost, že v knihách hledal poučení, přičemž si nemyslel, že by mohly být jakkoli závadné.⁶⁹⁷

Jiným způsobem obranné strategie bylo prohlášení osob, že knihy nečetly, ať už z důvodu, že neuměly číst (Samuel Hlušička - v jeho případě ovšem knihy předčítali jeho potomci, Alžběta Bousovská –uvádí, že neumí číst ani její děti), nebo z důvodů jiných. Tak tomu bylo například u Jiříka Kumpána ze Sýčiny, který vypověděl: „*... nečetl jsem je, měl jsem je doma schovaný, když je našli, byly všechny zaprášený.*“⁶⁹⁸

Zajímavá obranná argumentace se vykytuje v případě Jiříka Hluška, který byl obviněn, že zapůjčil Václavu Kuldovi luteránskou knihu, a který byl již dříve kvůli držení nekatolických knih vyšetřován. V první řadě se ke knize neznal, našel ji totiž před dvěma nebo třemi roky „*za cihelnou*“, když se vracel z návštěvy u Valáška, načež ji v hospodě půjčil Václavu Kuldovi. Podrobnosti zápůjčky si již nepamatoval: „*Já jsem byl vopilý, nevím, nepamatuju.*“ Rovněž na otázku, proč se s knihou v hospodě chlubil, odpověděl, že se s ní nechlubil a že nevěděl, kam zmizela. V tomto případě je zřejmé, že si Jiřík Hlušek uvědomoval nezakonný charakter svého jednání, a proto se snažil míru svého provinění zlehčit poukazem na svoji opilost.⁶⁹⁹

Z uvedeného příkladu je zřejmé, že se v první polovině 18. století uvnitř navenek formálně konfesijně sjednocené společnosti skrývala poměrně hluboká nekatolická rezistence a to i v oblasti, ve které bychom podobnou situaci na základě údajů zpovědních seznamů nepředpokládali.⁷⁰⁰ Opět se potvrzuje, jak významnou roli hrála ve

⁶⁹⁶ Tamtéž. Výslech Samuela Hlušičky, 3. 7. 1723.

⁶⁹⁷ Tamtéž. Výslech Matěje Švejdy, 3. 7. 1723. „*... já myslel, že když je čísti budu, že z nich nějaké naučení dostanu.*“

⁶⁹⁸ Tamtéž. Výslech Jiřího Kumpána, 8. 3. 1723.

⁶⁹⁹ Tamtéž. Výslech Jiříka Hluška, 10. 2. 1727.

⁷⁰⁰ Zde je možné srovnání s jihočeskou oblastí a panstvím Orlík.

venkovské společnosti a v prostředí tajných nekatolíků zvláště kniha, která nebyla v žádném případě předmětem výjimečným. Kniha byla díky poměrně rozšířenému půjčování a předávání významným mediem pro předávání a šíření myšlenek všeho druhu, jehož účinnost je srovnatelná s ústní tradicí a zřejmě i s působením církve.

Tato malá sonda do několika rekatolizačních případů na Dobrovicku měla ilustrovat konkrétní průběh rekatolizační praxe (kriminalizace držení knih a četby, stíhání emisarů i zběhnutí poddaných) a doplnit tak pohled, který nám z druhé strany umožňují zpovědní seznamy. Případ zcela jasně dokumentuje nástup nové kvality rekatolizační praxe ve 30. letech 18. století, která se projevuje celkovým zotřesením represivní činnosti a liší se tak radikálně od předchozího období (2 polovina 17. století a počátek 18. století), kdy byl kladen důraz spíše na postupnou obnovu duchovní správy a zintenzivnění působení na lid prostřednictvím různých forem formace laiků a barokní zbožnosti.

6.2 Barokní zbožnost jako prostředek a cíl pobělohorské rekatolizace a nová náboženská praxe (vybrané otázky)

Otázce barokní zbožnosti a jejím projevům byla věnována již celá řada prací. Barokní zbožnost existovala vedle sebe dvojitě, na jedné straně to byla zbožnost elit (kléru, šlechty a části měšťanstva), na druhé straně zbožnost lidu. Zatímco zbožnost elit se poměrně přibližovala oficiálním představám církve o křesťanské religiozitě, lidová zbožnost měla „eklektický ráz“ a uchovávalo se v ní z generace na generaci i magické pojetí světa. Lidová zbožnost jakožto duchovní fenomén, který postihoval svět každého jednotlivce nestejnou měrou, je jen těžko postihnutelná.⁷⁰¹

Venkovský lid byl nejpočetnější složkou církve, ale zároveň nejméně nábožensky poučenou. Důvody tohoto stavu jsou zřejmé a některé z nich

⁷⁰¹ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. Díl, s. 177-237.

byly již v této práci podrobně rozebrány. Předně jde o špatný stav duchovní správy, který komplikoval nejen rekatolizaci jako přivedení lidu ke katolické víře, ale i jejich formaci a prohlubování jejich víry a zbožnosti. Velké množství vsí a duší ve farnostech vedlo k tomu, že na mnohá místa kněží nezavítali po dlouhou dobu. Situace se pozvolna začala zlepšovat až v prvních desetiletích 18. století, kdy byla dokončena stabilizace farní správy, i když její stav stále nebyl ideální.

Soudobé předpisy vyžadovaly po věřících znalost určitého minima, které bylo předpokladem k poskytnutí svátostí. Věřící museli znát alespoň čtyři základní pilíře víry, modlitby otčenáš a zdravas, apoštolské vyznání víry a desatero. K získání těchto informací sloužila především katecheze a přípravy ke svátostem. K dispozici pro křesťanská cvičení měli katoličtí faráři k dispozici římský katechismus vydaný podle směrnic tridentského koncilu (1566).⁷⁰² V domácím prostředí tyto směrnice rozvíjející pražská synoda z roku 1605 stanovovala, aby o všech nedělích a svátcích faráři svolali věřící k sobě do kostela zvonem k vyučování křesťanské víry.⁷⁰³ Naplňování těchto nařízení bylo často velmi problematické.⁷⁰⁴

Podrobnější informace o vlastním náboženském životě věřících farářské relace nepřinášejí a důkladné studium této problematiky by si zasloužovalo vlastní studii. V následujících pasážích tak budou rozebrány jen některé vybrané otázky, na kterých bude nastíněn vztah barokní náboženské praxe a zbožnosti a pobělohorské rekatolizace.

Farářské relace nás zpravují o počtu bohoslužeb v jednotlivých chrámech, ovšem bližší informace nám neposkytují. Více se dozvídáme především o procesích a náboženských bratrstvech. Tyto dvě otázky nám poslouží jako indikátory postupného pronikání barokní zbožnosti a náboženské praxe do života lidí. Nejdříve se ovšem musíme alespoň krátce zastavit u problematiky církevního roku a úcty svatých, které

⁷⁰² *Canones et Decreta sarosancti oecumenici Concilii Tridentini*, Sess. 5, c. 2 de ref.; Sess. 24, c. 4 de ref. Citováno dle Antonín PODLAHA, *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 156.

⁷⁰³ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis*, část De doctrinae Christianae initiis, s. 10.

⁷⁰⁴ Podrobně se katechezím věnuje ve své práci Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 185 - 205

s nimi úzce souvisí a jsou základními prvky barokní zbožnosti a náboženské praxe.

6.2.1 Církevní rok a úcta svatých

Osou života farnosti byl církevní rok, který se svými třemi velkými svátky (Vánoce, Velikonoce, letnice) symbolizoval ve zkratce život Kristův, jeho vtělení, smrt a vzkříšení. Jeho průběh souvisel se střídáním ročních období, navazoval na starší předkřesťanské tradice a utvářel se po celá staletí.⁷⁰⁵ Církevní rok nebyl reformací příliš narušen, ačkoli jej bylo nutno při rekatolizaci obnovit v předtridentské podobě a případně doplnit novými svátky, jelikož došlo v období reformace k určitému omezení počtu svátků i u katolické církve. Potridentská církev dbala i na sjednocování svátečních dnů alespoň na úrovni diecézí.⁷⁰⁶

Základní pravidla pro jednotlivé svátky církevního roku v pražské arcidiecézi byla stanovena v pražské arcidiecézní synodě z roku 1605. V kapitole věnované svátkům vyjmenovává synoda všechny svátky pohyblivé a nepohyblivé, jež měly být v celé arcidiecézi slaveny a které si měli faráři zaznamenat do kalendáře.⁷⁰⁷ Tyto svátky s celocírkevní či celozemskou platností tvořily základní osnovu církevního roku (Srov. Tab 6.1). Dále je k nim třeba přiřadit některé sváteční dny místního významu. K nim patřily dny patrocina a posvěcení místního kostela,⁷⁰⁸ svátky v místě zvláště uctívaných světců, výroční bohoslužby cechů a náboženských bratrstev a pobožnosti, pojící se k některým významným či

⁷⁰⁵ Problematika církevního roku, jeho průběhu, souvislostí s přírodními a astronomickými cykly shrnují příručky křesťanské chronologie. V našem prostředí jsou užívány především: Josef EMLER: *Rukověť křesťanské chronologie, zvláště české*. Praha 1876, 90 s. Gustav FRIEDRICH: *Rukověť chronologie křesťanské*. I. vydání. Praha 1934. Reprint. Praha – Litomyšl 1997, 338 s. Nejnověji chronologická studia shrnuje a přehled (nejen) křesťanské chronologie přináší příručka Marie BLÁHOVÉ: *Historická chronologie*. Praha 2001, 948 s. České chronologické studium shrnuje Ivan HLAVÁČEK: *Chronologie a její studium v českých zemích*. SAP 28, 1978, s. 410-423. Základní příručkou s obecnou platností pro středoevropské prostředí je Hermann GROTEFEND: *Taschenbuch der Zeitrechnungen des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Berlin 1984, 216 s.

⁷⁰⁶ K tomu srov. např. Richard van DÜLMEN: *Kultura a každodenní život*, 3. díl, s. 72. Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl., s. 245.

⁷⁰⁷ *Synodus Archi-Dioecesis Pragensis ...*, s. 22-25. De diebus festis. Seznam svátků na s. 24-25.

⁷⁰⁸ Tamtéž, s. 25. „*Festum Patrocini, atque Anniversarium consecrationis Ecclesiae in Propria Civitate, Oppido et Parochia. Festa item, quae in unoquoque loco ex consuetudine, aut voto celebrari consueverunt.*“

zvláštním událostem zemského či státního významu, které byly zpravidla předepsány konzistoří (změny na postech duchovních hodnostářů, radostné a smutné události v panovnické rodině, válečné události, nemoce či nepříznivé přírodní jevy).⁷⁰⁹

Jedním z nejdůležitějších svátků pro farní osadu byla výroční slavnost posvěcení kostela (*aniversarium dedicationis* či *consecrationis Ecclesiae*) neboli posvícení (*encaenia, vencia*).⁷¹⁰ Byl to svátek připadající na výroční den zasvěcení kostela. Rovněž byl slaven výroční den posvěcení katedrály. Za josefínských reforem v roce 1786 bylo zavedeno jednotné datum posvícení, do té doby se slavilo na různých místech v různých termínech. Zpravidla připadalo na některou neděli.⁷¹¹

Tabulka 6.4 Seznam svátků předepsaných pražskou synodou z roku 1605

Pohyblivé svátky			
1. Velkonoce se dvěma dny následujícími (Pascha cum duobus diebus proxime sequentibus)		4. Letnice se dvěma dny následujícími (Pentecoste cum duobus diebus proxime sequentibus)	
2. Tři dny před Nanebevstoupením Páně (Procesiones Litaniarum minorum)		5. Božího Těla (Solemnnitas Sanctissimi Corporis Domini)	
3. Nanebevstoupení Páně (Ascensionis Domini)			
Nepohyblivé svátky			
1. 1.	Obřezání Páně (Circumcisio Domini)	15. 8.	Nanebevzetí Panny Marie
6. 1.	Zjevení Páně (Epiphania Domini)	24. 8.	Svatého Bartoloměje, apoštola
2. 2.	Očištění Panny Marie	8. 9.	Narození Panny Marie
24. 2.	Sv. Matěje, apoštola	21. 9.	Svatého Matouše, apoštola

⁷⁰⁹ K průběhu církevního roku např. Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 205-209. Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 245-252.

⁷¹⁰ Název je odvozen od prvního slova mešního introitu (*introitus*), což je úvodní část – zpěv katolické mše, která se mění v průběhu roku. Introitus rorátní mše začíná slovy „*Rorate, coeli, desuper*“ – tedy Rosu dejte, nebesa, vzhůru. Zpěv se zpívá v celém adventním období. K tomu například Adolf ADAM: *Liturgika*. Praha 2001. s. 376.

⁷¹¹ K tomu viz Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 208.

			a evangelisty
25. 3.	Zvěstování Panny Marie	28. 9.	Svatého Václava, mučedníka
1. 5.	Svatých Filipa a Jakuba, apoštolů	29. 9.	Svatého Michaela Archanděla
15. 6.	Svatého Víta, mučedníka	28. 10.	Svatého Šimona a Judy, apoštolů
24. 6.	Svatého Jana Křtitele	1. 11.	Všech Svatých
25. 6.	Svatých Petra a Pavla, apoštolů	2. 11.	Památka Zemřelých
13. 7.	Svaté panny Markéty	21. 12.	Svatého Tomáše
22. 7.	Svaté Máří Magdalény	25. 12.	
25. 7.	Svatého Jakuba Apoštola	26. 12.	Svatého Štěpána, prvomučedníka
10. 8.	Svatého Vavřince, mučedníka	27. 12.	Svatého Jana, apoštola a evangelisty

Církevní rok začínal adventem (respektive první nedělí adventní, která může být nejdříve 27. listopadu), očekáváním narození Krista, který měl kajicný ráz a ve kterém bylo zapovězeno svatební veselí a zábavy. V rámci adventu se konaly pouze tři obřadné pochůzky veselého rázu na svatého Mikuláše (6. prosince), o Neposkvrněném Početí Panny Marie (8. prosince) a na svatou Lucii (13. prosince). V průběhu adventu se věřící připravovali na Vánoce navštěvou sobotních votivních rorátních mší ke cti Matky Boží.⁷¹² Vyvrcholením adventu byly půlnoční bohoslužby o Štědrém dnu. Vánoční svátky poté byly spojeny s radostí a veselím, které trvalo až do jejich konce ve svátek Tří králů (6. ledna). K Vánocům patřila celá řada zvyků a písní.⁷¹³

Vánoční cyklus se uzavíral na Hromnice (2. února), kdy byl připomínán se symbolikou světla související vstup Ježíše do chrámu a

⁷¹² (název je odvozen od prvního slova mešního introitu, což je úvodní část katolické mše, která se mění v průběhu roku).

⁷¹³ K vánočním zvykům podrobněji viz Václav FROLEC (ed.): *Vánoce v české kultuře*. Praha 1988, passim., zvláště s. 17-24, 75.

jeho obětování.⁷¹⁴ Tento svátek již byl obvykle slaven v období masopustu, které končilo v úterý před popeleční středou. Poté následovala čtyřicetidenní postní doba, která byla přípravou na Velikonoce. V latinských pramenech bývá označovaná jako *Quadragesima* podle první neděle postní. Od patnáctého století byla postní praxe zmírněna a bylo povoleno posilnění večerním jídlem a rovněž konzumace vajec a mléčných výrobků. Rovněž se v této době začaly udílet dispenze, povolující požívání masa teplokrevných zvířat.⁷¹⁵ Postní období vyvrcholilo ve svatém týdnu (*hebdomada sancta*), jenž začínal Květnou nedělí (*dominica Palmarum*).

Velikonoce byly středem církevního roku a nejdůležitějším křesťanským svátkem jsou dodnes. Alespoň o Velikonocích se měl každý křesťan dostavit ke zpovědi a přijímání svátosti oltářní.⁷¹⁶ Na základě velikonočních zpovědí pak byly sestavovány zpovědní seznamy. K velikonočním zvykům patřilo i stavění Božích hrobů a inscenování Kristova utrpení.⁷¹⁷

Velikonoce a na ně se vážící další pohyblivé svátky církevního roku byly vázány na každoročně stanovované datum neděle velikonoční, která měla připadat v zásadě na neděli po prvním jarním úplňku, který připadl na den jarní rovnodennosti anebo nejbliže po něm.⁷¹⁸ Datum Velikonoc bylo každý rok uveřejněno v konzistoriálních patentech a to v prvním nebo druhém paragrafu jarních (výjimečně podzimních) patentů, kde bylo stanovováno datum počátku období velikonočních zpovědí v den

⁷¹⁴ K cyklům církevního roku srov. Adolf ADAM: *Liturgický rok*. Historický vývoj a současná praxe. Praha 1998, 325 s.

⁷¹⁵ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 249.

⁷¹⁶ Pražská synoda z roku 1605 však doporučovala častější přijímání svátostí, spojené s předchozí zpovědí. Vedle Velikonoc i o všech významnějších svátcích: Narození, Zjevení, Nanebevstoupení Páně, letnicích, Božím Těle, o svátku Všech svatých a o hlavních mariánských svátcích. *Synodus Archi-Dioecesisana Pragensis ...*, s. 22-25, s. 62 (De sacra Eucharistia).

⁷¹⁷ K tomu blíže srov. Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 250; Adolf ADAM: *Liturgický rok*.

⁷¹⁸ Ke stanovování data Velikonoc např. viz Gustav FRIEDRICH: *Rukověť chronologie křesťanské*, s. 36-41.

Popeleční středy (*dies Cinerum*) a datum konce období svátku Nejsvětější Trojice (*Sanctissimae Trinitatis*).⁷¹⁹

Po Velikonocích pokračoval církevní rok svátkem Nanebevstoupení Páně a svtodušními svátky (letnicemi). Dozvuky církevního roku byly spojeny se svátkem Božího Těla, kdy ve farnostech probíhala procesí. V následujících týdnech až do počátku nového církevního roku se konala řada dalších svátků, procesí, poutí a pobožností. Nelze opomenout ani svátek Všech svatých a Památku zemřelých v prvních dvou listopadových dnech. I jednotlivé dny v týdnu a měsíce měly svá zasvěcení.⁷²⁰

V tomto stručném přehledu není možné podrobně popsat průběh církevního roku se všemi zvyky a obyčeji s ním souvisejícími. Je ale nutné zastavit se krátce u otázky svátečních dnů, jejich průběhu a významu v životě farnosti. Na jedné straně i zde stojí norma – ideální představa o dnech svátečních a na druhé straně realita každodenní praxe.

Kněží v duchovní správě farnosti měli všechny svátky a posty ohlašovat v řádné době (bezprostředně po kázání) a měli dohlížet na to, aby byly posty využity věřícími „*ke zkrocení těla*“ a svátky „*k rozmnožení zbožnosti*.“⁷²¹

K nedělním a svátečním dnům patřily pravidelné bohoslužby. Duchovenské fase⁷²² přináší informace o jejich četnosti v jednotlivých svatyních. Pravidelně se bohoslužby konaly ve všech farnostech jen ve farních kostelích. V ostatních chrámech probíhaly mše pouze o významnějších svátcích. Například v sobotecké farnosti, která disponovala vedle děkana i jedním až dvěma kaplany, se konaly mše v děkanském chrámu svaté Máří Magdalény každou neděli i svátek, rovněž každý všední den zde byla sloužena jedna mše. V kostele svaté Kateřiny

⁷¹⁹ Například NA Praha, APA I., sign. B 20/1a, *Patentes vernaes (autumnales)* 4. října 1675, § 2, PV 12. dubna 1677, § 1. V roce 1677 bylo stanoveno datum Popeleční středy na 3. března, datum svátku Nejsvětější Trojice na 13. června: „*Tempora Confessiones Paschales iuxta Patentes transmisas a die Cinerum 3. Martiis initium sumpserunt, et inctu sive in festo SS. Trinitatis in 13. Junii incidente exspirunt.*“

⁷²⁰ K tomu srov. Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 250-251.

⁷²¹ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 157. Instrukce farářům z roku 1697, bod 21.

⁷²² Ve farnostech jsou tyto informace uvedeny jen v odpovědích na otázku dvanáctou – u některých kostelů.

v Dolním Bousově se konala mše v „*každý svátek přednější*“, dvakrát i třikrát za měsíc. Rovněž v ostatních svatyních s výjimkou vyšepolské kaple byly mše slouženy dvakrát až třikrát za měsíc.⁷²³ Obdobná situace byla i v dalších velkých farnostech s větším počtem kněží (například Dobrovice, Turnov, Český Dub, Mladá Boleslav). U většiny farností, ve kterých působil pouze jeden duchovní správce bez výpomoci kaplanů, byla situace odlišná. Například děkan ve Mšeně Jan Antonín Mesner, který byl zároveň administrátorem ve Vidimi, sloužil dvě neděle v měsíci a každý svátek mši ve Mšeně, třetí neděli ve filiálním chrámu v Lobči, který byl půl míle vzdálený od farního kostela. Ve vidimském kostele vzdáleném od Mšena dvě míle nemohl mše sloužit řádně každou neděli a svátek, což odůvodňoval slovy: „*Já nemaje kaplana v neděli i ve dny sváteční nejsou odslouženy neb tři míle pátera žádati a přivésti dát musím ...*“.⁷²⁴ Ve frýdlatské kolatuře byly mše v roce 1713 obstarávány děkanem a kaplanem. V děkanském kostele byly mše slouženy každou neděli a svátek, ve čtyřech filiálních kostelech jednou za čtrnáct dnů a rovněž v den patrocinia kostelů.⁷²⁵

Věřící zpravidla navštěvovali kostel nejbližší jejich bydlišti, ale v případě, že v tomto kostele mše sloužena nebyla, nezbývalo jim než se vypravit do kostela farního. Zajímavé je, že nenavštěvovali výlučně kostel jim nejbližší a farní, ale i další kostely ve farnosti a dokonce i mimo ni. Například Samuel Hlušička z Ledců v dobrovické farnosti, vyslýchaný v roce 1723 v souvislosti s držením nekatolických knih, vypověděl na otázku, kam a jak často chodí do kostela na mši, že chodí do „*Dobrovic, Osenice a Rožd'alovic, kdy jen může.*“⁷²⁶ Navštěvoval tedy kostely ve třech farnostech, z nichž nejbližší byl kostel v Osenicích. taková praxe ovšem nebyla zakázána. Podobně to bylo i se svátostí oltářní, kterou Hlušička přijímal podle svých slov v Osenicích či Dobrovicích čtyřikrát do roka.

⁷²³ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 36r.

⁷²⁴ Tamtéž, fol. 133r.

⁷²⁵ Tamtéž, sign. B 15/8, fol. 3r.

⁷²⁶ SOkA Mladá Boleslav, AM Dobrovice, sign. 1C1a 198, Výslech Samuela Hlušičky, 3. 7. 1723.

Do svého farního kostela měl povinnost se dostavit ke zpovědi a svatému přijímání pouze v době velikonoční, přesto je tato skutečnost dosti neobvyklá. V Ledcích, které se nacházely na okraji dobrovické farnosti, byla podobná praxe celkem běžná, jelikož se objevuje i ve výpovědích dalších podezřelých.⁷²⁷

Zajímavá jsou i tvrzení řady podezřelých v těchto procesech, že do kostela chodí „*kdy jen můžou*“. Souvisí totiž s velmi častým prohřeškem farníků, kterým bylo nesvěcení svátků a nedělí. Jednalo se o prohřešek zcela jistě velmi běžný a možná i v určité míře tolerovaný, jelikož se s ním ve farářských zprávách téměř nesetkáváme. Pouze farář ve Stráži pod Ralskem uvedl v odpovědi na poslední otázku farářských relací v roce 1676, že o nedělích a svátcích mnozí pracují, s čímž podle svých slov nemůže nic dělat.⁷²⁸

K nedělím a svátečním dnům patřila vedle bohoslužeb i katecheze, která se odbývala zpravidla v odpoledních hodinách. Katechezi (*catechisticam doctrinam*) jako výuce základů a článků křesťanské víry byla věnována velká pozornost v církevních insrukcích a nařízeních.⁷²⁹ Instrukce farářům z roku 1697 jim hrozila přísnými tresty, pokud by tak nečinili. V případech, kdy nebylo možné provádět toto vyučování v odpoledních hodinách, měly být základy víry a katechetické výklady faráři zapojovány alespoň do kázání, přičemž na konci kázání měli faráři povinnost pojednat o některé otázce křesťanského učení vždy.⁷³⁰ Ve farářských relacích zpravidla duchovní uvadějí, že katechezi činí pravidelně, neuvádí ovšem jakým způsobem. Otázkou také zůstává, zda tomu tak skutečně bylo. Tento problém by si jistě zasloužil podrobnější rozbor na základě dalšího studia.⁷³¹

⁷²⁷ Tamtéž, Výslech Matěje Kuchty, 3. 7. 1723.

⁷²⁸ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, fol. 164r.

⁷²⁹ K tomu srov. pozn. 8.

⁷³⁰ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 157. Instrukce farářům z roku 1697, bod 18.

⁷³¹ Podnětně se této otázce věnuje Pavla STUHLÁ: Prachatický vikariát, s. 185-196.

Počet svátků a náboženských slavností v průběhu sledovaného období rostl a zvláště intenzivně se rozvíjel od počátku 18. století⁷³², přičemž je možné sledovat jistou souvislost s postupnou stabilizací duchovní správy ve farnostech. Kněží mohli stále více zintenzivňovat svoji činnost a často přicházeli i s novými iniciativami na poli péče o duše jim svěřené (bratrstva, procesí, poutě, nově zaváděné pobožnosti apod.).

Všechny svátky byly provázeny nejrůznějšími lidovými zvyky, které od adventu až po svatodušní svátky provázely sváteční dny společnosti ve městech i na venkově a měly vytvářet její duchovní jednotu.⁷³³ Tyto festivity, vybočující svojí dynamikou z jednotvárnosti všedního života, prohlubovaly sounáležitost lidí s vírou a církví a působily jako významný propagační prvek.

S problematikou církevního roku a barokní zbožnosti souvisí otázka úcty svatých. V potridentské době se stává symbolem nového katolicismu zintenzivněné uctívání svatých a zvláště Matky boží. Toto uctívání spojené se silným prožitkem, zprostředkovaným různými způsoby v podobě mluvené i psané, v písních, v církevním dramatu, při poutích, ve votivních obrazech a v úmění vůbec, nebylo pouze prostředkem k připoutání obyčejných lidí k církvi, ale mělo své opodstatnění v dobovém pojetí katolické zbožnosti.⁷³⁴

Jak bylo zmíněno, zvláště rozšířené byly nejrůznější formy mariánského kultu, ke kterým byla vázána řada milostných obrazů a poutních míst. Ve farářských relacích se objevuje otázka věnovaná zázračným obrazům (*Imagines miraculosae*), které se již věnoval ve své studii Vladimír Ryneš.⁷³⁵ Přehled milostných obrazů na základě farářských relací přináší práce Jana Royta.⁷³⁶ Ve studovaných vikariátech se nacházelo celkem pět těchto milostných vyobrazení, z nichž tři byly středověkého původu (Panna Marie Montserratská na Bezdězu – 1676,

⁷³² Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 209.

⁷³³ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 251.

⁷³⁴ Richard van DÜLMEN: *Kultura a každodenní život*, 3. díl, s. 72-74.

⁷³⁵ Vladimír RYNEŠ: „*Imagines miraculosae*“ doby pobělohorské. *Český lid* 3, 1967, s. 182-193.

⁷³⁶ Jan ROYT: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999, s. 231-235.

socha sv. Romana ve Mšeně – 1676, Madona v Bozkově – 1700, Madona v Hejnici – 1676, Madona v Dubnici – 1676).⁷³⁷

Rozšíření mariánského kultu je třeba klást nejen do souvislosti s jeho obecnou oblibou v potridentské době, ale i se skutečností, že mariánská úcta byla významnou složkou oficiální zbožnosti rakouské větve rodu Habsburků, označované jako „*pietas austriaca*“. Vytváření těchto obecně závazných modelů zbožnosti s sebou přinášela konfesionalizace evropských států.⁷³⁸ Důkazem rozšířenosti kultu Panny Marie je nejen počet mariánských bratrstev, ale i velké množství mariánských patrociníí. Je třeba připomenout i další rozšířené kulty, především svatého Jana Nepomuckého, kterému bylo již v roce 1729 zasvěceno v boleslavském kraji pět kostelů a sedm kaplí,⁷³⁹ svatého Isidora, ale i kulty lokálního charakteru (například kult Zdislavy z Lemberka uctívané v předhůří Lužických hor).

Ke konkrétním projevům úcty svatých můžeme získat informace z výpovědí v některých rekatolizačních procesech. Například v případě chalupníka Jana Černého z Jabkenic na Dobrovicku, který byl v roce 1729 obviněn ze zneuctění památky svatého Jana Nepomuckého rouhavými výroky.

Jakým způsobem přistupovali lidé k tomuto kultu? Jan Černý podle udání svého chlebdárce Jiříka Hlaváče řekl v reakci na písničku „*Nemám na světě jinýho krom Jana Nepomuckýho*“, kterou si zpívala Hlaváčova devítiletá dcera, následující: „... *krom blázna svatého, když máš Boha a víc k svatým než-li k Bohu voláte?*“ Přítomný Hlaváč jej následně vytrestal a poučil, že „*Pán Bůh svatého Jana mnohými zázraky oslavil, jeho svatý jazyk neporušený zůstává a zachován jest.*“ Z této výpovědi

⁷³⁷ Tamtéž, s. 241. J. Rojt zde uvádí ještě tři staroboleslavská vyobrazení, Stará Boleslav ovšem církevně do studovaných vikariátů nepatřila, proto je zde neuvádím. K tomu srov. NA Praha, APA I., sign. B 11/10, B 12/11, B 13/19, B 14/1, B 14/2.

⁷³⁸ K tomu srov. např. Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 258-259. K mariánskému kultu a kultu zemských patronů viz Jan ROYT: *Česká fides. Víra, zbožnost a církev. Barokní Pietas*. In: Vít VLNAS: *Sláva barokní Čechie*. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století. Praha, Paseka 2001, s. 15-21. Další součástí této tzv. rakouské zbožnosti byla eucharistická úcta, uctívání sv. Kříže a vyzývání svatých jako ochránců monarchie.

⁷³⁹ Viz. např. Vít VLNAS: *Jan Nepomucký*, s. 169.

vysvítá důležitá role zázraku v lidovém chápání úcty svatých. Je tedy zřejmé, že zázraky hrály důležitou roli pro přijetí světce v širokých vrstvách společnosti. V odpovědi na toto ponaučení ale Jan Černý vážně zapochyboval o pravosti nepomucenské legendy: „*Arciž když jej kněží líčí, on nebyl nic, než-li jenom kněz, jako jiní jsou.*“⁷⁴⁰ Při svém examen se již Jan Černý podobných výroků nedopustil, ale v odpovědi zaujímá stanovisko, které je možné pokládat za rozšířený dobový pohled na svaté a jež vyjadřuje úctu k nim. Na otázku „*co si myslíš o božích svatých*“, odpovídá Černý: „*Věřím tomu, že se v nebi radujou, poněvadž pro Krista Pána smrt postoupili.*“ A dále pokračuje: „*Ovšem, že dobře jest a věřím tomu, že skrze jejich přímluvu do nebe přijíti můžeme.*“⁷⁴¹

Uvedený případ není nijak výjimečný a je zdokumentována řada případů, kdy zvláště v tradičně nekatolických – blouzniveckých oblastech vyvolal tento kult vlnu odporu.⁷⁴²

Případ je zajímavý spíše z hlediska důrazu, jenž byl kladen ve vypovědích aktérů k zázračným skutkům světce a relikvii, které tak zřejmě hrály v kultu základní roli. Rovněž popření pravosti z úst Černého je neobyčejně tvrdé. Černý byl ale podle Hlaváče známý svými nezcela katolickými názory a postoji.

6.2.2 Procesí, poutě a poutní místa

Významnou sociálně-kulturní roli měla procesí, poutě a zvláštní pobožnosti. Účast na poutích byla významným zpestřením každodenního života obyvatel barokního venkova, svým způsobem se jednalo o společenskou a náboženskou povinnost a její zanedbávání mohlo být způsobeno spíše zaneprázdněním nebo leností než vědomým odmítáním.⁷⁴³

⁷⁴⁰ SOkA Mladá Boleslav, AM Dobruška, sign. 1C1a 198, Výslech Jiříka Hlaváče, 1. 6. 1723.

⁷⁴¹ Tamtéž. Výslech Jana Černého, 1. 6. 1723.

⁷⁴² Příklady uvádí Vít VLNAS: Jan Nepomucký, s. 195-199.

⁷⁴³ Pavel HIML: *Ta kniha falešná a nespravedlivá jest*, s. 124.

Tyto slavnostní události sloužily potridentské církvi jako vhodné formy působení na obyvatelstvo, tedy i jako nenásilné formy rekatolizace.⁷⁴⁴

Procesí byly slavnostní církevní průvody okolo kostela nebo mimo něj. Je možné je rozdělit na procesí, která byla v určité dny předepsána jistým církevním ritem, jímž se řídila, a na procesí, která se nemusela konat ve všech farnostech nebo v jednotném termínu apod. Procesí měla ale vždy liturgický charakter a konala se pravidelně. Nejrozšířenější byla procesí o Květné neděli, na Velký pátek, v prosebné dny a na Boží Tělo.⁷⁴⁵ Procesí se mělo konat také při naléhavých událostech za účasti celé farnosti.

Například ve Vidími procesí ve dnech před Nanebevstoupením Páně (*dies Rogationum*) nemělo zcela liturgický účel a průběh, ale podle relace zdejšího faráře z roku 1676 bylo konáno kvůli veřejným žádostem okolo polí.⁷⁴⁶ Tato prosebná procesí za úrodu nebyla ničím neobvyklým a církvi jim byly vyhrazeny kající dny velikonočního období.⁷⁴⁷

Pouť se od procesí odlišovala především tím, že směřovala mimo farní kostel k místům, která měla pověst zvláštní boží blízkosti (zázrak, zjevení).⁷⁴⁸ Pouť byla zbožným putováním za jistým cílem (zázračný obraz nebo socha, odpustky, ostatky svatých). Jejím účelem mohla být prosba o dobrodiní (prosebná pouť) nebo poděkování za nějakou milost (děkovná pouť). Termín pouť se vžil i pro svátek, slavený v den patrocinia chrámu.⁷⁴⁹ Je zapotřebí zdůraznit, že se v dobových pramenech rozdíl mezi poutí a procesím stírá (ve farářských relacích je pro obě dvě kategorie shodně užíváno termínu *procesiones*).

Rituál poutě a poutní slavnosti se řídil pravidly, která stanovila úkony, modlitby a písně během pouti i v poutním místě. Slavnost byla

⁷⁴⁴ *Dějiny hmotné kultury*. díl 2., část 2., s. 649.

⁷⁴⁵ Podle údajů farářských relací byly nejrozšířenější ve sledované oblasti procesí na Boží Tělo a o Velikonocích.

⁷⁴⁶ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 262v. Jedná se o tři prosebné dny po 5. neděli po Velikonocích. Častá byla obdobná procesí ve svátek sv. Marka (25. dubna).

⁷⁴⁷ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 205-206.

⁷⁴⁸ Rudolf ZUBER: *Osudy moravské církve*, II. díl, s. 281.

⁷⁴⁹ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 209.

nedílnou součástí církevního života i prostředkem k formaci laiků. V průběhu 18. století se staly nedílnou součástí religiozity všech společenských vrstev.

Poutní místa můžeme rozdělit na skupinu s širším dosahem a na skupinu lokálních poutních míst. V rámci tohoto rozdělení můžeme dále ve skupině lokálních poutních míst rozlišit procesí na území farnosti a poutě mezi farnostmi. Například v rámci sobotecké farnosti byla pořádána dvě procesí, první ve svátek Nanebevzetí Panny Marie ze Sobotky do Oseku, druhé ve svátek sv. Anny ke kapli na Kostí.⁷⁵⁰ Zajímavá jsou i procesí konaná mezi farnostmi, která se zpravidla konala recipročně, takže pokud se konalo procesí z jedné farnosti ke kostelu v jiné farnosti, bylo tomu i naopak. Takovým příkladem jsou farnosti v západní části frýdlantského vikariátu (Zákupy, Dobranov, Stráž pod Ralskem, Cvikov, Brenná).⁷⁵¹ Oblíbeným poutním místem v tomto vikariátu bylo i Jablonné v Podještědí, ačkoli jeho dosah nebyl tak široký jako okruh poutního místa v Hejnici.

Mezi poutní místa s širším dosahem patří krajová poutní místa a poutní místa zemského významu. Takovým poutním místem poměrně často zmiňovaným ve farářských relacích z Boleslavska byla Stará Boleslav, respektive poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie s Paládiem země české (Madonou staroboleslavskou). Dalším poutním místem, spíše krajového významu, ale s velmi širokým dosahem byl chrám Navštívení Panny Marie v Hejnici,⁷⁵² kam směřovaly poutě z mnoha míst frýdlantského vikariátu.⁷⁵³

V případě lužických farností měl úlohu krajového poutního místa jednoznačně marienthalský klášter. K němu směřovaly poutě ze tří

⁷⁵⁰ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 16r.

⁷⁵¹ NA Praha, APA I., sign. B 11/10.

⁷⁵² Nejstarší písemná zmínka o tomto místě je z roku 1381. Původní kostel ze 14. století byl přestavěn v roce 1472, za reformace byl tento kostel zavřen. Dřevěná soška Panny Marie, ke které se váže místní legenda o místním sířaři, byla poté přemístěna do libereckého zámku, který v roce 1615 vyhořel. Soška, jež požár přečkala neporušena, byla později přemístěna zpět do obnoveného kostela v Hejnici, kde byl v roce 1692 založen hrabětem Františkem Gallasem františkánský klášter. V letech 1722 až 1729 zde byl vybudován dnešní chrám podle plánu Jana Fischera z Erlachu. K tomuto poutnímu místu, kostelu i klášteru existuje bohatá literatura, připomínám alespoň: Zdeněk BOHÁČ: *Poutní místa v Čechách*, s. 264; Vítězslav ŠTAJNOCHR: *Panna Maria divotvůrkyně*. Uherské hradiště 2000, s. 145-146.

⁷⁵³ Viz. NA Praha, sign. B 11/10 a sign. B 14/1.

katolických lužických farností náležících k frýdlantskému vikariátu (Gruna, Ostritz, Königshein). Z farnosti Seitendorfské směřovala pouť k hejnickému kostelu.⁷⁵⁴

Poutní místa zažívala v tomto období velký rozkvět. Tento rozkvět můžeme sledovat i ve farářských relacích z Boleslavského kraje, kdy počet zaznamenaných poutí a procesí vzrostl mezi léty 1676 a 1700 přibližně o třetinu. Je možné, že nárůst pokračoval i v dalších letech.

Zároveň se při nich rozšiřovala nabídka duchovních, ale i zcela profánních služeb (zázemí pro poutníky – poutnické domy, hostince apod.). Mezi duchovní služby můžeme zařadit i poměrně rozšířený prodej odpustků (*indulgentia*), kterých se týká i samostatná otázka farářských relací.

Jelikož se poutě a procesí stávaly v průběhu 2. poloviny 17. století stále více oblíbenými, docházelo k nárůstu udílení odpustků a rovněž k zavádění nových poutí. Jen kvůli nim musely na tento fakt reagovat i církevní úřady. Instrukce pro faráře z roku 1697 tak stanovila pravidla pro účast farářů na procesích a pro jejich zavádění. Nová procesí nezavrhl v případě, že se konala s dobrým úmyslem a s náležitou zbožností. Faráři měli poučit věřící o tom, jak má správně procesí a pobožnost probíhat, co je povoleno a co zakázáno. Rovněž faráři měli pamatovat na to, že se pouť nekoná pro zábavu anebo proto, aby se vyhnuli každodenním povinnostem ve své farnosti. Měli se na pouti chovat zbožně, být neúnavní a bdělí, kázat a zpovídat. Neměli se dopouštět pohoršlivého chování, oddávat se hodování a pití atd.⁷⁵⁵ Od konce 17. století měli faráři, hodlající opustit farnost a zúčastnit se poutě v okolí, zajistit za sebe náhradu (zaopatřit farníky mší). Zároveň se nedoporučovalo, aby se třeba i malá skupina farníků účastnila poutě bez dozoru duchovního správce.⁷⁵⁶

Záliba věřících v poutích charakterizovala barokní zbožnost všech společenských vrstev již od poloviny 17. století. Jejich počet vzrůstal a

⁷⁵⁴ NA Praha, sign. B 11/10, fol. 143v.

⁷⁵⁵ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 157-158. Instrukce farářům z roku 1697, body 22 až 26

⁷⁵⁶ Pavla STUČHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 210 a 224, pozn. 42.

rostla i aktivní účast věřících na nich. Dokonce i mnozí vlastníci nekatolických knih a podezřelí z ukrývání žitavských emisarů se účastnili poutí, přičemž je nutno zdůraznit, že účast na pouti byla dobrovolná.⁷⁵⁷ Pokud by měly být poutě jedním z indikátorů úspěchu rekatolizačního procesu, bylo by jej možné označit z tohoto hlediska za úspěšný. Účast na pouti mohla být pro některé jedince pouze deklarativním a formálním projevem zbožnosti. Na druhou stranu je to jen jeden z projevů barokní zbožnosti a náboženské praxe, který vděčí svému rozšíření především nevšednosti, se kterou pronikal do života společnosti barokní doby.

6.2.3 Náboženská bratrstva

V pobělohorském období byly významnou součástí náboženského života církevní společenství označovaná termínem bratrstvo (případně „zbožné bratrstvo“ či „veleslavné bratrstvo“). V jazykově latinských pramenech jsou pro ně užívány pojmy *pia confraternitas*, *sodalitas*, *congregatio* či *confederatio*. V německém prostředí pro ně bylo užíváno pojmenování Bruderschaft (respektive fromme Bruderschaft). Pod pojmem bratrstvo jsou zahrnovány tři různá náboženská společenství: vlastní náboženská bratrstva (ve starší literatuře uváděná jako bratrstva církevní, zádušní či oltářní), literátské kůry a sdružení terciářů.⁷⁵⁸

Období největšího rozkvětu náboženských bratrstev spadá právě do období 17. a 18. století, v českých zemích se toto období překrývá s dobou rekatolizace. Není pochyb o tom, že se náboženská bratrstva stala součástí tohoto procesu obnovy katolického vyznání. Na jedné straně rekatolizace vytvářela příznivé podmínky pro rozvoj a neomezené

⁷⁵⁷ Srov. výše v textu. SOkA Mladá Boleslav, AM Dobruška, Stará registratura, Věci trestní, sign. 1C1a 198

⁷⁵⁸ Problematikou barokních náboženských bratrstev se zabývá zevrubně Jiří MIKULEC: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, 154 s. Týž: „Piae confraternitates“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. In: *Folia historica bohemica* 15, 1991, s. 269-342. Týž: Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL: *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku* (Opera Historica 8). České Budějovice 2000, s. 345 -358.

působení bratrstev, která na druhou stranu upevňovala katolické náboženství ve společnosti a byla nástrojem jeho propagace.⁷⁵⁹

K činnosti náboženských bratrstev se vztahuje celá řada archivních pramenů.⁷⁶⁰ Ve farářských relacích se náboženských bratrstev týkají odpovědi na otázku dvacátou první.⁷⁶¹ Zpravidla je zde uvedena pouze skutečnost, že se zde bratrstvo vyskytuje, jeho titul a případně údaje o jeho založení.

Z hlediska počtu bratrstev byl Boleslavský kraj ve srovnání s ostatními průměrný. Na základě přehledu Jiřího Mikulce, který provedl srovnání územního rozložení bratrstev v jednotlivých krajích spadajících do pražské arcidiecéze, z hlediska jejich poměru k rozsahu farní sítě kraje, je Boleslavsko v roce 1677 s poměrovým koeficientem 0,20 spolu s Čáslavskem na průměrné hodnotě celé arcidiecéze (0, 21) a o dvě desetiletí později s koeficientem 0,23 je opět ve středu pomyslné tabulky. V nadprůměrných hodnotách se pohybují především východní a jihovýchodní oblasti arcidiecéze, podprůměrem západní oblasti a některé středočeské kraje (Rakovnicko, Podbrdsko).⁷⁶²

Interpretace těchto číselných údajů v souvislosti s rekatolizací může být značně zavádějící. Velké množství bratrstev může být na jednu stranu považováno za důsledek vypjaté zbožnosti obyvatel tradičně katolického území, na druhou stranu může být znakem protireformační aktivity. Mnohem přijatelnější je interpretace spojující nárůst počtu bratrstev se vzrůstající zbožností společnosti a s přijetím jejich podob. Lokální rozdíly jsou pak způsobeny především rozdílnou urbanizací jednotlivých oblastí. Bratrstva byla především městskou záležitostí a jejich hustota byla tak spojena s počtem měst v jednotlivých krajích. Přesto je nutné

⁷⁵⁹ Jiří MIKULEC: *Náboženská bratrstva v procesu pobělohorské rekatolizace*, s. 39.

⁷⁶⁰ Nástin přináší Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“, s. 269-270.

⁷⁶¹ „21. *An sint piae confraternitates, sub quo titulo, et cuius auctoritate erectae, et quis habeat illarum curam et administrationem.*“ Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 192. Na základě farářských relací vytvořil přehled bratrstev v pražské arcidiecézi Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“, s. 316-332..

⁷⁶² Vyjádřením je poměrový koeficient mezi absolutním počtem bratrstev a počtem farností v každém kraji. Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“, s. 280-281.

položít si otázku, zda malé množství bratrstev nelze spojovat s vysokou rezistencí obyvatelstva inklinujícího stále k protestantství.⁷⁶³

V předchozím výkladu byla rozebrána odlišná situace ve vikariátech boleslavského kraje z hlediska postupu konfesního sjednocení společnosti na základě zpovědních seznamů a farářských relací. Je možné se proto pokusit o srovnání vývoje počtu bratrstev v jednotlivých vikariátech s údaji výše uvedených pramenů o přijetí katolické víry ve společnosti (respektive o přetrvávání nekatolictví). Srovnání bude založeno na údajích farářských relací a duchovenských fasí z let 1676, 1700, 1713.⁷⁶⁴ Z přehledu uvedeného v tabulce (Tabulka 6.2) je zřejmé, že nelze jednoduše stanovit souvislost mezi počtem bratrstev a postupem procesu rekatolizace.

Tabulka 6.5 Srovnání počtu bratrstev a literátských kůrů s počtem duší a „kacířů“ zaznamenaných ve zpovědních seznamech podle vikariátů⁷⁶⁵

	1676	1700	1713
frýdlantský vikariát			
počet bratrstev a literátských kůrů	3 (3B)	5 (5B)	4 (4B)
počet duší ve vikariátu	21128	34444	40727
počet "kacířů" ve zpovědních seznamech	460	37	441
českodubský vikariát			
počet bratrstev a literátských kůrů	2 (1B,1L)	4 (3B,1L)	2 (2B)
počet duší ve vikariátu	10104	20895	36100
počet "kacířů" ve zpovědních seznamech	3	0	0
mladoboleslavský vikariát			
počet bratrstev a literátských kůrů	4 (2B,2L)	3 (2B,1L)	7 (3B,4L)

⁷⁶³ Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“, s. 282.

⁷⁶⁴ Pro zjednodušení budou údaje vztaženy pouze k prvnímu z let vzniku relací.

⁷⁶⁵ B – bratrstva, L – literátské kůry.

počet duší ve vikariátu	18265	21986	39104
počet "kacířů" ve zpovědních seznamech	12	2	0
celkem bratrstev a literátských kůrů	9 (6B,3L)	12 (10B,2L)	13 (9B,4L)

V roce 1676 bylo v boleslavském kraji ve farářských relacích zaznamenáno šest bratrstev a tři literátské kůry, v roce 1700 to bylo již jedenáct bratrstev a dva literátské kůry. O třináct let později bylo v celém kraji zaznamenáno třináct bratrstev a literátských kůrů.⁷⁶⁶ Poměrně k počtu duší bylo v roce 1713 nejvíce bratrstev v maldoboleslavském vikariátu (1:5586), ve frýdlantském vikariátu byl poměr výrazně horší (1:10181). Nejvíce duší na jedno bratrstvo připadalo v českodubském vikariátu, zde je nutné počítat se zkreslením, které je způsobeno neuvedením bratrstva a literátského kůru v Turnově (1:18050, v případě započítání turnovských bratrstev by byl poměr 1:9025). Z tohoto srovnání vyplývá, že rozložení bratrstev nebylo zcela rovnoměrné, přesto ve frýdlantském vikariátu, kde byly počty nekatolíků ze sledovaných vikariátů nejvyšší, byl počet bratrstev srovnatelný s ostatními vikariáty. Určující tak zřejmě byla iniciativa duchovenstva a městský charakter farností. Naprostá většina bratrstev a literátských kůrů, existujících před rokem 1713, působila ve městech a městečkách (Frýdlant, Liberec, Jablonné v Podještědí, Mimoň, Český Dub, Turnov, Bělá pod Bezdězem, Benátky nad Jizerou, Dobrovice, Libáň, Mnichovo Hradiště, Sobotka). Zajímavým paradoxem je, že v centru a největším městě kraje Mladé Boleslavi uvedené prameny žádné bratrstvo ani literátský kůr neuvádí (Přehled bratrstev viz Příloha 5).

V jednolitých vikariátech převládají u bratrstev typická zasvěcení, což vypovídá o vlivu různých církevních řádů a kultů v různých oblastech. Ve frýdlantském vikariátu byla rozšířena bratrstva růžencová a

⁷⁶⁶ NA Praha, APA I., sign. B 11/10, 12/11, 13/19, 14/1-2, 15/7-9. K tomu srov. Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“, s. 281.

škapulířová, jež můžeme spojovat s řády dominikánů a karmelitánů a jejich mariánskými kulty.⁷⁶⁷ V mladoboleslavském vikariátu naopak růžencová bratrstva nenacházíme, ale je zde velké množství různých zasvěcení (sv. Anny, sv. Kříže apod.), což svědčí o jejich farním původu, jelikož se zpravidla shodují se zasvěcením kostela nebo některého oltáře.⁷⁶⁸ Zajímavá je rovněž existence bratrstva svatého Jana Nepomuckého v Libáni v 18. století.⁷⁶⁹ Rovněž mohla být tato bratrstva založena ze starších literátských kůrů. Ve frýdlantském vikariátu silné rozšíření růžencových a škapulířových bratrstev může být interpretováno v souvislosti s absencí literátských kůrů a rovněž místně rozšířených předbělohorských kultů svatých, na kterých by mohla být postavena tradice nových bratrstev.

Zakládání bratrstev ovlivňovala celá řada faktorů: šíření různých řeholních institucí, aktivita duchovních správců, místní tradice apod.⁷⁷⁰ Bratrstva mohla vzniknout dvěma způsoby. Iniciativa mohla vzejít od samostaných farníků nebo duchovního správce farnosti, kde mělo bratrstvo působit. Druhou možností bylo založení bratrstva „shora“, které bylo častější. To znamená na základě rozhodnutí pozemkové vrchnosti, představených kláštera, městské rady apod. Takto bylo založeno například škapulířové bratrstvo v Liberci v roce 1652 hrabětem Františkem Ferdinandem Gallasem.⁷⁷¹ K založení bratrstva bylo ovšem nutné získat potvrzení příslušných církevních autorit (nejčastěji od představených řádů, ale i od tzv. arcibratrstev apod.) Souhlas se založením musel být vydán rovněž arcibiskupskou konzistoří.⁷⁷²

⁷⁶⁷ K tomu blíže viz. např. Jiří MIKULEC: *Barokní náboženská bratrstva*, s. 27-29. V celých Čechách působilo 83 růžencových bratrstev, z toho 71 u farních kostelů, a 64 škapulířových bratrstev (60 u farních kostelů).

⁷⁶⁸ Například bratrstvo v Sobotce a v Benátkách nad Jizerou. Srov. např. NA Praha, APA I., sign. B15/7, fol. 35v a 78r.

⁷⁶⁹ K tomu např. Vít VLNAS: *Jan Nepomucký*, s. 175.

⁷⁷⁰ Jiří MIKULEC: „*Piae confraternitates*“, s. 283.

⁷⁷¹ SOA Děčín, HS CG, inv. č. 1276, kart. 284, Liberecké škapulířové bratrstvo. K tomu i stručná zmínka NA Praha, APA I., sign. B 14/1, fol. 66r. Například v prachtickém vikariátu vznikla ovšem většinou bratrstva iniciativou „zdola.“ Pavla STUHLÁ: *Prachtický vikariát*, s. 204.

⁷⁷² K tomu srov. podrobněji Jiří MIKULEC: *Barokní náboženská bratrstva*, s. 23-39, 42. Řádnému zakládání náboženských bratrstev byla věnována konstituce Klementa VIII. *Quaecumque* a *Sede Apostolica*, ve které bylo stanoveno, že hlavní dozor nad bratrstvy ve své diecézi vykonává příslušný biskup. Ordinář musel

Ze stanov bratrstev se dozvídáme nejen základní pravidla činnosti těchto společenství, ale můžeme v nich sledovat, jakým způsobem se odrážela barokní zbožnost v životě věřících lidí. V první řadě měli členové bratrstev činit milosrdné skutky, měli se zdržovat nezbožného chování a výroků a od těchto činů i ostatní odrazovat. Za to měli být odměněni duchovními milostmi, předně odpustky (ty byly různého druhu – při vstupu do bratrstva, o výročních slavnostech, v hodince smrti, a rovněž na různě dlouhou dobu – 60 dní, 7 let atd.). Odpustky dostávali členové bratrstva také za účast na určitém počtu mší v roce, vykonané zpovědi a svaté přijímání apod. Bratrstva se rovněž scházela v určitých termínech k bohoslužbám za živé a zemřelé spolubratry a spolusestry.⁷⁷³ Vedle povinností spojených s náboženskou činností bratrstev měli jejich členové plnit i některé další úkoly spojené se světskou stránkou existence těchto společenství. Předně měli jejich členové odvádět pravidelné peněžní příspěvky, případně vosk na svíčky. V některých případech se museli účastnit společných schůzí, kde byli voleni laičtí představení bratrstva, bylo kontrolováno hospodaření a přijímání nových členů. Po duchovní stránce vedli bratrstva direktori, zpravidla duchovní správci dané farnosti.⁷⁷⁴

Ke vzniku a fungování bratrstev nepřináší farářské relace a duchovenské fase příliš mnoho informací. Zvláště v duchovenských fasích jsou ale u některých bratrstev uvedeny informace související s jejich hospodařením. A ačkoli problematika hospodaření přímo nesouvisí se základním problémem tohoto oddílu, do jaké míry a jak je spojen proces rekatolizace s existencí a působením náboženských bratrstev ve sledovaném regionu, není neúčelné se u ní krátce zastavit.

odsouhlasit založení každého bratrstva ve své diecézi a měl dbát na to, aby v jednom místě nevznikly dvě bratrstva stejného jména.

⁷⁷³ Některá bratrstva byla koedukovaná a jiná ne. Výslovně je uvedeno, že jde o bratrstvo „obojího pohlaví“ pouze v případě bratrstva sv. Kříže v Sobotce v roce 1713. NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 35v.

⁷⁷⁴ Činnosti a stanovám bratrstev se podrobně věnuje Jiří MIKULEC: *Náboženská bratrstva v procesu pobělohorské rekatolizace*, s. 40-41. Dále srov. Týž: *Barokní náboženská bratrstva*, s. 54-75; Pavla STUHLÁ: *Prachatický vikariát*, s. 202-203. Povinnosti členů a fungování bratrstva: SOA Děčín, HS CG, inv. č. 1276, kart. 284.

Ačkoli mezi bratrstvy existovaly značné rozdíly, můžeme konstatovat, že nepatřila k nejnepříhodnějším mezi institucemi a společenstvími náboženského charakteru. Jejich majetek byl rozšiřován především z odkazů jejich členů. Důležitou složkou u majetku některých bratrstev byly i fundace, které zpravidla získaly při svém založení od svých zakladatelů. Jako příklad můžeme uvést liberecké bratrstvo, které při svém vzniku bylo nadáno Františkem Ferdinandem Gallasem úctyhodnou sumou 1050 zlatých, ze kterých byl vyplácen bratrstvu roční úrok.⁷⁷⁵ Některá bratrstva získala v průběhu své existence i úroky a věčné platy z gruntů, příkladem může být bratrstvo v Benátkách nad Jizerou.⁷⁷⁶ V některých případech měla bratrstva i pozemkový majetek. V Benátkách nad Jizerou mělo například 1 strych polí a jednu pustou vinici.

Bratrstvům se dařilo poměrně dobře hromadit finanční hotovost, kterou v mnoha případech půjčovala na úrok podobně jako záduší. Frýdlantské růžencové bratrstvo mělo například v roce 1713 sedmset osmdesát zlatých mezi lidmi v dluzích, liberecké 838 zlatých.⁷⁷⁷

Je zřejmé, že bratrstva měla pro svoji činnost k dispozici dostatek prostředků, mnohdy mnohem více než záduší kostelů (například již uvedený Frýdlant). Tak tomu ovšem nebylo u všech bratrstev, ale zvláště u těch, na jejichž založení se podílela vrchnost nebo u bratrstev, která působila ve městech.⁷⁷⁸

6.2.4 Prohřešky věřících proti mravní a náboženské kázní – odvrácená strana náboženské praxe

K nejdůležitějším úkolům duchovních správců patřil dohled nad kázní jejich farníků, ačkoli trestání těchto provinění bylo přenecháno světské spravedlnosti. Nejen dohled nad pravověrností věřících, ale i nad jejich

⁷⁷⁵ SOA Děčín, HS CG, inv. č. 1276, kart. 284. V roce 1713 získávalo z této fundace bratrstvo roční úrok 63 zlatých.

⁷⁷⁶ NA Praha, APA I., sign. B 15/7, fol. 79r.

⁷⁷⁷ Tamtéž, sign. B 15/8, fol. 6r. a 30r.

⁷⁷⁸ Bylo tomu tak například i v Mímoně či Stráži pod Ralskem. Tamtéž, fol. 65r a 83r. Ve městech ovšem většina bratrstev. Důležité je proto rovněž sledovat význam a velikost sídla.

mravní kázní, zvláště nad dodržováním církevních nařízení v maželských a rodinných záležitostech, patřil k disciplinační úloze církve v raně novověké společnosti.⁷⁷⁹

Pohled na tuto otázku nám umožňují i fašské relace, které se této problematice věnují v otázce čtyřicáté druhé, která zjišťovala, zda se ve farnostech nevyskytovaly případy konkubinátu, tj. soužití bez legitimního oddání, rozluky manželů bez oficiálního posvěcení, rouhačství či podobného skandálního chování.⁷⁸⁰ V naprosté většině odpovědí nacházíme stereotypní odpovědi farářů, že se v jejich farnosti nic podobného nevyskytuje, nebo o ničem takovém neví. V roce 1676 byly tyto prohřešky zaznamenány pouze v šesti farnostech a o dvacet tři let později v devíti farnostech v celém kraji.

Nejčastěji se zde objevuje porušování manželského práva, kdy spolu žily nesezdané dvojice. V roce 1676 byl zaznamenán nesezdaný pár ve vsi Kluky ve skalské farnosti.⁷⁸¹ Podobný případ byl v Turnově, kde žil Daniel Karas nesezdán s vdovou Kateřinou Šerichovou.⁷⁸² Další případy byly zaznamenány ve cvikovské a ostřické farnosti.⁷⁸³

Často jsou zde zaznamenány páry, které od sebe byly dlouhou dobu nelegálně odloučené. Ve Vratislavicích v rochlické farnosti žil od své ženy odděleně dvacet tři let Václav Wundarek. Jeho žena nebyla katolička a žila v Horní Lužici ve vsi Semerau, kde vlastnila dům.⁷⁸⁴ Je možné, že do Lužice odešla v době velké vlny emigrace v 50. letech 17. století, což by odpovídalo časovému údaji zde uvedenému. V roce 1700 bylo

⁷⁷⁹ Heinrich Richard SCHMIDT: *Dorf und Religion*, s. 3-5. Zde srov. podrobněji k roli církve v rámci „velkých teorií“ přeměny společnosti a kulturního vývoje v raném novověku (sociální disciplinace, civilizování a racionalizace).

⁷⁸⁰ „42. *An publice scalarati, concubinarii, conjuges sine legitimo divortio separatim viventes, blasphemi et similes scandalosi.*“ Viz např. Antonín PODLAHA: *Dějiny arcidiecéze pražské*, s. 193.

⁷⁸¹ NA Praha, APA I., sign. B 12/11, fol. 238v.

⁷⁸² Tamtéž, fol. 31r.

⁷⁸³ Tamtéž, sign. B 11/10, fol. 121v (Ostritz) a 187v (Cvikov).

⁷⁸⁴ Tamtéž, fol. 137v.

nelegitimně rozloučených párů zaznamenáno více. Jeden pár v liberecké farnosti žil takto oddělen přibližně čtrnáct nebo patnáct let.⁷⁸⁵

V některých případech se tyto dva prořešky kombinovaly a ženatí muži žili v konkubinátu odloučení od svých žen. Tak tomu bylo v případě Vojtěcha Krále, správce na statku v Mladějově, který měl svoji ženu na bližší nespecifikovaném místě v královéhradecké diecézi, ale v Mladějově žil s Helenou V.⁷⁸⁶

Z ostatních přečinů je zde zaznamenáno pouze jedno podezření z blasfemie v Rychnově nad Mohelkou⁷⁸⁷ a postesk faráře ve Stráži pod Ralskem, že o nedělích a svátcích mnozí pracují.⁷⁸⁸

6.3 Souhrn

Souhrn a interpretace uvedených údajů nutně naráží na některé limity, které jsou nepřekročitelné. V první řadě je třeba připomenout, že v této práci jsou užity pouze některé z mnoha druhů pramenů, které umožňují alespoň dílčí pohled na otázku rekatolizace a barokní zbožnosti. Prohloubení našich znalostí a rozšíření náhledu na problematiku o další prameny zůstává úkolem dalšího studia.

Z hlediska početního výskytu nekatolíků jako jednoho z mnoha ukazatelů úspěchu rekatolizace, který ovšem nijak nevypovídá o vnitřním přijetí víry a náboženském myšlení obyvatel, můžeme konstatovat, že vývoj měl v různých částech sledovaného území rozdílný průběh. Ve většině farností nacházíme nekatolíky výjimečně, ale zpravidla se jejich výskyt po několika letech opakuje. Na Frýdlantsku a Semilsku (zvláště v okolí Vysokého nad Jizerou) byl výskyt nekatolíků mnohem častější. Nepochybně zde hrála významnou roli blízkost protestantského prostředí a

⁷⁸⁵ Další takové páry byly zaznamenány ve Vsi, v Hrničné (farnost Rochlice u Liberce), v Jablonném v Podještědí či v Ostritz. Tamtéž, sign. B 14/1, fol. 59v (Jablonné v Podještědí), 97v-98r (Ostritz), 155r (Ves), 114v (Rochlice u Liberce), 108r (liberec).

⁷⁸⁶ Tamtéž, sign. B 13/19, fol. 43v.

⁷⁸⁷ Tamtéž, sign. B 14/2, fol. 43v. Nejsou zde však zaznamenány žádné další podrobnosti.

⁷⁸⁸ Tamtéž, sign. B 12/11, fol. 164r.

odlehlost panství od centra, jež vytvářely příznivé podmínky pro rezistenci nekatolíků a pouze pozvolný postup rekatolizace. Periferii zde ovšem nelze vnímat pouze z hlediska vzdálenosti od centra a blízkosti hranice s konfesionálně spřízněným prostředím, které bylo základnou k naplnění církevních potřeb nekatolíků, nezbytných k dlouhodobější rezistenci a poskytovalo i možnost úniku, ale vzhledem k pomalejším přeměnám struktur společnosti, které spočívaly především v dlouhodobě se nezlepšujícím stavu církevní správy a pomalém postupu vrchností proti nekatolíkům.

Ve zповědních seznamech jsou nejnižší počty nekatolíků zaznamenány v letech 1700-1710. V následujících letech počet opět mírně stoupá. Na Frýdlantsku dokonce až na více jak dva tisíce. Důvody jsou obecně prezentovány dva: zmírnění rekatolizačního tlaku a nástup pietismu jako hnutí usilujícího o obrodu protestantismu.⁷⁸⁹

Z hlubšího pohledu na strukturu nekatolíků ve zповědních seznamech, ale i na konkrétní rekatolizační případy řešené dobrovickým hrdelním soudem vyplývá, že se těchto deliktů dopouštěli především starší lidé a osoby, které se nevěnovaly zemědělské činnosti.

Víra podezřelých z nekatolictví na Dobrovicku je těžce definovatelná a je svým způsobem blízká spíše blouzniveckému hnutí druhé poloviny 18. století (tolerančnímu sektářství), než některé z vyhraněných nekatolických konfesí. Prameny z tohoto období označují všechny nekatolíky stejným způsobem, protože je vymezují pouze negativně vzhledem k oficiální ideologii, vycházející ze státního zřízení a zákonů, tedy vůči katolickému vyznání.⁷⁹⁰

Několik rekatolizačních případů na Dobrovicku mělo ilustrovat průběh rekatolizační praxe a doplnit pohled, který nám z druhé strany umožňují zповědní seznamy. Příklad zcela jasně dokumentuje nástup nové kvality rekatolizační praxe ve 30. letech 18. století, která se projevovala

⁷⁸⁹ K tomu například Jaroslav KADLEC: *Přehled českých církevních dějin*, II. díl, s. 92-97.

⁷⁹⁰ K tomu viz. Zdeněk R. NEŠPOR: *Víra bez církve*, s. 22-26.

celkovým zoslabením represivní činnosti. Byla tím výrazně odlišná od předchozího období (2 polovina 17. století a počátek 18. století), kdy byl kladen důraz spíše, jak již bylo uvedeno, především na zintenzivnění působení na lid prostřednictvím různých forem formace laiků a barokní zbožnosti.

Z krátkého zastavení u otázky úcty svatých a církevního roku je zřejmé, že počet svátků a náboženských slavností v průběhu sledovaného období rostl a zvláště intenzivně se rozvíjel od počátku 18. století. Zde je možné sledovat jistou souvislost s postupnou stabilizací duchovní správy ve farnostech. Na konkrétním případě z rekatolizační praxe bylo možné vysledovat hluboký význam, který byl kladen ve výpovědích aktérů k zázračným skutkům světce a relikvii, které tak zřejmě hrály v kultu svatých základní roli.

Rovněž záliba věřících v poutích a nárůst těchto aktivit je znakem nárůstu projevů barokní zbožnosti a jejího přijetí širokými vrstvami pobělohorské společnosti. Pokud by měly být poutě jedním ze znaků úspěchu rekatolizačního procesu, bylo by jej možné označit z tohoto hlediska za úspěšný. Účast na pouti ale mohla být pro některé jedince pouze deklarativním a formálním projevem zbožnosti. Nejednoznačná je poté interpretace počtu barokních bratrstev v souvislosti s rekatolizací a rovněž prohřešků proti manželskému právu a náboženské morálce. Tyto záležitosti mohou a nemusí mít přímou souvislost s procesem rekatolizace, je ovšem nutno sledovat v souvislosti s postupným pronikáním potridentské zbožnosti a náboženské praxe do společnosti.

7. Závěr

Obnova církevní správy na Boleslavsku probíhala velmi pomalu a je možné konstatovat, že nebyla do konce sledovaného období dokončena. Nejen ze srovnání počtu farních beneficií s jejich počtem v době předhusitské a předbělohorské, ale i vzhledem k počtu obyvatel jednotlivých farností, lze konstatovat, že ani na počátku 18. století nebyla ještě obnova církevní správy v regionu zcela stabilizována a dokončena. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že od 50. let 17. století do počátku 18. století došlo k výraznému zlepšení stavu církevní správy v oblasti, i když v porovnání s jinými regiony nebyl tento stav dobrý (v roce 1713 připadá na jednoho faráře 2328 obyvatel). Pro zajímavost uvádím stav obsazenosti far a počtu kostelů na jednoho kněze: v roce 1650 33 far obsazených a 18 far neobsazených, jedním farářem bylo spravováno 5,45 kostelů. Stav v roce 1700-1701 byl lepší - 62 obsazených far a na jednoho faráře připadalo 2,8 kostelů, jen o čtyři roky dříve byl poměr 3:1, o třicet let dříve připadalo 3,8 kostela na jednoho faráře. Vznik třetího vikariátu v roce 1697 je také signálem o zlepšení stavu farní sítě v regionu.

Podobně pozvolna probíhala i obnova materiálního zázemí farností, která byla hlavním předpokladem obnovy far. I v případě kostelů a zádušního jmění byl postup obnovy pomalý. Rychlost obnovy se na různých místech značně liší. Přesto většina staveb barokních kostelů byla realizována ve sledovaném území až v 1. polovině 18. století. Na pomalou rekonstrukci hospodářského zázemí farností i záduší měly vliv bezesporu i špatné hospodářské a sociální poměry po Třicetileté válce.

Jedním z problémů, které se tato práce snažila vyřešit, byla i struktura příjmů beneficií a záduší a případné regionální rozdíly této struktury. Zatímco struktura příjmů farních beneficií je obdobná ve všech třech sledovaných vikariátech a tvořily je především desátky buď v obilí nebo v penězích, pivo či jiné příspěvky od vrchnosti, výnosy polí a luk,

štola, případně příspěvky ze solní pokladny. Ve struktuře zádušních příjmů je možné vysledovat určité regionální rozdíly. Zvláště patrnou je absence zádušního dobytka v záduší kostelů frýdlantského vikariátu. Vysvětlení tohoto rozdílu bude vyžadovat další hlubší studium a srovnání s jinými oblastmi podobného charakteru. Jedním z možných vysvětlení je neexistence tohoto institutu v záduší kostelů tohoto vikariátu v období reformace.

Je třeba zdůraznit, že bezesporu existovala souvislost mezi stavem církevní správy, tedy tím, co jsem se více méně statisticky pokusil popsat a otázkami běžného života farnosti a vztahu obyvatel k církvi. Ovšem zároveň zde byla celá řada dalších faktorů, které konkrétní situaci ovlivňovaly. Zcela zásadní roli hraje otázka periferie, kdy můžeme zvláště dobře na příkladu frýdlantského panství pozorovat značné odchylky od vývoje v ostatních oblastech.

Vzdálenost centra a blízkost hranic tak byla významnou brzdou pro změny struktur společnosti a znamenala i určité zpomalení změn struktury farní správy. Dlouhodobou existenci jediné farnosti v rámci panství (na území, kde bylo v době předhusitské jedenáct farních kostelů) bych zde kladl do souvislosti se snahou o efektivizaci církevní správy. Předně tak došlo k soustředění většího objemu prostředků v rámci jednoho benefícia v oblasti, kde byla obročí chudá a zároveň k zpřehlednění správy (frýdlantský děkan měl k dispozici kaplany a poměrně často zde byly organizovány i misie). Ke vzniku dalších farností zde došlo až v průběhu 70. a 80. let 17. století. Podobná situace byla i na Semilsku.

Z hlediska početního výskytu nekatolíků jako jednoho z mnoha ukazatelů úspěchu rekatolizace, který ovšem nijak nevypovídá o vnitřním přijetí víry a náboženském myšlení obyvatel, je možné konstatovat, že vývoj měl v různých částech sledovaného území rozdílný průběh. Jiná situace byla v centru a jiná na periferii sledované oblasti. Především na Frýdlantsku a Semilsku byl výskyt nekatolíků mnohem častější než v jiných částech kraje. Významnou roli zde hrála blízkost protestantského

prostředí a odlehlost těchto oblastí od centra, jež vytvářely příznivé podmínky pro rezistenci nekatolíků a pouze pozvolný postup rekatolizace. Zcela jasně vyjádřil tuto skutečnost Antonín Podlaha ve své práci k dějinám katolické reformace: „*Práce misionářská byla tu tím nesnadnější, poněvadž obyvatelé tamnější měli zcela nablízku v sousední Lužici jinověrné přísluhovače, učitele to bludů velmi horlivé.*“⁷⁹¹

Příčinu je ovšem třeba hledat i v pomalu se zlepšujícím stavu církevní správy a vlažném postupu vrchností a jejich úředníků proti nekatolíkům. Nejnižší počty nekatolíků se objevují na počátku 18. století, poté se jejich počty opět zvyšují v souvislosti s působením saských peitistů a klesají až v průběhu další fáze rekatolizace ve 20. a 30 letech 18. století.

Ze sondy do rekatolizační praxe na dobrovickém panství vyplynulo, že víru podezřelých z nekatolictví není možné přiřadit k žádnému oficiálnímu vyznání. Rozbor jejich výpovědí, které se týkaly především četby zakázaných knih naznačil jisté zvláštnosti jejich náboženského vyznání a poskytl i pohled na roli četby ve venkovské společnosti 18. století, která tyto jejich svébytné náboženské postoje spolu s ústní tradicí spoluvytvářela.

Bližší souvislost je možné sledovat i mezi postupnou stabilizací církevní správy a zaváděním prvků katolické barokní zbožnosti do života společnosti. Například počet svátků a náboženských slavností v průběhu sledovaného období rostl a zvláště intenzivně se rozvíjel od počátku 18. století. Rovněž docházelo k zvýšení nároků církve na obyvatelstvo, jak z hlediska věroučného, tak i hospodářského, a ke zlepšení kontroly obyvatel.

V průběhu řešení otázek vymezených v úvodu vyplynula řada dalších problémových okruhů i možných řešení, které se tak připojily k otázkám jež byly již od počátku ponechány stranou. Definitivní závěry o vývoji církevních a náboženských poměrů na Boleslavsku v druhé polovině 17. a

⁷⁹¹ Antonín PODLAHA: *Z dějin katolické reformace*, s. 108.

první třetině 18. století by tak mohly být stanoveny až po důkladném probádání těchto dalších problémových okruhů a po užití dalších metod, jež se nám nabízejí.

Na prvním místě je to studium patrimoniálních písemností, ve kterých je možné hledat odpovědi na otázky patronátního práva i postupu vrchnosti v souvislosti s rekatolizací. Dále je to studium materiálů týkajících se škol, jejichž význam je pro proces rekatolizace rovněž nezanedbatelný, jelikož jejich prostřednictvím bylo možné ovlivňovat nastupující generace. Velké množství pramenů k této problematice skýtají archivy měst, ale i některých farních úřadů. Proces rekatolizace je pak zapotřebí podrobit i důkladnému mikrohistorickému bádání studiem pramenů, jejichž původci jsou přímo aktéři tohoto dějinného procesu, deníků, pamětí a jiných písemných projevů jednotlivců (egodokumentů).⁷⁹²

⁷⁹² Tímto postupem mikrohistorického bádání podrobuje zkoušce koncept konfesionalizace ve své práci Frank FÄTKENHEUER: *Lebenswelt und Religion*. Mikro-historische Untersuchungen an Beispiel aus Franken um 1600. Göttingen 2004, 395 s. Fätkenheuer se zde pokouší o mikrohistorický přístup k tomuto problému, na základě egodokumentů, povětšinou deníků (od deníku představeného poslu würzburgského biskupa, přes protestantského obchodníka Hieronyma Rueffera až po venkovského faráře Thomase Wirsinga). Fätkenheuer vychází z předpokladu, že skutečný význam náboženství lze objasnit jen analýzou životního světa (pohledu na život) jednotlivých lidí, což jak píše není možné na základě různých visitačních protokolů, které v bádání o tomto období církevních dějin zaujímají výrazné postavení.

Seznam pramenů a literatury

A. Prameny

I. Archivní prameny

1. Národní archiv v Praze

Archiv pražského arcibiskupství I.

- Zprávy farářů o stavu far z let 1676-77 jako odpovědi na 42 otázek konzistoře (*Relationes*)
inv. č. 1318, sign. B 11/10 (vikariát Frýdlant)
inv. č. 1319, sign. B 12/11 (vikariát Mladá Boleslav)
- Zprávy farářů o stavu far, jako odpovědi na 42 konzistoře z roku 1700 (*Responsa ad 42 puncta a consistorio archiepiscopali preposita a. 1700*)
inv. č. 1359, sign. B 13/19 (vikariát Mnichovo Hradiště)
inv. č. 1360, sign. B 14/1 (vikariát Frýdlant)
inv. č. 1361, sign. B 14/2 (vikariát Český Dub)
- Duchovní příznávací tabely z roku 1713
inv. č. 1396, sign. B 15/7 (vikariát Dobruška)
inv. č. 1397, sign. B 15/8 (vikariát Frýdlant)
inv. č. 1398, sign. B 15/9 (vikariát Český Dub)
- inv. č. 483, sign. B 37/12, Repertář k přijaté korespondenci arcibiskupské konzistoře 1656-1661 (*Repertarium registraturae a Januario 1656 usque ad Decembrem 1661*)
- inv. č. 1231, sign. B 4/6, Zpráva o vizitaci kostelů v kraji Boleslavském 1670 (*Visitatio ecclesiarum et parochiarum in Distictu Boleslaviensi*)
- inv. č. 1233, sign. B 4/8, Zpráva o vizitacích far v Čechách (též Lužici) a jiné písemnosti (*Visitatio canonica*)
- inv. č. 1295, sign. B 10/8a, Kniha konfirmací k farám z let 1637-1659
- inv. č. 1296, sign. B 10/8b, dtto z let 1654-1659
- inv. č. 1300, sign. B 10/12, *Ordo circa Vicarios*, zde Instrukce pro provádění pravidelných vizitací arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (tisk), b. d.
- inv. č. 1301, sign. B 10/13, Seznam far, farářů, patronů a kostelů z let 1672-1674 podle 27 vikariátů, doplňovaný do roku 1682
- inv. č. 1303, sign. B 10/15, Seznam far, farářů a patronů z roku 1696, revidovaný roku 1709 (*Matricula beneficiorum, beneficiatorum et patronum*)
- inv. č. 1314, sign. B 11/6, Seznam far obsazených i neobsazených se jmény kolátorů v pořadí vikariátů (cca 1631)
- inv. č. 1469, sign. B 20/1a, Kniha patentů z let 1662-1710 (*Patentes consistoriales*)
- inv. č. 1470, sign. B 20/1b, Kniha patentů z let 1662-1710 (*Patentes archiepiscopi*, opis z 18. století)
- inv. č. 1726-1732, sign. B 41/1-B 41/7, Knihy farních důchodů (*Liber proventuum parochialium*, 1. svazek z let 1570 -16., 2. svazek z let 1543-1735, 3. svazek z let 1555-1737, 4. svazek z let 1561-1675, 5. svazek z let 1523-1718, 6. a 7. svazek z roku 1683)
- inv. č. 2267-2273, sign. B 76/1-7, Theologicko – kanonický abecední věcný slovník ze statutů arcibiskupa Arnošta z Pardubic, synody z roku 1605, konstitucí, patentů, dekretů a reskriptů s odkazy i texty, pořízený roku 1765 kancléřem Benediktem Stöberem a doplňovaný vložkami do roku 1771 (*Codex ecclesiasticus archidioecesis Pragensis ordine literario digestis ...*); 1. svazek (A-B), 2. svazek (C), 3. svazek (D-F), 4. svazek (G-K), 5. svazek (L-M), 6. svazek (N-Q), 7. svazek (R-Z)
- inv. č. 2945, sign. C 80, Recepta (Dopis bratra Josefa z 23.6. 1629)
- inv. č. 2972-73, sign. C84, kt. 811 -812, Recepta za rok 1656
- inv. č. 4061, sign. D 141/8, kt. 2689-2691, Zprávy vikářů o stavu kostelů a beneficíí
- inv. č. 4067-4070, sign. D 143/1-3a, kt. 2689-2691, Kanonické vizitace (*Visitatio canonica*)
- inv. č. 5359, zde: *Cosignatio Iurisdictionis sub Decantu Fridlandesi et Archidiaconatu Zittaviensis* z 16. dubna 1625, *Cathedraticum* z roku 1642, *Consignatio Omnium Decanorum et Parochorum Districtus Junioris Boleslai* z roku 1644.
- inv. č. 5573, Vyjádření děkana Havlíka k zamýšlenému připojení vsi Hřivna ke Košatecké farnosti, 3.6.1662.

Stará manipulace

- inv. č. 3009, sign. R 109/1, 10, 37, 46-49, kt. 1977, 1980, 2012, 1994

Valdštejnijána

inv. č. 32, sign. F 67/8, *Consignatio Decanatorum et Parochiarum in Ducatu Fridlandico* (před 1633)

Jezuitika

inv. č. 54a, rkp. 19, Výroční zprávy (*Litterae annuae*)

2. Státní oblastní archiv v Litoměřicích

2.1 pobočka Děčín

Historická sbírka Clam-Gallas

inv. č. 517, kart. 177, , Evangelické obyvatelstvo

inv. č. 792, kart. 204, Invntář kostela a školy v Ludvíkově (v inventáři zapsán jako situační plán církevních pozemků) b. d.

inv. č. 903, kart. 217, . Višňová: Kostely, evangelíci, duchovní, spory mezi katolíky a protestanty z let 1638-1817

inv. č. 917, kart. 218 Evangeličtí kněží ve Višňové (1602-1811)

inv. č. 918, kart. 218, Patronátní zaležitosti kostela ve Višňové z let 1655-1767

inv. č. 1276, kart. 284, Liberecké škapuliřové bratrstvo

2.2 Státní okresní archiv Liberec

Farní úřad Ves

inv. č. 5, kn. 5, Pamětní kniha

inv. č. 13, kn. 13, Kniha farních počtů (jedná se o zádušní počty)

3 Státní oblastní archiv Praha

3.1 Státní okresní archiv Mladá Boleslav

Děkanský úřad Dobrovice

inv. č. 1, kn. 1, Pamětní kniha

Archiv města Dobrovice

Stará registratura, sign. I C 1a, kt. 12-15, Trestní spisy,
Městské knihy – radní manuály, sign. I B 5, I B 12.

3 Státní oblastní archiv Zámorsk

3.1 Státní okresní archiv Jičín

Archiv města Sobotky

inv. č. 41, sign I/35, kt. 2, Inventář klenotů v záduší kostela

Děkanský úřad Sobotka

Pamětní kniha (nezpracováno)

II. Edice a tištěné prameny

BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČÁŇOVÁ, Eliška – LIŠKOVÁ, Marie – RAJTORAL, František (edd.): *Terziánský katastr český*, sv. 3., Dominikál, Praha 1970, 653 s.

Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concili Tridentini sub Paulo III. Julio III. et Pio IV. Pontificis maximis. Cum appendice Theologiae candidatis perutili. Editio novissima ad fidem optimorum exemplarium castigata impressa. Romae 1904, 551 s.

- ČÁŇOVÁ, Eliška (ed.): *Prameny pro hospodářské a sociální dějiny*. Nejstarší zповědní seznamy 1570-1666. Svazek 1 a 2. Praha 1973, 753 s. Táž: *Prameny pro hospodářské a sociální dějiny*. Nejstarší zповědní seznamy 1628-1670. Svazek 3. Praha 1983, 369 s.
- ČÁŇOVÁ, Eliška (ed.): *Status animarum pražské arcidiecéze z roku 1651*. SAP 29, 1979, s. 20-55.
- DOSKOČIL, Karel (ed.): *Berní rula. Popis Čech roku 1654*. Praha 1953-1954, 872 s
- CHALUPA, Aleš – ČECHURA, Jaroslav – RYANTOVÁ, Marie (edd.): *Berní rula, 8-9*. Kraj Boleslavský. Praha 2001, 440 s.
- JIREČEK, Hermenegild (ed.): *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého 1627. Codex Iuris Bohemici* (dále CIB). Tomus 5, Pars 2. Praha 1888, 596 s.
- JIREČEK, Josef (ed.): *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. CIB. Tomus 4, Pars 3, Monumenta Iuris municipalis, Sectio 2. Praha 1876, 457 s.
- KALOUSEK, Josef: *Řády selské a instrukce hospodářské*. Archiv český. 23. díl, Praha 1906, 600 s.
- KOLLMANN, Hynek (ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia*. Tomus 1. Pars 1. Praha 1923, 342 s.
- KRÁSL, František (ed.): *Responsa ad 42 puncta a consistorio archiepiscopali anno 1700 venerabili clero preposita*. Tomus I. Districtus Chrudimensis. Pars I. Sub vicario Chrudimensi. Pragae 1904, 227 s.
- MARAT, F.(ed.): *Soupis poplatnictva 14 krajův království českého z roku 1603*. VKČSN 1898, s. 1-129.
- PAZDEROVÁ, Alena (ed.): *Soupis poddaných podle víry. Boleslavsko*. Praha 1994, 714 s.
- Synodus Archi-Dioecesana Pragensis habita ab ... Sbigneo Berka, Dei et Apostolicae Sedis gratia Archi-Episcopo Pragensi, et Principe, Legato Nato etc. Anno a Christi Nativitate 1605. in festo S. Wenceslai Principis Martyris, ac Patroni Regni, nunc vero adnexis Statutis provincialibus Ernesti Archi-Episcopi primi Pragensis, cum novo et locupletissimo indice, ex speciali mandato ... Joannis Mauritii Gustavi, Dei gratia Archi-Episcopi Pragensis, Sedis Apostolice Legati nati, Comititis de Manderscheid-Blanckenheim et Geroldstein, ...* Reimpressa. Pragae 1762.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav (ed.): *Listář fary turnovské z let 1620-1696*. Věstník královské české společnosti nauk 1910, čl. 6, s. 1 – 154
- Týž: *Instrukce kostelníkům, vydaná hejtmanem Hoberkem na panství Svijanském z roku 1645*. Věstník Královské české společnosti nauk 1897, s. 1-7.
- Týž: *Zповědní seznamy arcidiecéze pražské z let 1671- 1725*. Díl 1, 1. Boleslavsko a Kouřimsko . Praha 1909, 405 s.
- ŠTĚDRÝ, František (ed.): *Stavivo k podrobné historii církevní v Čechách*. Confirmationem ad beneficia ecclesiastica 1637-1660. SHK 11, 1910, s. 1-10, 165-173, 12; 1911, s. 33-46, 193-200; 13, 1912, s. 76-83, 176-181; 14, 1913, s. 41-51, 165-171; 15, 1914, s. 41-47, 132-137.
- TOMEK, Vacslav Vladivoj (ed.): *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecéze pražské*. Praha 1873, 107 s.

B. Literatura

- ADAM, Adolf: *Liturgický rok*. Historický vývoj a současná praxe. Praha 1998, 325 s.
Týž: *Liturgika*. Praha 2001. 471 s.
- ADAMOVIČ, Karolína: *Tak zvaná věčná (železná) zvířata a jejich funkce v hospodářském zajištění církevních institucí se zaměřením na české země (14. - 19. století)*. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica 1-2, s. 127-156.
- BAREŠ, František: *Paměti města Mladé Boleslavě*. Díl 1. Mladá Boleslav 1920, 304 s.
Týž: *Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Mladoboleslavském*. Praha 1905, 412 s.
- BELLING, Vojtěch – KRACÍKOVÁ, Lucie: *Sředověká sakrální architektura na Frýdlantsku*. Praha 2003, 127 s.
- BELLING, Vojtěch: *Panství Frýdlant v období kolonizační transformace*. Příspěvek k dějinám osídlení a sociální struktury českého pohraničí ve vrcholném a pozdním středověku. Diplomová práce FF UK. Praha 2005, 140 s.
- BÍLEK, Tomáš V.: *Reformace katolická nebo-li obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*. Praha 1892, 336 s.
- Týž.: *Stav far 1650-1652 v kraji Boleslavském*. Památky archeologické 13., s. 177-182.
- BLÁHOVÁ, Marie: *Historická chronologie*. Praha 2001, 948 s.
- BOHÁČ, Zdeněk: *Patrocinia v Čechách v době předhusitské a barokní*. In: Pražské arcibiskupství 1344-1994, Praha 1994, s. 164-178.
Týž: *Poutní místa v Čechách*. Praha 1995, 286 s.
- Týž: Vývoj diecézní organizace českých zemí. In: *Tradicio et cultus*. Praha 1993, s. 21-25.
- BOROVÝ, Kliment: *Dějiny arcidiecéze pražské*. Praha 1874, 533 s.
- ČÁNOVÁ, Eliška: *K problematice studia zповědnic seznamů arcibiskupství pražského jako pramene pro demografickou statistiku*. HD 5, 1971, s. 55.
Táž: *K počtu far v Čechách v 17. a 18. století*. HD 18, 1994, s. 179-181.
Táž: *Prameny pro demografickou statistiku v archivu pražského arcibiskupství*. HD 4, 1970, s. 19-32.
Táž: *Rekatolizace severních Čech*. In: Sborník příspěvků k době poddanského povstání v severních Čechách. Praha 1980, s. 9-42.
Táž: *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech 1620-1671*. SAP 35, 1985, s.486-557.
Táž: *Počátky rekatolizace ve Středočeském kraji*. SSH 7, 1972. Praha 1972, s. 61-75.
Táž: *Rekatolizace ve středočeském kraji*. SSH 11, 1976, s. 65-85.
- ČECHURA, Jaroslav: *Instrukce panství Častolovice z let 1626 -1631*. Časopis Národního muzea 163, 1994, s. 25-33.
Týž: *Panství Frýdlant po třicetileté válce. (Norma, konfesionalizace a každodenní realita)*. Historická Olomouc 13, 2002, s. 83-97.
- ČERNÝ, Václav: *Hospodářské instrukce*. Praha 1930.
- ČORNEJOVÁ, Ivana: *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*. In: Táž (ed.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Praha 2003, s. 14-24.
- DAVID, Karel: *Knihy farních důchodů arcidiecéze pražské I. – VI. (Libri proventum parochialium)*. Katalog signatury B 41. Praha 1960.
Dějiny hmotné kultury. díl 2., část 2., 1003 s..
- Dějiny obcí okresu mladoboleslavského a benátského*. Mladá Boleslav 1926, 375 s.
- DENIS, Arnošt: *Čechy po Bílé hoře*. Praha 1911.
- DOLEŽALOVÁ, Eva: *Konvikt svatého Bartoloměje a seminář svatého Václava v Praze na Starém Městě – dějiny, hospodářství a studijní nadace*. In: HLAVÁČEK, Ivan - HRDINA, Jan - KAHUDA, Jan - DOLEŽALOVÁ, Eva (edd.): *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 135-148.
- DUCREUX, Marie-Elisabeth: *Způsob čtení a vtať ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*. AUC – HUCP 32, 1992, 1-2. s. 51-80.
Táž: *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*. Literární archiv Památníku národního písemnictví 27, 1994, s. 61-87.
- DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku*. III. díl. Náboženství, magie, osvícenství. Praha 2006, 339 s.
- DVOŘÁK, Tomáš: *Farní klérus v kameneckém děkanátu v letech 1354-1436*. Ústecký sborník historický 2004. Gotické umění a jeho historické souvislosti III. Ústí nad Labem 2004, s. 49-90
- EMLER, Josef: *Rukověť křesťanské chronologie, zvláště české*. Praha 1876, 90 s.
- Encyklopedia katolicka. Lublin 2002.

FÄTKENHEUER, Frank: *Lebenswelt und Religion. Mikro-historische Untersuchungen an Beispiel aus Franken um 1600.* Göttingen 2004, 395 s.

FRANCEK, Jindřich – ŠIMEK, Tomáš: *Hrdelní soudnictví českých zemí.* Soupis pramenů a literatury. Praha 1995, 188 s.

FRIEDRICH, Gustav: *Rukověť chronologie křesťanské.* I. vydání. Praha 1934. Reprint. Praha – Litomyšl 1997, 338 s.

FRIND, Anton: *Kurze Geschichte der Bischöfe von Leitmeritz.* Komotau 1867, 103 s.

FROLEC, Václav (ed.): *Vánoce v české kultuře.* Praha 1988, 343 s.

FUČÍK, Jan: *Historický místopis okresu Lomnického nad Popelkou.* Lomnice nad Popelkou 1928, 166 s.

GIERACH, Erich: *Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen.* 2. Teil. Friedlant i. B. 1926, 392 s.

Týž: *Nordböhmen und die Meissner Bistumsmatrikel.* MVHJ 7, 1913, s. 74-81.

Týž: *Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch.* 3. Heft. Der Bezirk Friedland. Reichenberg 1935.

GINDELY, Anton: *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen.* Leipzig 1894

GROTEFEND, Hermann: *Taschenbuch der Zeitrechnungen des deutschen Mittelalters und der Neuzeit.* Berlin 1984, 216 s.

HANZAL, Josef: K duchovní a kulturní úrovni barokního kléru. In: *Kultura baroka v Čechách a na Moravě.* Praha 1992, s. 85-92.

Týž: Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam. Sborník historický 37, 1990, s. 181-191.

HÁZA, Zdeněk: *Počty obyvatel na panství Nový Kunstberg v 17. a 18. století.* HD 3, 1969, s. 52-72.

HELBIG, Julius: *Beiträge zur Geschichte der Stadt und des Bezirkes Friedland i.B.* 4. svazky Friedlant in Böhmen 1892-189, 311, 312, 322, 199 s.

HIML, Pavel: „Odlišné chování“ v raném novověku – Plaidoyer za odklon od státně-centralistické a „elitní“ perspektivy a za historicko-antropologický přístup. Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 3, 2001, s. 53-60.

Týž: „Ta kniha falešná a nespravedlivá jest.“ Příspěvek k rekatolizační praxi na orlickém panství v první třetině 18. století. JSH 62, 1993, s. 122-131.

HLAVÁČEK, Ivan: *Chronologie a její studium v českých zemích.* SAP 28, 1978, s. 410-423.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: Venkovské děkanáty ve středověkých Čechách. In: *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc., k 65. narozeninám.* Praha 1995, s. 112-133.

HOFMANN, Gustav: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy.* Plzeň - Sušice 1984, 99 s.

HOLUBOVÁ, Michaela: *Obyvatelstvo dobrovické farnosti v Soupisu poddaných podle víry z roku 1651.* HD 26, 2006, s. 37-61.

HORSKÝ, Jan - NEŠPOR, Zdeněk R.: *Typologie české víry raného novověku. Metody a možnosti studia lidové religiozity v 18. století.* ČČH 103, 2005, č. 1, s. 41-86.

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích.* Od počátku státu po současnost. Praha 2005, 568 s.

JÁNSKÝ, František: Popsání oltáře. ČKD, 3, 1862, s. 491-504.

JEDIN, Hubert: *Katholische Reformation oder Gegenreformation? Ein Versuch zur Klärung der Begriffe.* Luzern 1946, 66 s.

KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin.* 2. díl (Reprint původního vydání – Řím 1987) Praha 1991, 281 s.

KALIVODOVÁ, Eva: Odlesk rezistencí aneb bipolarita protireformačních politik mezi Českým královstvím a Francií. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století.* Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007, s. 233-253.

KOFRONOVÁ, Johana: *Problematika sakrálního prostoru po tridentském koncilu ve světle názorů církevních autorit.* Umění 48, 2000, č. 1-2, s. 41-54.

KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – RYANTOVÁ, Marie: *K problematice klaského farního kléru v období vrcholící rekatolizace.* Kladský sborník 1, 1996, s. 97-119.

Tytěž: *K problematice nižšího světského kléru v období upevnování výsledků násilné rekatolizace.* Sborník prací členů Svazu socialistické mládeže Státního ústředního archivu v Praze 2, 1989, 1. část, s. 170-209.

Tytěž: *Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru v druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století.* In: *Pražské arcibiskupství 1344-1994.* Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 150-163.

- KONČELOVÁ, Zdeňka – RYANTOVÁ, Marie: *Sociálně majetkové poměry duchovních správců pražských magistrátních far v letech 1671-1747*. Documenta Pragensia 9/2, 1991, s. 519-534.
- KOŘÁN, Ivo: „Opočenská rebelie“ roku 1732. Acta musei Reginahradecensis. Series B. Scientiae sociales 12, 1970, s. 93-137.
- KRÁSL, František: *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve a kníže arcibiskup pražský*. Praha 1886, 661 s.
- KUBÍČEK, Antonín: *Monitorium sive Instructio brevis*. Instukce pro vikáře a faráře. ČKD 69, 1903, s. 349 an..
- KUČERA, Jan: *Příspěvek k problémům lidového náboženství v 17. a 18. století*. Sborník historický 23, 1975, s. 5-27.
- KUHN, Franz Xaver: *Das Riesengbirge und sein Vorland zur Zeit der Rekatholisierung*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 70, 1932. s. 55-107. SCHULZ, Peter (ed.): *Das Riesengbirge und sein Vorland zur Zeit der Rekatholisierung von ThDr. Franz Xaver Kuhn*. (Reprint) Garbsen 2002, 199 s.
- KÜHN, Karl Franz: *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Brünn 1934, 342 s.
- KUKÁNOVÁ, Zlatuše: *Hornolužický farní klérus v pražské arcidiecézi v první polovině 17. století*. Paginae historiae 7, 1999, s. 5-26.
- Táž: *Ke struktuře světského kléru v Čechách a na počátku 17. století*. Paginae historiae 1, 1993, s. 46-71.
- TÁŽ: *Zprávy o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650*. Paginae historiae 2, 1994, s. 20-62.
- KURKA, Josef: *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská* (místopis církevní do roku 1421). Praha 1914, 720 s.
- KŮRKA, Pavel B.: *Kostel, farnost a záduší svatého Valentina na Starém městě pražském v raném novověku*. Diplomová práce FF UK, Praha 2003
- Týž.: Pohřby a záduší. Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600. In: MIKULEC, Jiří – HOLÝ, Martin (edd.): *Církev a smrt*. Institucionalizace smrti v raném novověku. Praha 2007, s. 69-78.
- KUTNAR, František: *Sociálně myšlenková tvárnost obrozeneckého lidu*. Troji pohled na český obrozenecký lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám. Praha 1948, 211 s.
- KYBALOVÁ, Ludmila – LUNGA, Radek – VÁCHA, Petr: *Pražské zvony*. Praha 2005, 349 s.
- LANDR, Petr: *Struktura papežského desátku odváděného z hradeckého arcijáhenství*. Východočeské listy historické 23-24, 2005, s. 189-205.
- Lexikon der Theologie und Kirche*. II., IV., V., VI. VIII Band. Freiburg-Basel-Rom-Wien 1995-1999.
- LUKÁŠ, Ladislav: *Místní jména na Semilsku*. Semily 1958, 54 s.
- LUKÁŠ, Václav: *Vysoké nad Jizerou*. Vysoké nad Jizerou 1969, 37 s.
- MAUR, Eduard: *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*. ČsČH 19, 1971, s. 839-870.
- MAUR, Eduard: *Problémy farní organizace pobělohorských Čech*. In: *Traditio et cultus*. Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk archiepiscopo Pragensi. Praha 1993, s. 163-176
- MENČÍK, Ferdinand: *Taxa štolová v Čechách*. Časopis katolického duchovenstva (dále ČKD) 36, 1895, s. 449-464.
- MENČÍK, Ferdinand: *Taxa štolová v Čechách*. ČKD 36, 1895, s. 449-464.
- MÍCHAL, František: *Železná kráva*. ČKD 26, 1885, s. 293-295.
- MIKAN, Jaroslav: *Vznik a počátky hradeckého biskupství*. Hradec Králové 1926, 68 s.
- MIKANOVA, Eva: *Hudební kultura v České Lípě a okolí v 17. století*. Sborník příspěvků k době poddanského povstání roku 1680 v severních Čechách. Praha 1980, s. 194 - 229.
- MIKULEC, Jiří: „Piae confraternitates“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. In: *Folia historica bohemia* 15, 1991, s. 269-342.
- Týž: *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách*. Či je země, toho je náboženství. Praha 2005, 194 s.
- Týž: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, 154 s.
- Týž: *Náboženská bratrstva v procesu pobělohorské rekatolizace*, In: *Rekatolizace v Českých zemích* (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. 9. 1993). Pardubice 1995, s. 39-48.
- Týž: *Pobělohorská rekatolizace a katolická zbožnost*. Dialog Evropa 21, 1996, č. 2, s. 2-5.
- Týž: *Poddanská otázka v barokních Čechách*. Praha 1993, 139 s.
- Týž: *Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti*. In: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL: *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku* (Opera Historica 8). České Budějovice 2000, s. 345 -358
- MIZERA, František: *Paměti města Semil a okolí*. Semily 1930, 105 s.
- NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007, 449 s.
- Týž: *Víra bez církve? Východočeské toleranční sektářství v 18. a 19. století*. Ústí nad Labem 2004, 240 s.
- NOVOTNÝ, Robert R.: *Náboženská bratrstva barokního období v Turnově*. Z Českého ráje a Podkrkonoší 16, 2003, s. 9-59.
- Otův slovník naučný. 14. a 18. díl. Praha 1899 a 1902.
- PÁNEK, Jaroslav: *Hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. ČsČH 32, 1984, s. 693-728.

PEKAŘ, Josef: *Kniha o kosti*. Praha 1942, 433 s.

PETRÁŇ, Zdeněk – RADOMĚŘSKÝ, Pavel: *Encyklopedie české numizmatiky*. Praha 1996, 349 s.

Tiž: *Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numizmatiky*. Praha 2001, 310 s.

PLÖCHL, Willibald M.: *Geschichte des Kirchenrechts*. 3. Band. Das Katholische Kirechenrecht der Neuzeit. 1. Teil. Wien 1958, 598 s.

PODLAHA, Antonín: *Dějiny arcidiecéze pražské od konce století XVII. do počátku století XIX. Doba arcibiskupa Jana Josefa hraběte Breunera (1694- 1710)*. Díl I,1. Praha 1917; 569 s.

Týž: *Z dějin katolických misí v Čechách r. 1670 – 1700*, SHK 4, 1895, s. 104-131.

Týž: *Z dějin zápasu katolického naboženství s jinověrectvím v Čechách v letech 1700-1756*, SHK 7, 1898, s. 25-62.

Týž: *Z dějin katolické reformace v Čechách v letech 1668-1703*, SHK 12, 1901, s. 25-31; 13, 1902, s. 77-85, 135-140, 206-207.

Týž: *Z dějin katolické reformace v Čechách v letech 1668-1703*, SHK 2, 1901, s. 25-31, 163-167; 3, 1902, s. 77-85, 135-140, 206-207.

POKORNÝ, Pavel R.: *Jičínské biskupství*. In: *Rekatolizace v Českých zemích* (Sborník příspěvků z konference v Jičíně dne 10. 9. 1993). Pardubice 1995, s. 72 – 84.

POLC, Jaroslav V.: *Svatý Jan Nepomucký*. Praha 1993, 449 s.

PONOCNÝ, František: *Příspěvky k církevním poměrům na Boleslavsku*. Časopis společnosti přátel starožitností 12. Praha 1904, s. 122-124.

PRAŽÁK, Josef – NOVOTNÝ, František – SEDLÁČEK, Josef: *Latinsko – český slovník*. Praha 1955.

PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan – ŠMILAUER, Václav: *Místní jména v Čechách I-V*. Praha 1949-1960, 726 s, 705 s, 629 s, 864 s, 670 s.

RESSEL, Anton: *Beiträge zur geschichte der Orte des Friedländer Bezirkes*. Friedländer Zeitung 1911-1912.

Týž: *Geschichte der Kirche und Schule in Gablonz und einiger Kirchen und Schulen der Umgebung, mit einem Anhang über das Gablonzer Armenwesen*. Gablonz an der Neisse 1878-1879, 288 s.

Týž: *Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes, Stadt und Land*. I. und II. Tei. Reichenberg 1903-1905, 864 s. a 725 s.

Týž: *Geschichte des Friedländer Bezirkes*. Friedland 1900, 438 s.

REZEK, Antonín: *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, 1-2. díl. Praha 1892-1893.

ROHN, Johann Carolus: *Antiquitas Ecclesiarum, Capellarum et Monasteriorum alaiarumque Sacrarum Districtus Boleslaviensis et in Parte Lusatiae superioris*. Pragae 1774.

ROUBÍK, František: *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*. Praha 1959 161 s.

Týž: *Soupis map českých zemí*. Praha 1952, s. 181-184.

ROYT, Jan: *Česká fides. Víra, zbožnost a církev. Barokní Pietas*. In: Vít VLNAS: *Sláva barokní Čechie*. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století. Praha, Paseka 2001, s. 15-21

Týž: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999, 362 s.

RYANTOVÁ, Marie: *Knihovny světských duchovních arcidiecéze pražské na konci 17. a na počátku 18. století*. Opera romanica I., 200, s. 239-254.

RYNEŠ, Vladimír: „*Imagines miraculosae*“ doby pobělohorské. Český lid 3, 1967, s. 182-193.

ŘEZNÍČEK, Michal: *Obnova a vývoj katolické farní správy v ledečském vikariátu v 17. a první čtvrtině 18. století*. Rigorózní práce. FF UK, Praha 2003, 211 s.

Týž: *Církevní správa v turnovském děkanátu ve světle patronátních poměrů*. Ústecký sborník historický 2004. Gotické umění a jeho historické souvislosti III. Ústí nad Labem 2004, s. 115-123.

Týž: *Záduší a jeho správa v Leděčském vikariátu v 17. a v první čtvrtině 18. století*. ČNM, č. 1-2, 173, 2004, s. 51-82.

SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický království českého*. Praha 1998, 1043 s.

SEJBAL, Jiří: *Základy peněžního vývoje*. Brno 1997, 420 s.

SEMERÁDOVÁ, Veronika: *Vizitační písemnosti Čech 17. století (farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694)*. SAP 47, 1997, s. 125-205.

SCHALLER, Jaroslaus: *Topographie des Königreichs Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser*

- und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden.* 4 Band. Bunzlauer Kreis Prag 1790, 320 s.
- SCHIER, Bruno: *Bericht von den Collaturen undt Kirchen in der Graff Gallassischen Herrschaft Friedlant.* MVHJIG 21, 1927, s. 40-45.
- SCHLENZ, Johann: *Die kirchliche Verhältnisse im Pfar Sprengel Nabsel-Eisenbrod gegen Ende des 17. Jahrhunderts.* MVHJIG 20, 1926, s. 175-177.
- Týž: *Mag. Adam Balthasar. Dechant der Herrschft Böhmische Aicha.* MVJIG 19, 1925, s. 162-168.
- Týž: *Nachrichten vom Kirchsprengel Gabel.* MVHJIG 19, 1925, s. 110-114.
- Týž: *Reichenberg-Friedländer Vikariat gegen Ende des 17. Jahrhunderts.* MVHJIG 18, 1924, s. 9-16, 53-59 a 19, 1925, s. 14-21, 52-61, 145-162.
- Týž: *Zur Kirchengeschichte der Gablontz-Morchensterner Gegend.* MVHJIG 29, 1935, s. 31-36.
- Týž: *Das Kirchenpatronat in Böhmen.* Beiträge zur seiner Geschichte und Rechtsentwicklung. Prag 1928, 488 s.
- Týž: *Beiträge zur katholische Reformbewegung auf der Herrschaft Friedland von 1624-1631.* (separát SOKA Liberec, vyšlo v MHJIG 18, 1923) 12 s.
- Týž: *Kirchliche und Schulverhältnisse im Kirchsprengel Böhmisches Aicha – Liebenau um das Jahr 1676.* MVHJIG 21, 1927, s. 11-13.
- SCHMIDT, Grete: *Die Glocken des Ischken – Isergaues.* MVHJIG 19, 1925, s. 74-83, 117-126; 20, 1926 s. 178-184.
- SCHMIDT, Heinrich Richard: *Dorf und Religion. Reformierte Sittenzucht in Berner Landgemeinden der Frühen Neuzeit.* Stuttgart-Jena-New York 1995, 425 s.
- Týž: *Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert.* München 1992, 153 s.
- SLÁDEČEK, Antonín: *Paměti města Dobruvice a jeho okolí.* Praha - Dobruvice 1900, 530 s.
- SOCHR, Jiří: *Pořádání a inventarizace římskokatolických farních archivů.* Archivní časopis 12, 1960, s. 19-25.
- SOMMER, Johann Gottfried: *Das Königreich Böhmen.* II. Band. Bunzlauer Kreis Praha 1834.
- SOVADINA, Miloslav: *Zdislava z Lemberka.* Česká Lípa s. d., 69 s.
- STEINBACHOVÁ, Lucie: *Ke kritice spolehlivosti zpovědních seznamů pražské arcidiecéze.* HD 23, 1999, s. 137-150.
- STUČHLÁ, Pavla: *Katolická duchovní správa na Prácheňsku na přelomu 17. a 18. století.* Diplomová práce FF UK Praha. Vlachovo Březí 1996, 101 s.
- Týž: *Prachatický vikariát 1676-1750.* Vybrané otázky církevní správy. Praha 2004, 272 s.
- SVÁROVSKÝ, Emanuel: *400. let města Dobruvice.* Mladá Boleslav 1958.
- SVÁTEK, Josef: *Dějiny Čech a Moravy nové doby,* 3-4. díl. Praha 1894-1895.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Něco o farních našich v době pobělohorské.* Sborník okresu Železnobrodského. Ročník 3., s. 113-117, 135-140.
- Týž: *Soupis památek historických a uměleckých v okresu Mnichovohradištském.* Díl 1, Praha 1930, 648 s.
- Týž: *Soupis osob podle víry z roku 1651. Turnov.* Od Ještěda k Troskám VI., 1927-1928, s. 5-6.
- Týž: *Farnost dubská v 17. věku.* Od Ještěda k Troskám. Ročník 4., s. 18- 22, 53-58, 98-101, 121-126, 187-191, 218-220.
- Týž: *Náboženské příběhy na Turnovsku v letech 1620-1648.* Od Ještěda k Troskám. Ročník 1., s. 5-8.
- Týž: *Příběh fary Mnichovohradištské v době pobělohorské.* Od Ještěda k Troskám. Ročník 3., část 2, s. 5-8, 85-89, 133-138.
- Týž: *Soupis památek historických a uměleckých v okresu Turnovském.* Praha 1909, 259 s.
- Týž: *Soupis osob podle víry z roku 1651. a) Na statku Nudvojevském, b) Na statku Domaslavském, c) Na statku Solci, d) Na statku Dol. Malobratřicích, e) Na statku Hoř. Malobratřicích, f) Na díle statku Valečovského.* Od Ještěda k Troskám II., 1924, s. 8-9, 215-217, tamtéž V., 1926, s. 54-58.
- ŠTAJNOCHR, Vítězslav: *Panna Maria divotvůrkyně.* Uherské hradiště 2000, 326 s.
- ŠTĚDRÝ, František.: *Znovuzrození katolické duchovní správy po roce 1620.* Sborník historického kroužku 1926, s. 64 –68 a 122-125.
- ŠULA, Jaroslav: *Četba tajných nekatolíků třebechovické farnosti v 18. století.* Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 99-141.

- TINKOVÁ, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, 413 s.
- TUMPACH, Josef – PODLAHA, Antonín: *Bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do konce roku 1913*. I. až 5. svazek. Praha 1914.
- VACEK, František: *Dějiny církevního desátku v Čechách a na Moravě*. Časopis pro dějiny venkova 22, 1935, č. 1, s. 8-14.
- Týž: *Diecézní synoda pražská z roku 1605*. Život církevní v Čechách s počátku sedmnáctého století. Sborník historického kroužku (dále SHK) 1896, sešit 5, s. 25-46.
- Týž: *Diecézní synoda pražská z roku 1605*. Život církevní v Čechách s počátku sedmnáctého století. SHK 1896, sešit 5, s. 25-46.
- VÁLKA, Josef: *Česká společnost v 15. – 18. století*. II. Dělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“. Praha 1983, 166 s.
- VÁLKA, Josef: *Manýrismus a baroko v české kultuře*. Studia Comeniana et Historica 19, 1978, s. 155-209.
- VÁLKA: *Morava reformace, renesance a baroka*. Dějiny Moravy 2. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 6. Brno 1996, 275 s.
- VANĚK, Vojtěch: *Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití*. ČČH 100, 2002, č. 3, s. 497-521
- VICHRA, Jan: *Pražský arcibiskupský seminář a jeho studenti v 17.-18. století*. In: *Škola a město*. Sborník příspěvků z konference "Škola a město" konané ve dnech 5.-6. října 1992. Praha 1993, s. 123-134.
- VLČEK, Emanuel: *Osudy českých patronů*. Praha 1995, 302 s.
- VLNAS, Vít: *Jan Nepomucký*. Česká legenda. Praha 1993, 288 s.
- VOREL, Petr: *Od pražského groše ke koruně české*. Praha 2004, 577 s.
- WOLF, Jiří: *Katolické misie u luteránů ve východní části Krušných hor mezi léty 1660-1670*. In: Zdeněk R. NEŠPOR (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí. Ústí nad Labem 2007, s. 217-231.
- ZAHRADNÍK, Pavel R.: *Obraz boleslavského vikariátu ve vizitačních protokolech z let 1670 a 1696*. Paginae Historiae 13, 2005, s. 106-140.
- ZAHRADNÍK, Zdeněk: *Studie o církevní správě v předbělohorském období*. Diplomová práce FF UK. Praha 1980, s. 75. Zde srov. zvláště Soupis farností a bratrských sborů (2. svazek).
- ZEMAN, Martin: *Možnosti využití "farářských relací" jako pramene historicko-demografického studia*. (Pokus o rekonstrukci početního stavu populace prácheňského kraje v poslední čtvrtině 17. a na počátku 18. století. HD 25, 2001, s. 65-82.
- Týž: *Prácheňsko ve světle farářských relací*. Církevní správa a náboženský život na přelomu 17. a 18. století. Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 14-34.
- ZILYNSKÁ, Blanka: *Záduší*. In: HLAVÁČEK, Ivan - HRDINA, Jan - KAHUDA, Jan - DOLEŽALOVÁ, Eva (edd.): *Facta probant homines*. Praha 1998, s. 535 – 548.
- ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. 1 díl. Praha 1987, 292 s., 2. díl. Olomouc 605 s.

Seznam zkratek

AUC – HUCP

ČČH

ČKD

ČNM

ČsČH

HD

JSH

kr.

MVHJIG

NA Praha

SAP

SHK

SOA

SOkA

SSH

zl.

Acta Universitatis Carolinae – Historica Universitatis
Carolinae Pragensis

Český časopis historický

Časopis katolického duchovenstva

Časopis národního muzea

Československý časopis historický

Historická demografie

Jihočeský sborník historický

krejcar

Mitteilungen des Verienes für Heimatkunde des Jeschken-
Isergaues

Národní archiv v Praze

Sborník archivních prací

Sborník historického kroužku

Státní oblastní archiv

Státní okresní archiv

Středočeský sborník historický

zlatý

Seznam příloh

Příloha 1: Srovnání stavu církevní správy v Boleslavském kraji v době předhusitské, předbělohorské a v letech 1670-1713 (abecední seznam lokalit)

Příloha 2: Přehled kostelů a jejich patrociníí v Boleslavském kraji v letech 1676-77, 1700, 1713

Příloha 3: Hotovost kostelů v mladoboleslavském vikariátu v roce 1696

Příloha 4: Přehled hotovosti a dlůhů kostelů v duchovenských fasích roku 1713

Příloha 5: Přehled bratrstev a literátských kůrů v Boleslavském kraji ve farářských relacích a duchovenských fasích

Mapové přílohy

Mapa 1: Vývoj farní organizace mladoboleslavského vikariátu v letech 1670-1725

Mapa 2: Vývoj farní organizace frýdlantského vikariátu v letech 1670-1725

Mapa 3: Vývoj farní organizace českodubského (do roku 1697 části mladoboleslavského) vikariátu v letech 1670-1725

Příloha 1

Srovnání stavu církevní správy v Boleslavském kraji v době předhusitské, předbělohorské a v letech 1670-1713 (abecední seznam lokalit)ⁱ

předhusitský stav	předbělohorský stav	1670-1713
Arnoltice (budyšínské arcijáhenství)	Arnoltice	<i>Arnoltice</i>
Bakov (boleslavský děkanát)	Bakov	Bakov
Benátky nad Jizerou (kamenecký děkanát)	Benátky nad Jizerou	Benátky nad Jizerou
Bezděz (kamenecký děkanát)		Podbezdězí
Bezdězice (kamenecký děkanát)		<i>Bezdězice</i>
Bezno (kamenecký děkanát)	Bezno	Bezno
Bořejov (kamenecký děkanát)		<i>Bořejov</i>
Boseň (hradištský děkanát)	Boseň	Boseň
Boskov (turnovský děkanát)	Bozkov	<i>Bozkov</i>
Bošín (havráňský děkanát)	Bošín	<i>Bošín (do 1677)</i>
Bousov (hradištský děkanát)	Bousov	<i>Dolní Bousov</i>
Brenná (jablonský děkanát)	Brenná	<i>Brenná</i>
Brniště (jablonský děkanát)	Brniště	Brniště
Brodce (kamenecký děkanát)	Brodce	Brodce
Březina (hradištský děkanát)		<i>Březina</i>
Březno (boleslavský děkanát)		Březno
Bulovka (budyšínské arcijáhenství)	Bulovka	<i>Bulovka</i>
Bystřice (hradecké arcijáhenství, děkanát jíčinský)	Bystřice	<i>Bystřice</i>
Bzí (turnovský děkanát)		Bzí
Čistá (kamenecký děkanát)		<i>Čistá</i>
Cvikov (litoměřické arcijáhenství, lipský děkanát)	Cvikov	Cvikov
Čejky (kamenecký děkanát)		<i>pobořený kostel</i>
Debř (boleslavský děkanát)		<i>Debř</i>
Deštná (mělnický děkanát)		<i>Deštná</i>
Děřichov-původní status neznámý (budyšínské arcijáhenství)		<i>Děřichov</i>
<i>Dobranov</i> (filiální k České Lípě, litoměřické arcijáhenství, lipský děkanát)	Dobranov	Dobranov
Dobrovice (boleslavský děkanát)	Dobrovice	Dobrovice
Dolní Oldříš (budyšínské arcijáhenství)		<i>Dolní Oldříš</i>
Drahoráz (hradecké arcijáhenství, děkanát jíčinský)	Drahoráz	<i>Drahoráz</i>
Dražice (kamenecký děkanát)		není
Držkov (turnovský děkanát)		Držkov
Dubá (mělnický vikariát)	Dubá	Dubá
Dubnice (jablonský děkanát)		<i>Dubnice</i>
Frýdlant (budyšínské arcijáhenství)	Frýdlant	Frýdlant
Grünau (žitavský děkanát)		Grünau (1700)
Hlavice (hradištský děkanát)	Hlavice	Hlavice
Hodkovice (turnovský děkanát)	Hodkovice	Hodkovice nad Mohelkou
Horní Stakory (boleslavská děkanát)		není
Hrádek nad Nisou (žitavský děkanát)	Hrádek nad Nisou	Hrádek nad Nisou
Hruštica (turnovský děkanát)		<i>Hruštica</i>
Chocnějovice (turnovský děkanát)		<i>Chocnějovice</i>
Chotětov (kamenecký děkanát)	Chotětov	<i>Chotětov</i>
Chrastava (žitavský děkanát)		Chrastava
Jabkenice (boleslavský děkanát)		<i>Jabkenice</i>
Jablonec (hradištský děkanát)		není
Jablonec nad Nisou (trunovský děkanát)	Jablonec nad Nisou	<i>Jablonec nad Nisou</i>
Jablonné v Podještědí (jablonský děkanát)	Jablonné v Podještědí	Jablonné v Podještědí
Jenišovice (turnovský děkanát)		<i>Jenišovice</i>

předhusitský stav	předbělohorský stav	1670-1713
Jeseník (havráňský děkanát)	Hrubý Jeseník	není (do 1677)
Jindřichovice pod Smrkem (budyšínské arcijáhenství)	Jindřichovice pod Smrkem	Jindřichovice pod Smrkem
Jitrava (jablonský děkanát)		<i>Jitrava</i>
Kadlín (kamenecký děkanát)		<i>Kadlín</i>
Katusice (kamenecký děkanát)	Katusice	<i>Katusice</i>
Königshain (žitavský děkanát)		Königshain (1700)
Kosmonosy (boleslavský děkanát)		<i>Kosmonosy</i>
Kováň (kamenecký děkanát)	Kováň	Kováň
Krásný Les (budyšínské arcijáhenství)	Krásný Les	<i>Krásný Les</i>
Krpy (mělnický děkanát)		Krpy (do 1677)
Kruh (kamenecký děkanát)		Kruh
Krupá (kamenecký děkanát)		<i>Dolní Krupá</i>
Krušina (boleslavský děkanát)		není
Křinec (havráňský děkanát)		<i>Křinec (před 1677)</i>
Křižany (jablonský děkanát)		není
Kunratice (budyšínské arcijáhenství)	Kunratice	<i>Kunratice</i>
Kunratice u Cvikova (jablonský děkanát)		<i>není</i>
Kuřivody (kamenecký děkanát)	Kuřivody	Kuřivody
Letařovice (turnovský děkanát)		<i>Letařovice</i>
Liberec (žitavský děkanát)	Liberec	Liberec
Liblice (mělnický děkanát)	Liblice	Liblice (do 1677)
Libošovice (hradištský děkanát)	Libošovice	<i>Libošovice</i>
Libuň (hradecké arcijáhenství, děkanát jíčinský)	Libuň	Libuň
Lobeč (kamenecký děkanát)		<i>Lobeč</i>
Loučeň (havráňský děkanát)		<i>Loučeň</i>
Loukov (turnovský děkanát)	Loukov	Loukov
Louková (turnovský děkanát)		<i>Loukov</i>
Loukovec (turnovský děkanát)	Loukovec	Loukovec
Ludvíkov pod Smrkem (budyšínské arcijáhenství)	Ludvíkov pod Smrkem	<i>Ludvíkov pod Smrkem</i>
Luštěnice (boleslavský děkanát)	Luštěnice	<i>Luštěnice</i>
Lysá (havráňský děkanát)	Lysá nad Labem	Lysá nad Labem (před 1677)
Markavartice (hradištský děkanát)		<i>Markavartice</i>
Mařenice		Mařenice
Mcely (havráňský děkanát)		<i>Mcely</i>
Mečeriž (kamenecký děkanát)		<i>Mečeriž</i>
Michalovice (boleslavský děkanát)	Michalovice	Michalovice
Mimoň (jablonský děkanát)	Mimoň	Mimoň
Mladá Boleslav - Sv. Vít (boleslavský děkanát)		Mladá Boleslav (sv. Vít)
Mladá Boleslav (boleslavský děkanát)	Mladá Boleslav	Mladá Boleslav
Mladějov (hradištský děkanát)	Mladějov	Mladějov
Mnichovo Hradiště (hradištský děkanát)	Mnichovo Hradiště	Mnichovo Hradiště
Mohelnice nad Jizerou (hradištský děkanát)		není
Mšeno (kamenecký děkanát)		Mšeno
Mukařov (hradištský děkanát)		<i>Mukařov</i>
Nebužely (mělnický děkanát)	Nebužely	Nebužely (před 1677)
není		Nové Město p. S.
Nepřívěč (hradištský děkanát)	Nepřívěč	<i>Nepřívěč</i>
Nudvojovice (turnovský děkanát)		není
Nymburk (havráňský děkanát)	Nymburk	Nymburk (před 1677)
Okna (kamenecký děkanát)		<i>Okna</i>
Olešná (turnovský děkanát)		<i>Zlátá Olešnice</i>

předhusitský stav	předbělohorský stav	1670-1713
Osečná (jablonský děkanát)	Osečná	Osečná
Osek (hradištský děkanát)		<i>Osek</i>
Osenice (boleslavský děkanát)	Osenice	Osenice
Oskořínek (havránský děkanát)		není (do 1677)
Ostritz (žitavský děkanát)	neuveдено	Ostritz (1700)
Plasy (boleslavský děkanát)		<i>Plasy</i>
Přáslavice (turnovský děkanát)		<i>Přáslavice</i>
Předměřice (boleslavský děkanát)		<i>Předměřice</i>
Přepeře (turnovský děkanát)		<i>Přepeře</i>
Psinice (havránský děkanát)		<i>Psinice</i>
Raduň (kamenecký děkanát)		<i>Raduň (před 1677)</i>
Rejšice (boleslavský děkanát)	Rejšice	<i>Rejšice</i>
Rochlice u Liberce (žitavský děkanát)	Rochlice u Liberce	Rochlice u Liberce
Rožďalovice (havránský děkanát)	Rožďalovice	Rožďalovice
Ruprechtice (turnovský děkanát)		<i>Ruprechtice</i>
Rychnov (turnovský děkanát)	Rychnov u Jablonce nad Nisou	Rychnov u Jablonce nad Nisou
Rynoltice (jablonský děkanát)		<i>Rynoltice</i>
Řepín (mělnický děkanát)		Řepín (před 1677)
Řítonice (hradištský děkanát)		<i>Řítonice</i>
Samšina (hradištský děkanát)	Samšina	<i>Samšina</i>
Seitendorf (žitavský děkanát)		Seitendorf (1700)
Semčice (boleslavský děkanát)		<i>Semčice</i>
Semily (turnovský děkanát)	Semily	Semily
Sezemice (turnovský děkanát)		<i>Sezemice</i>
Skalsko (kamenecký děkanát)	Skalsko	Skalsko
Slivno - malé (kamenecký děkanát)	Horní Slivno	<i>Horní Slivno (před 1677)</i>
Slivno (kamenecký děkanát)		Dolní Slivno (před 1677)
Sobotka (hradištský děkanát)	Sobotka	Sobotka
Soleč (hradištský děkanát)	Solec	<i>Solec</i>
Stará (boleslavský děkanát)		<i>Staré Hradý</i>
Staré Benátky (kamenecký děkanát)		<i>Staré Benátky</i>
Stráž pod Ralskem (jablonský děkanát)	Stráž pod Ralskem	Stráž pod Ralskem
Strenice (kamenecký děkanát)		Strenice
Struhy (boleslavský děkanát)	Struhy	<i>Struhy</i>
Studénka (boleslavský děkanát)		<i>Studénka</i>
Sudoměř (kamenecký děkanát)		<i>Sudoměř</i>
Svébořice (jablonský děkanát)	Svébořice	Svébořice
Světlá** (hradištský děkanát)	Český Dub	Český Dub
Sýčina (boleslavský děkanát)	Sýčina	<i>Sýčina</i>
Turnov (turnovský děkanát)	Turnov	Turnov
Týnec (boleslavský děkanát)		<i>Týnec</i>
Václavice (žitavský děkanát)	Václavice	<i>Václavice</i>
Veleliby (havránský děkanát)	Veleliby	<i>Veleliby (do 1677)</i>
Ves (budyšínské arcijáhenství)	Ves	Ves
Větrov-zřejmě farní (budyšínské arcijáhenství)		<i>Větrov</i>
Vidim (mělnický děkanát)	Vidim	Vidim (1675-1714 farní)
Vinec (kamenecký děkanát)		<i>Vinec (Podvinec)</i>
Višňová (původně žitavský děkanát, do 1363, poté budyšínské arcijáhenství)	Višňová	<i>Višňová</i>
Vlasibořice (turnovský děkanát)	Vlasibořice	<i>Vlasibořice</i>
Vlčí Pole (hradištský děkanát)		<i>Vlčí Pole</i>
Všeborsko (hradištský děkanát)	Všeborsko	<i>Všeborsko</i>
Všejanya (havránský děkanát)	Všejanya	Všejanya

předhusitský stav	předbělohorský stav	1670-1713
Všeň (hradištský děkanát)	Všeň	Všeň
Vteln (kamenecký děkanát)		<i>Krnsko</i>
Vyskeř (hradištský děkanát)		<i>Vyskeř</i>
Vysoké nad Jizerou (turnovský děkanát)	Vysoké nad Jizerou	Vysoké nad Jizerou
Zákupy (jablonský děkanát)	Zákupy	Zákupy
Zdětín (kamenecký děkanát)		<i>Zdětín</i>
Zliv (hradecké arcijáhensství, děkanát jíčinský)		<i>Zliv</i>
Železný Brod (turnovský děkanát)		Železný Brod
Žerčice (bolesavský děkanát)	Žerčice	<i>Žerčice</i>
Žibřidice (jablonský děkanát)	Žibřidice	Žibřidice
Žitovlice (havránský děkanát)		<i>Žitovlice</i>
	Bělá pod Bezdězem	Bělá pod Bezdězem
	Byšice	<i>není (do 1677)</i>
	Čečelice	<i>Čečelice (do 1677)</i>
	Doksy	Doksy
	Kostomlaty nad Labem	<i>Kostomlaty (do 1677)</i>
	Krnsko	
	Libáň	Libáň
		<i>vikariát dubský</i>
	Dlouhý Most	<i>Dlouhý Most</i>
	Hrubý Rohozec	není
	Smržovka	<i>Smržovka</i>
	Slavíkov	není
	Zásada	<i>není</i>
		<i>vikariát frýdlantský</i>
	Krásná Studánka	není
	Kryštofovo Údolí	<i>Kryštofovo Údolí</i>
	Luh	není
	Mníšek	Mníšek
	Nová Ves	<i>Nová Ves</i>
	Nové Město pod Smrkem	<i>Nové Město pod Smrkem</i>
	Ostašov	není
	Raspenava	<i>Raspenava</i>
	Ruprechtice	<i>Ruprechtice</i>
	Rýnovice	není
	Valtinov	Valtinov
	Vratislavice nad Nisou	<i>Vratislavice nad Nisou</i>
	Bílý Potok	není
Problematické a neurčené lokality		
předhusitský stav	předbělohorský stav	1670-1713
	Bernartice pod Smrkem	zřejmě Bertzdorf - Dolní Pertoltice
	Horní Jiřetín	jediná možnost Jiřetín pod Bukovkou, ovšem první písemná zmínka je v roce 1687
	Jarošov	součást Jičina - Hradecký kraj
	Jindřichov pod Ještědem	Hennersdorf - není kostel
	Libochov	nezjištěno

	Lutová	nezjištěno

Příloha 2

Přehled kostelů a jejich patronií v Boleslavském kraji v letech 1676-77, 1700, 1713*Vikariát mladoboleslavský*

	1676-77		1700		s
	status	patrocinium	status	patrocinium	
Bakov	farní	sv. Bartoloměj	farní	sv. Bartoloměj	farní
Bakov	n	n	n	n	kaple lidu
Bělá pod Bezdězem	farní	Vyzdvižení sv. Kříže	farní	Vyzdvižení sv. Kříže	farní
Bělá pod Bezdězem (zámek)	kaple bez lidu	sv. Marie	n	n	n
Benátky nad Jizerou	farní	sv. Maří Magdaléna	farní	sv. Maří Magdaléna	farní
Benátky nad Jizerou	kaple bez lidu	Narození Panny Marie	n	n	kaple lidu
Bezděz (Podbezdězí)	farní	sv. Jiljí	farní	sv. Jiljí	farní
Bezdězice	filiální	sv. Václav	filiální	sv. Václav	filiální
Bezno	farní	sv. Petr a Pavel	farní	sv. Petr a Pavel	farní
Bezno	n	n	kaple bez lidu	neuveдено	kaple lidu
Bořejov	filiální	sv. Jakub Větší	filiální	sv. Jakub Větší	filiální
Boseň	farní	sv. Václav	farní	sv. Václav	farní
Bousov	farní	sv. Kateřina	farní	sv. Kateřina	farní
Brodce	farní	sv. Mikuláš	farní	sv. Mikuláš	farní
Březno	n	n	kaple s lidem	sv. Václav	kaple lidem
Bystřice	n	n	kaple bez lidu	neuveдено	n
Bystřice	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální
Bystřice	n	n	kaple bez lidu	sv. Vít	n
Čistá	filiální	sv. Vavřinec	filiální	sv. Vavřinec	filiální
		1676-77		1700	
Debř	kaple s lidem	sv. Barbora	n	n	kaple lidem
Deštná	filiální	neuveдено	filiální	sv. Václav	filiální
Dětenice (zámek)	kaple bez lidu	neuveдено	n	n	n
Dobrovice	farní	sv. Bartoloměj	farní	sv. Bartoloměj	farní
Dobrovice (zámek)	n	n	kaple bez lidu	sv. Prokop	n
Doksy	farní	sv. Bartoloměj	farní	sv. Bartoloměj	farní
Doksy	n	n	kaple bez lidu	sv. Maří Magdaléna	kaple lidu
Dolní Krupá	filiální	sv. Václav	filiální	sv. Václav	filiální
Drahoráz	filiální	sv. Petr a Pavel	filiální	sv. Petr a Pavel	filiální
Družice	kaple bez lidu	sv. Martin	kaple bez lidu	sv. Martin	kaple lidu
Dubá	farní	Nanebevzetí Panny Marie	farní	Nanebevzetí Panny Marie	farní
Dubá	kaple bez lidu	sv. Petr a Pavel	kaple bez lidu	sv. Petr a Pavel	kaple lidu

Hlavice	filiální	sv. Leonard	n	n	farní
Horky (v poli)	n	n	n	n	kaple lidu
Horky (zámek)	n	n	n	n	kaple lidu
Houska (zámek)	kaple bez lidu	Nejsvětější Trojice	kaple bez lidu	Nejsvětější Trojice	kaple lidu
Chocnějovice	n	n	n	n	filiální
Jabkenice	filiální	sv. Matky Boží	filiální	sv. Matky Boží	filiální
Kadlín	filiální	sv. Jakub	filiální	sv. Jakub apoštol (Větší)	filiální
Katusice	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální
		1676-77		1700	
Klášter (zámek)	n	n	n	n	filiální
Komárov (zámek)	n	n	n	n	kaple lidu
Kosmonosy	kaple s lidem (rezid.)	sv. Martin	n	n	kaple lidem
Kost (hrad)	kaple bez lidu	sv. Anna	n	n	n
Kováň	farní	sv. František Serafinský	farní	sv. František Serafinský	farní
Krnsko	kaple s lidem	sv. Jiří	kaple s lidem	sv. Jiří	kaple lidem
	n	n	kaple bez lidu	neuveďeno	n
Kruh	farní	sv. Vojtěch	farní	sv. Vojtěch	farní
Kuřivody	farní	sv. Havel	farní	sv. Havel	farní
Kuřivody (v lese)	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kaple lidu
Libáň	farní	sv. Duch	farní	sv. Duch	farní
Libáň (v lese křižanském)	n	n	kaple bez lidu	sv. Barbora	kaple lidu
Libošovice	filiální	sv. Prokop	filiální	sv. Prokop	filiální
Lobeč	filiální	sv. Kříž	filiální	sv. Kříž	filiální
Loučeň	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální
Luštěnice	filiální	sv. Martin	filiální	neuveďeno	filiální
Markvartice	farní	sv. Jiljí	farní	sv. Jiljí	farní
Mčely	filiální	sv. Václav	filiální	sv. Václav	filiální
Michalovice	farní	sv. Michael Archanděl	farní	sv. Michael Archanděl	farní
Mladá	kaple s lidem	sv. Kateřina	kaple s lidem	sv. Kateřina	kaple lidem
		1676-77		1700	
Mladá Boleslav	děkanský	Nanebevzetí Panny Marie	děkanský	neuveďeno	děka
Mladá Boleslav (kaple)	kaple bez lidu	sv. Václav	n	n	kaple lidu

Mladá Boleslav (kaple)	kaple bez lidu	sv. Havel	n	n	kaple lidu
Mladá Boleslav (kaple)	kaple bez lidu	sv. Jan	n	n	kaple lidu
Mladá Boleslav (kaple)	kaple bez lidu	sv. Vít	n	n	kaple lidu
Mnichovo Hradiště	děkanský	Panny Marie (?)	n	n	děka
Mnichovo Hradiště	kaple bez lidu	neuvedeno	n	n	kaple lidu
s. I. (patří k Mnich. Hradišti)	farní	neuvedeno	n	n	n
s. I. (patří k Mnich. Hradišti)	filiální	neuvedeno	n	n	n
s. I. (patří k Mnich. Hradišti)	filiální	neuvedeno	n	n	n
Mohelnice	n	n	n	n	filiáln
Mšeno	farní	sv. Martin	farní	sv. Martin	farní
Mšeno (hřbitovní)	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kaple lidu
Mšeno (mimo měst.)	kaple bez lidu	sv. Roman	kaple bez lidu	sv. Roman	n
Mukařov	filiální	neuvedeno	n	n	filiáln
Nepřívěc	farní	sv. Kříž	farní	sv. Kříž	farní
Niměřice	n	n	kaple bez lidu	neuvedeno	kaple lidu
Okna	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	neuvedeno	filiáln
Osek	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiáln
		1676-77		1700	
Osenice	farní	Narození Panny Marie	farní	Narození Panny Marie	farní
Pěčice	n	n	kaple s lidem	sv. Prokop	n
Plazy	filiální	sv. Šimon a Juda	filiální	neuvedeno	filiáln
Podvinec	n	n	kaple s lidem	neuvedeno	kaple lidem
Psinice	filiální	sv. Jiří	kaple s lidem	sv. Jiří	kaple lidem
Rejšice	farní	sv. Jiljí	farní	sv. Jiljí	farní
Rožďalovice	farní	sv. Havel	farní	sv. Havel	farní
Řehnice	n	n	n	n	kaple lidu
Řitovice	n	n	filiální	sv. Štěpán	filiáln
Semčice	kaple s lidem	sv. Prokop	n	n	kaple lidem
Skalsko	farní	sv. Havel	farní	sv. Havel	farní
Skalsko	n	n	kaple bez lidu	neuvedeno	n
Sobotka	děkanský	sv. Maří Magdaléna	děkanský	sv. Magdaléna	děka
Solec	n	n	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiáln
Sovínky	n	n	n	n	kaple lidu
Stakory	n	n	n	n	kaple

					lidem
Staré Benátky	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální
Staré Hrady (zámek)	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kaple lidu
Stránov (zámek)	n	n	kaple bez lidu	neuvedeno	kaple lidu
Strenice	farní	sv. Bartoloměj	farní	sv. Bartoloměj	farní
		1676-77		1700	
Struhy	filiální	sv. Petr a Pavel	filiální	sv. Petr a Pavel	filiální
Studenka	n	n	kaple bez lidu	sv. Václav	kaple lidem
Sudoměř	filiální	Narození Panny Marie	filiální	Narození Panny Marie	filiální
Sýčina	filiální	sv. Václav	filiální	sv. Václav	filiální
Tuháň	filiální	neuvedeno	filiální	neuvedeno	filiální
Týnec	filiální	sv. František Serafinský	filiální	sv. František Serafinský	filiální
Velké Horky	n	n	kaple bez lidu	neuvedeno	n
Vidím	farní	sv. Martin	farní	sv. Martin	farní
Vidím (zámek)	n	n	kaple bez lidu	neuvedeno	n
Vlčí Pole	n	n	kaple s lidem	sv. Šimon a Juda	kaple lidem
Všeborsko	kaple s lidem	Nejsvětější Trojice	filiální	Nejsvětější Trojice	kaple lidem
Všejanya	farní	sv. Jan Křtitel	farní	sv. Jan Křtitel	farní
Vteln (Jizerní)	n	n	kaple bez lidu	neuvedeno	kaple lidu
Zdětín	filiální	Všech Svatých	filiální	neuvedeno	filiální
Zliv	filiální	sv. Kříž	kaple s lidem	Nalezení sv. Kříže	kaple lidem
Žerčice	farní	sv. Mikuláš	farní	sv. Mikuláš	farní
Žitovlice	filiální	sv. Václav	filiální	sv. Václav	filiální

Vikariát českodubský

	1676-77		1700		
	status	patrocinium	status	patrocinium	
Bozkov	filiální	Navštívení Panny Marie	filiální	Navštívení Panny Marie	filiální
Březina	n	n	n	n	filiální
Bzí	filiální (rezidneční)	Nejsvětější Trojice	farní	Nejsvětější Trojice	farní
Český Dub	farní	Svatého Ducha	farní	Svatého Ducha	farní
Český Dub	n	n	kaple bez lidu	neuveďeno	n
Dlouhý Most	kaple s lidem	sv. Vavřinec	kaple s lidem	neuveďeno	kaple s lidem
Držkov	farní	sv. Bartoloměj	farní	sv. Bartoloměj	farní
Hodkovice	farní	sv. Prokop	farní	sv. Prokop	farní
Hrubý Rohozec	n	n	kaple bez lidu	neuveďeno	n
Hruštica	filiální	sv. Matěj	filiální	sv. Matěj	filiální
Jablonec nad Nisou	n	n	filiální	sv. Anna	filiální
Jánský Vrch	n	n	kaple s lidem	sv. Jan Křtitel	filiální
Jenišovice	n	n	filiální	sv. Jiří	filiální
Jílové	n	n	kaple bez lidu	sv. Anděl Strážný	kaple bez lidu
Klášter	filiální	Panny Marie	n	n	n
Kočín	kaple bez lidu	sv. Martin	n	n	n
Košťálov (Olešná)	filiální	sv. Jakub	n	n	n
Letařovice	filiální	sv. Jakub	filiální	sv. Jakub	filiální
Libštát	filiální	sv. Jiří	n	n	n
Libuň	farní	sv. Martin	farní	sv. Martin	farní
Libuň	kaple bez lidu	sv. Petr a Pavel	n	n	kaple bez lidu
Loukov	farní	Nejsvětější Trojice	farní	Nejsvětější Trojice	farní
		1676-77		1700	
Loukov	filiální	sv. Stanislav	filiální	sv. Stanislav	filiální
Loukovec	filiální	sv. Kříže	n	n	farní
Malá Skála (zámek)	n	n	n	n	kaple bez lidu
Navarov (zámek)	n	n	kaple bez lidu	neuveďeno	kaple bez lidu
neurčeno (farnost Loukovec)		n	n	n	filiální
Nudvojovice	filiální	sv. Jan Křtitel	n	n	filiální
Osečná	farní	sv. Vít	farní	sv. Vít	farní
Přáslavice	filiální	sv. Jiří	filiální	sv. Jiří	filiální
Přepeře	filiální	sv. Jakub Větší	filiální	sv. Jakub Větší	filiální
Příchovice	n	n	kaple s lidem	sv. Vít	filiální
Roprachtice	filiální	Nejsvětější Trojice	filiální	Nejsvětější Trojice	filiální
Rovensko pod Troskami	farní	sv. Václav	farní	sv. Václav	farní
Rychnov nad Mohelkou	farní	sv. Václav	farní	sv. Václav	farní

Semily	farní	sv. Petr a Pavel	farní	sv. Petr a Pavel	far
Semily	n	n	kaple bez lidu	sv. Jan Křtitel	kap lidu
Sezemice	filiální	sv. Bartoloměj	filiální	sv. Bartoloměj	filiá
Smržovka	n	n	filiální	sv. Michael	filiá
Světlá	filiální	sv. Mikuláš	filiální	sv. Mikuláš	filiá
Svijany (zámek)	n	n	kaple bez lidu	neuveďeno	n
Sychrov (zámek)	n	n	kaple bez lidu	Narození Panny Marie	kap lidu
Tatobity	kaple	sv. Vavřinec	kaple bez lidu	sv. Vavřinec	kap lidu
Turnov	děkanský (?neued.)	sv. Mikuláš	děkanský (?neued.)	sv. Mikuláš	dě
	1676-77		1700		
Turnov	kaple(?neuevedeno)	Nanebevzetí Panny Marie	kaple (?neuevedeno)	Nanebevzetí Panny Marie	kap lidu
Újezd pod Troskami	filiální	sv. Filip a Jakub	filiální	sv. Filip a Jakub	filiá
Újezd pod Troskami	filiální	sv. Jan Křtitel	filiální	sv. Jan Křtitel	filiá
Valdštejn (hrad)	n	n	n	n	kap lidu
Vlastibořice	filiální	sv. Kateřina	filiální	sv. Kateřina	filiá
Všeň	n	n	farní	sv. Filip a Jakub	far
Vyskeř	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	filiá
Vysoké nad Jizerou	farní	sv. Kateřina	farní	sv. Kateřina	far
Zlatá Olešnice	filiální	sv. Martin	filiální	sv. Martin	filiá
Železný Brod	farní	sv. Jakub Apoštol	filiální	sv. Jakub	n

Vikariát frýdlantský

	1676-77		1700-01		
	status	patrocinium	status	patrocinium	s
Andělka	n	n	filiální	sv. Anna	filiální
Arnoltice	filiální	neuveдено	filiální	sv. Maří Magdaléna	filiální
Bílý Kostel	filiální	sv. Martin	filiální	sv. Mikuláš	filiální
Brenná	filiální	sv. Jan Křtitel	filiální	neuveдено	filiální
Brniště	filiální	sv. Mikuláš	farní	sv. Mikuláš	farní
Bulovka	filiální	neuveдено	filiální	sv. Michael Archanděl	filiální
Cvikov	farní	sv. Alžběta vdova	farní	sv. Alžběta	farní
Dětfichov	filiální	neuveдено	filiální	neuveдено	filiální
Dobranov	farní	sv. Jiří	farní	sv. Jiří	farní
Dolní Oldříš	filiální	neuveдено	filiální	sv. Martin	filiální
Dolní Pertoltice	filiální	neuveдено	filiální	sv. Jošt	filiální
Dolní Suchá	farní	sv. Mikuláš	farní	sv. Mikuláš	farní
Dubnice	filiální	Narození Panny Marie	n	n	filiální
Frýdlant	farní	Nalezení sv. Kříže	farní	Nalezení sv. Kříže	farní
Frýdlant (kaple u mostu)	n	n	n	n	kaple
Grabštejn (hrad)	kaple bez lidu	neuveдено	kaple bez lidu	neuveдено	n
Gruna (Lužice)	farní	sv. Jan Křtitel	farní	sv. Jan Křtitel	n
Güntersdorf	farní	neuveдено	n	n	n
Hejnice	filiální	neuveдено	n	n	n
Horní Řásnice	filiální	neuveдено	filiální	neuveдено	filiální
Hrádek nad Nisou	farní	sv. Bartoloměj	farní	sv. Bartoloměj	farní
Chrastava	farní	sv. Vavřinec	farní	sv. Vavřinec	farní
Jablonné v Podještědí	farní	Narození Panny Marie	farní	Narození Panny Marie	farní
Jablonné v Podještědí (špitální)	n	n	kaple bez lidu	sv. Wolfgang	kaple
Jindřichovice pod Smrkem	filiální	neuveдено	filiální	neuveдено	filiální
Jitřava	filiální	sv. Vojtěch	filiální	neuveдено	filiální
Königshein (Lužice)	n	n	farní	sv. Bartoloměj	n
Krásný Les	filiální	neuveдено	filiální	neuveдено	filiální
Kryštofovo Údolí	filiální	sv. Kryštof	filiální	sv. Kryštof	filiální
		1676-77		1700-01	
Kunratice	farní	neuveдено	n	n	filiální
Kunratice u Cvikova	n	n	kaple bez lidu	neuveдено	filiální
Lemberk (zámek)	n	n	kaple bez lidu	sv. Duch	kaple
Liberec	farní	sv. Antonín	farní	sv. Antonín	farní
Liberec (zámek)	kaple bez lidu	sv. Marek	kaple bez lidu	neuveдено	n
Liberec (hřbitovní) ?	n	n	kaple bez lidu	sv. Kříž	kaple
Lindava	filiální	sv. Petr a Pavel	filiální	sv. Petr a Pavel	filiální
Ludvíkov pod Smrkem	filiální	neuveдено	filiální	neuveдено	filiální
Lvová	n	n	n	n	filiální
Mařenice	kaple bez lidu	sv. Maří Magdaléna	kaple bez lidu	neuveдено	farní
Mimoň	farní	sv. Petr a Pavel	farní	sv. Petr a Pavel	farní
Mimoň (hřbitovní)	kaple bez lidu	neuveдено	kaple bez lidu	sv. Michaela, Gabriela a Rafaela	n
Mimoň (špitální)	kaple bez lidu	Nejsvětější Trojice	kaple bez lidu	Nejsvětější Trojice	kaple
Mimoň (kaple)	n	n	kaple bez lidu	Božího Hrobu	n
Mimoň (kaple)	n	n	kaple bez lidu	sv. Anděl Strážce	n
Mimoň (kaple)	n	n	n	n	kaple

Mníšek	filiální	sv. Mikuláš	n	n	filiální
Nová Ves	n	n	filiální	Nanebevzetí Panny Marie	farní
Nové Město pod Smrkem	filiální	neuveveno	farní	sv. Kateřina	farní
Ostřice (Lužice)	farní	Nanebevzetí Panny Marie	farní	Nanebevzetí Panny Marie	n
Raspenava	farní	neuveveno	filiální	neuveveno	filiální
Rochlice u Liberce	farní	sv. Jan Křtitel	farní	sv. Jan Křtitel	farní
Rynoltice	kaple bez lidu	neuveveno	filiální	sv. Barbora	filiální
Rynovice	filiální	sv. Duch	filiální	sv. Duch	filiální
Seitendorf (Lužice)	farní	sv. Maří Magdaléna	farní	sv. Maří Magdaléna	n
Stráž nad Nisou	filiální	sv. Kateřina	filiální	sv. Kateřina	filiální
		1676-77		1700-01	
Stráž pod Ralskem	farní	sv. Zikmund	farní	sv. Zikmund	farní
Svébořice	filiální	neuveveno	farní	Nanebevzetí Panny Marie	farní
Václavice	filiální	sv. Jakub	filiální	sv. Jakub Větší	filiální
Valtinov	kaple bez lidu	neuveveno	kaple bez lidu	sv. Fabián a Sebastián	filiální
Ves	filiální	neuveveno	farní	sv. Vavřinec	farní
Vítkov	farní	Navštívení Panny Marie	farní	Navštívení Panny Marie	farní
Vratislavice	filiální	Nejsvětější Trojice	filiální	Nejsvětější Trojice	filiální
Zákupy	farní	sv. Fabián a Sebastián	farní	sv. Fabián a Sebastián	farní
Zákupy (farnost, lokalita neuvedena)	n	n	n	n	kaple
Zákupy (farnost, lokalita neuvedena)	n	n	n	n	kaple
Zákupy (farnost, lokalita neuvedena)	n	n	n	n	kaple
Zákupy (zámek)	kaple bez lidu	neuveveno	n	n	n
Zdislava	filiální	neuveveno	filiální	sv. Jan Křtitel	filiální
Žibřidice	farní	sv. Šimon a Juda	farní	sv. Šimon a Juda	farní

Příloha 3

Hotovost kostelů v mladoboleslavském vikariátu v roce 1696

Kostel	Hotovost (zlaté)t	Kostel	Hotovost (zlaté)
Bakov	137	Mečeříž	500
Loukov	130	Brodce	300
Boseň	700	Bezno	300
Solec	500	Strejnice	250
Sobotka (děk.)	5213	Skalsko	150
Bousov	36	Sudoměř	50
Vesec	1530	Kováň	212
Nepřiveč	87	Lobeč	20
Markvartice	1571	Dubá	19
Libošovice (cap.)	2671	Deštná	2000
Vlčí Pole	822	Bělá	157
Libáň	302	Kuřivody	58
Drahoráz	492	Čistá	258
Bystřice	622	Krupá (Dolní)	14
Psínice	645	Bezdězice	245
Zliv	225	Podbezdězí	140
Staré Hradý	50	Hiršberk (Doksy)	1025
Osenice	250	Deštná	1383
Rožďalovice (děk.)	415	Hodkovice	438
Žitovlice (cap.)	61	Rychnov	93
Michalovice	13	Železný Brod	7
Kosmonosy	10	Smržovka	50
Debř (cap.)	23	Jablonec n J.	50
Luštěnice	106	Jenšovice	428
Všeborsko (Obruby) (cap.)	20	Drškov	16
Stakory	15	Olešnice (Zlatá)	70
Březno	131	Libuň	60
Dobrovice	15	Újezd pod Troskami	100
Sejčina(Sýčina)	298	Rovensko pod Troskami	50
Jabkenice	328	Vlastibořice	49
Rejšice	214	Všeň	104
Týnec	354	Přepeře	446
Žerčice	301	Semily	42
Semčice	119	Roprachtice	224
Všejanya	200	Vysoký n J.	28
Struhy	300	Loukov	28
Loučeň	150	Turnov (děk.)	547
Benátky n J.	60	Hruštice	197
Benátky n J.	300	Přáslavice	303
Staré Benátky	150	Vyskeř	205
Zdětín	1000	Nudvojovice	39
Loukovec	500	Březina	600

Příloha 4

Přehled hotovosti a dluhů kostelů v duchovenských fasích roku 1713

Vikariát českodubský

kostel	farnost	hotovost	dluhy	dluží
Boskov	Semily	neuveďeno	neuveďeno	
Březina	Loukovec	nemá žádnou	103 zl. 55 kr. pod úrokem	
Bzí	Bzí	1 zl. 17 kr. (fol. 24r.)	544 zl 23 kr.	
Český Dub	Český Dub	0	206 zl.	145 zl.
Dlouhý Most	Hodkovice	412 zl. 29 kr. 1 1/2 den.	100 zl.	
Hodkovice	Hodkovice	1319 zl. 12 kr. 1 3/4 den.	1044 zl. 17 kr. 3 3/4 den.	
Hruštica	Turnov	203 zl.	208 zl.	
Jablonec nad Nisou	Bzí	neuveďeno	240 zl. 30 kr.	
Jánský Vrch	Bzí	neuveďeno	neuveďeno	
Jenšovice	Bzí	neuveďeno	neuveďeno	
Jílové	Hodkovice	0	0	
Letařovice	Český Dub	129 zl. 41 kr.	591 zl. 59 kr. 7/8 den.	
Libuň	Libuň	137 zl. 32 kr. 3 3/4 den.	143 zl. 50 kr. 3/4 den.	
Libuň - kaple	Libuň	98 zl. 14 kr. 1 den.	192 zl. 48 kr. 2 1/2 den.	
Loukov	Loukov	0	120 zl. 44 kr. 3 den.	29 zl. 52 k
Loukov	Semily	neuveďeno	neuveďeno	
Loukovec	Loukovec	nemá žádnou	33 zl 50 kr. pod úrokem	
Malá Skála	Bzí	neuveďeno	neuveďeno	
Nudvojovice	Turnov	0	92 zl. 53 kr.	
Přáslavice	Turnov	0	188 zl. 9 kr.	
Přepeře	Všeň	11 zl. 8 kr.	317 zl. 40 kr. z toho peněz odepsaných a nesložených 20 zl. 32 kr.(fol. 77r.)	
Rovensko pod Troskami	Rovensko pod Troskami	12 zlatých	nemá	
Ruprechtice	Vysoké nad Jizerou	523 zl. 33 kr. 5 1/2 den.	324 zl. 28 kr. 1/2 den. A 240 zl. 33 kr. 5 1/2 den.	
kostel	farnost	hotovost	dluhy	dluží
Semily	Semily	neuveďeno	neuveďeno	
Sezemice	Loukov	50 zlatých	0	
Smržovka	Bzí	neuveďeno	neuveďeno	
Světlá	Český Dub	17 zl. 3 kr. 4 den.	253 zl. 10 kr.	
Tatobity	Rovensko pod Troskami	neuveďeno	neuveďeno	
Turnov - kaple PM	Turnov	neuveďeno	neuveďeno	
Tutnov -farní	Turnov	269 zl. 35 kr. 4 den.	187 zl	
Újezd pod Troskami - FJ	Libuň	8 zl. 37 kr. 3 den.	90 zl. 59 kr. 2 1/4 den.	
Újezd pod Troskami - JK	Libuň	269 zl. 46 kr. 3 den.	705 zl. 6 kr. 2 1/4 den.	
Valdštejn	Turnov	neuveďeno	neuveďeno	
Vlastibořice	Loukov	180 zlatých	0	
Všeň	Všeň	262 zl.	191 zl. 38 kr. 5 den.	
Vyskeř	Turnov	165 zl.	451 zl na gruntech, 275 zl. pod úrokem	
Vysoké nad Jizerou	Vysoké nad Jizerou	276 zl. 2 kr. 2 1/2 den.	71 zl. 38 kr. 2 den.	

Zablatí	Loukovec	nemá žádnou	517 zl. 19 kr. pod úrokem
---------	----------	-------------	---------------------------

Vikariát mladoboleslavský

kostel	farnost	hotovost	dluhy
Bakov nad Jizerou - sv. Bartoloměj	Bakov nad Jizerou	115 zl. 32 kr. 2 3/4 den.	527 zl. 42 kr. 4 1/2 den.
Bakov nad Jizerou - sv. Barbora	Bakov nad Jizerou	52 zl. 3 kr. 1 den.	44 zl.
Bělá	Bělá	105 zl. 21 kr. 3/4 den.	549 zl 30 kr.
Benátky nad Jizerou	Benátky nad Jizerou		159 zl. 30 kr a 60 zl. 39 kr
Benátky nad Jizerou (zámek)	Benátky nad Jizerou	6 zl. 38 kr. 1/4 den.	450 zl pod úrok, za poddanými 54 zl.
Bezdědice	Bělá	38 zl.	85 zl. 18 kr. 3 den, 120 zl pod úrokem
Bezděz	Kruh	50 zl.	94 zl
Bezno	Bezno	50 zl.	za 300 zl.
Bořejov	Kruh	28 zl.	100 zl
Boseň	Boseň	61 zl. 14 kr. 5 1/2 den.	192 zl. 40 kr.
Brodce	Brodce	700 zl.	77 zl.
Březno	Březno	neuveďeno	1350 zl, na gruntech jistých 9 zl. 12 kr.
Bystřice	Libáň	1905 zl. 51 kr. 4 1/2 den.	19 zl 5 kr 3 1/4 den.
Čistá	Bělá	3 zl. 27 kr. 2 1/2 den.	196 zl.
Debř	Kosmonosy	neuveďeno	neuveďeno
Dobrovice	Dobrovice		575 zl a 50 zl
Doksy	Doksy		0 1673 zl. 47 kr. 5 1/2 den.
Dolní Bousov	Sobotka	21 zl. 4 kr. 2 den.	2591 zl.
Dolní Krupá	Bělá	219 zl. 49 kr. 4 1/2 den.	110 zl. 53 kr.
Drahoráz	Libáň	1114 zl. 1 den.	68 zl. 58 kr. 1 /2 den.
Dražice	Benátky nad Jizerou		
Horky (zámek)	Strenice	neuveďeno	neuveďeno
Houska (zámek)	Kruh	neuveďeno	neuveďeno
kostel	farnost	hotovost	dluhy
Jabkenice	Dobrovice	228 zl. 16 kr. 3 den.	925 zl.
Kadlín	Bělá	454 zl. 16 kr. 1 1/4 den.	254 zl. 41 kr. 4 den.
kaple v Křižanském lese	Libáň	2 zl. 15 kr.	8 zl. 10 kr.
Katusice	Skalsko	300 zl	400 zl.
Klášter	Mnichovo Hradiště	226 zl. 31 kr. 1 den.	575 zl 21 kr. 5 den.
Komárov	Mšeno		46 zl. 46 kr. 3 den.
Kosmonosy	Kosmonosy	neuveďeno	neuveďeno
Kováň	Skalsko	200 zl	500 zl.
Krnsko	Strenice	100 zl.	160 zl a 100 zl pod úrokem
Kruh	Kruh	900 zl.	200 zl.
Kuřivody	Bělá	5 zl. 2 kr. 3 1/2 den.	192 zl. 5 kr.
Kuřivody (v lese)	Bělá	207 zl. 35 kr. 1 den.	112 zl 40 kr. s úrokem a 170 zl. bez úroku
Libáň	Libáň	70 zl 37 kr 1 1/4 den.	86 zl 10 kr 3 1/2 den.
Libošovice	Sobotka	38 zl. 35 kr. 5 den.	6916 zl.
Lobeč	Mšeno	94 zl. 34 kr.	

Loučeň	Všejanya	210 zl.	358 zl. 4 kr. 5 ½ den.
Luštěnice	Kosmonosy	neuvedeno	neuvedeno
Markvartice	Sobotka	46 zl. 13 kr. 4 1/2 den.	4921 zl.
Mcery	Osenice	ročně přichází 4 zl. 15 kr.	„nejistých dluhů od všech časů vojny švedské“ 142 zl 5 kr.
Michalovice	Kosmonosy	neuvedeno	neuvedeno
Mladá	Benátky nad Jizerou		57 zl 22 kr
Mladá Boleslav (děk. - PM)	Mladá Boleslav	neuvedeno	1298 zl 20 kr.
Mladá Boleslav (sv. Havel)	Mladá Boleslav	neuvedeno	1366 zl 40 kr.
Mladá Boleslav (sv. Jan)	Mladá Boleslav	neuvedeno	710 zl.
kostel	farnost	hotovost	dluhy
Mladá Boleslav (sv. Václav)	Mladá Boleslav	neuvedeno	852 zl 20 kr
Mladá Boleslav (sv. Vít)	Mladá Boleslav	neuvedeno	1112 zl 30 kr.
Mnichovo Hradiště	Mnichovo Hradiště	75 zl 18 kr. 2 1/2 den.	295 zl.
Mnichovo Hradiště (kaple)	Mnichovo Hradiště		
Mohelnice	Mnichovo Hradiště	62 zl. 37 kr. 4 1/4 den.	99 zl.
Mšeno (farní)	Mšeno		1726 zl. 58 kr. 10 1/2 den.
Mšeno (kaple)	Mšeno		268 zl. 7 kr.
Nepřívazka	Sobotka	26 zl. 12 kr.	3089 zl.
Niměřice	Strenice	neuvedeno	neuvedeno
Okna	Doksy	2890 zl. 17 kr. 1/4 den.	
Osek	Sobotka	23 zl. 17 kr.	3890 zl.
Osenice	Osenice	ročně 8 zl.	jistých „mezi sedláky“ 38 zl. 9 kr., nejistých „ od všech časů vojny švédské“ 33 zlatých 56 kr. 2 den.
Plazy	Mladá Boleslav	neuvedeno	1253 zl. 30 kr.
Podvinec	Mladá Boleslav	neuvedeno	neuvedeno
Psinice	Libáň	2356 zl. 24 kr. 1 3/4 den.	62 zl. 15 kr. 3/4 den.
Rejšice	Dobrovice	159 zl. 3 kr.	550 zl.
Rožďalovice	Rožďalovice	neuvedeno	772 zl.
Řehnice	Strenice	neuvedeno	neuvedeno
Řitonice	Březno	neuvedeno	175 zl.
Semčice	Dobrovice	81 zl. 32 kr 1 1/2 den.	425 zl.
Skalsko	Skalsko	500 zl	
kostel	farnost	hotovost	dluhy
Sobotka	Sobotka	25 zl. 14 kr 5 1/2 den.	8828 zl.
Solec	Boseň	384 zl. 11 kr. 5 ¼ den.	1685 zl. 19 kr. 2 ¼ den.
Stakory	Kosmonosy	neuvedeno	neuvedeno

Staré Benátky	Benátky nad Jizerou		72 zl 34 kr
Staré Hrady	Libáň		42 zl. 34 kr 2 den.
Stránov (zámek)	Strenice	neuveveno	neuveveno
Strenice	Strenice	113 zl. 39 kr.	69 zl. pdo úrokem a 347 zl. 37 kr. 6 ¼ den.
Struhy	Všejanya	225 zl. 5 kr. ½ den.	100 zl 52 kr. 4 ½ den.
Studenka	Bakov nad Jizerou	42 zl. 17 kr. 3 1/2 den.	80 zl. 50 kr.
Sudoměř	Skalsko	400 zl	
Sýčina	Dobrovice	250 zl. 2 1/4 kr	875 zl.
Tuháň	Doksy	246 zl.	1811 zl. 59 kr. 11 den.
Týnec	Dobrovice	331 zl. 25 kr. 4 1/2 den.	700 zl.
Vidim	Mšeno	148 zl. 48 kr. 3 1/2 den.	60 zl.
Všeborsko	Kosmonosy	neuveveno	neuveveno
Všejanya	Všejanya	231 zl. 24 kr. 5/8 den.	234 zl 38 kr. 4 den
Všepole	Sobotka	27 zl. 53 kr.	1951 zl.
Vtelnó	Strenice	neuveveno	neuveveno
Zdětín	Benátky nad Jizerou		
Zliv	Libáň	28 zl. 58 kr. 2 den.	12 zl. 42 kr. 3/4 den.
Žerčice	Dobrovice	363 zl. 11 kr. 3 den.	925 zl.
Žitovlice	Rožďalovice	neuveveno	1623 zl. 26 kr. 2. den.

Vikariát frýdlantský

kostel	farnost	hotovost	dluhy	c
Chrastava	Chrastava	něco málo hotových peněz při farních i filiálních kostelech (všechny byly před lety vzaty na stavbu kostela (fol 42r.)	1000 zl. na dluzích	
Bílý Kostel	Chrastava		neuveďeno	
Václavice	Chrastava		neuveďeno	
Hrádek nad Nisou	Hrádek nad Nisou	neuveďeno	neuveďeno	
Suchá	Hrádek nad Nisou	neuveďeno	neuveďeno	
Zdislava	Hrádek nad Nisou	neuveďeno	neuveďeno	
Jitrava	Hrádek nad Nisou	neuveďeno	neuveďeno	
Jablonné v Podještědí	Jablonné v Podještědí	245 zl. 7 kr.	100 zl 22 kr. 3 den.	c
špitální – Jablonné	Jablonné v Podještědí	neuveďeno	neuveďeno	k
Lemberk (zámek)	Jablonné v Podještědí	neuveďeno	neuveďeno	
Lvová	Jablonné v Podještědí	neuveďeno	neuveďeno	
Valtinov	Jablonné v Podještědí	neuveďeno	neuveďeno	
Frýdlant	Frýdlant		0 300 zl	
Raspenava	Frýdlant		0 250 zl	
Krásný Les	Frýdlant	16 zl.	60 zl.	
Kunratice	Frýdlant	30 zl. 12 kr. 3 den.	160 zl.	
Dětřichov	Frýdlant	130 zl. 52 kr. 2 7/8 den.	97 zl.	
Frýdlant (most)	Frýdlant		780 zl.	
Cvikov	Cvikov	neuveďeno	800 zl.	
Lindava	Cvikov	neuveďeno		c
Kunratice u Cvikova	Cvikov	neuveďeno	30 zl.	
Mařenice	Mařenice	150 zl.	451 zl.	
Nová Ves	Nová Ves	neuveďeno	neuveďeno	
Dobranov	Dobranov	neuveďeno	566 zl. 22 kr. 4 den.	3
Vítkov	Vítkov		0 90 zl.	
Mníšek	Vítkov		0	0
Svébořice	Svébořice	780 zl.	má	
kostel	farnost	hotovost	dluhy	c
Stráž pod Ralskem	Stráž pod Ralskem	345 zl 15 kr.	986 zl.	
Dubnice	Stráž pod Ralskem	203 zl.	395 zl. 30 kr.	
Brniště	Brniště		0 944 zl. 48 kr. 5 den.	3
Nové Město pod Smrkem	Nové Město pod Smrkem	neuveďeno	má	
Ludvíkov pod Smrkem	Nové Město pod Smrkem	neuveďeno	má	
Jindřichovice pod Smrkem	Nové Město pod Smrkem	neuveďeno	má	
Řásnice	Nové Město pod Smrkem	neuveďeno	má	
Žibřidice	Žibřidice	neuveďeno	833 zl 55 kr	
Rynoltice	Žibřidice	neuveďeno	888 zl 30 kr	
Kryštofovo Údolí	Žibřidice	neuveďeno	174 zl 13 kr.	
Rochlice	Rochlice	neuveďeno	neuveďeno	
Ves	Ves	neuveďeno	600 zl	
Andělka	Ves	neuveďeno	nemá	
Dolní Pertoltice	Ves	neuveďeno	200 zl	
Arnoltice	Ves	neuveďeno	nemá	

Bulovka	Ves	neuveдено	70 zl.
Dolní Oldříš	Ves	neuveдено	nemá
Mimoň	Mimoň	450 zl.	779 zl 30 kr 3 den a 1000 zl.
Liberec	Liberec	827 zl	3500 zl 50 kr. 3 ½ den.
Stráž nad nisou	Liberec	492 zl 4 den.	2197 zl 22 kr. 1 den.
Zákupy	Zákupy	253 zl 28 kr. 3 den.	1001 zl. 34 kr. 2 den.
Brenná	Zákupy	193 zl. 26 kr. 4 den.	269 zl. 33 kr.

Příloha 5: Přehled bratrstev a literátských kůrů v Boleslavském kraji ve farářských relacích a duchovenských fasích

	1677		1700	
	zasvěcení	druh, poznámka	zasvěcení	druh, poznámka
Frýdlantský vikariát				
1 Frýdlant	mariánské (?)	bratrstvo, zaniklé	růžencové	bratrstvo
2 Jablonné v Podještědí	růžencové	bratrstvo		
3 Liberec			škapulířové	bratrstvo
4 Mimoň	růžencové	bratrstvo	růžencové	bratrstvo
5 Ostritz (Ostřice)	škapulířové	bratrstvo	škapulířové	bratrstvo
Stráž pod Ralskem	škapulířové	bratrstvo, připojené k bratrstvu u sv. Havla na St. Městě pražském	škapulířové	bratrstvo
Českodubský vikariát (v rozsahu po 1697)				
1 Český Dub			Nejsvětější Trojice	bratrstvo
2 Jilové			Anděla Strážce	bratrstvo
3 Osečná			Nejsvětější Trojice	bratrstvo, připojené k bratrstvu v Českém Dubu
4 Turnov	zasvěcení neuvedeno	bratrstvo u františkánů	zasvěcení neuvedeno	bratrstvo u františkánů
Turnov	zasvěcení neuvedeno	literátský kůr	zasvěcení neuvedeno	literátský kůr
Mladoboleslavský vikariát (v rozsahu po 1697)				
1 Bělá pod Bezdězem	Početí P. M.	bratrstvo	Početí P. M.	bratrstvo
2 Benátky nad Jizerou Benátky nad Jizerou	Nanebevzetí P. M.	literátský kůr	zasvěcení neuvedeno	literátský kůr
3 Dobrovice	zasvěcení neuvedeno	literátský kůr		
4 Libáň				
5 Mnichovo Hradiště				
6 Sobotka	sv. Kříže	bratrstvo	Pomocí duším v očištění	bratrstvo u kaple sv. Kříže v kostele sv. Magdaleny
Sobotka				

Abstract

Název: Katolická církev a náboženství na Boleslavsku ve 2. polovině 17. a v 1. třetině 18. století

Podtitul: Vybrané otázky z dějin církevní správy a rekatolizace

Tato diplomová práce sleduje vztah mezi úrovní duchovní správy, rekatolizací a postupným pronikáním barokní zbožnosti do života lidí v Boleslavském kraji ve druhé polovině 17. a v první třetině 18. století. Tento poměr je zde sledován na základě některých vybraných otázek, které jsou pro dané problémy určující.

V prvních částech je popsáno postupné zlepšování farní správy tří vikariátů tohoto kraje z pohledu zvyšování počtu farností a s tím spojené zlepšování podmínek pro práci duchovních. Zakladními ukazateli jsou: počet farností, jejich obvod (počet kostelů ve farnostech, počet vsí, vzdálenosti) a rovněž počet obyvatel. Rovněž je zde nastíněn vývoj a způsob hospodářského zajištění farností i jejich zázemí (vybavení a příjmy kostelů). Tento přehled je doplněn charakteristikou základních vztahů v každodenním životě farnosti souvisejícími s těmito problémy.

Následně jsou přiblíženy výsledky, které měla rekatolizace na Boleslavsku v druhé polovině 17. a první třetině 18. století. A to nejen jako úspěchů případně neúspěchů, spočívajících v postupném sjednocení společnosti v rámci katolické konfese – tedy z hlediska poměru katolíků či nekatolíků, ale i z hlediska nové barokní zbožnosti, kterou s sebou tento proces přinášel, a jejích projevů. Prosazení jednotného katolického vyznání a nové náboženské praxe lze sledovat na řadě ukazatelů, z kterých se tato diplomová práce věnuje pouze následujícím: vyznání obyvatel (tj. přijetí katolictví jako nového vyznání dosud protestantských poddaných). Dále je to otázka projevů zbožnosti a jejich přijetí v lidovém prostředí (poutě, bratrstva, úcta svatých atd.). Tento proces je sledován jak prostřednictvím kvantitativních ukazatelů, tak na příkladu dobrovického panství i z lokální perspektivy.

V práci jsou opomenuty otázky působení misionářů a řádů v oblasti. Rovněž nebyla věnována pozornost školám a špitálům, které podléhaly církevní správě.

Práce vychází především z pramenů církevní provenience. Zakladními prameny jsou zprávy duchovních o stavu farností z let 1677 a 1700 (*relationes, responsa*). Dále jsou to duchovenské faze Tereziánského katastru z roku 1713, které přináší podrobné informace o hospodářském zajištění farností. Tyto prameny jsou uloženy v Národním archivu v Praze ve fondu. Archiv pražského arcibiskupství. Z tohoto fondu byly využity i knihy arcibiskupských patentů a některé další doplňující prameny (korespondence, zprávy o vizitacích aj.). Rovněž byly využity materiály některých regionálních archivů (fondy farních úřadů). Z dalších fondů byly využity materiály Historické sbírky Clam-Gallas ve Statním oblastním archivu v Litoměřicích a materiály vzniklé z činnosti hrdelního soudu v Dobrovici (fond Archiv města Dobruvice v SOKA Mladá Boleslav). Z edic pramenů je třeba připomenout *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* a *Zpovědní seznamy arcidiecéze pražské*.

Obnova církevní správy na Boleslavsku probíhala velmi pomalu a je možné konstatovat, že nebyla do konce sledovaného období dokončena. Nejen ze srovnání počtu farních beneficí s jejich počtem v době předhusitské a předbělohorské, ale i vzhledem k počtu obyvatel jednotlivých farností, lze konstatovat, že ani na počátku 18. století nebyla ještě obnova církevní správy v regionu zcela stabilizována. Podobně pozvolna probíhala i obnova materiálního zázemí farností, která byla hlavním předpokladem obnovy far. Rovněž v případě kostelů byl postup obnovy pozvolný. Rychlost obnovy se na různých místech značně liší. Přesto většina staveb barokních kostelů byla realizována na sledovaném území až v 1. polovině 18. století. Na pomalou rekonstrukci hospodářského zázemí farností měly vliv bezesporu i špatné hospodářské a sociální poměry po Třicetileté válce.

Z hlediska početního výskytu nekatolíků jako jednoho z mnoha ukazatelů úspěchu rekatolizace, který ovšem nijak nevypovídá o vnitřním přijetí víry a náboženském myšlení obyvatel, je možné konstatovat, že vývoj měl v různých částech sledovaného území rozdílný průběh. Jiná situace byla v centru a jiná na periferii sledované oblasti. Především na Frýdlantsku a Semilsku byl výskyt nekatolíků mnohem častější než v jiných částech kraje. Významnou roli zde hrála blízkost protestantského prostředí a odlehlost těchto oblastí od centra, jež vytvářely příznivé podmínky pro rezistenci nekatolíků a pouze pozvolný postup rekatolizace. Příčinu je ovšem třeba hledat i v pomalu se zlepšujícím stavu církevní správy a pomalém postupu vrchností proti nekatolíků. Nejnižší počty nekatolíků se objevují na počátku 18. století, poté se jejich počty opět zvyšují v souvislosti s působením saských peitistů a klesají až v průběhu další fáze rekatolizace ve 20. a 30 letech 18. století. Ze sondy do rekatolizační praxe na dobrovickém pasntví vyplynulo, že víru podezřelých z nekatolictví není možné přiřadit k žádnému oficiálnímu vyznání. Rozbor jejich výpovědí, které se týkaly především četby zakázaných knih, naznačil jisté zvláštnosti jejich náboženského vyznání a poskytl i pohled na roli četby ve venkovské společnosti 18. století. Bližší souvislost je možné sledovat i mezi postupnou stabilizací církevní správy a zaváděním prvků katolické barokní zbožnosti do života společnosti. Například počet svátků a náboženských slavností v průběhu sledovaného období rostl a zvláště intenzivně se rozvíjel od počátku 18. století.

Abstract

Title: The Catholic Church and the Religion in region of Mladá Boleslav in the second half of 17th and the first third of 18th century

Subtitle: Selected issues of church administration history and recatholization

This thesis follows up the relationship among church administration level, recatholization and gradual penetration of the baroque religion into the common life in the region of Mlada Boleslav in the second half of 17th and the first third of 18th century. This ratio is followed up on the basis of selected issues that are for these topics determining.

In the first sections is described the gradual improving of the three vicariates' parish administration of the region from the point of view of parishes number rising and the improvement of the pastors' work conditions connected with it. The basic indicators are: number of parishes, their disprict (number of churches belonging to parishes, number of villages, distances) as well as the number of inhabitants. The developement and the way of economic assurance of parishes and their facilities (equipment and incomes of churches) are outlined here as well. This summary is completed by the characteristics of basic relationships in everyday life of parish related to these issues.

Consequently are approached the results of recatholization in the region of Mlada Boleslav in the second half of 17th and the first third of 18th century and not only as successes or unsuccesses consisting in the gradual society unification within the frame of catholic confession – thus in term of ration of catholics and noncatholics, but also in term of new baroque religion that this process brought with and its displays. The anforcement of unified catholic religion and new religious practice is possible to monitor on number of pointers what this thesis describes following from: the inhabitants' religion (i.e. the acceptance of the catholicism as a new religion by so far protestant vassals). Furthermore is it the issue of *projevů zbožnosti* and their acceptance by public (pilgrimages, confraternity, worship of Saints, etc.). This process is followed up both by way of the quantitative markers and on the example of the domain of Dobrovice and also from local perspective.

In the thesis are not mentioned the issues of missionaries' and friaries' influence in the region. Likewise it has not been given the attention to schooles and poor-houses amenable to church administration.

The thesis obtains information from the resources of the church origin. As the basic sources are used the pastors' notifacations about the state of parishes in the years 1677 and 1700 (*relationes, responsa*). Furthermore are used the clerical fase of the Tereziánský land register from 1713 that gives detailed information about economic assurance of parishes. These resources are stored in the National archive in Prague, Prague archbishopric's fund. The books of archbishopric's rules in this fund and further completive resources (correspondence, visitations' notices etc.) have been used as well as the materials of some regional archives (resources of parish offices). From other resources have been used the materials of the historical collection Clam-Gallas in the State regional archive in Litomeřice and resources incurred by activites of the Capital court in Dobrovnice (State district archive in Mladá Boleslav – Dobronice's fund). As it concer of edition sources, it is necessary to mention *Soupis poddaných podle víry z roku 1651 a Zpovědň seznamy arcidieže pražské*.

Resumption of the church administration in the region of Mladá Boleslav run very slowly and it is possible to submit that it had not been finnished till the end of monitored period. Compared numbers of parish benefits with numbers of people living in particular parish is leading to the conclusion, that restoration of chruch administration in above mentioned region wasn't stabilized in the beginning of 18th century. Likewise step by step took place restoration of parish itself. Similar situation was also in the case of churches. The speed of restoration differs from place to place. Still most of the building were realised in monitored region not untill in the first half on 18th century. Slow economical reconstruction of parishes were also influenced also by poor economical and welfare circumstances after Thirty Years' War.

From the numerical point of view apperance of non-catholics is one of many indicators of recatholization. However, It does not give evidence of embracement of faith a religious. It is possible to say there was a diferent process in varius parts of region, especially in the centre and on the peripheries. Above all apperance of non-catholics was more oftern in region of Frydlant and Semily. Significant role did closeness of protestant neighbourhood and foreignness from centre. All these conditions created favourable conditions for resistance non-catohlics and only slowed down the process of recatholization. The reason can be also found in improved of church authorities and mild policy againt non-catholics. The lowest numbers of non-catholics appear in the beginning of 18th century a were raised up by influence of Saxon pietists and then decresed again in another stage of recatholization in twenties and thirsties of 18th century.

From the research into the recatholizaton practises on domain of Dobrovice ensue that non-catholicism can not be allocate with any other oficial confession. Analyse of theis testimony, which were mainly conected with reading of prohibited book, indicate particularity of their religious confession and also provided aspect of reading in rustic society of 18th century.

Connection between stabilization of church authorities and implementation of catholic devoutness can be

also observed. For example number of fetes and religious festivals had increased in the monitored period especially in the beginning of 18th century.

ⁱ Přehled předhusitských lokalit byl sestaven na základě: TOMEK, Vacslav Vladivoj (ed.): *Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z dioecézi pražské*. Praha 1873, 107 s. Jsou zde uvedeni všechny lokality, ze kterých byl papežský desátek placen. Předbělohorská správa na základě práce ZAHRADNÍK, Zdeněk: *Studie o církevní správě v předbělohorském období*. Diplomová práce FF UK. Praha 1980, s. 75. Zde srov. zvláště Soupis farností a bratrských sborů (2. svazek).